

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในบทนี้ เป็นการนำเสนอรายงานการศึกษากระบวนการบูรณาการวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่า ของนักเรียนชาวไทยภูเขาเผ่าอ่าซ่าในระดับประถมศึกษา บ้านปลายฟ้า อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

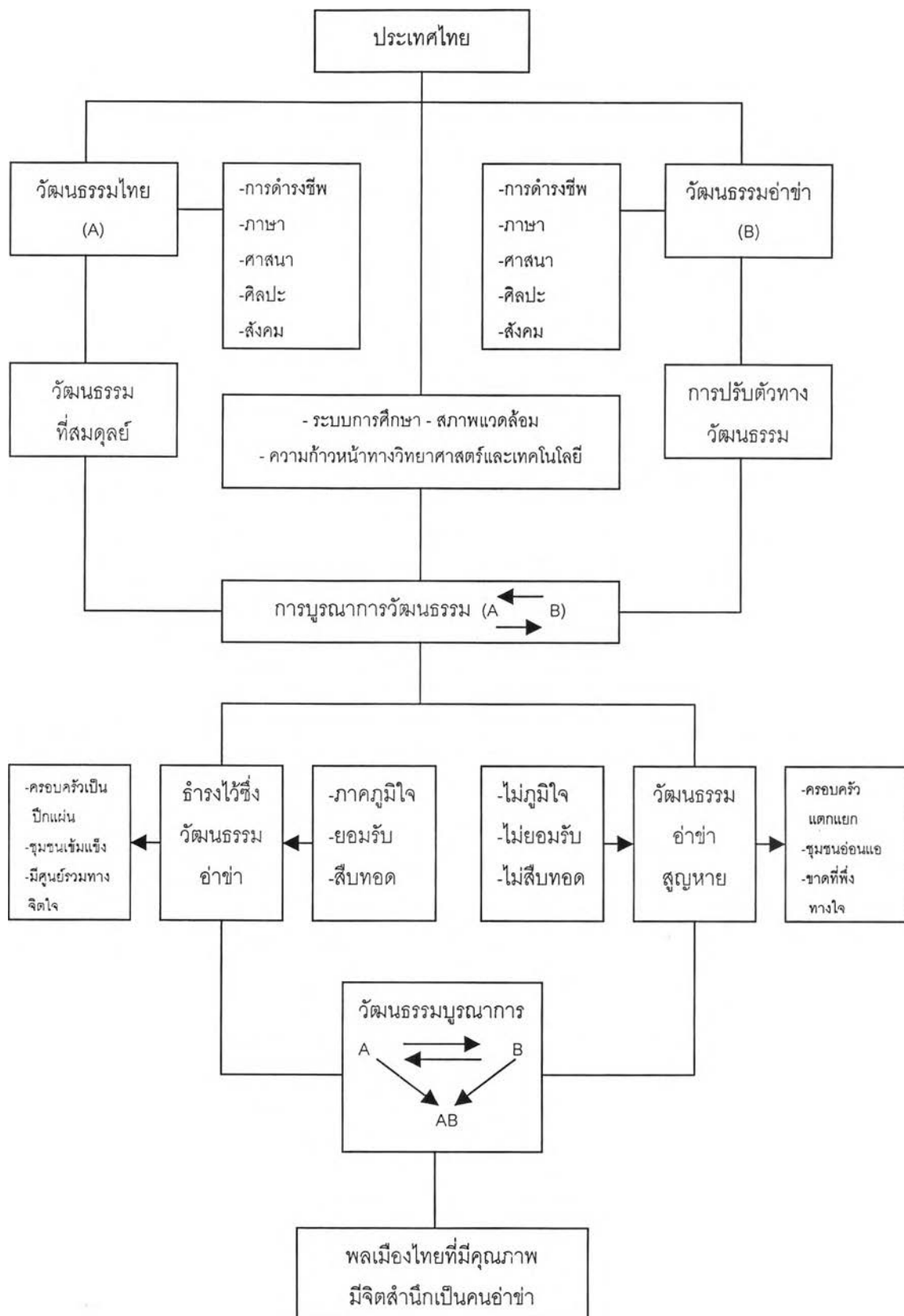
ตอนที่ 1 โรงเรียนทอฝัน เป็นการนำเสนอให้เห็นบริบทของโรงเรียน เกี่ยวกับประวัติ พัฒนาการ ปรัชญา อุดมการณ์ กฎ ระเบียบ วินัย การดำเนินงานด้านการเรียนการสอน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้จึงเป็นการมองถึงบริบทที่ทำให้นักเรียนอ่าซ่าได้รับรู้ถึงวัฒนธรรมไทย

ตอนที่ 2 ชุมชนอ่าซ่าบ้านปลายฟ้า เป็นข้อมูลที่นำเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพของชุมชน ระบบเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากร ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับโลกภายนอก การถ่ายทอดวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดความเป็นอ่าซ่า และวิถีชีวิตของเด็กในชุมชน ซึ่งการนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ จะเป็นการมองและทำความเข้าใจถึงสภาพที่ชุมชนมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เด็กอ่าซ่าเป็นคนอ่าซ่า และยอมรับในความเป็นคนอ่าซ่าอย่างภาคภูมิใจ

ตอนที่ 3 กระบวนการบูรณาการวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่า เป็นการนำเสนอให้เห็นถึงการบูรณาการวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่า ของนักเรียนชาวไทยภูเขาเผ่าอ่าซ่าในด้านต่าง ๆ ข้อมูลส่วนนี้จะเป็นการประมวลพฤติกรรมและวิถีชีวิตที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการบรรยายให้เห็นภาพวัฒนธรรมในอดีตของชุมชนบ้านปลายฟ้าว่า มีสภาพวัฒนธรรมเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในปัจจุบัน และเด็ก ๆ เลือกปฏิบัติอย่างไร พร้อมทั้งมีการวิเคราะห์ให้เห็นถึงรูปแบบ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการวัฒนธรรม และผลของวัฒนธรรมบูรณาการที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเด็ก รวมทั้งได้นำเสนอรูปแบบของการจัดการศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กอ่าซ่า ให้สามารถดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเผ่าได้สืบไป

อนึ่งเนื่องจากการเขียนรายงานผลการวิจัย เป็นการแสดงข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงที่ค้นพบ ดังนั้นการใช้ชื่อบุคคลต่าง ๆ ที่อ้างถึงในงานวิจัยนี้ จึงไม่ใช่ชื่อจริง หากแต่เป็นเพียงชื่อสมมติที่ตั้งขึ้น เพื่อความปลอดภัยของผู้ที่ถูกศึกษา และเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของข้อมูล ที่ค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ จึงขอสรุปให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ของการบูรณาการวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่า

ตอนที่ 1 โรงเรียนทอผืน

ภารกิจที่สำคัญที่สุดในการจัดการศึกษาของโรงเรียน คือ การปลูกฝังให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง มีเอกลักษณ์ประจำชาติอย่างเป็นเอกภาพ และจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง การศึกษาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ถ่ายทอดวัฒนธรรมและสร้างภูมิปัญญาให้แก่สังคม เมื่อโรงเรียนเป็นองค์กรหนึ่งของการศึกษา ที่มีหน้าที่ให้การถ่ายทอดวัฒนธรรม และสร้างภูมิปัญญาให้แก่ประชาชนในประเทศ ดังนั้นในส่วนนี้จึงเป็นการนำเสนอให้เห็นภาพรวมของโรงเรียน โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้สามารถมองเห็นบริบทของสังคม ที่นักเรียนต้องเข้าไปอยู่ เพื่อเรียนรู้ถึงกลไกอันนำไปสู่ความเป็นคนไทยที่สมบูรณ์แบบที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร การสังเกต การพบปะสนทนา และการสัมภาษณ์ ดังนี้

ประวัติและพัฒนาการของโรงเรียนทอผืน

โรงเรียนทอผืน อยู่ในกลุ่มโรงเรียนเวียงพางคำ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอแม่สาย เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล โดยอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่สายประมาณ 8 กิโลเมตร จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2503 และทำการสอนโดยตำรวจตระเวนชายแดน ภายใต้สังกัดการควบคุมของกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. 2506 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน 20,000 บาท เพื่อสร้างอาคารเรียนและบ้านพักครู โดยได้วางศิลาฤกษ์ก่อสร้างเมื่อวันศุกร์ที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2506

พ.ศ. 2512 ราษฎรในหมู่บ้านเห็นว่าการสัญจรไปมาสู่ตัวเมืองแม่สายมีความลำบาก เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่บนภูเขาสูงชัน ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์เสด็จมาเยี่ยมราษฎรในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้กราบบังคมทูลขอย้ายหมู่บ้านมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ห่างจากชายแดนไทย-พม่าประมาณ 1,500 เมตร พร้อมทั้งได้ย้ายอาคารเรียนและบ้านพักครูมาสร้างในบริเวณที่อยู่ปัจจุบัน

พ.ศ. 2518 กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนได้อโอนโรงเรียนให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย ประกอบด้วยนายอำเภอแม่สาย ครูใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการการศึกษาเป็นสักขีพยาน

พ.ศ. 2521 องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย ได้จัดสรรงบประมาณสร้างส้วม 5 ที่นั่ง ให้ 1 หลัง และอนุญาตให้โรงเรียนเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการศึกษาที่ใช้ภาษาถิ่นมากกว่าภาษาไทยในระดับชั้นเด็กเล็ก

พ.ศ. 2524 สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย ได้จัดสรรงบประมาณ 120,000 บาท เพื่อสร้างบ้านพักครูแบบ ชร.03 จำนวน 1 หลัง

พ.ศ. 2525 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้อนุญาตให้เปิดสอนจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และได้อนุมัติให้โรงเรียนเข้าร่วมโครงการเกณฑ์เด็ก 2 กลุ่มอายุ

พ.ศ. 2531 ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนในโครงการพัฒนาชนบท (กศ.พช.) เป็นโรงเรียนแรกในตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย นอกจากนั้นยังได้เข้าร่วมโครงการใช้บทเรียนสำเร็จรูป (R.I.T)

พ.ศ. 2536 สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย ได้จัดสรรเงินงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบ สปช.102/26 จำนวน 4 ห้องเรียน งบประมาณ 866,600 บาท ส้วมแบบ สปช. 601/26 จำนวน 4 ที่นั่ง งบประมาณ 90,000 บาท และเรือนเพาะชำแบบ พ.1 งบประมาณ 26,000 บาท

พ.ศ. 2541 ทางโรงเรียนได้รับเงินบริจาคจากราษฎรในหมู่บ้าน จำนวน 30,000 บาท เพื่อจัดทำป้ายชื่อโรงเรียนทอฝัน ตรงปากทางเข้าหมู่บ้านปลายฟ้า ติดกับถนนพหลโยธินบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 4

โรงเรียนทอฝัน นอกจากจะอยู่ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่สายแล้วยังอยู่ในเขตรับผิดชอบด้านการจัดการศึกษาของโครงการพัฒนาออยตุงด้วย โรงเรียนจึงต้องจัดทำแผนงานโครงการต่าง ๆ รายงานการทำงานกิจกรรม และผลการดำเนินงานให้ทั้งสองหน่วยงานที่ควบคุมดูแลอยู่อย่างสม่ำเสมอ

ตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนจนถึงปัจจุบัน มีผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียน 8 คน คือ

ชื่อ	ปีที่ดำรงตำแหน่ง (พ.ศ.)
1. ส.ต.ต.วิชัย สนิทกุล	2503-2506
2. ส.ต.ต.ประยุทธ์ พูลสุข	2507-2518
3. นายวิศิษฐ์ วิชาลัย	2518-2521
4. นายมานพ ใจเคร่ง	2521-2523
5. นายประเทือง จัยศรีแก้ว	2523-2529
6. นายเสน่ห์ อุปเวียง	2529-2536

7. นายสะอาด หงษ์คำ	2536-2540
8. นายจันทร์ เข้มคำ	2540-ปัจจุบัน

จำนวนบุคลากร

บุคลากรของโรงเรียนทอฝัน ในปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 5 คน เป็นครูชาย 3 คน หญิง 1 คน และนักการภารโรง 1 คน ดังนี้

ชื่อ	เพศ	อายุ(ปี)	วุฒิการศึกษา	ตำแหน่ง	งานสอน
ครูชิต	ชาย	57	ศษ.บ	ครูใหญ่ 7	ชั้น ป.5-6
ครูขอบ	ชาย	50	ศษ.บ	อ.2 ระดับ 7	ชั้น ป.3-4
ครูช่าง	ชาย	45	คบ.	อ. 2 ระดับ 7	ชั้น ป.1
ครูช้อย	หญิง	42	คบ.	อ.1 ระดับ 5	ชั้น ป.2
นายเชิด	ชาย	58	ม. 3	นักการภารโรง	

บุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียนทอฝัน เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดเชียงรายทั้งหมด ดังนั้นในการปฏิบัติงานต่าง ๆ คณะครูมักติดต่อสื่อสารด้วยภาษาถิ่น คือ ภาษาไทยเหนือเป็นหลัก และเนื่องจากทางโรงเรียนจำเป็นต้องเปิดสอนในระดับอนุบาล แต่บุคลากรมีจำนวนจำกัด ดังนั้นในปีการศึกษา 2545 ทางโรงเรียนจึงได้จัดจ้างครูพี่เลี้ยงสำหรับดูแลเด็กนักเรียนในระดับอนุบาลเพิ่มเป็นจำนวน 1 คน

จำนวนนักเรียน

ปีการศึกษา 2545 โรงเรียนทอฝัน มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 93 คน เป็นนักเรียนชาย 42 คน นักเรียนหญิง 51 คน มีอัตราส่วนระหว่างครูต่อนักเรียนเท่ากับ 1 : 24 และอัตราส่วนจำนวนนักเรียนต่อหนึ่งห้องเรียนเท่ากับ 1 : 10 - 15 จำนวนนักเรียนทั้ง 93 คนนี้ เป็น นักเรียนชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า 90 คน และเป็นนักเรียนชาวไทยใหญ่ 3 คน โดยจำแนกตามระดับชั้นได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนนักเรียนโรงเรียนทอฝัน ปีการศึกษา 2545

ชั้น	จำนวนนักเรียน		
	นักเรียนชาย	นักเรียนหญิง	รวม
ชั้นอนุบาล 1	3	9	12
ชั้นอนุบาล 2	4	8	12
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1	13	12	25
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2	6	9	15
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3	5	6	11
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	2	6	8
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	5	1	6
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	4	-	4
รวมทั้งหมด	42	51	93

สภาพที่ตั้งและบรรยากาศในโรงเรียน

โรงเรียนทอฝัน ตั้งอยู่เลขที่ 95 หมู่ 6 ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่ 4 ไร่ 1 งาน 83 ตารางวา อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 8 กิโลเมตร การคมนาคมระหว่างอำเภอกับโรงเรียนเป็นถนนลาดยาง ซึ่งทำการสร้างด้วยงบประมาณของ รพช. การเดินทางเข้าสู่โรงเรียนต้องใช้รถส่วนตัวหรือรถจักรยานยนต์รับจ้าง เนื่องจากไม่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่าน โรงเรียนจะตั้งอยู่ภายในชุมชน รอบ ๆ บริเวณโรงเรียนเป็นเขตป่าสงวนและมีบ้านเรือนของราษฎรตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ โดยทางด้านทิศตะวันออกห่างออกไปประมาณ 50 เมตร จะเป็นที่ตั้งของสถานีอนามัยประจำหมู่บ้าน ในแต่ละวันจะมีชาวบ้านผ่านโรงเรียนเป็นจำนวนมาก โดยใช้เส้นทางสัญจรผ่านโรงเรียนเป็นประจำ เพื่อไปยังสถานีอนามัย ไปสวนลื่นจี และไปยังบ้านเรือนในการเดินทางผ่านไปมาไม่ได้มีการพูดคุยทักทายระหว่างชาวบ้านและคณะครูแต่อย่างใด มีผู้ปกครองของนักเรียนบางคนมักมายืนหน้าประตูห้องเรียน เพื่อดูว่าลูกของตนทำอะไร และตอนกลับจะหันมามองหน้าครูพร้อมส่งรอยยิ้ม เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบอกลา แต่ทุกวันครูที่มาถึงโรงเรียนเป็นคนแรกมักจะเป็นครูเวรประจำวัน เพื่อมาทำหน้าที่ควบคุมการทำงานตามหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละกลุ่มสี และดูแลการทำกิจกรรมต่าง ๆ หน้า เสาธง ด้วยจำนวนนักเรียนและครูที่ไม่มากนัก จึงพบว่า โรงเรียนมีบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบเหงาไม่คึกคัก หากแต่สภาพแวดล้อมของโรงเรียนที่

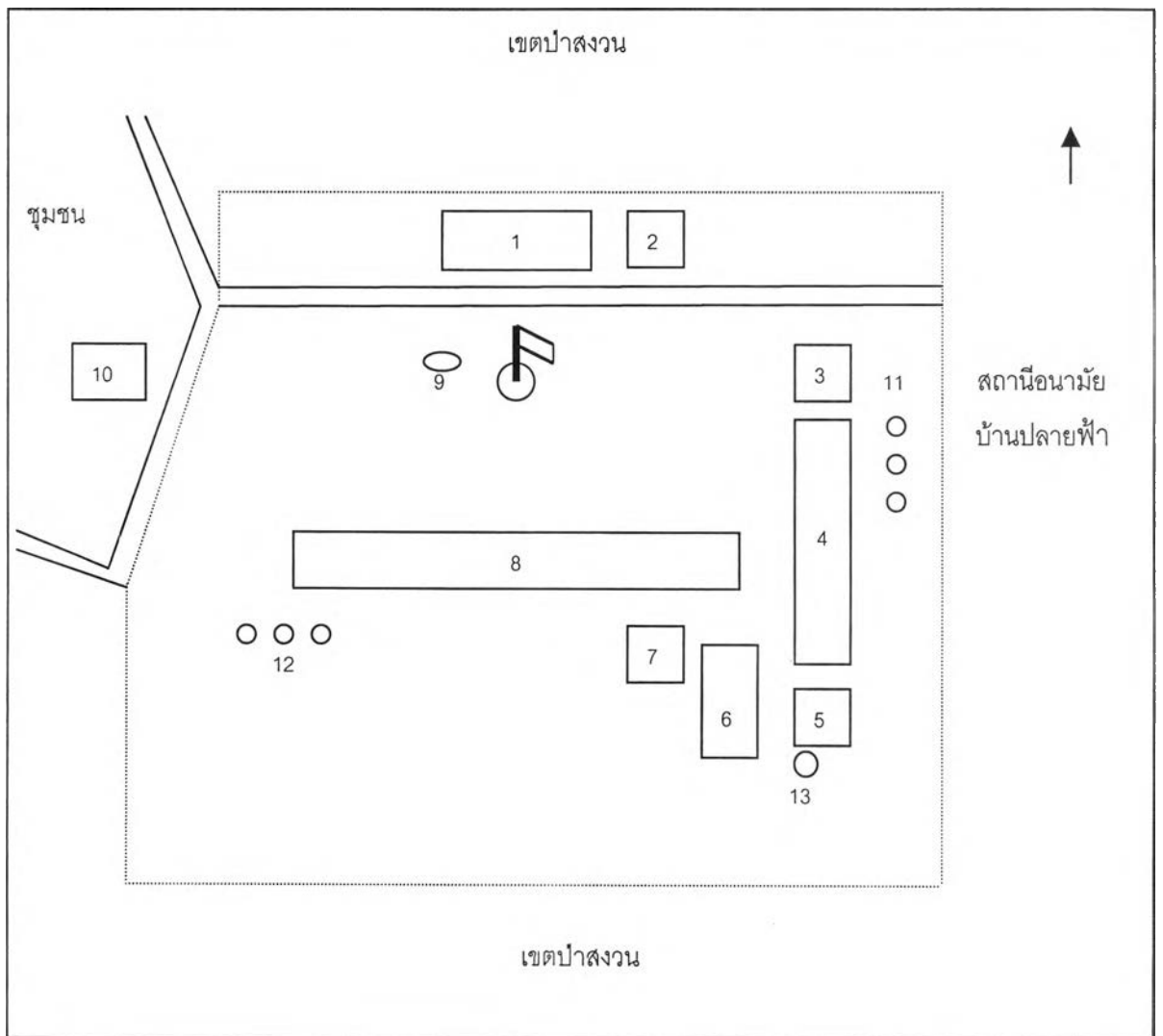
เต็มไปด้วยป่าไม้ ภูเขา และทิวทัศน์อันสวยงามนั้น กลับเป็นสิ่งช่วยเสริมให้โรงเรียนมีบรรยากาศที่มีชีวิตชีวามากขึ้น

ทางเข้าโรงเรียน มีป้ายชื่อโรงเรียนตั้งอยู่ริมถนนหลักของหมู่บ้าน มีการปลูกต้นสนฉัตร และต้นเทียนทองตามแนวรั้วโรงเรียน ที่ก่อด้วยอิฐบล็อกฉาบปูนซีเมนต์สูง 50 เซนติเมตร และต่อด้วยลวดหนามสูง 50 เซนติเมตร ทางเข้าโรงเรียนมี 2 ทาง เส้นทางที่หนึ่งเป็นเส้นทางสำหรับรถยนต์และรถจักรยานยนต์ ส่วนเส้นทางที่สองเป็นเส้นทางสำหรับผู้เดินเท้า ทั้งสองเส้นทางจะเปิดตลอด 24 ชั่วโมง ทุกวัน นอกจากนั้นแล้วรอบ ๆ บริเวณพื้นที่โรงเรียนจะปลูกไม้ยืนต้น ได้แก่ ต้นสนฉัตร ต้นปาล์ม ต้นหางนกยูง ต้นขนุน ต้นลิ้นจี่ ต้นลำไย ต้นวาสนาและต้นเฟื่องฟ้า มีการใช้ประโยชน์จากต้นไม้เหล่านี้ โดยใช้เป็นไม้ประดับในการจัดแต่งบริเวณโรงเรียนและอาคารเรียนให้มีความร่มรื่น อีกทั้งผลผลิตที่ได้จากต้นขนุน ลิ้นจี่และลำไยนั้นจะนำมาใช้ในการต้อนรับแขกของโรงเรียน หรือแบ่งปันให้นักเรียนและครูในโรงเรียนได้รับประทานกันอย่างทั่วหน้า ตามต้นไม้และอาคารเรียนจะมีป้ายต่าง ๆ ติดไว้ เพื่อให้นักเรียนมีความสำนึกรักในแผ่นดินไทย เช่น "ไทยมิรักไทย แล้วใครจะมารักไทย" "สุขใดไหนเล่า จะเท่าเกิดเป็นคนไทย" หรือ "แผ่นดินไทยแผ่นดินเกิด เทิดทูนเถิด เพื่อมองไทย" นอกจากนั้นแล้วยังมีป้ายคติเตือนใจติดไว้ ตัวอย่างเช่น "น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า" "จงเรียนให้รู้ จงดูให้จำ จงทำให้เป็น" "ทำดีเป็นศรีแก่ตัว ทำชั่วทำตัวให้มัวหมอง" รวมทั้งยังมีป้ายสำหรับเตือนใจครูด้วย ซึ่งป้ายที่ครูแต่ละท่านให้ความสนใจมากที่สุดคือ ป้ายที่เขียนว่า "ควบคุมใจไว้ให้เหมือนทะเลสงบ จึงประสบผลดีเป็นที่ยิ่ง นิ่งทบทวนแก้ไขไม่ไหวติง เอาชนะกันเพราะนิ่งมีถมไป" คณะครูได้ให้เหตุผลว่า กลอนบทนี้ช่วยทำให้มีสมาธิในการทำงาน เป็นผู้ที่คิดก่อนทำ มีเหตุผล และทำให้งานที่ทำนั้นบรรลุผลดังที่ต้องการ สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องปกติสำหรับครูและนักเรียน คือ การมีสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณโรงเรียน ได้แก่ ไก่ แมวและสุนัขเข้ามาเยี่ยมเยียนถึงชั้นเรียนทุกวัน ครูช่วยพูดเชิงตลกกับผู้จ้บในเรื่องนี้ว่า "เด็ก ๆ ได้เรียนกับธรรมชาติ เรียนรู้จากสิ่งที่ชีวิต ทำให้เด็กเป็นผู้มีจิตใจเมตตาและรักสัตว์"

การใช้ประโยชน์จากพื้นที่จำนวน 4 ไร่ 1 งาน 83 ตารางวา นั้น โรงเรียนจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่สำหรับปลูกสร้างอาคาร พื้นที่สนาม และพื้นที่สำหรับการเกษตร ครูคิดมักพูดเสมอว่า "พื้นที่โรงเรียนมีส่วนที่เป็นพื้นราบน้อยมาก การใช้ประโยชน์จากพื้นที่จึงไม่ได้เต็มร้อย จะขยายบริเวณโรงเรียนไปทางไหนก็ไม่ได้ เจอแต่เหวและเขา นึกสงสารเด็กจะเล่นอะไรก็ไม่ได้ สะดวก ไม่ปลอดภัย อย่างเตะฟุตบอล บางทีลูกฟุตบอลก็กลิ้งตกดอย ใช้เวลาในการหาเป็นชั่วโมง จึงจะเจอ นอกจากนี้แล้ว สภาพพื้นดินของโรงเรียนก็เป็นดินปนทราย ปลูกพืชผักอะไรก็ไม่ได้ผลดี เด็กนักเรียนก็ท้อ ครูก็ท้อ แต่โรงเรียนก็ยังให้นักเรียนได้ฝึก เพื่อช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และมีทักษะในการทำงานจากการได้ปฏิบัติจริง" การสร้างทักษะด้านการเกษตรของโรงเรียนนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ส่งผลดีต่อนักเรียนโดยตรง เพราะในวันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันที่เด็กไม่ได้มาโรงเรียน

เด็ก ๆ ต้องช่วยพ่อแม่ทำงานในสวนในไร่อยู่แล้ว เด็กเล็ก ๆ ในระดับชั้น ป. 1 – 3 จึงสามารถนำความรู้และทักษะ ที่ได้รับการฝึกฝนจากโรงเรียนไปใช้ในการทำงานเหล่านั้นได้อย่างคล่องแคล่ว โดยไม่ได้รับอันตรายจากคมมีด จอบและอื่น ๆ และเพื่อให้สามารถมองเห็นภาพอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแผนผังโรงเรียนทอฝัน ดังนี้

แผนภาพที่ 5 แสดงแผนผังโรงเรียนทอฝัน

1. อาคารเรียนแบบ สปช. 102/26
2. อาคารห้องส้วมแบบ สปช. 102/26
3. อาคารหลวงประพาศน์ บ้านพักครูแบบ ชร. 03
4. อาคารเรียนพระราชทาน
5. อาคารบ้านพักครูพระราชทาน
6. สนามเด็กเล่น

7. อาคารห้องส้วม
8. อาคารเรียนแบบ ชร. 01
9. ถังน้ำดื่มไอโอดีน
10. อาคารห้องสมุดและห้องแนะแนว แบบ ชร. 101/31
11. ถังน้ำซีเมนต์ แบบการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค
12. ถังน้ำซีเมนต์ แบบ ผ. 33 พิเศษ
13. เตาเผาขยะ

จากการศึกษาเอกสารพบว่า โรงเรียนทอฝัน มีปรัชญา วัตถุประสงค์ และมีการดำเนินงานด้านการเรียนการสอน ดังนี้

ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา

โรงเรียนทอฝัน มีปรัชญาหรือปณิธานของโรงเรียนว่า "ชีวิตที่ปราศจากการศึกษา เป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์" มีคติธรรมประจำโรงเรียนว่า "รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ท่าน รู้งาน รู้เวลา รู้หน้าที่ และมีคุณธรรม" และมีคำขวัญประจำโรงเรียนว่า "อ่านออก เขียนได้ นิสัยดี มีความสะอาด รักชาติ รักแผ่นดิน" โดยมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาว่า "มุ่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ให้มีพัฒนาการความพร้อมทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรมและอยู่ในสังคมที่มีวัฒนธรรมอันหลากหลายได้อย่างมีความสุข"

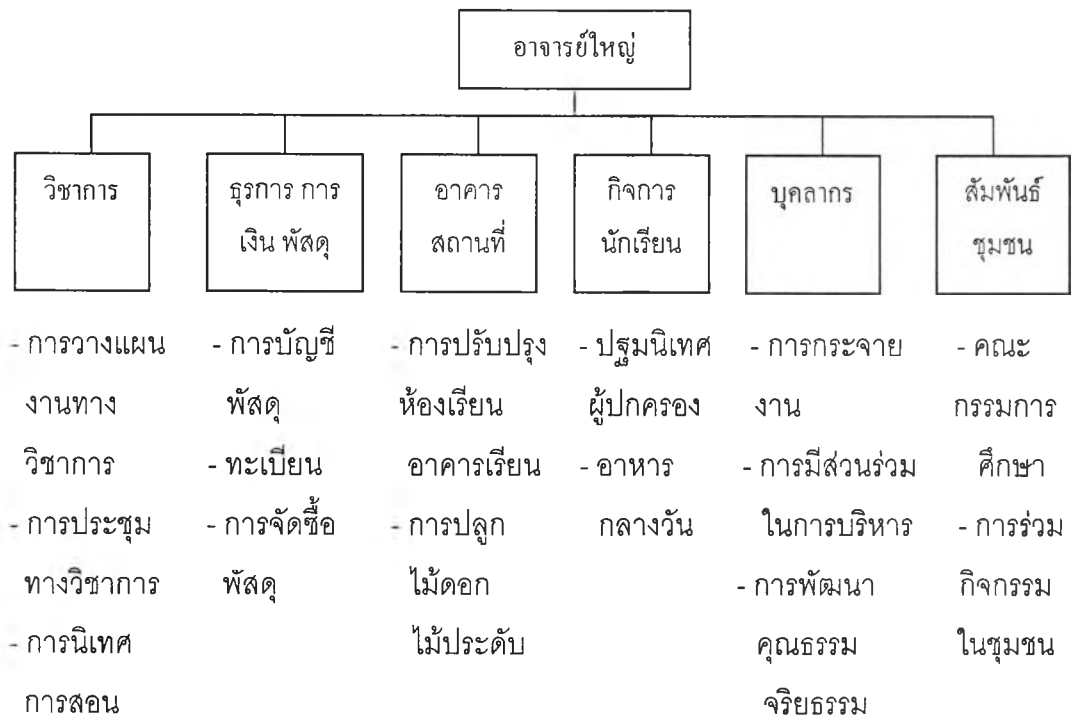
จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียน ในการกำหนดปรัชญา คติธรรม คำขวัญ และเป้าหมายของการจัดการศึกษาในโรงเรียนนั้น ท่านได้เล่าว่า "สำหรับปรัชญา คติธรรม คำขวัญ และเป้าหมายของโรงเรียนนี้ ได้ใช้กันมานานประมาณ 4 ปีกว่า ๆ เท่านั้นเอง เพราะเพิ่งกำหนดขึ้นหลังจากที่ตนเองได้มาดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหาร ในการกำหนดนั้นเป็นการกำหนดร่วมกันของครูในโรงเรียน ซึ่งตั้งขึ้นมาเพื่อให้ได้ใจความ มีความหมาย และครูทุกคนสามารถปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และจากหลักการที่กำหนดขึ้นมาทั้งหมดนั้น สิ่งที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียนมากที่สุดคือ คำขวัญประจำโรงเรียน เพราะถ้าเด็กอ่านออก เขียนได้ เด็กก็จะมีเครื่องมือสำหรับเสาะแสวงหาความรู้ในระดับที่สูงขึ้น และถ้าเด็กมีนิสัยดีเด็กก็จะสามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ส่วนการปลูกฝังให้เด็กมีความรักชาติ รักแผ่นดินนั้นจะเป็นประการสำคัญที่จะทำให้เด็กมีความรู้สึกที่ประเทศไทยเป็นดินแดนที่ทำให้พวกเขามีชีวิตอยู่ได้อย่างอิสระ ไม่ต้องเป็นผู้อพยพย้ายถิ่น ทำให้พวกเขารักและหวงแหนแผ่นดินไทยมากขึ้น"

ส่วนคณะครูได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนว่า "โรงเรียนมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งพัฒนาให้นักเรียนมีความรู้ อ่านออก เขียนได้ สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่คุ้นเคย ไปสู่วิถีชีวิตใหม่" นอกจากนี้ครูข้างย้งเล่าอีกว่า "สิ่งที่เน้นและมีความต้องการให้เกิดแก่นักเรียน คือ เด็กนักเรียนมีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข" และในทางปฏิบัติของครูที่ได้จากการสังเกตนั้นพบว่า ครูมีความเข้าใจและพยายามที่จะปลูกฝังให้เด็กเป็นไปตามปรัชญาของโรงเรียน ครูจึงมีการอบรมสั่งสอนโดยเน้น กฏ ระเบียบ วินัย คุณธรรม ตลอดจนเน้นการให้เด็กอ่านออกเขียนได้เป็นหลัก

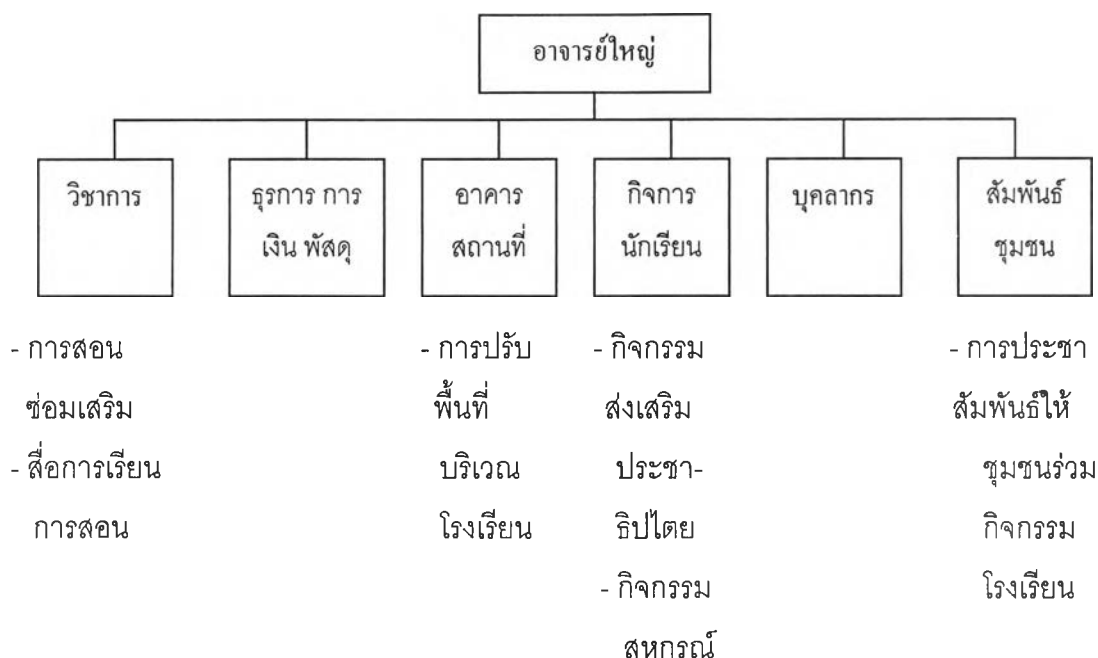
การดำเนินงานการเรียนการสอน

จากการศึกษาเอกสารพบว่า โรงเรียนทอฝัน มีเอกสารแผนบริหารงานของโรงเรียน โดยจัดให้มีโครงการต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน 6 งาน ได้แก่ งานวิชาการ งานกิจการนักเรียน งานอาคารสถานที่ งานธุรการ-การเงิน-พัสดุ งานบุคลากร และงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งสรุปเป็นแผนภูมิการบริหารงานโรงเรียนได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 6 แสดงแผนภูมิการบริหารงานโรงเรียนทอฝัน

แผนภาพที่ 6 แสดงแผนภูมิการบริหารงานโรงเรียนทอฝัน (ต่อ)

จากการสัมภาษณ์คณะครูในโรงเรียนเกี่ยวกับการวางแผนบริหารงานโรงเรียนทั้ง 6 งาน นั้น พบว่า โรงเรียนได้มีการดำเนินการโดยการจัดให้มีการประชุมคณะครู เพื่อวางแผนและมอบหมายงานให้ครูรับผิดชอบ ดังนี้

ครูชิต	งานบุคลากร
ครูช้าง	วิชาการโรงเรียน การเงิน กิจการนักเรียน
ครูช้อย	งานธุรการ อาหารกลางวัน กิจกรรมสหกรณ์
ครูชอบ	อาคารสถานที่ พัสดุ

จากข้อมูลดังกล่าวพบว่า อาจารย์ใหญ่มีการมอบหมายงานให้บุคลากรแต่ละคนได้รับผิดชอบอย่างเป็นระบบ มีการระบุหน้าที่ของแต่ละคนอย่างชัดเจน โดยดูจากความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล ในการปฏิบัติงานนั้นพบว่า แม้จะมีการระบุงานรับผิดชอบของแต่ละบุคคลอย่างเป็นระบบแล้วก็ตาม แต่คณะครูทุกคนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยไม่เกี่ยงว่าเป็นหน้าที่ของใคร ซึ่งในเรื่องนี้คณะครูได้แสดงความเห็นว่า “เนื่องจากบุคลากรของโรงเรียนมีน้อย การทำงานจึงต้องช่วยกันทำ เพราะหน้าที่แต่ละด้านมีลักษณะการทำงานที่ต่างกัน ดังนั้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะทำให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ระยะเวลาที่น้อย”

โครงการต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นในโรงเรียนทอฝัน ประจำปีการศึกษา 2545 ตามที่ปรากฏในเอกสารแผนบริหารงานนั้นประกอบด้วย งานวิชาการ 7 โครงการ งานกิจการนักเรียน 2 โครงการ งานบุคลากร 1 โครงการ งานอาคารสถานที่ 1 โครงการ และงานความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและโรงเรียน 1 โครงการ โครงการเหล่านี้จะเป็นโครงการที่ต่อเนื่องจากปีการศึกษา 2544 ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพอสังเขป ดังนี้

งานวิชาการ มี 7 โครงการ ได้แก่

1. โครงการอ่านออก เขียนได้ โรงเรียนจัดให้มีโครงการนี้ขึ้นเนื่องจากสถิติผลการเรียนของนักเรียนในกลุ่มทักษะภาษาไทย ปรากฏว่ามีผลการเรียนอยู่ในระดับต่ำและต่ำกว่ากลุ่มประสบการณ์อื่น โครงการนี้จึงมีเป้าหมายให้นักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นบุคคลที่สามารถอ่านออก เขียนได้ กล้าแสดงออก เป็นผู้ที่มีความคิดเป็นทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ส่วนผลที่โรงเรียนคาดหวังไว้เมื่อสิ้นสุดโครงการ คือนักเรียนทุกระดับชั้นอ่านออกเขียนได้ 80 % โดยมี ครูช่าง เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ

ครูช่าง ได้เล่าถึงโครงการนี้ว่า "เป็นโครงการที่จัดต่อเนื่องจากปีที่แล้ว โดยมีวิธีการคือ ให้แต่ละชั้นเรียนจัดมุมหนังสือประจำห้อง จากนั้นทำเรื่องขอรับบริจาคหนังสือนิทาน สารคดี และอื่น ๆ จากหน่วยงานต่าง ๆ เมื่อได้หนังสือมาก็จะทำการคัดเลือกและจัดสรรให้แต่ละชั้น การอ่านหนังสือในมุมหนังสือนั้น นักเรียนสามารถเข้าอ่านได้ตลอดเวลาว่าง เด็กบางคนจะเปิดหนังสือดูภาพเพราะอ่านไม่ได้ นอกจากนั้นแล้วในคาบเรียนสุดท้ายของแต่ละวัน แต่ละชั้นจะมีการสอนซ่อมเสริมสำหรับนักเรียนที่เรียนอ่อน โดยครูเป็นผู้สอนเอง หรือบางครั้งก็ให้เด็กเก่งช่วยสอน" การดำเนินงานตามโครงการนี้ในช่วงปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าหนังสือหายเป็นจำนวนมาก นักเรียนไม่ค่อยรักษาหนังสือ ทำให้หนังสือฉีกขาด และไม่มีหนังสือใหม่หมุนเวียนมาให้ให้นักเรียนได้อ่านตลอด จึงทำให้มุมหนังสือกลายเป็นกองขยะหนังสือ ที่ถูกนักเรียนหมางเมินและไม่เข้าไปใช้บริการอีก ช่วงหลัง ๆ มุมหนังสือประจำห้องจึงยกเลิกไป ส่วนการสอนซ่อมเสริมนั้น การระบุไว้ในตารางเรียนของนักเรียนว่าเป็นชั่วโมงสอนซ่อมเสริม มิได้ส่งผลต่อครูและนักเรียนแต่อย่างใด เพราะครูมิได้มีการสอนซ่อมเสริมอย่างจริงจัง ครูชอบ กล่าวว่า "สิ่งที่เรียนมาตลอดวันก็คงเพียงพอสำหรับเด็กแล้ว ซีพียูของเด็กรับไม่ไหว และการไปเพิ่มเรื่องเครียดให้กับนักเรียนทั้ง ๆ ที่เด็กต้องการพักผ่อนด้วยการวิ่งเล่น จะทำให้เด็ก ๆ ไม่อยากมาโรงเรียนในวันต่อไป" ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ความเบื่อหน่ายของนักเรียน การไม่ได้ปฏิบัติภารกิจอย่างจริงจัง และการไม่มีผู้คอยควบคุมดูแลให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดกับครูนั้น โครงการนี้คงหยุดดำเนินการไปไม่ช้าอย่างแน่นอน

2. โครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา เป็นโครงการที่มุ่งหมายให้นักเรียนมีคุณธรรมและจริยธรรมในตนเอง เป็นบุคคลที่คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ส่วนผลที่ทางโรงเรียนคาดหวังไว้คือ นักเรียนทุกคนมีคุณธรรม จริยธรรม โดยมีคณะครูทุกท่านในโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ

โครงการนี้มีการจัดดำเนินการในวันศุกร์ เวลาประมาณ 15.00-16.00 นาฬิกาเป็นประจำทุกสัปดาห์ กิจกรรมที่นักเรียนต้องปฏิบัติในการเข้าร่วมโครงการ คือ การสวดมนต์ไหว้พระ และการรับฟังข้ออบรมจากครูในเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น เรื่องกิริยามารยาท ยาเสพติด การเรียน และการประพฤติตนเป็นคนดีของสังคม ในการสวดมนต์ไหว้พระนั้น นักเรียนต้องเตรียมกรวยดอกไม้รูปเทียนมาจากบ้าน แต่การไม่ได้บอกย่าของครู มักทำให้นักเรียนเป็นจำนวนมากลืมนำกรวยดอกไม้และรูปเทียนมาโรงเรียนด้วยเสมอ จึงทำให้ดอกไม้ภายในบริเวณโรงเรียนมีโอกาสบานสะพรั่งน้อยมาก และแม้ว่าครูทุกคนจะมีหน้าที่รับผิดชอบโครงการนี้อย่างทั่วถึงก็ตาม แต่การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบอย่างเจาะจงว่า หนึ่งคนต่อหนึ่งสัปดาห์นั้น ทำให้ครูดูแลและควบคุมนักเรียนได้ไม่ทั่วถึง จากการสังเกตของผู้วิจัยจึงมักเห็นนักเรียนคุย เล่นและหลับ ตามสภาพการณ์ที่นักเรียนสามารถทำได้ในขณะนั้น เด็ก ๆ พูดถึงการเข้าร่วมกิจกรรมว่า "น่าเบื่อ ต้องนั่งกับพื้นเป็นชั่วโมง บางครั้งฟังก็ไม่เข้าใจ" (เด็กหญิงมุก) "ไหว้พระพุทธรูป ไหว้รูปนายหลวง ไหว้ธงชาติ พี่ ๆ เขาทำก็ต้องทำตาม" (เด็กชายเตย) "ไม่มีกิจกรรมสนุก ๆ สอดแทรก ฟังแต่ครูพูดเป็นชั่วโมง ง่วงนอนด้วย" (เด็กหญิงพลอย) เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ความไม่เข้าใจภาษา การไม่ได้รับคำอธิบายถึงความหมายของกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ และการดำเนินการที่เหมือนเดิมไม่มีความแปลกใหม่ เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามโครงการนี้อย่างเห็นได้ชัดเจน ดังนั้นผลที่ทางโรงเรียนคาดหวังหากจะบังเกิดมีขึ้นในตัวนักเรียนก็คงมีได้เพียงเล็กน้อย

3. โครงการปรับปรุงแหล่งการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของโครงการนี้ คือ เพื่อให้ นักเรียนมีแหล่งการเรียนรู้ มีข้อมูลที่ต้องการ ส่วนผลที่ทางโรงเรียนคาดหวัง คือ นักเรียนมีแหล่งการเรียนรู้ที่ต้องการ 80 % ผู้รับผิดชอบโครงการนี้ คือ ครูชิต

ครูชิตได้พูดถึงโครงการนี้ว่า "เป็นโครงการที่ทำต่อเนื่องและมีอายุย่างเข้าปีที่ 4 แล้ว ช่วงที่ผ่านมาสิ่งที่จะต้องทำเร่งด่วนในโครงการนี้ คือ การจัดหาอาคารห้องสมุดรวมถึง การจัดหาหนังสือต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดของนักเรียน ขณะนี้โรงเรียนมีอาคารห้องสมุดแล้ว แต่สิ่งที่จะต้องทำต่อไปก็คือ การจัดหาหนังสือเข้าห้องสมุด" จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า การเข้าไปใช้บริการห้องสมุดบ่อยครั้งที่สุดนั้น ดูเหมือนว่าจะจะเป็นนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4,5,6 โดยมีข้อจำกัดในการเข้าห้องสมุดแต่ครั้งละครั้งว่า ครูประจำชั้นซึ่งมีหน้าที่สอนทุกกลุ่มวิชาไม่ได้มาโรงเรียนในวันนั้น หรือเป็นการเข้าไปในยามที่ครูไม่ว่างที่จะสอน เนื่องจากครูต้องทำงานอื่นที่นอกเหนือจากงานการสอน การเข้าไปใช้บริการของนักเรียนในแต่ละครั้งจึงไม่

ได้มีการควบคุมโดยครูผู้สอนแต่อย่างใด ดังนั้นภาพที่พบเห็นเป็นประจำก็คือ การเข้าไปเป่ายางวง รับประทานขนม นอนหลับ และวาดภาพจากหนังสือโดยการกดทับ สภาพภายในอาคารห้องสมุด จึงมิได้มีความเรียบร้อยเท่าใดนัก เห็นได้จาก โต๊ะ เก้าอี้ถูกวางอยู่อย่างเกะกะ แม้แต่หนังสือก็วาง กระจัดกระจาย โดยมีได้ถูกแบ่งเป็นหมวดหมู่ การฝึกนักเรียนให้รักหนังสือ รักการอ่าน และมีการจัดตั้งเจ้าหน้าที่บรรณรักษ์ของห้องสมุด จึงน่าจะเป็นสิ่งที่โรงเรียนควรดำเนินการต่อไป

4. โครงการสืบสานวัฒนธรรมอำเภอ จัดขึ้นเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายการปฏิรูป การศึกษาของรัฐบาล และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของโครงการพัฒนาโดยดุษฎี- ประสงค์ของโครงการ เพื่อให้นักเรียนรู้จักการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของตนเอง และมีความรู้ ตามหลักสูตรท้องถิ่น ผลที่ทางโรงเรียนคาดหวัง คือ นักเรียนมีแหล่งการเรียนรู้ มีหลักสูตรท้องถิ่น และมีหนังสือเล่มเล็กที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีอำเภอ ผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ ครูช่าง

ในช่วงที่ผู้วิจัยอยู่ในภาคสนาม ทางโรงเรียนมิได้มีการดำเนินงานตามโครงการนี้ แต่อย่างใด สิ่งที่ผู้วิจัยพบเห็น จึงเป็นเพียงร่องรอยของการปฏิบัติกิจกรรมตามโครงการ ในปี การศึกษาที่ผ่านมา ซึ่งร่องรอยเหล่านั้นก็คือ การใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของอาคารห้องสมุดจัด นิทรรศการแสดงสิ่งของเครื่องใช้ของชนเผ่าอำเภอ อาทิเช่น ครกกระเดื่อง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย บ้านจำลอง อุปกรณ์การประกอบอาหาร อุปกรณ์การล่าสัตว์ เครื่องดนตรี และอื่น ๆ นอกจากนั้น แล้วยังมีการให้นักเรียนในระดับชั้น ป.4 และ ป.5 ทำหนังสือเล่มเล็กเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ของ ชนอำเภอ เด็ก ๆ ได้เล่าให้ฟังว่า "หนังสือเล่มเล็กที่ทำขึ้นมานั้น ทำให้พวกเขาได้รู้ถึงรายละเอียดของ วัฒนธรรมอำเภอลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น พวกเขารู้สึกสนุก และมีความสุขที่ได้ฟัง ได้รับรู้และได้พูดคุยถึงสิ่ง ที่เป็นตัวกำหนดความเป็นคนอำเภอกับผู้เฒ่าผู้แก่ น่าเสียดายที่ปีนี้คุณครูไม่ให้พวกเขามีโอกาส อย่างนั้นอีก" (เด็กชายตอง) ผลที่ได้จากกิจกรรมทั้งสองกิจกรรมนี้ ปัจจุบันโรงเรียนได้กำหนดให้ พื้นที่ส่วนที่จัดนิทรรศการเป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอำเภอของหมู่บ้านปลายฟ้า แต่แขกผู้มาเยือน หมู่บ้านไม่ค่อยได้เข้าชมศูนย์นี้เท่าใดนัก เนื่องจากมักจะพบว่าอาคารหลังนี้อยู่ในสภาพที่ไม่ ต้อนรับแขก คือ ปิดตลอดเวลา

5. โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลา จากสภาพพื้นที่ชุมชนซึ่งประกอบอาชีพ การเกษตร โรงเรียนจึงได้จัดทำโครงการนี้ขึ้น เพื่อให้นักเรียนที่จบจากโรงเรียนมีทักษะพื้นฐานใน การประกอบอาชีพที่หลากหลายในชุมชน มีแหล่งเรียนรู้ในการเลี้ยงปลา สามารถนำความรู้ที่ได้รับ ไปประกอบอาชีพ และเพื่อใช้ในการประกอบอาหารกลางวันของนักเรียน โดยโรงเรียนคาดหวังว่า นักเรียนจะมีทักษะชีวิตในการเลี้ยงปลา ผู้รับผิดชอบโครงการนี้ ได้แก่ ครูชิต

บ่อเลี้ยงปลาของโรงเรียนเป็นบ่อที่สร้างจากการก่อด้วยถังซีเมนต์ ขนาดเส้น- ผ่าศูนย์กลาง 1 เมตร 3 ท่อต่อกันเป็นจำนวน 2 บ่อ ส่วนอีกหนึ่งบ่อจะก่อด้วยอิฐและฉาบด้วย ปูนซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างยาว 1.50 เมตร ลึก 1.20 เมตร ครูชิตพูดถึงการเลี้ยงปลา

ว่า "ปีที่แล้วโรงเรียนเลี้ยงปลาตก ประมาณ 2,000 ตัว ความจริงแล้วโรงเรียนก็ต้องการบ่อขุด แต่ทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะโรงเรียนมีงบประมาณจำกัด ปลาตกจะเลี้ยงโดยใช้อาหารปลาและเสริมด้วยรำข้าวและผักบุงส์บในบางครั้ง โดยให้นักเรียนชายที่โตพอจะรับผิดชอบได้บ้าง เป็นผู้ทำหน้าที่ให้อาหารปลา และเมื่อปลาโตพอที่จะนำมาจับประทานได้ ก็จะเข้าสู่โครงการอาหารกลางวัน บางครั้งก็จะนำไปขายให้ชาวบ้าน..." ในปีการศึกษา 2545 นี้ โรงเรียนได้เริ่มต้นที่จะเลี้ยงปลาตก โดยการขอพันธุ์ปลาจากสำนักประมงของดอยตุง อาจารย์ใหญ่และนักเรียนชาย 3 คน เป็นผู้เดินทางไปรับพันธุ์ปลา จำนวน 2,000 ตัว เมื่อนำพันธุ์ปลากลับมาถึงโรงเรียน นักเรียนจึงได้นำพันธุ์ปลาที่อยู่ในถุงพลาสติกใส่ไปเก็บไว้ด้านหลังอาคารเรียน ด้วยความขนบวกับความสำเร็จปลาของเด็กอนุบาลคนหนึ่ง ปลาจึงถูกปล่อยลงสู่พื้นดอยว้ายหนีกันหมด โรงเรียนจึงไม่ได้พูดถึงเรื่องการเลี้ยงปลาอีกเลยนับจากวันนั้นมา ครูชิดกล่าวว่า "ไม่รู้จะไปหาพันธุ์จากที่ไหนอีก เหมะหน้าค่อยเลี้ยงใหม่แล้วกัน ช่วงนี้อากาศเย็นจัด ปลาโตช้าและอาจตายด้วยความเย็นก็ได้ ดีเหมือนกัน ให้เด็ก ๆ ได้พักผ่อน" จากคำบอกเล่านี้ผู้วิจัยเห็นว่า ปัญหาที่เกิดคณะครูมิได้มีแนวทางการแก้ไข และมองว่าเป็นเรื่องเล็ก การส่งเสริมการเลี้ยงปลาตกในโรงเรียนจึงเป็นโครงการที่ไม่ประสบความสำเร็จในปีการศึกษา 2545 เนื่องจากไม่ได้มีการปฏิบัติจริง

6. โครงการส่งเสริมหัตถกรรมน้ำเต้าทอง โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนรู้จักนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประกอบอาชีพ และยังเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนรู้ถึงคุณค่าของหัตถกรรมพื้นบ้าน ผลที่โรงเรียนคาดหวัง คือ นักเรียนมีทักษะด้านการงานพื้นฐานอาชีพ 80 % และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ ผู้รับผิดชอบ ได้แก่ ครูช่าง

น้ำเต้าเป็นพืชที่มีประโยชน์สำหรับคนอำเภออย่างมากมาย เมื่อน้ำเต้ายังเป็นลูกเล็ก คนอำเภอจะนำน้ำเต้าไปตากแดดให้แห้งสนิท จากนั้นนำน้ำเต้ามาประดับตกแต่งด้วยขนลิง ขนไก่ และไหมพรม เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับเมื่อสวมใส่ชุดอำเภออีกชิ้นหนึ่ง ส่วนน้ำเต้าลูกโตนั้นเมื่อมันแห้งเองโดยธรรมชาติแล้ว คนอำเภอจะนำน้ำเต้าเจาะรูตรงบริเวณส่วนที่เป็นด้ามจับ จากนั้นจึงเอาเมล็ดออก ตักน้ำใส่น้ำเต้า และแช่น้ำไว้ประมาณ 1 เดือน แล้วจึงทำการล้างน้ำเต้าให้สะอาด เพื่อใช้เป็นภาชนะสำหรับบรรจุน้ำดื่ม ซึ่งคนอำเภอบอกว่าการดื่มน้ำจากน้ำเต้า นั้น น้ำจะหอมและเย็นมากกว่าการดื่มน้ำจากภาชนะที่เป็นพลาสติก แก้ว หรืออะลูมิเนียม นอกจากนั้นแล้วยังมีการเชื่อมเอาเนื้อของน้ำเต้าด้านใดด้านหนึ่งออกทำเป็นขันน้ำอีกด้วย และอีกเช่นกันโครงการนี้ไม่ได้มีการดำเนินการในช่วงที่เป็นภาคสนามของผู้วิจัยแต่อย่างใด สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นจึงเป็นเพียงร่องรอยของผลงานที่นักเรียนได้ปฏิบัติไว้ในภาคการศึกษาที่ผ่านมา เด็กหญิงหยก เส่าว่า "การทำน้ำเต้าทองก็คือ การนำผลน้ำเต้าลูกเล็กมาตากแดดให้แห้ง ล้างให้สะอาด ชุบด้วยสีทอง เคลือบให้เป็นเงาด้วยแล็กเกอร์ จากนั้นจึงตกแต่งด้วยไหมพรม ขนไก่ หรือขนลิงให้สวยงาม" น้ำเต้าทองนี้จะใช้

สำหรับเป็นพวงกุญแจ หรือเป็นของประดับที่ใช้สำหรับแขวนไว้หน้ารถยนต์ ส่วนสาเหตุที่ไม่ได้มีการดำเนินโครงการนี้อย่างต่อเนื่องนั้น ครูช่าง ได้ให้เหตุผลว่า "เนื่องจากคณะครูไม่ค่อยมีเวลาทำ เพราะต้องทุ่มเวลาส่วนใหญ่ให้กับการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานต่าง ๆ ตามหลักสูตรใหม่ โรงเรียนจึงงดโครงการนี้ไว้ก่อน มีเวลาเมื่อไรก็จะกลับมาทำเหมือนเดิม" ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความไม่ต่อเนื่องของการได้ปฏิบัติกิจกรรม และวัสดุที่นำมาใช้ฝึกมีจำกัด จึงทำให้ความชำนาญในการทำ น้ำเต้าทอง ความสวยงามและความประณีตของผลงานไม่มีการพัฒนาขึ้นเท่าใดนัก ดังนั้นทุกครั้งที่เปิดโครงการต้องมีการฝึกใหม่ตลอด จึงทำให้เป็นการเสียเวลา เด็กหญิงพลอย ได้แสดงความเห็นถึงโครงการนี้ว่า "ครูให้ทำก็ทำ ไม่ให้ทำก็ไม่ทำ ไม่ได้คิดอะไรมาก" จากคำกล่าวนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความซาบซึ้ง หรือการมองเห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชนเผ่าอ่าซ่า ยังไม่ได้เกิดขึ้นในจิตสำนึกของเด็กอ่าซ่าแต่อย่างใด สาเหตุคงเป็นเพราะ การที่ครูไม่ได้เน้นย้ำ สอดแทรก และปลูกฝังให้เด็กอ่าซ่าได้มองเห็นถึงคุณค่าของความเป็นคนอ่าซ่าอย่างแท้จริง

7. โครงการนิเทศภายใน ในการปฏิบัติงานการสอนนั้น เป็นไปได้ยากที่ครูทุกคน จะมีความสามารถและความถนัดในทุกด้าน วัตถุประสงค์ของการจัดโครงการนี้ จึงเป็นไปเพื่อให้ คณะครูมีการนิเทศซึ่งกันและกัน มีการปรึกษาหารือ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดปัญหาใน ด้านการสอน ผลที่คาดหวังจากโครงการ คือ ครูทุกคนเข้าใจการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ ผู้รับผิดชอบ ได้แก่ ครูชอบ

การดำเนินงานตามโครงการนั้น มีการจัดตั้งคณะกรรมการนิเทศ และจัดทำ ตารางนิเทศติดไว้ที่ห้องผู้บริหาร ครูแต่ละคนจะจัดทำสมุดนิเทศ เพื่อให้ผู้นิเทศเขียนหลักฐาน การนิเทศไว้เป็นผลงานของตน หากแต่ในความเป็นจริงแล้วไม่พบการนิเทศของคณะครูภายในห้อง เรียนแต่อย่างใด เมื่อถึงเวลาจะนำสมุดนิเทศมาเขียนให้กันเลย ครูช่าง ได้กล่าวถึงโครงการนี้ว่า "ต้องจัดทำทุกอย่างตามที่กระทรวงกำหนด นิเทศกันไปนิเทศกันมาเหมือนเด็กเล่นขายของ ในเมื่อ ครูทุกคนก็เห็นหน้ากันอยู่ทุกวัน ความสามารถของครูก็เท่า ๆ กัน ก็เลยไม่รู้ว่าจะนิเทศอะไร" เมื่อดู จากบันทึกการนิเทศ ข้อความที่เขียนจึงเป็นไปในแนวทางเดียวกันหมด คือ มีวิธีการสอนดี มีความรู้ในเรื่องที่สอนดี มีการเตรียมการสอนล่วงหน้า และมีสื่อประกอบการสอนทุกครั้ง การปฏิบัติตามโครงการนี้ของคณะครู ผู้วิจัยมีความเห็นว่า โครงการนี้ไม่ได้มีส่วนช่วยในการปรับปรุงการสอนของครูเท่าใดนัก เพราะครูแต่ละคนยังมีความรู้สึก ว่า ตนเองมีความสามารถ ที่เท่า ๆ กันกับครูคนอื่น ๆ และไม่ได้มีคุณสมบัติพิเศษที่จะให้การนิเทศแก่ครูคนอื่นได้

งานบุคลากร มี 1 โครงการ ได้แก่

โครงการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน สืบเนื่องจากครูเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด ที่จะนำการศึกษาของเด็กนักเรียนไปให้ถึงจุดหมายปลายทางของหลักสูตร หากครูไม่มีความรู้ความสามารถในกระบวนการของหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน เด็กนักเรียนก็จะไม่เกิดคุณภาพและประสิทธิภาพ ดังนั้นโครงการนี้จึงจัดขึ้น เพื่อให้ครูในโรงเรียนมีความรู้ความสามารถในการนำหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับเด็กนักเรียนได้อย่างถูกต้อง วิธีการที่ใช้ในการพัฒนาบุคลากรของโรงเรียน คือ การส่งครูเข้ารับการอบรม การไปศึกษาดูงานโรงเรียนอื่น ๆ และการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยตนเอง ผู้รับผิดชอบ ได้แก่ ครูชิต

การดำเนินการในโครงการนี้ ครูทุกคน กล่าวว่า "มีการพัฒนาตนเองไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสอน หลักสูตร และอื่น ๆ ด้วยการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ด้วยตนเองมากกว่า เพราะการศึกษาดูงานด้วยตนเองเป็นวิธีการที่ง่าย สะดวก และไม่สร้างปัญหาให้กับนักเรียน ยิ่งโรงเรียนมีครูน้อย ไม่ครบจำนวนชั้น หากครูต้องไปอบรมหรือดูงานก็ต้องปิดโรงเรียน ผู้ที่นำส่งสารที่สุดก็คือเด็กนักเรียน" จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า การส่งครูเพื่อเข้ารับการอบรมนั้นดูเหมือนจะมีปัญหามากที่สุด เพราะไม่มีใครอยากไป ยิ่งถ้าการอบรมมีระยะเวลานานหลายวัน และต้องออกนอกพื้นที่ ครูแต่ละท่านก็จะเกี่ยงกันอย่างเห็นได้ชัด แม้กระทั่งการอบรมในครั้งนั้น มีการระบุชื่อผู้เข้ารับการอบรมอย่างชัดเจนแล้วก็ตาม แต่ทุกครั้งก็ดูจะไม่พ้นเป็นหน้าที่ของอาจารย์ใหญ่ ที่จะต้องเข้ารับการอบรม ซึ่งเหตุผลในการขอเปลี่ยนหรือไม่ยอมไปอบรมที่มักจะทำอย่างบ่อยที่สุด คือ ไม่มีใครอยู่กับลูก หรือเรื่องนี้เคยอบรมมาก่อนแล้ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเป็นเพราะความไม่เด็ดขาดของอาจารย์ใหญ่ในการสั่งงาน และครูมีความต้องการที่จะพัฒนาตนเองในระดับที่น้อย

งานกิจการนักเรียน มี 2 โครงการ ได้แก่

1. โครงการส่งเสริมสุขภาพ การมีสุขภาพและสุขอนามัยที่ดี เป็นผลทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การส่งเสริมสุขภาพและพลานามัยของนักเรียนจึงทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพมากขึ้น วัตถุประสงค์หลักของการจัดโครงการนี้จึงเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง รักการออกกำลังกาย เห็นประโยชน์และตระหนักในคุณค่าของการออกกำลังกาย ผู้รับผิดชอบได้แก่ ครูชอบ

การดำเนินงานในโครงการนี้ ประกอบไปด้วยการจัดโครงการอาหารกลางวัน โครงการน้ำดื่มเสริมไอโอดีน โครงการยิ้มสวย และโครงการแข่งขันกีฬาภายในโรงเรียน การดำเนินงานในแต่ละโครงการทำได้ไม่เต็มที่นัก เนื่องจากโรงเรียนมีงบประมาณในการสนับสนุน

โครงการจำกัด เช่น โครงการอาหารกลางวัน โรงเรียนจัดให้นักเรียนได้เพียงเดือนละ 3 มื้อ โครงการยืมสวดยก็เช่นกัน โรงเรียนมีงบประมาณจำกัดในการจัดซื้อแปรงสีฟันและยาสีฟัน การที่นักเรียนต้องจัดหาอุปกรณ์การแปรงฟันด้วยตนเอง จึงมักจะเป็นเหตุผลในการเลิกปฏิบัติกิจกรรมไปโดยปริยาย ส่วนโครงการน้ำดื่มเสริมไอโอดีนและโครงการแข่งขันกีฬาภายในโรงเรียนนั้น ดูเหมือนว่าไม่น่ามีปัญหาแต่อย่างใด เพราะโรงเรียนสามารถขอยกย่น้ำไอโอดีน เพื่อหยดลงไปในถังน้ำดื่มจากสถานีอนามัยประจำหมู่บ้านได้ ส่วนการแข่งขันกีฬานั้นมีการจัดเพียงปีละครั้ง กีฬาที่แข่งมีตะกร้อ ฟุตบอล ปิงปอง และการวิ่ง ซึ่งผู้วิจัยมองว่า อุปสรรคและปัญหาในการดำเนินงานตามโครงการส่งเสริมสุขภาพ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายนั้นขึ้นอยู่กับที่การดำเนินการของคณะครูเป็นหลัก ว่ามีความจริงจังและทุ่มเทให้กับงานที่ทำมากน้อยแค่ไหน ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนจะมีส่วนช่วยเหลือครูได้มากที่สุด

2. โครงการช่วยเหลือนักเรียนขาดแคลน เนื่องจากนักเรียนส่วนใหญ่มีฐานะทางบ้านยากจน ขาดทุนทรัพย์ในการจัดซื้ออุปกรณ์การเรียน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางโรงเรียนจะต้องจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน มาสนับสนุนนักเรียนเพิ่มเติมจากที่ทางราชการจัดมาให้ วัตถุประสงค์ของโครงการนี้จึงเป็นไป เพื่อการจัดหาอุปกรณ์การเรียน และทุนการศึกษาให้กับนักเรียนที่ขาดแคลนมากที่สุด นอกจากนั้นยังเป็นไปเพื่อให้นักเรียนได้รับประทานอาหารกลางวัน อิ่มทุกวัน ผลที่ทาง โรงเรียนคาดหวัง คือ นักเรียนมีอุปกรณ์การเรียนครบ ได้รับประทานอาหารกลางวันอิ่มทุกมื้อ และเรียนอย่างมีความสุข ผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ ครูชัย

การดำเนินงานของโครงการนี้มักจะเป็นในรูปของการหาทุนให้กับนักเรียน ซึ่งในปีการศึกษา 2545 นี้ มีจำนวนนักเรียนที่ได้รับทุน 4 คน โดยแบ่งเป็นทุนเรียนดี 1 ทุน (3,000 บาท) และทุนยากจน 3 ทุน (ทุนละ 1,000 บาท) และเนื่องจากฐานะของเด็กทุกคนใกล้เคียงกัน คือ ยากจนเหมือน ๆ กัน ครูจึงมีเกณฑ์ในการคัดเลือกว่า หากนักเรียนคนใดเคยได้รับทุนมาก่อนแล้ว ต้องแบ่งโอกาสในคนอื่นในปีต่อไป นอกจากนี้ยังมีการจัดสรรงบประมาณของโรงเรียนส่วนหนึ่ง ไว้สำหรับจัดซื้อชุดนักเรียน กระเป๋า และอุปกรณ์การเรียน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ สื่อการเรียนการสอน สมุด ปากกา ดินสอ ยางลบ ไม้บรรทัด และอื่น ๆ สำหรับแจกนักเรียน เพื่อเป็นการช่วยเหลือ กระตุ้น และจูงใจให้นักเรียนมาเรียนหนังสือที่โรงเรียนมากขึ้น จากการศึกษาที่ได้ทุกอย่างฟรีและได้มาอย่างง่ายดายนั้น ภาพที่ผู้วิจัยพบเห็นจึงกลายเป็นว่า เด็ก ๆ มองไม่เห็นถึงคุณค่าของสิ่งของ ไม่รู้จักการประหยัด หรือรักษาเพื่อเก็บไว้ใช้ให้นานที่สุด

งานอาคารสถานที่ มี 1 โครงการ ได้แก่

โครงการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน เพื่อปรับปรุงอาคารสถานที่ทั้งภายในและภายนอกให้สะอาด นอกจากนั้นยังเป็นไปเพื่อให้มีอาคารสถานที่ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียน โดยการจัดทำสวนดอกไม้ สวนหย่อมและปลูกไม้ดอกไม้ประดับภายในบริเวณโรงเรียนให้มากขึ้น ผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ ครูชิตและนักการภารโรง

แผนงานตามโครงการที่โรงเรียนได้ดำเนินการไปบ้างแล้ว คือ งานการปรับปรุงอาคารเรียนเก่าซึ่งเป็นอาคารเรียนพระราชทาน ให้เป็นอาคารห้องประชุมของโรงเรียน โดยมีการจัดหาโต๊ะ เก้าอี้ หลอดไฟ และพัดลมมาเพิ่มเติม ส่วนงานที่ยังคงค้างอยู่ คือ การจัดทำรางน้ำฝนตามอาคารเรียน ซึ่งในการทำรางน้ำฝนนั้น ความเห็นของครูจะแบ่งเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายสนับสนุน และฝ่ายคัดค้าน ครูช้อย ได้พูดถึงโครงการทำรางน้ำฝนว่า "เป็นการสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ โรงเรียนอยู่โดยไม่มีรางน้ำฝนมาเกือบ 40 ปี ยังอยู่ได้ น่าจะเอาเงินส่วนนี้ไปทำอย่างอื่นที่มีประโยชน์ต่อนักเรียนมากกว่า" แม้ความเห็นจะต่างกัน แต่สุดท้ายโครงการนี้ก็ไม่ได้มีการล้มเลิกแต่อย่างใด ยังคงมีปรากฏให้เห็นในแผนงาน เพียงแต่ไม่มีกำหนดเวลาที่จะเริ่มปฏิบัติการอย่างแน่นอนเท่านั้นเอง ส่วนงานการดูแลต้นไม้ ดอกไม้ สนามหญ้า และความสะอาดรอบ ๆ บริเวณโรงเรียนนั้น อาจารย์ใหญ่ได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของนักการภารโรง แต่อย่างไรก็ตามยังมีเสียงบ่นจากคณะครูเสมอว่า "ภารโรงโรงเรียนนี้สบาย ไม่อยากทำงานก็ไม่ทำ ครูคนไหนสั่งก็ไม่ได้ทำอะไรซ้ำ คืออยู่อย่างเดียวคือเขียนตัวหนังสือสวย งานเขียนป้าย จัดบอร์ด จึงต้องยกให้ภารโรงรับรองสวยแน่นอน" การทำงานของคณะครูนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า แม้จะมีความเห็นที่ต่างกันไปบ้าง แต่ความขัดแย้งก็ไม่ได้สร้างปมแตกแยกในการทำงานแต่อย่างใด ครูช้อย บอกว่า "บางที่ความคิด ความรู้สึก ความต้องการของครูแต่ละคนก็ต่างกัน แต่ความต่างจะเป็นสิ่งที่ทำให้คณะครูโรงเรียนทอฝัน ทำงานอย่างระมัดระวังและรอบคอบมากขึ้น"

งานสัมพันธ์ชุมชน มี 1 โครงการ ได้แก่

โครงการประชาสัมพันธ์โรงเรียน โครงการนี้จัดขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์โรงเรียนและหมู่บ้านให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านดีขึ้น ผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ ครูช้อย

การดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อดึงชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนมีการดำเนินการก็คือ การจัดให้มีการประชุมผู้ปกครองนักเรียนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งในช่วงเปิดภาคการศึกษา และการเชิญชวนให้ผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ได้แก่ กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมวันเด็ก การแข่งขันกีฬาภายในโรงเรียน การมอบประกาศนียบัตรให้นักเรียนที่เรียนจบชั้น ป.6 และการปรับปรุง

อาคารสถานที่ เช่น การปรับพื้นที่บริเวณโรงเรียน หรือการถาง-ดายหญ้าบริเวณโรงเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วมีการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียน ซึ่งคณะกรรมการเหล่านี้ได้มาโดยการแต่งตั้งจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาของหมู่บ้าน จากการสังเกตของผู้วิจัยตลอดช่วงเวลาที่อยู่ในสนามนั้น พบว่า พ่อแม่ผู้ปกครองของเด็ก ให้ความสนใจกับการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนเป็นอย่างดี ส่วนคณะกรรมการของโรงเรียนนั้น การเชิญประชุมแต่ละครั้งดูเป็นเรื่องยาก มักขาดเสมอ ไม่ค่อยเข้าร่วมและให้ความสำคัญกับกิจกรรมของโรงเรียนเท่าใดนัก ซึ่งคณะกรรมการต่างก็ลงความเห็นกันว่า "เป็นไปได้ที่จะต้องลากตัวมา ทั้ง ๆ ที่ใจไม่อยากมา ใครจะมาหรือไม่มาก็ไม่เป็นไร เพราะทางโรงเรียนก็ได้ออกหนังสือเชิญแล้ว สุดท้ายพวกเขาจะมากว่าโรงเรียนก็ได้ เราทำดีที่สุดแล้ว..." การประชาสัมพันธ์งานต่าง ๆ ของโรงเรียน จึงใช้เด็กนักเรียนเป็นกระบอกเสียงมากกว่าพ่อแม่ ผู้ปกครองและคณะกรรมการของโรงเรียน แต่หากเป็นงานของหมู่บ้านนั้น ดูเหมือนว่า คณะครูจะพร้อมใจกันเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดี และอาศัยช่วงจังหวะนี้เป็นโอกาสทอง ในการแนะนำโรงเรียนให้ชุมชนได้รู้จัก และชักชวนเด็ก ๆ ให้มาเรียนหนังสือ

จากข้อมูลเกี่ยวกับแผนบริหารงานของโรงเรียนทอฝัน จึงสามารถสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการดำเนินการจัดทำเอกสารที่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า โรงเรียนเจ้าทอฝันมีการวางแผนบริหารงานโรงเรียน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้ง 6 งาน ได้แก่ งานวิชาการ งานบุคลากร งานกิจการนักเรียน งานอาคารสถานที่ งานธุรการ-การเงิน-พัสดุ และงานสัมพันธ์กับชุมชน โดยมีโครงการรวมทั้งสิ้น 12 โครงการ การวางแผนการบริหารงานโรงเรียนนั้น ผู้บริหารโรงเรียนจะให้ครูที่มีหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละงานเป็นผู้เสนอโครงการ จากนั้นคณะครูจะมีการประชุมเพื่อคัดเลือกโครงการ ในการปฏิบัติงานตามโครงการนั้น บางโครงการที่กำหนดไว้ในแผนบริหารงาน มีการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่องและประสบผลสำเร็จ บางโครงการมีการปฏิบัติแต่ไม่ต่อเนื่อง และบางโครงการไม่มีการดำเนินงาน แต่อย่างไรก็ตามโรงเรียนได้มีการจัดทำเอกสารหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนได้มีการดำเนินงานตามแผนบริหารงานของโครงการ ดังนั้นการจัดกิจกรรมในโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นโครงการอ่านออกเขียนได้ โครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา และโครงการส่งเสริมสุขภาพของโรงเรียน จึงเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่จะคอยกระตุ้นและส่งเสริม ให้เด็กนักเรียนอ่านออกเขียนรู้ถึงวิถีชีวิตของการเป็นคนไทย เพื่อให้สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมไทยได้อย่างภาคภูมิใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การดำเนินงานด้านการศึกษาของโรงเรียนจะประสบผลสำเร็จได้นั้น โรงเรียนต้องได้รับความร่วมมือจากชุมชน ในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจะเกิดขึ้นได้นั้น โรงเรียนและชุมชนจะต้องมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ในทางตรงกันข้ามถ้าโรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกัน ก็จะส่งผลทำให้โรงเรียนไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชน จนอาจเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน การที่โรงเรียนและชุมชนจะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้นั้น สิ่งสำคัญจึงอยู่ที่เจตคติของชุมชนที่มีต่อการศึกษา และเจตคติของครูที่มีต่อชุมชน

เจตคติของชาวบ้านปลายฟ้า ที่มีต่อการศึกษาและต่อการทำงานของคนะครุนั้น จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยสรุปได้ว่า ชาวบ้านปลายฟ้ามองว่าในสมัยปัจจุบันทุกคนต้องมีความรู้ จึงจะสามารถเอาตัวรอดและมีชีวิตอยู่ในสังคมได้ การศึกษาจึงเป็นตัวช่วยให้มีความรู้และความสามารถในการทำงาน และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตนเองไปอยู่ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีความเห็นว่า การศึกษาภาคบังคับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังไม่เพียงพอกับสภาพสังคมในปัจจุบัน โดยเห็นว่าระดับการศึกษายิ่งสูงมากเท่าไร จะทำให้คนฉลาดมากขึ้น มีความรู้ความสามารถมากขึ้น ทำให้มีรายได้ดี ส่วนเจตคติที่มีต่อการทำงานของคนะครุนั้น ชาวบ้านปลายฟ้ามองว่าคนะครุติดประทุมบ่อย มาโรงเรียนสาย ปล่อยเด็กให้เล่นมากเกินไป ทำให้เด็กไม่ได้เรียนอย่างเต็มที่ และครูบางคนยังสอนไม่ค่อยดี เด็กส่วนใหญ่จึงเขียนไม่ได้ อ่านไม่ออก

ส่วนเจตคติของครูที่มีต่อชุมชน ในด้านการให้ความสำคัญต่อการศึกษาของผู้ปกครองนักเรียนนั้น คนะครุมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ผู้ปกครองนักเรียนยังไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการศึกษามากนัก สังเกตได้จากการที่ครูให้การบ้านแก่นักเรียนไปทำที่บ้าน ปรากฏว่านักเรียนส่วนมากทำไม่เสร็จและบางคนไม่ทำ นักเรียนบางคนไม่มีเครื่องเขียน แบบเรียน ชุดนักเรียน อีกทั้งมีสภาพร่างกายและเสื้อผ้าที่สกปรกมอมแมม ซึ่งสาเหตุหลักนั้นมาจากความยากจนของครอบครัว สำหรับด้านการให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียนนั้น คนะครุมีความเห็นว่า ชุมชนให้ความร่วมมือและช่วยเหลือโรงเรียนในระดับที่ดี เห็นได้จากการที่โรงเรียนเชิญผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น การประชุมผู้ปกครองนักเรียน กิจกรรมวันแม่ หรือกิจกรรมวันเด็ก ผู้ปกครองของนักเรียนเกือบทุกคนจะมาตามคำเชิญโดยทั่วหน้า

จากข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยเข้าใจว่า ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนเป็นความสัมพันธ์ใน 2 ลักษณะ คือ 1) ความสัมพันธ์ในด้านลบ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการที่ครูไม่มีความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชน และชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จึงส่ง

ผลให้ชุมชนและคณะครูมีความรู้สึกต่อกันในด้านลบ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ บทบาทของครูจึงเป็นเพียงผู้ทำตามหน้าที่ และชุมชนเป็นเพียงผู้เฝ้าสังเกตการณ์ 2) ความสัมพันธ์ในด้านบวก มองได้จากการที่ชุมชนให้ความช่วยเหลือโรงเรียน และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนทุกครั้งที่มีโอกาส ซึ่งการที่โรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าร่วมในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ นั้น จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ของโรงเรียนบรรลุตามเป้าหมาย และส่งผลให้โรงเรียนเข้าใจชุมชนและชุมชนเองก็เข้าใจโรงเรียนมากขึ้น ดังนั้นบทบาทของโรงเรียนและชุมชนในความสัมพันธ์ลักษณะนี้ จึงเป็นความสัมพันธ์ที่โรงเรียนและชุมชนพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนนั้นพบว่า คณะครูในโรงเรียนมีการแสดงความรัก ความสนใจ ด้วยการสัมผัส ยิ้ม และพูดคุยด้วยท่าทางที่เป็นมิตรกับนักเรียน เช่น ในห้องเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในวันเปิดเทอมใหม่ ๆ เด็กยังจับดินสอเพื่อเขียนตัวหนังสือไม่ได้ ครูก็จะจับมือเด็กให้เขียนหนังสือ หรือเวลาที่เด็กร้องไห้ ครูก็จะลูบศีรษะ และโอบกอดเด็กเพื่อแสดงความรัก ความอบอุ่น หรือปลอบใจ เพื่อให้เด็กรู้สึกว่ายอยู่กับครูแล้วปลอดภัย ในการพูดคุยกับเด็กนั้นครูจะพูดด้วยน้ำเสียงที่อ่อนหวาน ไพเราะและเรียกนักเรียนว่าลูก แต่ก็มีบ้างเป็นบางครั้งที่ครูใช้น้ำเสียง ห้วน ๆ เหมือนการสั่งหรือขู่ให้เด็กกลัวและทำตามคำสั่งของครู เช่น ในขณะที่ให้เด็กทำงานในชั้นเรียนเด็กจะเล่นและคุยกันเสียงดัง ครูช้อย ก็จะตะโกนว่า "เงียบ ๆ หน่อย เสียงดังมากเกินไปแล้วนะ เวลาให้อ่านหนังสือไม่เห็นเสียงดังอย่างนี้เลย งานที่ครูให้เสร็จแล้วหรือ ทำให้เสร็จและเอามาให้ครูตรวจเดี๋ยวนี้เลย ใครไม่เสร็จไม่ได้กลับบ้านครูไม่รู้ด้วยนะ" ทั้งนี้ในการใช้น้ำเสียงอย่างนี้ ครูช้อย ได้ให้เหตุผลว่า บางครั้งก็ต้องทำ เพื่อให้สามารถควบคุมเด็กได้ นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนกระตือรือร้นหรือสนใจกับงานที่ทำอยู่ ถ้าไม่อย่างนั้นเด็กก็จะมัวแต่เล่น บางคนถ้าเราพูดดีด้วยก็ยิ่งได้ใจ ไม่ทำอะไรเลย ต้องขู่นะเด็กถึงจะกลัวและรีบทำตามคำสั่ง" จากตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าครูได้ให้ความรัก ความเอาใจใส่และมองว่านักเรียนเป็นเหมือนลูกอีกคนหนึ่งของครู

จึงสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนจะเป็นไปในลักษณะที่ครูใกล้ชิดให้ความสนิทสนม และเป็นกันเองกับนักเรียนมากพอสมควร แม้จะมีบ้างบางครั้งที่ครูใช้วิธีออกคำสั่ง ขู่และบังคับให้เด็กปฏิบัติตามเพื่อการควบคุมชั้นเรียนให้มีระเบียบ หากแต่การแสดงความรัก ความห่วงใยของครูนั้น กลับเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กกล้าเข้าหาครู และกล้าเล่าปัญหาต่าง ๆ ให้ครูฟัง ทำให้ครูได้เรียนรู้และเข้าใจในตัวเด็กมากขึ้น และสำคัญที่สุดคือ ครูได้เอาใจใส่นักเรียนด้วยการช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กับเด็ก ทำให้เด็กรักครูและรักการเรียนมากขึ้น

การเรียนการสอนในแต่ละวัน : การถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย

ตามปกติ ช่วงเช้า เวลา 6.30 นาฬิกา ภารโรงจะมาโรงเรียนเป็นคนแรก และเป็นผู้เปิดประตูห้องผู้บริหาร จากนั้นเวลาประมาณ 7.00 นาฬิกา เมื่อประธานนักเรียนมาถึงโรงเรียน ก็จะเปิดประตูห้องเรียนและเครื่องเสียง เพื่อให้นักเรียนที่มาถึงโรงเรียนฟังเพลงและข่าว 7.00 นาฬิกา ส่วนใหญ่แล้วนักเรียนจะเริ่มทยอยกันมาถึงโรงเรียนตั้งแต่เวลา 7.30 นาฬิกาเป็นต้นไป ส่วนครูจะเริ่มมาโรงเรียนตั้งแต่ เวลา 7.45 นาฬิกา จนถึง 8.30 นาฬิกา เมื่อครูมาถึงโรงเรียนแล้ว สิ่งแรกที่ครูทุกคนทำก็คือ การเซ็นชื่อและเวลามาปฏิบัติงานในวันนั้น ในการเซ็นชื่อลำดับการเขียนจะเป็นลำดับที่ตายตัว และเวลาที่เขียนในสมุดจะไม่ตรงกับความเป็นจริง เช่น ครูท่านหนึ่งมาถึงโรงเรียน 8.00 นาฬิกา แต่การเซ็นในสมุดจะเป็น 7.30 นาฬิกา เป็นต้น

เวลา 7.30 นาฬิกา เมื่อเดินเข้าสู่โรงเรียนจะเห็นนักเรียนบางส่วนเล่นที่สนามหน้าเสาธง บางส่วนเล่นในสนามเด็กเล่น บางส่วนเล่นตามอาคารเรียน และบางส่วนซื้อขนมมารับประทาน ขนมที่ขายนั้นจะมีหวานเย็น ขนมขบเคี้ยว ลูกอม และหมากฝรั่ง จากการสังเกตไม่พบนักเรียนที่มามีถึงโรงเรียนแล้วอ่านหนังสือเรียนก่อนทำกิจกรรมหน้าเสาธงแต่อย่างใด

เวลา 8.00 นาฬิกา เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ประจำวันจะทำการกวดกริ่ง เพื่อให้นักเรียนเข้าแถวเป็นกลุ่มสี่ ซึ่งมีทั้งหมด 4 สี คือ สีเขียว สีชมพู สีเหลือง และสีแดง จากนั้นแต่ละกลุ่มสี่จะแยกย้ายไปทำงานตามเขตที่รับผิดชอบ เขตรับผิดชอบนี้จะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนหน้าที่ทุก ๆ หนึ่งเดือน ประธานแต่ละกลุ่มสี่จะเป็นผู้ดูแลในการทำงาน โดยไม่มีครูคอยกำกับดูแล งานที่แต่ละกลุ่มสี่รับผิดชอบนั้น ได้แก่ การกวาด-ถูพื้นอาคารเรียน อาคารประกอบ การจัดโต๊ะเรียน การเปิด-หน้าต่าง การตักน้ำใส่ถังน้ำดื่มโดยผสมหยดน้ำไอโอดีน การล้างห้องน้ำ และการเก็บเศษขยะรอบ ๆ บริเวณโรงเรียน จากนั้นเวลา 8.30 นาฬิกา จะกวดกริ่งครั้งที่สองเพื่อให้แต่ละกลุ่มสี่มารวมตัวกัน เพื่อไปตรวจผลการทำงานของกลุ่มสี่อื่น

เวลา 9.00 นาฬิกา กวดกริ่งครั้งที่ 3 เพื่อให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมหน้าเสาธงจะเริ่มจากการเข้าแถวเคารพธงชาติ สวดมนต์ ร้องเพลงสดุดีมหาราชา กล่าวคำปฏิญาณตน ประธานแต่ละกลุ่มสี่รายงานผลการทำงานของกลุ่มสี่ตนเอง ซึ่งในการรายงานของประธานแต่ละกลุ่มสี่นั้น ทุกกลุ่มสี่จะรายงานเหมือนกันว่า "สวัสดีค่ะ/ครับ ผม/หนูชื่อ....เป็นประธานกลุ่มสี่....วันนี้กลุ่มสี่....ได้ปฏิบัติงานบริเวณเขต...ผลการทำงานทุกคนช่วยกันทำงานดีและสะอาดเรียบร้อยดีค่ะ/ครับ" จากนั้นฝ่ายสุขภาพิบาลของแต่ละกลุ่มสี่จะรายงานผลการตรวจงานของกลุ่มสี่อื่นโดยรายงาน ว่า "สวัสดีค่ะ/ครับ หนู/ผมชื่อ.... เป็นฝ่ายสุขภาพิบาลของกลุ่มสี่....วันนี้ได้ไปตรวจการทำงานของกลุ่มสี่....บริเวณเขต....ดังนี้ ความสะอาด...คะแนน การใช้และการเก็บอุปกรณ์...คะแนน การตรงต่อเวลา...คะแนน ความสามัคคี...คะแนน และการแก้ปัญหาในการทำงาน...

คะแนน รวม...คะแนน สะอาดดีคะ/ครับ" จากนั้นประธานนักเรียนจะเป็นผู้สรุปผลการปฏิบัติงาน ในภาพรวมทั้งหมดว่า "วันนี้แต่ละกลุ่มสี่ช่วยกันทำงานดี ผลการทำงานทุกกลุ่มสี่ทำงานได้สะอาดเรียบร้อยดี" และลำดับขั้นตอนสุดท้าย จะเป็นการแจ้งข่าวและกล่าวอวยบรรมนักเรียนของครูเวรแต่ละวัน เรื่องที่อบรมมักจะเป็นเรื่องความสะอาดของร่างกาย การแต่งกาย การเรียน และคุณธรรมต่าง ๆ การปฏิบัติกิจกรรมหน้าเสาธงนี้ ผู้ดำเนินรายการจะเป็นเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของแต่ละวัน เวลาประมาณ 9.45 นาฬิกา นักเรียนเดินแถวเข้าห้องเรียน และปฏิบัติภารกิจส่วนตัว

เวลา 9.50 นาฬิกา ครูประจำชั้นเข้าชั้นเรียน ทันทีที่ครูมาถึงประตูห้องเรียน หัวหน้าชั้นจะบอกสมาชิกในห้องให้ยืนตรงและทำความเคารพครู เมื่อครูกล่าวทักทายตอบนักเรียนก็จะนั่งลง จากนั้นครูประจำชั้นจะจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย (ในขณะที่จุดนักเรียนจะต้องนั่งพนมมือ) ต่อจากนั้นนักเรียนทุกคนจะท่องคาถาป้องกันภัย 8 ทิศ เมื่อท่องจบครูและนักเรียนจะนั่งสมาธิก่อนเรียน 5 นาที หลังจากเสร็จสิ้นพิธีการเหล่านี้แล้ว เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนเรียน ครูจะเริ่มต้นด้วยการพูดคุยกับนักเรียนก่อน เช่น วันนี้ใครไม่มาโรงเรียนบ้าง ทำไมถึงไม่มา ทำงานที่ครูสั่งเสร็จแล้วหรือยัง ใครเสร็จแล้วก็ให้นำมาส่งที่โต๊ะครู การเรียนการสอนในภาคเช้าจึงเริ่มตั้งแต่วเวลา 10.00-11.30 นาฬิกา ในภาคเช้านี้ทุกระดับชั้นเรียนดูเหมือนจะเริ่มจากการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาทักษะคณิตศาสตร์ โดยครูทำตัวอย่างบนกระดานดำให้นักเรียนดู แล้วสั่งให้นักเรียนทำแบบฝึกจากหนังสือเรียน เมื่อสั่งงานเสร็จครูส่วนใหญ่จะมานั่งทำงานที่โต๊ะครู บรรยากาศในห้องเรียนโดยรวมแล้วพบว่า นักเรียนจะพูดคุยกันตลอด บางคนลุกจากที่นั่งไปแก้งเพื่อน มีการขอยืมดินสอ ยางลบ ปากกา หนังสือ และอื่น ๆ ข้ามชั้นเรียน บรรยากาศของการเรียนการสอนจึงค่อนข้างดูผ่อนคลายพอสมควร

เวลา 11.30-12.30 นาฬิกา เป็นเวลาพักรับประทานอาหารกลางวัน เมื่อเสียงกริ่งดังขึ้นนักเรียนทุกคนจะเก็บงานที่ทำอยู่ไว้ในโต๊ะ และรอครูเพื่อให้ครูพูดประโยคที่ว่า "นักเรียนไปพักรับประทานอาหารกลางวันได้" จากนั้นหัวหน้าชั้นจะบอกให้นักเรียนทำความเคารพครู ในวันที่โรงเรียนจัดอาหารกลางวันให้ นักเรียนทุกระดับชั้นจะไปนั่งเรียงแถวตอนลึก 2 แถว โดยแยกเป็นชายหนึ่งแถวหญิงหนึ่งแถวตามระดับชั้น เพื่อรอให้พี่ ๆ ชั้น ป.4 - ป.6 ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบตักอาหารให้ อาหารกลางวันจัดให้นักเรียนนั้นส่วนมากจะเป็นอาหารจำพวกเส้น เช่น ก๋วยเตี๋ยว บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป และขนมจีน เพราะสะดวกในการประกอบอาหารของครู เมื่อพี่ ๆ ตักอาหารเสร็จและเข้านั่งประจำที่แล้ว นักเรียนทุกคนจะร้องเพลง "คุณค่าอาหาร" (ข่าวทุกงาน อาหารทุกอย่าง อย่ากินทิ้งขว้าง เป็นของมีค่า คนจนคนยาก อีกมากนักรหา สงสารบรรดาเด็กตาบอด ๆ) ในขณะที่ร้องเพลงนั้นแขนทั้งสองข้างต้องวางทับซ้อนกันระดับอกและตั้งฉากกับพื้น เมื่อร้องเพลงจบนักเรียนทุกคนจะกล่าวคำว่าขอบคุณคะ/ครับคุณครู และก้มหน้าก้มตารับประทานอาหารอย่างเอร็ดอร่อย เมื่อรับประทานอาหารอิ่มแล้วนักเรียนทุกคนจะต้องเก็บภาชนะ ที่แต่ละคนใช้ไปวางรวมกันใน

ที่จัดไว้ให้ จากนั้นนักเรียนหญิงจะช่วยกันล้างภาชนะทั้งหมดพร้อมทั้งเก็บเข้าที่ ส่วนนักเรียนชายจะช่วยกันทำความสะอาดบริเวณที่นั่งรับประทานอาหาร การจัดอาหารกลางวันให้นักเรียนนั้นใน 1 เดือนโรงเรียนจะจัดให้เพียง 3 วันเท่านั้น เนื่องจากโรงเรียนได้รับงบประมาณค่าอาหารกลางวันสำหรับนักเรียนที่ขาดสารอาหารจาก อบต. เพียง 14 คน คนละ 6 บาทต่อมื้อ จึงทำให้โรงเรียนไม่สามารถจัดอาหารกลางวันให้นักเรียนทุกวันได้

ในวันที่โรงเรียนไม่ได้จัดอาหารกลางวันให้ นักเรียนทุกคนจะนำห่อข้าวมาจากบ้าน กับข้าวที่ห่อมาส่วนใหญ่จะเป็นผัดผัก หมูทอด ไข่เจียว ปลาทอด และที่ขาดไม่ได้คือ เนื้อสุนัขทอด ในการรับประทานนั้น นักเรียนสามารถเลือกสถานที่ได้ตามใจชอบ แต่ส่วนใหญ่เด็กนักเรียนจะนั่งรับประทานอาหารรวมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 3 - 5 คน ตามหน้าระเบียงห้องเรียนของตน มีนักเรียนบางคนที่ใช้มือในการรับประทานอาหาร ซึ่งนักเรียนให้เหตุผลว่า "กินกับมืออร่อยกว่า" (เด็กหญิงมุก) หรือ "ลิ้มเอาช้อนมา" (เด็กชายเตย) และจากการสังเกตพบว่า มีนักเรียนที่ล้างมือก่อนรับประทานอาหารน้อยมาก เมื่อนักเรียนรับประทานอาหารอิ่มแล้ว ส่วนใหญ่จะไม่มีการทำความสะอาดบริเวณที่นั่งรับประทานแต่อย่างใด ดังนั้นผู้มีหน้าที่จัดการลบร่องรอยเศษอาหารขาประจำจึงมักจะเป็นไก่และสุนัข จากนั้นนักเรียนมักจะใช้เวลาว่างในการเล่น เช่น นักเรียนชั้นอนุบาลเล่นเครื่องเล่นในสนามเด็กเล่น นักเรียนชายชั้น ป.1 - ป.2 จะเล่นลูกแก้ว นักเรียนชายชั้น ป.3 - ป.6 เล่นฟุตบอลหรือตะกร้อ ส่วนนักเรียนหญิงนั้นมักเล่นหมากเก็บและเล่นกระโดดยาง และมีบางเป็นบางครั้งที่นักเรียนหญิง ชั้น ป.4 และ ป.5 จะเล่นวอลเลย์บอล

เวลา 12.30 นาฬิกา สัญญาณกริ่งดังขึ้นนักเรียนทุกคนจะเข้าแถวเรียงหน้ากระดานที่หน้าเสาธง เพื่อทำกิจกรรมแปร่งฟันในโครงการยิ้มสวย อุปกรณ์ในการแปร่งฟันของนักเรียนจะประกอบด้วยแปร่งสีฟัน ยาสีฟัน แก้วน้ำพลาสติกแบบมีหูจับ และผ้าเช็ดหน้าขนาดเล็ก(อุปกรณ์เหล่านี้โรงเรียนจะแจกให้นักเรียนทุกคนในวันเปิดเทอมวันแรก) เมื่อเข้าแถวเรียบร้อยแล้วก่อนแปร่งฟันนักเรียนจะร้องเพลง "แปร่งฟัน" พร้อม ๆ กัน 1 รอบ (แปร่งซึ แปร่ง แปร่งฟัน ฟันหนูสวย สะอาดดี แปร่งขึ้น แปร่งลงทุกซึ สะอาดดีเมื่อหนูแปร่งฟัน) จากนั้นนักเรียนจะนั่งยอง ๆ และแปร่งฟัน เมื่อทุกคนแปร่งฟันเสร็จนักเรียนจะกล่าวคำว่า "ฮ่า ฮ่า ฮ่า หอมชื่นใจ" พร้อม ๆ กัน 3 รอบ จากนั้นนักเรียนจะเดินไปนั่งเป็นแถวตอนลึก 2 แถว หน้าห้องผู้บริหารและห้องเรียนชั้น ป.1 โดยแยกเป็นชาย 1 แถว หญิง 1 แถว เพื่อปฏิบัติกิจกรรมนั่งสมาธิ โดยมีประธานนักเรียนนำสวดมนต์ สวดคาถาป้องกันภัย 8 ทิศ กล่าวคำแผ่เมตตา และนั่งสมาธิ 5 นาที ต่อจากนั้นครูเวรประจำวันจะพูดคุยกับนักเรียนเป็นลำดับสุดท้าย ในการพูดคุยกับนักเรียนช่วงกลางวันนี้ ครูจะให้ นักเรียนสรุปเรื่องที่ได้ฟัง เพื่อเป็นการฝึกการฟังและการพูดด้วย หลังจากนั้นครูก็จะปล่อยให้ นักเรียนเข้าชั้นเรียน

เวลา 13.00 – 14.30 นาฬิกา เป็นการเรียนการสอนในภาคบ่าย มักจะเป็นการเรียนวิชาภาษาไทย การสอนของครูจะยึดหนังสือเรียนเป็นหลัก เริ่มต้นด้วยการให้นักเรียนอ่านตาม และให้คัดลงในสมุด จากนั้นอาจมีการแต่งประโยคจากคำใหม่ในบทเรียน และให้นักเรียนวาดภาพประกอบการสอน ในระดับชั้น ป.1 – ป.2 นั้น ครูช่างและครูช้อย มักจะบ่นให้ผู้วิจัยฟังเสมอว่า "สอนยากสอนเย็น สอนไม่เคยจบเล่ม" หรือ "วันนี้ถ้าเด็กได้คำศัพท์ใหม่ 5 คำ ก็พอใจแล้ว ไม่ได้หวังอะไรมาก" เหตุการณ์เหล่านี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า น่าจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเพราะนักเรียนไม่เข้าใจในภาษาไทย และครูผู้สอนไม่สามารถพูดภาษาอ่าซ่าได้ ดังนั้นการเริ่มเรียนตามแบบเรียนที่กำหนดจากกระทรวงศึกษาธิการ จึงต้องใช้เวลาเตรียมความพร้อมเป็นเวลาอย่างต่ำ 3 เดือน

เวลา 14.30 – 15.30 นาฬิกา โรงเรียนกำหนดให้เป็นชั่วโมงชมเสริม แต่พบว่าครูไม่ได้มีการสอนชมเสริมแต่อย่างใด นักเรียนชั้นอนุบาลถึงชั้น ป.2 ส่วนใหญ่จะถือกระเป๋าออกมาวิ่งเล่นตรงบริเวณสนาม เพื่อรอฟังกริ่งสัญญาณโรงเรียนเลิก ส่วนเด็กโตจะทำงานอยู่ในห้องเรียนของตนเอง บางวันจะมีการรวมกลุ่มเพื่อตัดผมนักเรียนชาย โดยการกำหนดราคา 3 บาทต่อหัว และมีบ้างเป็นบางวันที่ครูให้นักเรียนชั้น ป.3–ป.6 ได้ช่วยกันพัฒนาโรงเรียน และลงเรียนในวิชากลุ่ม การงานและพื้นฐานอาชีพ ในเรื่องการปลูกพืชผักสวนครัวและพืชสมุนไพร นอกจากนั้นในวันศุกร์ ทุกสัปดาห์ เวลา 15.00–15.30 นาฬิกา จะเป็นการอบรมคุณธรรมนักเรียนตามโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา

เวลา 15.30 นาฬิกา กริ่งสัญญาณโรงเรียนเลิกดังขึ้น นักเรียนจะรีบวิ่งมาเข้าแถว 4 แถวตามเส้นทางถนนที่เดินกลับบ้าน ก่อนกลับบ้านจะมีการเชิญธงลงจากยอดเสา และร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี จากนั้นครูเวรประจำวันจะพบปะกับนักเรียนเป็นครั้งสุดท้าย การพบกับนักเรียนในครั้งนี้จะเป็นการประกาศย้ำให้นักเรียนมาเรียนหนังสือในวันรุ่งขึ้น ให้นักเรียนเดินทางกลับบ้านด้วยความระมัดระวัง และกลับถึงบ้านให้ช่วยงานพ่อแม่ เมื่อปล่อยแถวแล้วนักเรียนส่วนใหญ่จะกลับบ้าน แต่นักเรียนชายชั้น ป.4–ป.6 มักจะอยู่ที่โรงเรียนต่อเพื่อเล่นตะกร้อ หรือฟุตบอล ส่วนคณะครูนั้น เมื่อปล่อยแถวนักเรียนเสร็จก็จะกลับบ้านเลย การปิดประตู หน้าต่าง ก็จะตกเป็นหน้าที่ของภารโรงอีกครั้ง

ในเรื่องการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมต่าง ๆ ของโรงเรียนทอฝัน ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 นั้น ใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เป็นหลัก โดยมีการแบ่งเนื้อหาการเรียนที่จัดให้นักเรียน ดังนี้

1. กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วยวิชาคณิตศาสตร์ และภาษาไทย โดยเน้นเนื้อหาให้นักเรียนได้มีความรู้ในการคิดเลข การอ่าน การสะกดคำ พยัญชนะ สระ และเข้าใจวัฒนธรรมด้านภาษาไทย ซึ่งความมุ่งหวังที่ทางโรงเรียนต้องการให้เกิดแก่นักเรียนนั้นคือ

มุ่งหวังให้นักเรียนสามารถใช้ภาษาไทยสื่อความหมายได้อย่างถูกต้อง ตามหลักเกณฑ์ภาษาที่เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล เห็นคุณค่าและความงามของภาษาไทย และมีความภาคภูมิใจในการใช้ภาษาไทย

2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในกลุ่มวิชานี้แต่ละระดับชั้นจะมีความลึกซึ้งในเนื้อหาแตกต่างกันไป ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ครูผู้สอนจะเน้นในเรื่องสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กมีความเข้าใจในมารยาท และวัฒนธรรมไทยอันเป็นวัฒนธรรมที่ละเอียดอ่อน อาทิเช่น การสอนให้นักเรียนเคารพนับถือผู้มีอาวุโสกว่า ด้วยการกราบไหว้ การเดินผ่านในขณะผู้ใหญ่ที่นั่งต้องเดินในลักษณะก้ม ในการสอนนั้นครูผู้สอนจะให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติ โดยการแบ่งกลุ่มเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นผู้ใหญ่ กลุ่มที่สองเป็นเด็ก แล้วให้ทั้งสองกลุ่มมีการปฏิสังสรรค์ทางสังคมซึ่งกันและกัน เพื่อให้เด็กได้รับบทบาท สถานภาพของตน และสามารถปฏิบัติต่อบทบาทนั้น ๆ ได้ถูกต้องตามครรลองวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้เด็กนักเรียนจะได้เรียนรู้ถึงประเพณี วันสำคัญของชาวไทย วันสำคัญทางศาสนาของไทย เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอภัยบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น ส่วนการสอนในเรื่องระบอบการปกครองของไทย โดยเฉพาะในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นั้น จะได้รับการเรียนรู้ถึงการเมืองการปกครองของไทย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุข สิ่งเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการบูรณาการวัฒนธรรม โดยส่วนหนึ่งถูกกำหนดจากเนื้อหาหลักสูตร ที่ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการและครูผู้สอนมีการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย ๆ ทำให้นักเรียนได้เข้าใจสภาพที่แท้จริงของสังคมไทยทั้งในสังคมชนบทและในสังคมเมือง

3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ประกอบด้วยหลายวิชา เช่น วิชาดนตรี จริยศึกษา ศิลปกรรม ศิลปะ และกีฬา ซึ่งในกลุ่มวิชานี้ นักเรียนจะได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาที่อบรมขัดเกลาจิตใจให้เป็นผู้ที่มีลักษณะตามที่สังคมต้องการ เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะได้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศชาติ ในช่วงของการสอนขับร้อง นักเรียนจะได้ร้องเพลงไทยสำหรับเด็ก ๆ เนื้อหาของเพลงจะเป็นเพลงที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมลักษณะนิสัยที่ดีของนักเรียน เช่น ให้อภัยหน้าที่ของตนเองในด้านการศึกษา การรักษาสุขภาพอนามัย และการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ซึ่งเป็นเพลงที่มีทำนองจังหวะและเนื้อร้องง่าย ๆ นอกจากนี้การเรียนในกลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย ยังเป็นการได้อบรมรักษามรดกวัฒนธรรมไทยไว้ โดยการร้องเพลงไทยเดิม เช่น เพลงลาวดวงเดือน เพลงลาวเจริญศรี และการรำวงมาตรฐาน ทำให้นักเรียนซาบซึ้งในอรรถรสของมรดกวัฒนธรรมไทย อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย

4. กลุ่มวิชาการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ประกอบด้วยวิชางานบ้าน งานเกษตร งานช่าง และงานประดิษฐ์ ในกลุ่มวิชานี้ นักเรียนจะได้รับการฝึกให้มีนิสัยรักการทำงาน เห็นประโยชน์ของการทำงาน ทำงานเป็น และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ

อย่างมีประสิทธิภาพ ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการสอนในรายวิชาเกษตร เช่น การสอนวิธีการขึ้นแปลง เพื่อใช้ปลูกพืชผักสวนครัว ได้แก่ ถั่วฝักยาว และผักกาด สอนวิธีการใส่ปุ๋ย การรดน้ำต้นไม้ เพื่อให้รู้จักการดูแลรักษาผลผลิต นอกจากนั้นยังสอนวิธีการเลี้ยงปลาจุก รวมถึงการเลี้ยงไก่ กิจกรรมที่โรงเรียนจัดให้นักเรียน จึงเป็นการดำเนินการเพื่อให้ นักเรียนมีทักษะในการใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ในการทำงาน สามารถเพาะปลูกและบำรุงรักษาต้นพืชได้ตามขั้นตอน และมองเห็นกระบวนการต่าง ๆ ที่ใช้ในการปรับปรุงงาน อันจะนำไปสู่ การสามารถประกอบอาชีพในสังคมไทยได้อย่างสร้างสรรค์

นอกเหนือจากการสอนเนื้อหาตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ แล้ว การจัดตกแต่งห้องเรียน โดยการนำพระพุทธรูป และสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติไทย อันได้แก่ ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์เข้ามาอยู่ภายในห้องเรียนนั้น ยังเป็นสิ่งที่คอยย้ำเตือนและปลูกฝังให้เด็กนักเรียน มีความรักและความหวงแหนเมืองไทยอันเป็นดินแดนที่พวกเขาได้อาศัยอยู่อย่างอิสระ และอย่าง ร่วมเย็นภายใต้พระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ การจัดและตกแต่งห้องจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยอีกลักษณะหนึ่ง เพราะการจัดและตกแต่งห้องด้วยภาพ อาทิเช่น ภาพกิจกรรมวันสำคัญ ซึ่งในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไป สังเกตเป็นช่วงที่มีเทศกาลวันเข้าพรรษา และวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถนั้น พบว่า นักเรียนในแต่ละชั้นได้มีการจัดงานเทศกาลวันเข้าพรรษา และ วันเฉลิมพระชนมพรรษา โดยมีการติดรูปภาพและคำอธิบายพร้อมธงชาติไทย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนได้มีการปลูกฝังให้เด็กนักเรียนเคารพและเทอดทูนองค์พระมหากษัตริย์และ พระราชินีของไทย ตลอดจนการที่นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมวันเข้าพรรษา โดยการไปถวายเทียน พพรรษาที่วัดนั้น ยังเป็นการฝึกบทรบนักเรียนให้มีความเข้าใจในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอีกทาง หนึ่ง เพราะนักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงวิธีการปฏิบัติตัวต่อพระภิกษุ ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุย หรือ การประเคนอาหารและสิ่งของให้พระภิกษุด้วยความอ่อนน้อม นอกจากนั้นแล้วยังได้เรียนรู้ถึง ขั้นตอนการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาพุทธอีกด้วย สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเครื่องแสดงออกถึงความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมไทยของนักเรียน อันเป็นผลมาจากการอบรมขัดเกลาและปลูกฝังของ โรงเรียน

ตอนที่ 2 ชุมชนอำเภอบ้านปลายฟ้า

การศึกษาบริบทของชุมชนที่ศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มองเห็นและทำความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐานในชุมชน ในด้านที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไปของชุมชน โครงสร้าง และลักษณะทางกายภาพ โครงสร้างของประชากร การศึกษา ระบบเศรษฐกิจและการใช้ ทรัพยากร ความสัมพันธ์กับโลกภายนอก การถ่ายทอดวัฒนธรรมอำเภอบ้านปลายฟ้า และ วิถีชีวิตของเด็กในชุมชน ซึ่งเชื่อว่าการศึกษาเช่นนี้จะช่วยให้สามารถตีความปรากฏการณ์ทาง สังคม ที่เด็กนำมาปรับใช้ในการบูรณาการวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นการทำความเข้าใจ บริบทชุมชนบ้านปลายฟ้า ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร การสังเกต การพบปะสนทนา รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูลของชุมชนบ้านปลายฟ้า ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

สมาคมเพื่อการศึกษาและการวัฒนธรรมอำเภอยะรัง (2536) ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าว่า ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าเดิมมีถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีนที่ หมู่บ้าน“โอะอา” ในเขตมณฑลกุ๊กอ โดยอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่แห่งนี้ได้ประมาณ 30 ปี ก็ต้อง อพยพหนีสงครามเข้ามาอยู่ในประเทศพม่า เนื่องจากรัฐบาลจีนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ ระบบคอมมิวนิสต์ ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าที่ไม่สามารถตกอยู่ในสภาพที่จำยอมรับเงื่อนไข ภายใต้การปกครอง แบบคอมมิวนิสต์ได้ จึงอพยพถิ่นฐานเข้ามาอยู่ที่บ้าน “หล่อคำโบะ” ในจังหวัดเชียงตุง ประเทศ พม่า และตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนใหม่นี้ประมาณ 6 ปี จึงได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทยและประเทศ ลาว เนื่องจากไม่สามารถทนต่อสภาพความอดอยาก และแรงกดดันจากสภาพสงครามของชน กลุ่มน้อยในประเทศพม่าได้...”

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้านนั้นท่านเล่าว่า “เดิมทีชาวบ้านปลายฟ้าเป็น กลุ่มชนที่ย้ายมาจากแคว้นสิบสองปันนา(ประเทศจีน) จากบ้าน “ป่าละ” ในปี พ.ศ. 2485 มาด้วย กัน 3 ตระกูล คือ ตระกูลหม่อโป๊ะกู๋ ตระกูลเซอหมือกู๋ และตระกูลเบียงกาถู๋ ก่อนหน้านั้นตระกูล หม่อโป๊ะกู๋ ลงมาอาศัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนลาว ส่วนตระกูลเซอหมือกู๋และตระกูลเบียงกาถู๋ นั้นอาศัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนพม่า ต่อมาเมื่อการทำมาหากินไม่อุดมสมบูรณ์จึงได้ย้ายเข้า มาในประเทศไทย โดยตระกูลหม่อโป๊ะกู๋ ที่อาศัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนลาว ได้ย้ายมาอยู่ที่ บ้านผาแตก อำเภอแม่สาย ส่วนตระกูลเซอหมือกู๋และตระกูลเบียงกาถู๋ ได้ย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้าน ปลายฟ้า 1 บริเวณพิกัด NC 887516 และต่อมาตระกูลหม่อโป๊ะกู๋ที่อาศัยอยู่ที่บ้านผาแตกมาแล้ว 8 ปี ก็ได้ย้ายมาอยู่รวมกันกับตระกูลเซอหมือกู๋และตระกูลเบียงกาถู๋ ในปี พ.ศ. 2500 ซึ่งในขณะนั้น

ผู้นำหมู่บ้านปลายฟ้า 1 คือ นายแสนบรรพต เซอหมือ(ชื่อพระราชทานจากนายหลวง) ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า สภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการขยายหมู่บ้านในอนาคต จึงได้ย้ายจากบ้านปลายฟ้า 1 มาอยู่ที่บ้านปลายฟ้า 2 ที่บริเวณพิกัด NC 888556 ในปัจจุบัน"

จึงเป็นไปได้ว่า การอพยพย้ายถิ่นของชาวอ่าข่าบ้านปลายฟ้า นั้นเริ่มในปี พ.ศ.2485 จากการเข้ามาทางเส้นทางแถบบริเวณเทือกเขานางนอน ซึ่งเป็นทิวเขาที่เชื่อมต่อแนวสันเขาแดนลาว และใช้เป็นเขตแดนกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า โดยเข้าสู่ประเทศไทยทางภาคเหนือ ตอนบนของเขตอำเภอแม่สลาย จังหวัดเชียงราย การอพยพของกลุ่มอ่าข่าสู่บ้านปลายฟ้าเริ่มจาก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอ่าข่าตระกูลเบียงกาฏู และอ่าข่าตระกูลเซอหมือฏู โดยมีนายแสนบรรพต เซอหมือ เป็นผู้นำของกลุ่มอ่าข่าทั้งสองกลุ่ม ต่อมากมีกลุ่มอ่าข่าตระกูลหม่อโป๊ะฏู ได้อพยพมาจากสิบสองปันนา ภายใต้การนำของ นายเคอฉะ หม่อโป๊ะฏู เข้ามาร่วมสมทบด้วย ในปี พ.ศ. 2503 บริเวณพื้นที่หมู่บ้านปลายฟ้าได้ถูกกำหนดให้เป็นแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยกำหนดกฎว่าชาวบ้านสามารถใช้พื้นที่ทำกินเดิมได้ แต่บุกรุกพื้นที่เพิ่มอีกไม่ได้ ปัญหาที่ดินจึงเป็นปัญหาหนึ่งที่ชาวบ้านปลายฟ้าต้องประสบจนกระทั่งปัจจุบัน ปัจจุบันบ้านปลายฟ้ามี นายชาญยุทธ รุ่งทวีพิทยากุล (อาโย หม่อโป๊ะฏู) เป็นผู้ใหญ่นบ้าน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่นบ้านคนที่ 4 ของหมู่บ้าน และประกอบไปด้วยกลุ่มอ่าข่า 3 ตระกูล คือตระกูลเซอหมือฏู (เป็นชนอ่าข่าในกลุ่มอู่ไล่อ่าข่า) ตระกูลเบียงกาฏู (เป็นชนอ่าข่าในกลุ่มลอมอ้ออ่าข่า) และตระกูลหม่อโป๊ะฏู (เป็นกลุ่มชนอ่าข่าในกลุ่มผาหม้ออ่าข่า)

และสืบเนื่องจากการดำเนินชีวิตในแผ่นดินไทยของชนอ่าข่าบ้านปลายฟ้าในระยะแรกนั้น ต้องได้รับการแก้ไขปัญหาด้านการปกครอง การปลูกหรือเสฟฝิ่น รวมถึงด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมตามนโยบายของรัฐ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2519 ชาวอ่าข่าบ้านปลายฟ้าจึงได้รับการสำรวจและจัดทำทะเบียนบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง ซึ่งดำเนินการและรับผิดชอบโดยเจ้าหน้าที่ศูนย์สงเคราะห์ชาวเขาบ้านปลายฟ้า โดยมอบหมายให้ นายมนตรี พุกษาพันธุ์ทิพย์ ผู้ใหญ่นบ้านปลายฟ้าในขณะนั้น เป็นผู้ดำเนินการสำรวจจำนวนชาวอ่าข่าบ้านปลายฟ้า พร้อมทั้งให้การรับรองในการออกบัตรชาวเขาให้กับลูกบ้าน โดยนำรายชื่อทั้งหมดเสนอต่อนายทะเบียนราษฎร ณ ที่ว่าการอำเภอแม่สลาย นับแต่นั้นมาชาวอ่าข่าบ้านปลายฟ้าจึงได้รับบัตรประจำตัวบุคคลพื้นที่สูง ซึ่งบัตรนี้ทำให้พวกเขาสามารถเดินทางออกนอกตัวอำเภอแม่สลายได้ แต่หากเป็นการออกนอกเขตพื้นที่ที่ไกลกว่าเขตจังหวัดเชียงราย ชาวอ่าข่าบ้านปลายฟ้ายังคงต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบก่อนทุกครั้ง

ต่อมาเนื่องจากภูมิประเทศบ้านปลายฟ้าซึ่งตั้งอยู่บนเทือกเขาแดนลาว ซึ่งเป็นเทือกเขาที่กั้นเขตชายแดนระหว่างประเทศไทยและพม่า ทำให้การควบคุมจำนวนประชากรบ้านปลายฟ้าโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นไปได้ด้วยความลำบาก และทำให้กลุ่มอ่าข่าจากประเทศพม่าอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านปลายฟ้าเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นในปี พ.ศ. 2521 กระทรวงมหาดไทยได้ให้เจ้าหน้าที่สงเคราะห์

ชาวเขาดำเนินการสำรวจจำนวนประชากรอีกครั้ง เพื่อให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ามีบัตรประจำตัวประชาชนและทะเบียนราษฎร(ทร.14) โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมจำนวนประชากรและป้องกันชนกลุ่มน้อยจากแหล่งอื่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านปลายฟ้า หลังการสำรวจในปี พ.ศ. 2529 กระทรวงมหาดไทยจึงได้อนุมัติให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าได้รับการเปลี่ยนแปลงสัญชาติ จากการมีสัญชาติอื่นมาเป็นสัญชาติไทย และให้มีการใช้ชื่อ - นามสกุลไทยนับแต่นั้นมา

สภาพภูมิประเทศและลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

หมู่บ้านปลายฟ้าเป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่สลาย จังหวัดเชียงราย พิกัดที่ NC 888556 สูงจากระดับน้ำทะเล 600 เมตร เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2530 หมู่บ้านปลายฟ้าได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง(อพป.) ในเขตรับผิดชอบของ ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สลาย จังหวัดเชียงราย เมื่อเดินทางจากตัวอำเภอแม่สลายไปยังจังหวัดเชียงราย จะพบป้ายโรงเรียนทอฝันตั้งอยู่ทางด้านขวามือ นับจากถนนพหลโยธินบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 4 ซึ่งเป็นทางแยกลาดยางขึ้นสู่มูลนิธิหมู่บ้านปลายฟ้าด้วยระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร จากนั้นอีกประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ จะเป็นถนนเชื่อมต่อเส้นทางเล็ก ๆ ไปด้วยอิฐบล็อกจากปูน (I) ของ รพช. ที่ตัดผ่านหมู่บ้านตามแนวไหล่เขา เมื่อขึ้นไปจนถึงถนนอิฐบล็อกจากปูนแล้วเลี้ยวซ้ายจะสามารถไปศูนย์บำบัดและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด ด้วยระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร ซึ่งเส้นทางนี้จะเชื่อมต่อไปถึงดอยตุง และหากเลี้ยวขวาตรงจุดเดิมจะสามารถไปถึงตลาดสดแม่สลาย ด้วยถนนลาดยางเป็นระยะทางประมาณ 11 กิโลเมตร

ถนนภายในหมู่บ้านจะเชื่อมต่อกับถนนเส้นเล็ก ๆ ที่ปูด้วยอิฐบล็อกจากปูน ถนนลูกรังและถนนธรรมชาติคละกันไป เพื่อแยกเข้าสู่บ้านเรือนจำนวน 83 หลังคาเรือน ที่ตั้งเรียงรายตามเส้นทางของถนนตามแนวไหล่เขา ดังนั้นการเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านปลายฟ้าจึงสามารถเดินทางเข้าออกได้ 3 เส้นทาง คือ

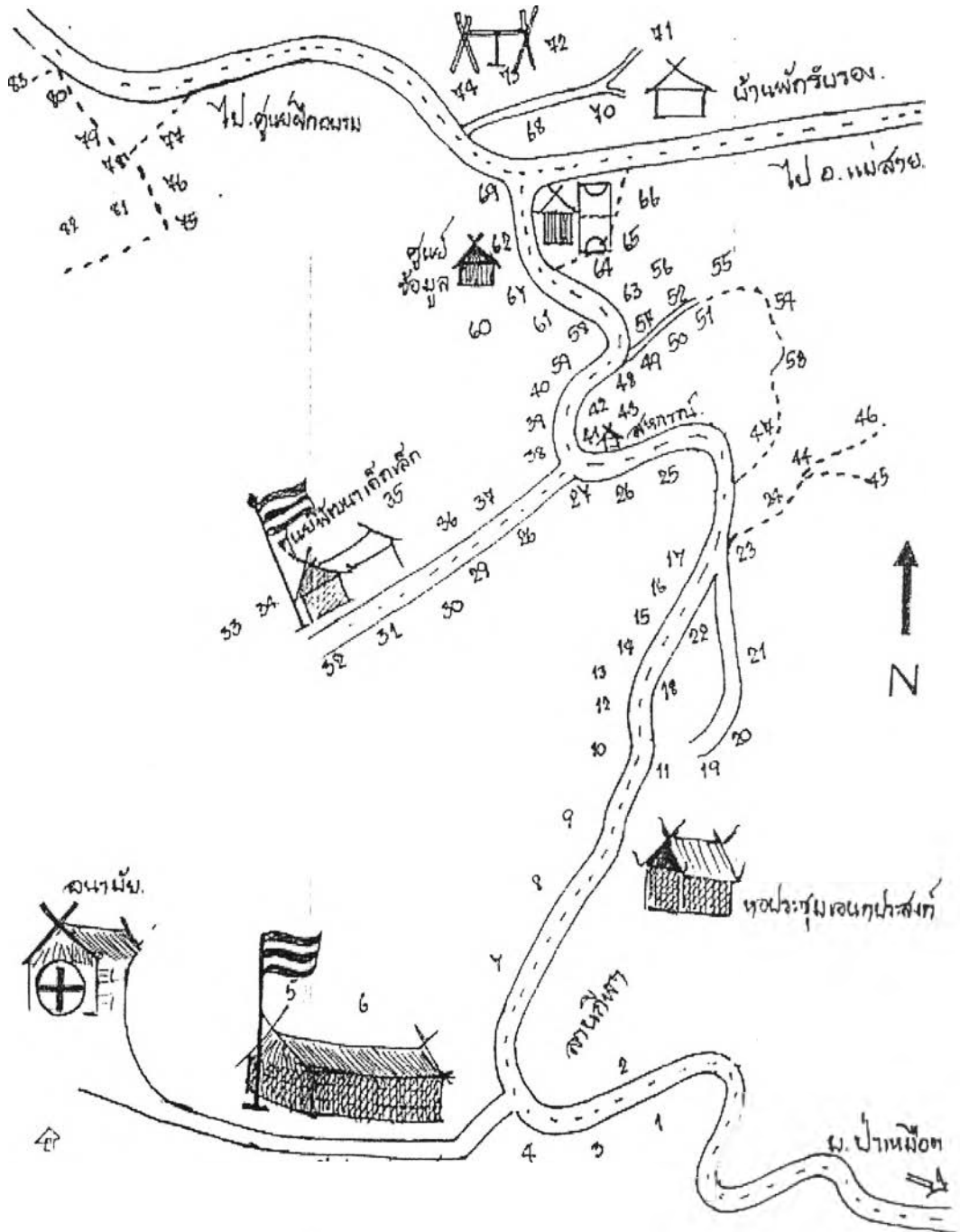
1. เส้นทางจากถนนพหลโยธิน บริเวณทางแยกหลักกิโลเมตรที่ 4 ระยะทาง 5 กิโลเมตร
2. เส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างพระธาตุดอยตุงถึงหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเส้นทางลาดยาง สลับทางลูกรัง ระยะทาง 19 กิโลเมตร
3. เส้นทางจากตลาดสดแม่สลายถึงหมู่บ้านปลายฟ้า ซึ่งเป็นทางลาดยางไปตามไหล่เขาชันชายแดนระหว่างไทยกับพม่า ตามแนวเทือกเขาแดนลาว ระยะทาง 11 กิโลเมตร

การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านที่สะดวกที่สุดสำหรับผู้ที่ไม่มียานพาหนะเป็นของตนเอง คือการเดินทางโดยรถจักรยานยนต์รับจ้าง จากสถานีขนส่งอำเภอแม่สายถึงตัวหมู่บ้าน ในอัตราค่าโดยสาร 40-50 บาทต่อเที่ยว แต่หากมีสัมภาระมาก สามารถเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านโดยการเหมารถสี่ล้อแดงแถบเหลือง ซึ่งเป็นรถรับส่งผู้โดยสารจากสถานีขนส่งแม่สายไปยังด่านชายแดนไทย-พม่า ในอัตราค่าโดยสารเที่ยวละประมาณ 200 บาท

การเดินทางของชาวบ้านจากหมู่บ้านเข้าสู่ตัวอำเภอแม่สายจะเป็นการเดินทางโดยรถยนต์จักรยานยนต์ รถจักรยานยนต์รับจ้างและการเดินเท้า ในการเดินทางโดยรถจักรยานยนต์รับจ้างนั้น เนื่องจากไม่ได้มีคิวรับ-ส่งอยู่ภายในหมู่บ้าน ดังนั้นวิธีการเรียกใช้บริการจึงเป็นลักษณะการฝากให้ผู้ที่มีรถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์ และเดินทางไปตัวอำเภอเป็นผู้เรียกให้ ส่วนการเดินทางด้วยเท้า นั้นผู้เดินทางจะต้องเดินไปถึงปากทางเข้าหมู่บ้านปลายฟ้า ตรงบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 4 บ้านป่าเหมือด แล้วจึงต่อรถโดยสารสี่ล้อสีเขียวยาวที่วิ่งรับส่งผู้โดยสารระหว่างอำเภอเมือง-อำเภอแม่สาย หรือรถจักรยานยนต์รับจ้าง เพื่อเข้าไปสู่ตัวอำเภอแม่สายต่อไป

ตามการจัดแบ่งเขตพื้นที่การปกครองของกระทรวงมหาดไทยนั้น หมู่บ้านปลายฟ้าตั้งอยู่ในเขตหมู่ 6 ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่ภายในหมู่บ้าน 4,800 ไร่ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบภูเขาในเขตป่าสงวน โดยมีลำห้วยน้ำแดงและลำห้วยน้ำจ้องไหลผ่าน และมีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นม่อนสันเขาสลับซับซ้อน ประกอบด้วยถ้ำน้อยใหญ่ประมาณ 27 ถ้ำ สภาพหมู่บ้านโดยทั่วไปของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจะสร้างตามแนวยาวของถนน ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์และสวยงาม หากเรายืนอยู่ตรงจุดใดจุดหนึ่งของหมู่บ้านปลายฟ้า เราจะสามารถทอดตามองออกไปสลับทิวเขาสูงตระหง่าน ซึ่งโอบล้อมบ้านปลายฟ้าไว้ทุกทิศทาง และหากมองจากระยะไกลหมู่บ้านปลายฟ้าจะแลดูคล้ายจุดเล็ก ๆ จุดหนึ่งที่ตั้งอยู่กลางพรมสีเขียวผืนใหญ่ที่ทอดตัวออกโดยรอบ โดยส่วนรวมแล้วบ้านปลายฟ้าจึงตั้งอยู่ในทำเลที่มีความเหมาะสมเพราะอยู่ใกล้อำเภอ และเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ราบสำหรับการเกษตรมากกว่าหมู่บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้แล้วยังมีแหล่งน้ำสายหลักของหมู่บ้านไหลตลอดปี ถึงแม้ว่าในฤดูแล้งปริมาณน้ำจะลดลงไปบ้าง

แผนภาพที่ 7 แสดงแผนที่หมู่บ้านปลายฟ้า

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของหมู่บ้านปลายฟ้า เป็นเช่นเดียวกับหมู่บ้านใกล้เคียงในอำเภอแม่สาย คือ หนาวและหนาวจัดในราวปลายเดือนพฤศจิกายนจนถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 4 องศาเซลเซียส ช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์อากาศจะเริ่มร้อนและจะร้อนที่สุดในปลายเดือนมีนาคมถึงปลายเดือนเมษายน ซึ่งช่วงกลางวันเป็นช่วงที่อากาศร้อนมาก อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 30 องศาเซลเซียส แต่ระยะเวลาของฤดูร้อนจะไม่ยาวนานเช่นฤดูหนาว เพราะกลางเดือนพฤษภาคมฝนเริ่มตก ซึ่งในช่วงเปลี่ยนฤดูร้อนเป็นฤดูฝนนี้ ภายในหมู่บ้านบางครั้งจะเกิดฝนฟ้าคะนองพัดต้นไม้หักและบ้านพังเสียหาย ในฤดูฝนนั้นฝนจะตกชุกมากในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม และฝนจะลดปริมาณน้อยลงเรื่อย ๆ จนเข้าสู่ฤดูหนาวอีกครั้ง ราว ๆ ปลายเดือนตุลาคม ฤดูฝนและฤดูหนาวจึงมีช่วงเวลาที่ยาวนานมากกว่าฤดูร้อน

ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพ

เส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านปลายฟ้า เริ่มตั้งแต่ทางแยกเข้าหมู่บ้านจากถนนพหลโยธินบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 4 ในเขตพื้นที่บ้านป่าเหมือด เมื่อมาได้ประมาณ 150 เมตรจะเป็นที่ทิ้งขยะของเทศบาลตำบลแม่สาย ซึ่งทำการกำจัดขยะโดยการเผาและการกลบ นับจากบริเวณนี้ตลอดเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านเราจะพบกับภูเขาที่สลับซับซ้อนและสวนลื่นจี๋ของชาวบ้านตามสองฟากถนน เมื่อใกล้ถึงบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนจะพบป้ายบอกชื่อหมู่บ้านที่จัดทำโดย รพช. อยู่ด้านซ้ายมือ ถัดมาประมาณ 800 เมตรจะพบบ้านหลังแรกของหมู่บ้าน ซึ่งด้านขวามือของบ้านหลังแรกเราจะพบทางเดินด้วยเท้าเพื่อไปสู่ประตูคุ้มครองหมู่บ้าน ประตูคุ้มครองหมู่บ้านนี้ชาวบ้านให้ความเคารพและถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน และจากจุดเดิมตรงทางแยกนี้เมื่อไปอีก 50 เมตรของทางลาดยางสิ่งที่เห็นโดดเด่นทางซ้ายมือจะเป็นโรงเรียนทอฝัน และสถานีอนามัยประจำหมู่บ้านซึ่งอยู่ถัดไปจากโรงเรียนประมาณ 50 เมตร ส่วนฝั่งตรงข้ามโรงเรียนจะเป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอำเภอของหมู่บ้าน โดยใช้พื้นที่อาคารห้องสมุดและห้องแนะแนวของโรงเรียน มีลานกีฬาต้านภัยยาเสพติด ซึ่งเป็นสนามตระกร้อสร้างติดกับศูนย์ศิลปวัฒนธรรม เมื่อเดินทางขึ้นไปยังหมู่บ้านด้วยระยะทางประมาณ 50 เมตร จะพบศาลาเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน ใช้สำหรับเป็นที่ประชุมชาวบ้านและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านอยู่ด้านขวามือ ถึงจุดนี้จะเป็นจุดสิ้นสุดถนนลาดยาง และจะต่อเนื่องด้วยถนนอิฐบล็อครูปตัวไอคดเคี้ยวไปตามไหล่เขา ด้วยความกว้างของถนนประมาณ 2 เมตร บางจุดทางชันและแคบมากทำให้ไม่สามารถขับรถสวนทางกันได้ นอกจากนั้นแล้วสองข้าง

ทางที่ผ่านจะมีไม้ไผ่ผ่าซีกหรือคอนกรีตเป็นแนวรั้วหน้าบ้านแต่ละหลัง มีเสาไฟฟ้าคอนกรีตของทางราชการตั้งอยู่เป็นจุด ๆ ซึ่งหมู่บ้านปลายฟ้าเริ่มมีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535

เมื่อเดินทางขึ้นดอยเป็นระยะทางอีก 50 เมตรนับจากบริเวณศาลาเอนกประสงค์ จะพบบ้านเลขที่ 59 ซึ่งเป็นบ้านของผู้ใหญ่บ้านอยู่ด้านซ้ายมือ จากนั้นอีก 300 เมตรจากบ้านผู้ใหญ่บ้าน จะพบสหกรณ์ร้านค้า 1 หลัง อยู่ด้านขวามือ ซึ่งได้เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2527 โดยการริเริ่มของศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ ปัจจุบันสหกรณ์ร้านค้านี้ ดำเนินการในลักษณะส่วนบุคคล ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมใด ๆ และเมื่อเดินทางจากสหกรณ์ร้านค้าไปอีกประมาณ 100 เมตร จะพบศาลาพักผ่อนมีชื่อว่า คุ่มกระทิงแดง ศาลาหลังนี้จะเป็นสถานที่สำหรับเก็บเครื่องกระจายเสียง และติดตั้งหอกกระจายข่าวของหมู่บ้าน จากจุดนี้ไปอีก 20 เมตร มีทางแยกขวาเป็นทางธรรมชาติ เพื่อไปสู่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านด้วยระยะทางประมาณ 150 เมตร และถ้าหากเดินขึ้นเขาต่อจากหอกกระจายข่าวอีก 50 เมตร จะพบป้อมตรวจการณ์อาสาสมัครป้องกันยาเสพติดประจำหมู่บ้านอยู่ทางด้านขวามือ และถัดไปประมาณ 10 เมตรทางด้านซ้ายจะเป็นที่ตั้งของศูนย์ข้อมูลบ้านปลายฟ้า ซึ่งฝ่ายพัฒนาสังคม สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาดอยตุง(พื้นที่ทรงงาน)อันเนื่องมาจากพระราชดำริและตำรวจตระเวนชายแดนอำเภอแม่จันรับผิดชอบอยู่ ส่วนด้านตรงข้ามจะเป็นลานกีฬาบาสเกตบอลของหมู่บ้าน จากนั้นตรงไปอีก 20 เมตรจะเป็นทางสามแยก คือ ถ้าเดินตรงขึ้นไปจะเป็นทางเดินด้วยเท้าเล็ก ๆ เพื่อขึ้นไปสู่ลานวัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน ด้วยระยะทางประมาณ 30 เมตร แต่ถ้าแยกไปทางซ้ายจะเป็นเส้นทางไปยังศูนย์บำบัดยาเสพติด และเป็นถนนเชื่อมต่อไปยังพระธาตุดอยตุงด้วยระยะทางประมาณ 19 กิโลเมตร หรือเลี้ยวขวาเพื่อไปยังตลาดสดแม่สายและตัวอำเภอแม่สาย โดยลัดเลาะตามถนนลาดยางไปตามไหล่เขา เป็นระยะทางประมาณ 11 กิโลเมตร ถนนที่เป็นทางแยกทั้งสามทางนี้ เมื่อเดินทางผ่านจะสามารถมองเห็นทิวทัศน์ของพื้นที่อำเภอแม่สายได้เกือบทั้งหมด นอกจากนั้นแล้วหมู่บ้านปลายฟ้าจะมีตู้โทรศัพท์ระบบยอดเหรียญสี่ฟ้า ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยตั้งอยู่ในหมู่บ้าน 2 เครื่อง คือ บริเวณด้านหน้าของสหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน 1 เครื่อง และตรงบริเวณป้อมตรวจการณ์อาสาสมัครป้องกันยาเสพติดประจำหมู่บ้านอีก 1 เครื่อง ซึ่งตู้โทรศัพท์ทั้ง 2 ตู้นี้ องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยได้ดำเนินการติดตั้งให้ชาวบ้านในปี พ.ศ. 2543

ลักษณะโครงสร้างประชากร

บ้านปลายฟ้าในปัจจุบันมีจำนวน 83 หลังคา 126 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 455 คน แยกเป็นเพศชาย 227 คน และเพศหญิง 218 คน สมาชิกโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 4 คน ลักษณะของครอบครัวจะเป็นครอบครัวขยายทางฝ่ายชาย ประกอบด้วยสมาชิกในบ้าน 3 ช่วงอายุ คือ รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูก และรุ่นหลาน ในปัจจุบันบ้านปลายฟ้าเริ่มมีครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งทุกครอบครัวจะมีสถานภาพการสมรสที่ต้องตามหลักพิธีกรรมทางศาสนาของชาวอ่าซ่า แต่ไม่นิยมการจดทะเบียนสมรส เพราะพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่บ่งบอกให้คนในหมู่บ้านรู้ว่า ทั้งสองเป็นสามีภรรยาที่ต้องตามแบบแผนจารีตประเพณีที่ชาวอ่าซ่าได้กำหนดขึ้น ดังนั้นชาวบ้านจึงเชื่อว่าพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตคู่มีความสมบูรณ์มากกว่าการจดทะเบียนสมรส

เมื่อครอบครัวอ่าซ่าบ้านปลายฟ้าเป็นกลุ่มที่มีการนับสายเลือดทางเดียวคือ นับสายเลือดทางฝ่ายบิดา ดังนั้นการยึดถือการมีบุตรชาย เพื่อสืบสกุลจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับชีวิตหลังแต่งงาน เพราะนอกจากการสืบสกุลแล้ว ผู้ชายยังมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและการได้รับสิทธิพิเศษทางการมีอำนาจในการตัดสินใจภายในครอบครัวอีกด้วย นอกจากนี้แล้วอาชีพหลักของชุมชนบ้านปลายฟ้า คือ การประกอบอาชีพการเกษตรและการค้าขาย โดยมีลิ้นจี่และกาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับครอบครัวมากที่สุด ซึ่งช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายนจะเป็นช่วงที่เก็บผลลิ้นจี่ขาย ดังนั้นในช่วงนี้สิ่งที่ชาวบ้านมักจะพูดถึงกันมากที่สุดจึงเป็นเรื่องราคาและคุณภาพของผลลิ้นจี่ ซึ่งในการขายลิ้นจี่นั้นจะมีนายทุนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนมารับซื้อถึงที่

ลักษณะโครงสร้างทางการศึกษา

ชาวอ่าซ่าบ้านปลายฟ้ามีการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย โดยมีระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่กำหนดขึ้นโดยบรรพบุรุษ ผ่านการบอกเล่าจากปู่ถึงพ่อ จากพ่อถึงลูก และคนอื่น ๆ ภายใต้การพึ่งพาตนเองและกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ในฐานะกลุ่มชนที่ด้อยการพัฒนาและไร้การศึกษานั้น การอาศัยอยู่ในประเทศไทยและต้องเข้าสู่กฎเกณฑ์ของรัฐบาลไทย จึงส่งผลให้พวกเขาต้องมีการพัฒนาตนเอง ซึ่งการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบในหมู่บ้านปลายฟ้า นั้น เริ่มจากการที่รัฐมีนโยบายให้ตำรวจตระเวนชายแดน ในสังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนบำรุงที่ 55 จังหวัดเชียงใหม่เข้ามาควบคุมดูแล โดยมี ส.ต.ต.วิชัย สนิทกุล ร่วมกับ พลตำรวจล้าน กาทองทุ่ง ก่อตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบำรุงที่ 55 ขึ้นภายในหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2503 โดยให้บุตรหลาน

ของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าซึ่งมีอายุตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไปให้เข้าเรียนภาษาไทย การเรียนรู้ภาษาไทยของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจึงเริ่มต้นนับแต่นั้นเรื่อยมา

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2506 ระบบการศึกษาภายในหมู่บ้านปลายฟ้าเริ่มเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเสด็จเยี่ยมเยียนชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า พระองค์ท่านได้ทรงทอดพระเนตรการดำเนินชีวิตของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า ซึ่งส่วนใหญ่มีความลำบากในเรื่องความเป็นอยู่ ตลอดจนการมีคุณภาพชีวิตที่ต่ำกว่าเกณฑ์ ทั้งทางด้านการศึกษา การโภชนาการและการอนามัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระราชประสงค์ให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า มีความเป็นอยู่และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยเฉพาะการสร้างจิตสำนึกให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า มีความรักในผืนแผ่นดินไทย และไม่อพยพโยกย้ายเปลี่ยนที่อยู่อาศัยบ่อย ๆ ในระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า

การเสด็จมาเยี่ยมหมู่บ้านปลายฟ้าของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในครั้งนั้น นอกจากชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจะได้รับสิ่งของพระราชทาน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ การตรวจรักษาโรค รวมถึงการรับแจกพันธุ์ไม้เมืองหนาวแล้ว สิ่งที่ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าได้รับพระกรุณาสูงสุดจากพระองค์ฯ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนเงินสองหมื่นบาท เพื่อให้ตำรวจตระเวนชายแดนดำเนินการจัดสร้างอาคารเรียนให้สมบูรณ์ถาวร โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นจึงไม่ได้คาดหวังเพียงให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าสามารถพูดภาษาไทยได้เท่านั้น หากแต่มุ่งหวังให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าทุกคน มีความรักในแผ่นดินไทยและดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไทยในฐานะที่เป็นคนไทยได้อย่างมีความสุข และมีความเสมอภาค ระยะเวลาเกือบ 40 ปีที่ผ่านมาชุมชนบ้านปลายฟ้าได้มีการเปลี่ยนแปลง และเพิ่มรูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาชนในหมู่บ้าน โดยจัดการศึกษาให้กับประชาชนในหมู่บ้าน 3 ลักษณะ คือ

1. การจัดการศึกษาก่อนภาคบังคับ โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านปลายฟ้า ซึ่งเปิดรับเด็กที่มีอายุระหว่าง 3 - 6 ปี เป้าหมายหลักของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คือ เป็นสวัสดิการของชุมชนในการแบ่งเบาภาระการเลี้ยงดูบุตรของผู้ปกครอง และเพื่อเป็นการพัฒนาเด็กทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา และเมื่อถึงเกณฑ์เข้าศึกษาในภาคบังคับแล้ว เด็กในชุมชนก็จะเข้าศึกษาในโรงเรียนทั้งที่อยู่ในชุมชนและอยู่นอกชุมชน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเข้าเรียนโรงเรียนที่อยู่นอกชุมชนมากกว่าเข้าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในชุมชน

2. การจัดการศึกษาภาคบังคับ โดยโรงเรียนทอฝัน ซึ่งเปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กในชุมชนเมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้วส่วนหนึ่งจะเรียนต่อในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด และบางส่วนที่ไม่ได้เรียนต่อก็จะเข้าสู่ระบบการทำงาน โดยเริ่มจากการช่วยเหลือภายในครอบครัวและเมื่ออายุครบ 15 ปี เด็ก

ส่วนใหญ่ก็จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ซึ่งงานที่ไปทำส่วนมากก็จะเป็นงานรับจ้างทำงานบ้าน รับจ้างเลี้ยงเด็ก ลูกจ้างตามร้านอาหาร และไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังมีจำนวนอีกไม่น้อยที่ไปทำงานต่างประเทศ เช่น ไต้หวัน ญี่ปุ่น และสิงคโปร์

3. การจัดการศึกษาให้กับประชาชน เป็นการสอนกลุ่มงานอาชีพให้กับกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มหนุ่มสาวโดยศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนจังหวัดเชียงราย สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ อาทิเช่น การสอนทำไวน์ลินจี่ ไวน์สับปะรด การทำกรอบรูปวิทยาศาสตร์ การตัดเย็บเสื้อผ้า และการตัดผมชาย-หญิง

จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจเมื่อพบว่า ประชาชนบ้านปลายฟ้าส่วนใหญ่ ที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี ลงมา ได้รับการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นอย่างต่ำ พวกเขาบอกว่า “อย่างน้อยพวกเขาก็สามารถเขียนชื่อ-นามสกุล และสื่อสารภาษาไทยได้รู้เรื่อง แม้อาจไม่ถึงกับชำนาญมากนัก แต่พวกเขาก็ดีใจและมีความสุขแล้ว” ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้รับการศึกษานั้นจะเป็นผู้ที่มีอายุ ตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ซึ่งกลุ่มนี้จะมองว่า เพราะพวกเขาอ่าน-เขียนไม่ได้จึงทำให้พวกเขาต้องดำเนินชีวิตด้วยความลำบาก ดังนั้นพวกเขาจึงตื่นตัวและให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยการสนับสนุนให้บุตรหลานได้เข้าสู่ระบบโรงเรียน

การควบคุมสังคม

การควบคุมสังคมของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า แยกเป็นสองลักษณะ คือ (1) การปกครองโดยผู้นำทางศาสนา (หรือผู้นำทางวัฒนธรรม) ผู้นำทางศาสนาจะมีหน้าที่รักษากฎระเบียบของหมู่บ้าน ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย โดยดำเนินการปรับโทษและตัดสินคดีร่วมกับคณะผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และเข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตำแหน่งผู้นำทางศาสนานั้น ต้องสืบเชื้อสายจากผู้นำคนก่อน ๆ ซึ่งเมื่อผู้นำตายลงก็จะให้บุตรชายคนโต ที่ยังอยู่ในหมู่บ้านรับตำแหน่งแทนต่อไป แต่หากไม่มีบุตรชายดังกล่าว ก็จะให้ญาติที่ใกล้ชิดที่สุดรับตำแหน่งแทน (2) การปกครองโดยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านปลายฟ้าได้มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานทางราชการ รวมทั้งเป็นผู้ช่วยเหลือและแจ้งข่าวสารในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรัฐให้ลูกบ้านได้รับทราบ

ภายในหมู่บ้านปลายฟ้านอกจากจะมีกฎหมายแล้ว จึงมี "กฎของอำเภอบ้านปลายฟ้า" เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ซึ่งจะเป็นเหมือนกฎหมายที่ควบคุมทั้งทางสังคมและทางจิตวิญญาณ การกระทำใด ๆ ที่ผิดต่อกฎของอำเภอบ้านปลายฟ้า จะมีการลงโทษโดยการเสียค่าปรับและการลงโทษทางวิญญาณ อันได้แก่ การเจ็บไข้ได้ป่วย และความโชคร้ายต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งภายในครอบครัว ภายในหมู่บ้าน หรือระหว่างหมู่บ้าน หากไม่

สามารถตกลงกันได้จะต้องเรียกผู้นำทางศาสนา และกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้านมาตัดสิน เพราะถือเป็นการทำผิดต่อผีหมู่บ้านและต่อบรรพบุรุษ แต่ถ้าหากเป็นการทำผิดต่อกฎหมายไทย เช่น การฆ่าคนตาย การเสพยาเสพติด การค้าสิ่งผิดกฎหมาย หรือการตัดไม้ทำลายป่า ผู้มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน การควบคุมสังคมชุมชนบ้านปลายฟ้าในระบบผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน จึงเป็นไปในรูปของคณะกรรมการบริหารงานในหมู่บ้าน โดยแบ่งเป็น 10 ฝ่าย คือ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายป้องกัน ฝ่ายที่ปรึกษา ฝ่ายการเงิน ฝ่ายพัฒนา ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายเยาวชน ฝ่ายสวัสดิการ และฝ่ายแม่บ้าน นอกจากนี้แล้ว ภายในหมู่บ้านยังได้แบ่งการปกครองภายในหมู่บ้านเป็น 6 คุ่ม คือ คุ่มข้างเผือก คุ่มม้าลาย คุ่มนกกยุง คุ่มกระติงแดง คุ่มอินทรี และคุ่มสิงห์โต การแบ่งเขตการปกครองภายในหมู่บ้านเป็นคุ่มต่าง ๆ นี้ ทำให้สะดวกและง่ายต่อการควบคุมลูกบ้านมากขึ้น

ระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากร

การครอบครองทรัพยากรในการผลิต

ในอดีตการเลือกจับจองพื้นที่ เพื่อการเพาะปลูกถือว่ามีสำคัญ และขึ้นอยู่กับความอาวุโส การเป็นผู้นำหรือบุคคลสำคัญภายในหมู่บ้าน การเลือกถือครองที่ดินมากหรือน้อยจึงขึ้นอยู่กับกำลังแรงงานของครอบครัว และจะไม่มี การบุกรุกหรือยึดครองที่ดินบริเวณที่มีเจ้าของมาเป็นของตนเองโดยพลการ

ปัจจุบันเมื่อที่ดินในชุมชนบ้านปลายฟ้ากลายเป็นที่ดินในพื้นที่ป่าไม้สงวนแห่งชาติ เขตป่าไม้ดอยนางนอน การครอบครองที่ดินจึงเป็นลักษณะไม่ถาวร แต่เป็นไปในลักษณะการขออนุญาต ให้ได้รับการผ่อนผันให้มีสิทธิทำกินชั่วคราวในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้นเมื่อผู้ได้รับอนุญาตตายไป กรรมป่าไม้ก็จะจัดให้ทายาทโดยธรรม ที่อาศัยอยู่กับผู้ตายเป็นผู้ได้รับสิทธิตกทอด การครอบครองที่ดินในลักษณะนี้ ทำให้หมู่บ้านปลายฟ้าไม่มีปัญหาการกว้านซื้อที่ดินจากนายทุน แต่พบว่าการซื้อขายกันเองในกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งการซื้อขายนี้จะมีการกำหนดราคาขายตามความพอใจของผู้ขายเป็นหลัก และไม่ได้มีการโอนชื่อผู้มีสิทธิทำกินในพื้นที่นั้น ๆ แต่อย่างใด ดังนั้นการซื้อขายจึงขึ้นอยู่กับความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย

พื้นที่ภายในหมู่บ้าน 4,800 ไร่ของหมู่บ้านปลายฟ้า จึงมีการจัดสรรการใช้พื้นที่ 3 ลักษณะ คือ 1) พื้นที่สำหรับการปลูกบ้าน เป็นจำนวน 31 ไร่ 1 งาน 41 ตารางวา 2) พื้นที่สำหรับทำกิน เป็นจำนวน 1,109 ไร่ 3 งาน ซึ่งลักษณะของพื้นที่ทำกินนี้จะเป็นพื้นที่ทำสวน 1,031 ไร่ 2 งาน และเป็นพื้นที่ทำไร่ 78 ไร่ 1 งาน 3) พื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นถนน โรงเรียน ศูนย์เด็ก-

เล็ก อาคารเอนกประสงค์ สถานีอนามัย ลานกีฬา พื้นที่ปลูกป่าและอื่น ๆ ส่วนลักษณะของดินในหมู่บ้านปลายฟ้ามี 3 ประเภท คือ ดินร่วน ดินเหนียว และดินร่วนปนดินทราย

กระบวนการผลิตและผลผลิต

ระบบเศรษฐกิจประเภทต่าง ๆ ของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า ได้เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ในลักษณะการปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ เช่น พริกทอง พริกเขียว พริกเผือก มัน ถั่ว งา ข้าวโพด ฯลฯ เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่เชิงพาณิชย์ ที่ดินที่เคยปลูกพืชเพื่อใช้บริโภคจึงกลายเป็นพื้นที่ทำกินจำกัดพืชเฉพาะพืชเศรษฐกิจที่ขึ้นชื่อ เช่น กาแฟ ลิ้นจี่และส้มเขียวหวาน นอกจากการปลูกพืชแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ไก่ หมู และวัว

กาแฟ ในปี พ.ศ. 2525 กาแฟเป็นพืชใหม่ที่ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ายังไม่รู้จักและไม่มีใครปลูกแต่อย่างใด ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงราย มีนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านปลายฟ้าปลูกกาแฟพันธุ์อะราบิก้าเป็นพืชเศรษฐกิจ ในการปลูกนั้น ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าต้องประสบกับปัญหาราคากาแฟตกต่ำและความยุ่งยากในการขนส่ง จึงทำให้การปลูกกาแฟไม่เป็นที่สนใจจากชาวบ้านมากนัก ต่อมาหลังการสร้างถนนลาดยางในปี พ.ศ. 2535 โครงการพัฒนาโดยตุงได้นำกาแฟพันธุ์บราซิลเข้ามาส่งเสริมให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าปลูก รวมถึงเป็นตลาดรับซื้อด้วย นับจากปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมากาแฟพันธุ์อะราบิก้า และพันธุ์บราซิล จึงเป็นพืชที่ทำรายได้ให้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า

ลิ้นจี่ เริ่มจากการส่งเสริมของสำนักงานเกษตรอำเภอแม่สาย และศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา พันธุ์ที่ปลูกมากที่สุดในบ้านปลายฟ้า คือ พันธุ์ฮงฮวย รองมาได้แก่ พันธุ์จักรพรรดิ และพันธุ์โอเอเซียะ ราคาขายลิ้นจี่ขึ้นอยู่กับประเภทของพันธุ์ และช่วงการสุกของลิ้นจี่ ในระยะแรกราคาขายพันธุ์ฮงฮวยเริ่มที่กิโลกรัมละ 50 - 60 บาท และเมื่อมีจำนวนมากขึ้นราคาขายจะลดต่ำลงเหลือกิโลกรัมละ 15 บาท(อาจมีราคาต่ำกว่านี้ในบางปีที่มีผลผลิตมาก ราคาต่ำสุดที่ชาวบ้านขายในปี 2545 คือ ราคา กิโลกรัมละ 8 บาท) ส่วนพันธุ์จักรพรรดิและพันธุ์โอเอเซียะนั้น ราคาจะอยู่ที่ระหว่าง 50 - 100 บาทต่อกิโลกรัม การกำหนดราคาขายขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ โดยแบ่งลิ้นจี่ออกเป็น เกรดทอง เกรดเอ เกรดบี เกรดซี และลูกร่วง การซื้อขายมี 2 ลักษณะ คือ การขายแบบเหมายกสวน และการขายปลีกย่อยตามจำนวนกิโลให้กับพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าคนกลางจะมีทั้งคนนอกและคนในหมู่บ้าน สำหรับนายทุนชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าที่ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านนั้นจะรับซื้อลิ้นจี่เพื่อไปขายให้โรงงานที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกที่จะซื้อเฉพาะเกรดซีและลูกร่วงเท่านั้น ปัจจุบันลิ้นจี่จึงเป็นพืชเศรษฐกิจ ที่เป็นรายได้หลักของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ามากที่สุด

การปลูกส้มเขียวหวาน ส้มเขียวหวานเป็นพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านหันมานิยมปลูก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา การปลูกจะเป็นการซื้อกิ่งพันธุ์มาปลูกเอง และเนื่องจากการปลูกส้ม ต้องมีการดูแลรักษาอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการปลูกส้มจึงต้องใช้งบประมาณในการลงทุนสูง ผู้ที่ปลูกส้มจึงมักจะเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่านั้น ส่วนพันธุ์ที่นิยมปลูกได้แก่ พันธุ์สายน้ำผึ้ง ราคาขายจะเริ่มตั้งแต่กิโลกรัมละ 20 ถึง 60 บาท

การเลี้ยงไก่และหมู ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจำเป็นต้องเลี้ยงไก่ และหมูเพื่อการบริโภคและใช้ประกอบพิธีกรรมในครอบครัว หมูและไก่ถือเป็นเครื่องเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษที่สำคัญ และชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ายังได้กำหนดให้หมูและไก่ เป็นค่าปรับลงโทษการกระทำความผิดต่าง ๆ ใน หมู่บ้าน ในอดีตการเลี้ยงไก่และหมูจะเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเองตามบริเวณหมู่บ้าน ปัจจุบันคณะกรรมการหมู่บ้าน มีกฎระเบียบให้ผู้ต้องการเลี้ยงหมูต้องสร้างคอกเลี้ยงหมู ให้เป็นสัดส่วน จึงจะสามารถเลี้ยงหมูได้ หากยังเลี้ยงแบบปล่อยเจ้าของหมูต้องถูกปรับตัวละ 500 บาท กรณีเงื่อนไขนี้จึงทำให้จำนวนหมูที่เลี้ยงในหมู่บ้านมีจำนวนลดลงอย่างน่าใจหาย ในการเลี้ยงนั้นอาหารที่ใช้เลี้ยงไก่ คือ ข้าวเปลือก ข้าวโพด ส่วนอาหารที่ใช้เลี้ยงหมู คือ รำข้าว ข้าวโพด ใบเผือก ใบบอน เศษอาหารและปลายข้าวต้มผสมกันจนสุก

เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าไม่สามารถนำไก่และหมูที่มีขายตามท้องตลาดมาใช้ประกอบพิธีกรรมได้ ดังนั้นครอบครัวที่ไม่ได้เลี้ยงไก่และหมู จึงจำเป็นต้องซื้อหมูและไก่จากคนในหมู่บ้าน ซึ่งไก่นั้นจะขายที่กิโลกรัมละ 70 บาท ส่วนหมูจะขายเป็นตัว ราคาตัวละประมาณ 1,000 – 2,500 บาท แล้วแต่อายุและขนาดของหมู

การเลี้ยงวัว ในอดีตครอบครัวใดที่มีจำนวนสัตว์เลี้ยงมาก ถือว่าเป็นครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ดังนั้นชาวบ้านจึงชอบเลี้ยงวัวกันมาก หากแต่ในปัจจุบันคณะกรรมการหมู่บ้านมีมติกำหนดกฎระเบียบ ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเลี้ยงสัตว์ใหญ่ภายในบริเวณหมู่บ้าน เพราะทำให้ถนนสกปรกและเกิดอุบัติเหตุจากการที่วัววิ่งตัดหน้ารถ จำนวนผู้เลี้ยงวัวในหมู่บ้านจึงลดลงเหลือเพียง 2 ครอบครัว ในการเลี้ยงวัวนั้น เจ้าของวัวต้องจัดเลี้ยงในพื้นที่ของตน หากฝ่าฝืนเลี้ยงวัวภายในหมู่บ้านต้องถูกปรับตัวละ 500 บาท ถ้าไม่มีเงินค่าปรับ ครอบครัวที่ทำผิดกฎต้องถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน จุดประสงค์ของการเลี้ยงวัวนั้น เลี้ยงไว้เพื่อขายและประกอบพิธีกรรม หรือเพื่อเป็นการต้อนรับแขกผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมเยือนหมู่บ้าน เนื่องจากมีจำนวนวัวน้อยจึงทำให้ราคาซื้อขายวัวสูงขึ้น โดยวัวแต่ละตัวจะมีราคาตัวละ 7,000-10,000 บาท ในบางครั้งจะมีการนำวัวมาฆ่าและแบ่งขายภายในหมู่บ้าน กิโลกรัมละ 60 – 70 บาท

แม้อดีตชาวอำเภอบ้านปลายฟานิยมเลี้ยงสัตว์แทบทุกครัวเรือน โดยมีจุดประสงค์เพื่อการบริโภคและเพื่อการเซ่นไหว้ในพิธีกรรมตามคติความเชื่อของเผ่าพันธุ์ หากแต่ในปัจจุบันสัตว์เลี้ยงภายในหมู่บ้านลดจำนวนลงและเป็นที่ขาดแคลนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมี

ปัจจัยอันเป็นสาเหตุหลักมาจากขนาดพื้นที่ทำกินของชุมชนมีขนาดเล็กลง เนื่องจากการเวนคืนที่ดินอันเป็นป่าสงวนแห่งชาติ และการออกกฎหมายเลี้ยงสัตว์ของคณะกรรมการหมู่บ้าน การขาดแคลนสัตว์เลี้ยงจึงส่งผลให้ราคาสัตว์เลี้ยง เพื่อนำมาประกอบพิธีกรรมมีราคาสูงขึ้น ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อครอบครัวที่มีรายได้น้อยอย่างยิ่ง

การแลกเปลี่ยนและการบริโภค

ในอดีตชุมชนบ้านปลายฟ้า เป็นสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง จนเป็นที่กล่าวโดยทั่วไปว่า “ชนอำเภอบ้านปลายฟ้า เป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่รักสันโดษ ขาดความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก” หากแต่ในปี พ.ศ. 2531 การสร้างเส้นทางเดินลูกรังและการเข้ามาดำเนินงานของโครงการพัฒนาโดยตุง ได้กลับกลายเป็นฉนวนที่ทำให้ชุมชนบ้านปลายฟ้าเริ่มติดต่อกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะการติดต่อกับตัวอำเภอแม่สาย การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเห็นได้ชัดตั้งแต่นั้นมา คือ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองได้ปรับเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพาณิชย์ รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านการบริโภคให้เป็นแบบชุมชนภายนอกอย่างชัดเจนมากขึ้น

การค้าขายผลผลิตที่สำคัญในชุมชนบ้านปลายฟ้า ซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรได้แก่ ลิ้นจี่ และกาแฟนั้นจะมีการซื้อขาย 2 ลักษณะ คือ การนำสินค้าไปขายเองที่ตลาดสดแม่สาย และการขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ส่วนผลผลิตอื่น ๆ เช่น พักทอง พักเขี้ยว ผักกาด พริก เผือก มัน ถั่ว งา และอื่น ๆ ซึ่งเป็นพืชตามฤดูกาลนั้น จะเป็นการนำไปขายเองที่ตลาดสดแม่สาย(ตลาดเช้า) และตลาดสดบ้านป่าเหมือด(ตลาดเย็น) นอกจากนั้นยังเก็บบางส่วนไว้สำหรับบริโภคในครอบครัว ในการนำไปขายที่ตลาดนั้นส่วนใหญ่นิยมนำผลผลิตบรรจุรถจักรยานยนต์ของตนเอง โดยใช้กระบุงไม้ไผ่ หรือตระกร้าพลาสติกขนาดใหญ่ 2 ใบใส่ผลผลิต ไม้คานสอดระหว่างตระกร้าทั้งสองข้างวางบนเบาะรถและนั่งทับ ผู้ไปขายส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย สำหรับแผงวางขายสินค้านั้น ชาวบ้านที่คิดว่าตนเองมีของขายตลอดปีจะทำการเช่าแผงไว้ เพื่อให้สะดวกต่อการวางของและไม่เกิดปัญหาโดนไล่ที่ ส่วนสินค้าอุปโภคบริโภคที่มาจากภายนอกชุมชนโดยหลัก ๆ ก็จะมี ข้าวสาร น้ำมันพืช ขนม นม อาหารกระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป และอื่น ๆ ในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคนั้นมีวิธีการ คือ การลงไปซื้อเองที่ตลาดในตัวเมือง หรือรอซื้อจากแม่ค้าเร่ขายในหมู่บ้าน ซึ่งจะมีรถบรรทุกสินค้าเหล่านี้ขึ้นมาขายที่ชุมชนบ้านปลายฟ้า สัปดาห์ละ 1 วัน คือ วันอาทิตย์

รายได้ รายจ่าย และหนี้สิน

รายได้ของประชาชนบ้านปลายฟ้าในปี พ.ศ. 2544 เป็นจำนวนเงินทั้งหมด 17,771,383 บาท ซึ่งรายได้เหล่านี้มาจากการเกษตร 8,785,103 บาท การเลี้ยงสัตว์ 329,400 บาท การรับจ้าง 5,044,440 บาท ส่งมาจากนอกพื้นที่ 1,312,000 บาท รับราชการ 38,400 บาท ค่าขาย 450,000 บาท เก็บของป่า 201,040 บาท ธุรกิจส่วนตัว 33,000 บาท ขายทรัพย์สิน 1,500,000 บาท และรายได้อื่น ๆ 78,000 บาท

รายจ่ายของประชาชนบ้านปลายฟ้าในปี พ.ศ. 2544 เป็นจำนวนเงินทั้งหมด 14,384,191 บาท โดยมีรายละเอียดของค่าใช้จ่ายดังนี้ ค่าอาหาร 4,932,100 บาท ค่าเครื่องนุ่งห่ม 328,880 บาท ค่าซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัย 98,000 บาท ค่ารักษาพยาบาล 238,150 บาท ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภค 421,191 บาท (ของใช้ประจำวัน 320,740 บาท เครื่องใช้ในครัวเรือน 86,100 บาท ภาษีเงินได้บุคคล 1,800 บาท ภาษีที่ดินโรงเรือน 12,551 บาท) ค่าใช้จ่ายเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวก 1,699,400 บาท (สิ่งอำนวยความสะดวก 723,000 บาท อุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า 18,970 บาท กระแสไฟฟ้า 202,730 บาท เดินทาง 754,700 บาท) ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน 4,998,570 บาท (เกษตร 3,179,830 บาท เลี้ยงสัตว์ 119,040 บาท ดอกเบี้ยเงินกู้เพื่อการลงทุน 1,001,200 บาท ค่าเล่าเรียน 698,500 บาท) และค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย 1,669,400 บาท (นันทนาการ 642,500 บาท สุรา บุหรี่ สิ่งเสพติด 590,900 บาท ค่าพิธีกรรม 261,600 บาท อื่น ๆ 174,400 บาท)

การกู้ยืมของชาวบ้านปลายฟ้า เป็นการกู้ยืมเพื่อการลงทุน การซื้อทรัพย์สิน และการศึกษา ในปี พ.ศ. 2545 ชาวบ้านปลายฟ้ามีจำนวนเงินกู้เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 13,486,800 บาท นอกจากการกู้ยืมแล้วชาวบ้านปลายฟ้ายังมีการออมทรัพย์ในกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่ม-สาว กลุ่มสวนลื่นจี ฯลฯ โดยมีวัตถุประสงค์ในการออมทรัพย์เพื่อการลงทุน การอุปโภค บริโภค การศึกษา และการรักษาพยาบาล ในปี พ.ศ. 2544 ประชาชนบ้านปลายฟ้ามีเงินออมทั้งสิ้น 9,641,600 บาท (สำนักงานฝ่ายพัฒนาสังคมโครงการพัฒนาออยตุง, 2545)

หน่วยงานทางราชการที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในพื้นที่หมู่บ้านปลายฟ้า

1. ศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ตั้งขึ้นเมื่อ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2503 เพื่อช่วยเหลือ ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเขาให้ดียิ่งขึ้น ทั้งทางด้านอาชีพ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในปัจจุบัน

2. โรงเรียนทอฝัน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ก่อตั้งขึ้นเมื่อ 27 กันยายน พ.ศ. 2506 เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าอาข่าในพื้นที่ และอาข่าจากประเทศพม่า

3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสวัสดิการของชุมชน ในการช่วยแบ่งเบาภาระการเลี้ยงดูบุตรของผู้ปกครอง และเน้นการพัฒนาเด็กทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ก่อตั้งขึ้นเมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2532 เปิดรับเด็กอายุระหว่าง 3 - 6 ปี

4. ศูนย์บำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการบำบัด ฟื้นฟูสมรรถภาพแก่ผู้ติดยาเสพติดและต้องการเลิก ซึ่งรับรักษาบำบัดเฉพาะชาวเขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบเท่านั้น สังกัดในโครงการพัฒนาออยตุง ก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2534

5. สถานีอนามัยบ้านปลายฟ้า เป็นหน่วยงานรับผิดชอบทางด้านสุขภาพและการป้องกันโรคติดต่อหรือการเกิดโรคแทรกซ้อนของผู้ป่วย ที่มาบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพจากการติดยาเสพติด รวมทั้งการตรวจโรคทั่วไปของชาวเขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับศูนย์บำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2534

6. ศูนย์เพาะชำกล้วยไม้νωิตบ้านปลายฟ้า เป็นหน่วยงานรับผิดชอบในด้านการส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาว และการเพาะพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อส่งไปจำหน่ายยังประเทศญี่ปุ่น ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2532

7. หน่วยรักษาความปลอดภัย หน่วยปฏิบัติการพิเศษ (นปพ.) สังกัดกรมตำรวจ เป็นหน่วยงานรักษาความปลอดภัย ปรารบปราม และดูแลความสงบในพื้นที่ ตลอดจนการอพยพย้ายถิ่น หรือการขนย้ายซื้อขายสิ่งเสพติดและสิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535

8. หน่วยชุดปฏิบัติการประจำหมู่บ้าน (ชปม.) สังกัดกรมตำรวจรับผิดชอบโดยตำรวจตระเวนชายแดน เป็นหน่วยงานรับผิดชอบติดตามดูแลผู้ติดยาเสพติด ที่กลับมาฟื้นฟูในหมู่บ้านปลายฟ้า และนำตัวผู้ที่สงสัยว่าติดยาเสพติดส่งไปรักษาที่ศูนย์บำบัดยาเสพติด คอยสอดส่องดูแลและรายงานความเรียบร้อย ความปลอดภัยทั่วไปในหมู่บ้าน และป้องกันปัญหาที่เกิดจากผู้ติดยาเสพติด ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2534

ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับโลกภายนอก

ในปัจจุบันประชาชนบ้านปลายฟ้ามีการติดต่อกับโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น เนื่องจากความเจริญของการคมนาคม การสื่อสารและการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนบ้านปลายฟ้ามีการปรับตัวตามกระแส โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางวัตถุที่หลั่งไหลเข้ามาในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือ และอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้

ผู้คนในชุมชนยึดติดอยู่กับค่านิยมทางวัตถุนิยมมากขึ้น และในปัจจุบันปัญหายาเสพติดโดยเฉพาะ ยาม้า(ทั้งผู้เสพและผู้ค้า)เป็นปัญหาสำคัญที่หมู่บ้านกำลังประสบอยู่ ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา เหล่านี้ ชาวบ้านจึงหาทางออกโดยการให้บุตรหลานไปทำงานหรือไปเรียนนอกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามวิธีการนี้ยังไม่ได้ผลเท่าใดนัก

การติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าในปัจจุบัน จึงมองได้สอง ลักษณะ คือ เป็นการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล ซึ่งจะเป็นการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ มากกว่าระดับอื่น ๆ และการติดต่อทางเศรษฐกิจ เพื่อการค้าขายและการซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภคที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

การถ่ายทอดวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดความเป็นอาช่า

เมื่อวัฒนธรรม คือ ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น และมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดย สัญลักษณ์ย่อมหมายความว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ และจะต้องมีการถ่ายทอด การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำและอะไรไม่ควรทำ นั่นเอง

บ้านปลายฟ้าเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะภูมิประเทศตั้งอยู่บนพื้นที่สูง วิธีการดำเนินชีวิตของ อาช่าบ้านปลายฟ้าจึงต้องพึ่งพาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวเพื่อชีวิตในการเรียนรู้ที่จะ ดำรงอยู่และสืบทอดเผ่าพันธุ์ ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าได้กำหนดกฎเกณฑ์ กระบวนการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการเล่าขานสืบทอดกันมา ด้วยการยึดถือหลักภูมิปัญญาพื้นบ้าน การเรียนรู้ของเด็กอำเภอบ้าน ปลายฟ้าจึงมุ่งเน้นด้านการปฏิบัติและการจดจำเพื่อบอกต่อกัน ทั้งวิธีการสอนโดยตรงและโดย ทางอ้อม คือ ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า จะมีการกำหนดบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของผู้ชายกับผู้หญิง อย่างชัดเจน นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย สำหรับครูผู้สอนของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ผู้อาวุโส และผู้มีภูมิความรู้ในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำลังสอนของผู้อาวุโสและ บรรพบุรุษ ดังนั้นกลุ่มผู้อาวุโสจึงมีความสำคัญที่สุดเช่นกัน ในการถ่ายทอดความเป็นมาของ เผ่าพันธุ์และการดำรงอยู่ให้อาช่ารุ่นหลังได้ยึดถือปฏิบัติ

กลวิธีในการสอนและการเรียนรู้จึงเริ่มต้นจากภายในครอบครัว โดยกำหนดให้แม่เป็นผู้รับ หน้าที่สั่งสอนบุตรสาว ให้เรียนรู้การปฏิบัติตามหน้าที่ของผู้หญิงที่พึงกระทำ เช่น การบ้านการเรือน การหุงหาอาหาร การเย็บปักถักร้อย การเพาะปลูก การหาฟืน และการเลี้ยงสัตว์ ในการอบรม สั่งสอนนั้นจะทำไปตามขั้นตอนของลักษณะงาน ดังนั้นตั้งแต่เกิดเด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าก็จะ ติดตามแม่ไปสวน หรือในทุกสถานที่ที่แม่ไป จนกระทั่งเด็กเรียนรู้ภาษาได้เข้าใจ ส่วนเด็กชายอำช่า จะต้องเรียนรู้การติดต่อซื้อขาย การต้อนรับแขก การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจน

การกล้าแสดงออกเพื่อพร้อมจะเป็นผู้นำในอนาคต ไม่ว่าจะทางด้านการติดต่อกับบุคคลอื่น ๆ หรือ การเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมกับผู้เป็นพ่อหรือปู่ นั้น เด็กผู้ชายทุกคนจะต้องเข้าร่วมพิธีอย่างขาดไม่ได้โดยเด็ดขาด และสิ่งสำคัญที่สุดที่เด็กผู้ชายทุกคนจะต้องทำได้คือ การจดจำรายชื่อบรรพบุรุษของตนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แม้สังคมอำเภอบ้านปลายฟ้าจะไม่มีตัวหนังสือ ซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรที่แสดงถึงความป็นชาติพันธุ์ของตนเอง หากแต่พวกเขาก็มีความทรงจำที่แม่นยำและไม่หลงลืมปัญหาที่คิดค้นและแสวงหามาได้ เพื่อนำไปถ่ายทอดความรู้ด้วยกระบวนการและกลวิธีต่าง ๆ สู่เด็กชนรุ่นหลัง เพื่อให้เด็กอำเภอรุ่นใหม่ ๆ ภาคภูมิใจในความเป็นอำเภานผู้มีความอิสระ ดังคำที่คนอำเภอบ้านปลายฟ้ามักพร่ำสอนลูกหลานเสมอว่า "สองหูฟังชนบ อย่าแซเพื่อนตา อย่าเลียนลายป้ารักไว้" เป็นการย้ำให้อนุชนดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบบัญญัติอำเภอดังงาม

วิถีชีวิตของเด็กในชุมชน

วิถีชีวิตประจำวันของเด็กกรณีศึกษา พบว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่เด็กกระทำนั้นมีหลายลักษณะ ดังนี้

ในวันหยุดเรียน เด็กส่วนใหญ่จะตื่นแต่เช้า โดยไม่ต้องมีพ่อหรือแม่คอยปลุก ซึ่งพ่อกับแม่บอกกับผู้วิจัยว่า "อาจเป็นเพราะรู้ว่าวันนี้ไม่ต้องไปโรงเรียน เด็กจึงชอบตื่นแต่เช้า ทั้ง ๆ ที่ยังอยากให้เด็กนอนต่อ" ซึ่งเวลาที่เด็กตื่น คือ เวลาประมาณ 06.00 นาฬิกา หลังจากตื่นนอนแล้วเด็กจะดูโทรทัศน์ รายการที่เด็กชอบดูในช่วงเช้านี้ส่วนใหญ่จะเป็นการ์ตูน เมื่อดูการ์ตูนจบเด็กจึงจะไปล้างหน้า แปรงฟัน และรับประทานอาหารเช้าพร้อมกับพ่อ แม่ เมื่อทานอาหารเสร็จพ่อแม่ก็จะไปทำงานที่ไร่หรือสวน เด็กเล็กพ่อแม่จะให้อยู่บ้านกับปู่ย่า ตายาย หรือพี่ ส่วนเด็กโตนั้นบางคนจะไปสวนไปไร่กับพ่อแม่ด้วย เด็กที่อยู่บ้านนั้นส่วนใหญ่จะใช้เวลาในการเล่นอยู่กับบ้านของตนเอง หรือบ้านเพื่อน และดูโทรทัศน์เกือบทั้งวัน มีบ้างเป็นบางครั้งที่เด็กจะไปเล่นในโรงเรียน ส่วนเด็กโตที่ไปไร่ไปสวนกับพ่อแม่ นั้น จะทำงานเช่นเดียวกับพ่อแม่ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นงานที่ไม่ต้องใช้แรงมากนัก เช่น หักข้าวโพด ปลูกผัก รดน้ำต้นลิ้นจี่ และอื่น ๆ มีบ้างเป็นบางครั้งที่เด็กจะต้องตามพ่อแม่เพื่อไปเลี้ยงน้องด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กที่อยู่บ้านนั้น จะสาละวนอยู่กับการเล่นและการดูโทรทัศน์จนลืมกินข้าวกลางวัน ถึงขนาดที่ว่า ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่ จะต้องคอยตามให้กลับมากินข้าว

ในวันที่เด็กต้องไปโรงเรียน เด็กส่วนใหญ่จะตื่นนอนประมาณ 6.30 นาฬิกา โดยมีพ่อ แม่ หรือพี่ เป็นผู้ปลุกให้ตื่นนอน เมื่อตื่นนอนแล้วเด็กจะแปรงฟัน และล้างหน้าด้วยน้ำเปล่า ต่อจากนั้นก็ช่วยตนเองในเรื่องการแต่งตัวมาโรงเรียน หลังจากนั้นเด็กที่ยังเล็กจะนั่งดูโทรทัศน์ เพื่อรอให้พ่อแม่จัดหาอาหารเช้าให้รับประทาน และในขณะที่เด็กรับประทานอาหารเช้า แม่ หรือ พี่จะเป็นผู้เตรียมอาหารเช้าให้เด็กนำไปทานที่โรงเรียนในตอนกลางวัน ส่วนเด็กที่โตแล้วจะเป็นผู้ช่วยเหลือตนเองในการหาข้าวเช้าที่แม่ได้จัดทำไว้ให้กินเอง พร้อมทั้งเป็นผู้เตรียมอาหารเช้าเพื่อนำไปทานที่โรงเรียนด้วย เด็กส่วนใหญ่จะเดินไปโรงเรียนพร้อมกับเด็กเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้กัน มีบ้างเป็นบางครั้งที่พ่อหรือแม่ต้องไปส่งโดยรถจักรยานยนต์ ถ้าหากเด็กคนนั้นนั่งเอง ในวันที่เด็กเดินทางมาโรงเรียนเป็นกลุ่ม ต่างคนต่างก็จะสะพายกระเป๋าไปที่บรรจุอาหารเช้า และมีการหยอกล้อกันตลอดทาง เมื่อเดินทางมาถึงโรงเรียนแล้วเด็กแต่ละคนจะนำกระเป๋าไปเก็บในห้องเรียน โดยการแขวนไว้กับพนักพิงของเก้าอี้ ต่อจากนั้นเด็กจะแยกย้ายกันทำหน้าที่ของแต่ละคน

เมื่อเลิกเรียน ในการเดินทางกลับบ้าน เด็กจะหยุดพักที่ศาลาคู่มกระหิงแดง ในการหยุดพักนั้นเด็กจะใช้เวลาประมาณ 15 นาที หรือมากกว่า กิจกรรมที่เด็กปฏิบัติในระหว่างพัก คือการเล่นหมากเก็บ กระโดดยาง และเป่ายางเป็นหลัก หลังจากนั้นเด็กจะแยกย้ายกลับบ้าน เมื่อแต่ละคนกลับถึงบ้าน เด็กจะอาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้า ทำการบ้าน แล้วออกไปเล่นกับเพื่อนตามบ้านของแต่ละคน หรือไม่เช่นนั้นเด็กก็จะนั่งดูโทรทัศน์อยู่กับบ้าน ส่วนเด็กโตนั้นจะไม่ออกไปเล่น แต่จะทำงานที่แม่สั่งไว้ เช่น ให้อาหารหมู สุนัข และไก่ หรือไม่กี่จะซักชุดนักเรียนของตนที่ใส่ในวันนั้น

ในเวลาใกล้ค่ำ ประมาณ 17.30 นาฬิกา เมื่อพ่อแม่เด็กกลับจากการไปทำไร่นาทำสวนแล้ว เด็กโตก็จะช่วยพ่อแม่ในการเตรียมอาหารเย็น จากนั้นเด็กก็จะนั่งรับประทานอาหารเย็นพร้อมกับพ่อแม่และสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว ในขณะที่กินข้าวนั้นเด็กส่วนใหญ่มักจะนำเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนให้พ่อแม่ฟัง บางทีพ่อแม่จะเป็นฝ่ายถามเด็กเองว่า ได้เรียนอะไรที่โรงเรียนบ้าง ซึ่งเรื่องส่วนใหญ่ก็จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพื่อนหรือครูที่โรงเรียน ต่อจากนั้นเด็กจะนั่งดูโทรทัศน์ บางคนอาจหลับขณะดูโทรทัศน์ แล้วพ่อหรือแม่จะปลุกให้ไปนอน เด็กส่วนใหญ่จะเข้านอนเวลาประมาณ 21.00 นาฬิกา

ตอนที่ 3 กระบวนการบูรณาการวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่า

เมื่อวัฒนธรรมคือลักษณะที่แสดงความจริงใจของงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน วัฒนธรรมจึงเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยแต่ละสังคมจะมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง มนุษย์จึงกลายเป็นผู้สร้าง ผู้ทะนุบำรุง ผู้ถ่ายทอดและเป็นผู้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นจึงทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

การสังเกตและสัมภาษณ์เด็กนักเรียน ครู ประชาชนชุมชน และผู้เกี่ยวข้องอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation and Interview) โดยได้เข้าไปทำความคุ้นเคยกับบุคคลต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาอยู่เป็นเวลานานหลายเดือน จนกระทั่งบุคคลเหล่านั้นมีพฤติกรรม และวิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงนั้น การเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลพบว่า เด็กอ่าซ่ามีกระบวนการบูรณาการวัฒนธรรมโดยเกี่ยวข้องกับภาวะแวดล้อม คือ โรงเรียนและชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ จึงเป็นการกล่าวถึง การบูรณาการวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่าทั้ง 5 ด้าน โดยการวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิถีวัฒนธรรมของเด็กอ่าซ่าบ้านปลายฟ้าในปัจจุบัน ซึ่งจะเริ่มจากการบรรยายให้เห็นสภาพวัฒนธรรมอ่าซ่าของชุมชนบ้านปลายฟ้าในอดีต ที่ได้สืบเนื่องมาถึงการดำเนินอยู่ในปัจจุบัน การเลือกปฏิบัติของเด็ก รวมถึงรูปแบบวิธีการบูรณาการวัฒนธรรมสาเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อการบูรณาการวัฒนธรรม และผลที่เกิดจากการบูรณาการวัฒนธรรม ดังนี้

ก. การบูรณาการวัฒนธรรมด้านการดำรงชีพ

ข้อมูลในส่วนนี้จะกล่าวถึงสภาพการดำรงชีพของเด็กอ่าซ่าในชุมชนบ้านปลายฟ้า ในด้านที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหารและวัฒนธรรมการแต่งกาย ที่ค้นพบได้จากการเก็บข้อมูล ดังนี้

วัฒนธรรมอาหาร

อาหารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะเสริมสร้างรากฐานแห่งชีวิตของมนุษย์ให้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ทุกช่วงของชีวิตคนต้องการอาหารทั้งสิ้น ดังเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติอันยาวนาน อาหารเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก สำหรับความอยู่รอดของมนุษย์ อาหารจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ความคิดและจิตใจของคนได้อย่างแจ่มชัด วัฒนธรรมอาหารการกินที่มีหลากหลายอย่างน่าอัศจรรย์ และมีเอกลักษณ์เฉพาะจึงมิใช่เพียงหนึ่งในปัจจัยสี่เท่านั้น หากยังเชื่อมโยงไปถึงจิตใจ ศรัทธา และความเชื่ออาหาร อาหารจึงเป็นสิ่งสะท้อน

ให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ และเป็นสื่อกลางให้คนในชุมชนได้สืบทอดวิถีแห่งชีวิต ที่คงความหลากหลาย และอยู่ร่วมกันด้วยความเกื้อกูล

1. อาหารและแหล่งที่มา

ชุมชนบ้านปลายฟ้ามีรูปแบบการผลิตอาหารมาตั้งแต่ในอดีต เพราะการผลิตอาหารเป็นกิจกรรมที่สำคัญของชีวิต และสืบเนื่องมาจากในอดีต การดำเนินชีวิตของคนในหมู่บ้านที่ผูกพันกับธรรมชาติ การผลิตอาหารเพื่อนำมาบริโภคภายในชีวิตประจำวันจึงเป็นการหามาจากป่าและการผลิตเองตามท้องถิ่น ท้องไร่ และสวนหลังบ้าน ซึ่งมีอาหารเพื่อการบริโภคอย่างหลากหลาย และแปรเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ปัจจุบันชุมชนบ้านปลายฟ้า ได้มีการรับวัฒนธรรมอาหารจากคนพื้นราบ และจากการมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบาย แหล่งอาหารที่เคยได้จากป่า และจากการผลิตเอง จึงได้เปลี่ยนมาเป็นการซื้อจากร้านค้าและรถเร่ขายในหมู่บ้าน รวมทั้งการซื้อจากตลาดในตัวเมือง ดังนั้นจึงขอแบ่งประเภทและแหล่งที่มาของอาหารออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

ข้าว ชุมชนบ้านปลายฟ้าบริโภคข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก และถือว่าข้าวเป็นแกนหลักของวัฒนธรรมอ่าซ่า ข้าวจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของแต่ละครัวเรือน ข้าวจึงมิได้เป็นเพียงแค่อาหารเท่านั้น แต่เป็นชีวิตของคนอ่าซ่าด้วย "อาเพ่ว ลานู" ได้เล่าให้ฟังถึงตำนานการกำเนิดข้าวเมล็ดแรกของชนอ่าซ่าว่า "เดิมที่อ่าซ่าเป็นกลุ่มชนที่เก็บของป่ากิน อยู่มาวันหนึ่งหญิงหม้ายคนหนึ่งกับลูกสาวเพียงคนเดียวของนาง ซึ่งมีอายุได้ 13 ขวบ จำต้องไปขุดเผือก ขุดมัน เพื่อประทังชีวิตใกล้แม่น้ำใหญ่ ขุดไปขุดมาลูกสาวก็ได้หายตัวไป แม่ผู้น่าสงสารได้พยายามหาแต่ก็ไม่พบ วันต่อมาหญิงหม้ายคนนี้ก็ได้ออกไปขุดเผือก ขุดมันตรงจุดเดิมอีก ในขณะที่กำลังขุดอยู่นั้น นางได้ยินเสียงลูกสาวเรียกมาจากท้องน้ำและเชิญชวนนางให้ไปอยู่ด้วย ที่แท้ลูกสาวของนางที่หายไปในั้น ได้แต่งงานกับเจ้าแห่งมังกร ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในธารน้ำแห่งนั้นนั่นเอง เมื่อนางไปอยู่ได้สมุทกับลูกสาวตามคำชวนได้สักพักหนึ่ง นางรู้สึกคิดถึงบ้าน จึงได้ขอลากลับบ้าน ลูกเขยแสนดีไม่มีอะไรให้แม่ยาย จึงมอบเมล็ดข้าววิเศษให้ พร้อมกับสัญญาว่า หากนำไปปลูก นางจะได้มีข้าวไว้กิน ไว้ต้ม โดยไม่ขาดแคลน เมื่อนางกลับบ้านและนำข้าวไปปลูกในไร่ ข้าวนั้นได้ออกรวงสมบูรณ์มาก จนนางไม่อาจนำกลับบ้านได้ นางจึงกลับไปถามลูกเขยว่า ควรทำอย่างไร ลูกเขยจึงบอกกับนางว่า หากมีข้าวมากมายเช่นนี้ ก็จงกลับไปไร่ ยืนผิวปากสามครั้ง พรบมือสามครา เมื่อนางกลับไปถึงไร่ นางได้ทำตามคำลูกเขย ข้าวที่มีอยู่มากมายได้ลดปริมาณลงและสามารถขนกลับบ้านได้"

อดีตชุมชนบ้านปลายฟ้าทุกครัวเรือน จึงต้องปลูกข้าวเพื่อรับประทานในครอบครัว ในการปลูกข้าวนั้นจะเริ่มจากการเลือกพื้นที่หรือทำเลที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุดต่อไร่ คือบริเวณป่าชายเขา ซึ่งไม่เคยถูกแผ้วถางมาก่อน การปลูกข้าวนั้นจะต้องเริ่มแต่เนิ่น ๆ ราวเดือน

มกราคมหรือต้นเดือนกุมภาพันธ์ จะเป็นระยะแผ้วถางและตากดินไว้จนถึงเวลาเผา ในการเผา นั้นจะต้องนัดหมายเอาวันที่ร้อนที่สุด แห้งที่สุด ซึ่งมักตรวจกลางเดือนเมษายนเป็นวันเผาพร้อม ๆ กันทั้งหมู่บ้าน แล้วไถพรวนเตรียมดินไว้ เมื่อฝนมาราว ๆ เดือนพฤษภาคมแต่ละครอบครัวก็จะออกปฏิบัติการการปลูกข้าว โดยฝ่ายชายจะเดินถือเสียมด้ามยาวเจาะจุ่มดินนำไปเป็นแถว แล้วให้ลูกเมียเดินหยอดเมล็ดข้าวเปลือก 6-10 เม็ด ลงในแต่ละหลุม แล้วเหยียบดินกลบตามจนเสร็จ จากนั้นไม่นานเกินรอก็ต้องคอยถอนวัชพืชอีก 2-3 รอบ จึงจะได้เวลาเก็บเกี่ยวในราวเดือนตุลาคม สมาชิกทั้งครอบครัวจะระดมกันเก็บเกี่ยว แล้วนำต้นข้าวมากองรวมกัน โดยตั้งรวงข้าวไม่ให้แตะพื้นดิน เพื่อกันการงอกหากมีฝนตก เกียวเสร็จตากข้าวแห้งดีแล้ว ก็จะนำเสื่อซึ่งสานด้วยไม้ไผ่หรือหวายผืนมโหฬารปูดิน แล้วผัดเมล็ดข้าวออกจากต้น จากนั้นจะพัดและร่อนเอาฝุ่นผงและเศษหญ้าออก แล้วจึงเก็บเมล็ดข้าวเปลือกใส่กระบุงแบกไปเก็บในยุ้งข้าวข้างบ้านสำหรับเก็บไว้กินตลอดปี

หากแต่ในปัจจุบัน การปลูกข้าวมีให้เห็นอีกต่อไป เนื่องจากผู้คนในชุมชนหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ อันได้แก่ ลิ้นจี่ กาแฟ และส้มเขียวหวาน แทนการปลูกข้าวมานานนับกว่าศตวรรษ การปลูกพืชอย่างอื่นแทนข้าว นั้น ชาวบ้านได้ให้เหตุผลว่า "สมาชิกในครอบครัวมีจำนวนเพิ่มขึ้น ทำให้มีพื้นที่สำหรับปลูกข้าวไม่เพียงพอ ยิ่งหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การตัดไม้เพื่อใช้ที่ดินปลูกข้าวคงเป็นไปได้ การปลูกลิ้นจี่ กาแฟ และส้ม จึงเป็นหนทางที่จะทำให้ได้เงินคุ้มค่ากับแรงที่ลงไป เงินที่ได้จึงนำไปซื้อข้าวสาร เสื้อผ้า และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ให้กับสมาชิกในครอบครัว" (นางดา) ข้าวจ้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน จึงได้จากการซื้อจากพ่อค้า ซึ่งนำข้าวสารมาขายถึงในหมู่บ้านและจัดส่งถึงที่ ในราคากระสอบละ (กระสอบขาว) 400, 450 และ 500 บาท ตามคุณภาพของข้าวสาร นอกจากการซื้อข้าวสารในหมู่บ้านแล้วยังมีชาวบ้านอีก 3-4 ครัวเรือนที่ลงไปซื้อข้าวสารในตลาดตัวอำเภอ ส่วนข้าวเหนียวนั้นไม่พบว่ามีการซื้อหรือใคร่เอินใดที่มุ่งเพื่อรับประทานโดยเฉพาะ ดังนั้นเด็ก ๆ จะได้รับประทานข้าวเหนียวก็ต่อเมื่อมีการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษตามประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หรือพ่อแม่ซื้อมาจากตลาดในตัวอำเภอเท่านั้น

ผักและผลไม้ จากการสังเกต โดยทั่วไปชาวบ้านบ้านปลายฟ้าได้ผักและผลไม้มาบริโภคจาก 3 แหล่งหลัก ๆ คือ จากการเพาะปลูก จากแหล่งธรรมชาติ และจากตลาด ในการประกอบอาหารนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้ผักเป็นหลัก ซึ่งการประกอบอาหารก็จะทำให้เหมาะสมกับประเภทของพืชผักชนิดนั้น ๆ ผักและผลไม้ที่ชาวบ้านนำมารับประทานนั้นจะเป็นไปตามฤดูกาล ซึ่งผักและผลไม้ที่ชาวบ้านนิยมนำมารับประทานนั้น ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วพู ถั่วแดง ถั่วฝักยาว ถั่วลันเตา ถั่วเขียว ถั่วปากอ้า แดงไทย แดงกวา ฟักทอง ฟักเขียว น้ำเต้า หัวเผือก มันเทศ มันแกว อ้อย มะละกอ กัลฉวย สับปะรด ส้มเขียวหวาน ลำไย ลิ้นจี่ มะไฟ

มะกอกน้ำ ผักกาด ผักกาดหัว ผักกาดขาว ยอดถั่วลิสงเตา งา ผักชี กระเทียม กะหล่ำปลี หอม พริก มะเขือพวง มะเขือเทศ มะเขือยาว มะเขือเครือ บวบ มะระ ชিং เห็ด หน่อไม้ อย่างไรก็ตามหากผักที่ปลูกมีจำนวนมาก ผักเหล่านั้นก็จะถูกนำไปขายที่ตลาดในตัวอำเภอ เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง

ไข่และเนื้อสัตว์ จากการสังเกตเนื้อสัตว์ที่ชาวบ้านในชุมชนนิยมนำมาบริโภคนั้น ประกอบด้วย รดด่วน ปูนา ปลานิล ปลาดุก เนื้อไก่ เนื้อสุนัข เนื้อสุกร และเนื้อโค ส่วนไข่นั้นจะนิยมไข่ไก่มากกว่าไข่เป็ด แหล่งที่มาของเนื้อสัตว์ที่ได้จากธรรมชาติ จึงเป็นเนื้อสัตว์ประเภทรดด่วน และปูนา ส่วนเนื้อสัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้รับประทานในครัวเรือนนั้น จะมีการเลี้ยงไก่และหมู ซึ่งจากการสังเกตพบว่าส่วนมากสัตว์ที่เลี้ยงไว้นั้น เป็นการเลี้ยงเพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนามากกว่า ดังนั้นทั้งไข่และเนื้อสัตว์ทุกประเภทจึงได้มาจากการซื้อหาในตลาดตัวอำเภอ ส่วนเนื้อสัตว์พิเศษ คือ เนื้อสุนัขนั้นจะมีการฆ่าและขายกันเองภายในหมู่บ้าน ด้วยราคา กิโลกรัมละ 50-60 บาท

เด็ก ๆ ในปัจจุบันจึงมีอาหารเพื่อการบริโภคมากมาย ทั้งจากแหล่งธรรมชาติ จากการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ และจากตลาด พวกเขาได้พูดถึงเรื่องอาหารว่า "อาหารจากธรรมชาติเป็นอาหารที่ได้มาโดยไม่ต้องเสียเงินและมีไม่มาก อีกทั้งยังมีความลำบากในการได้มา อาหารที่ถูกปากและถูกใจจึงเป็นอาหารที่ได้จากการเพาะปลูก เพราะถ้าชอบพืชผักชนิดใดก็สามารถปลูกพืชผักชนิดนั้นได้ ส่วนอาหารแห้ง อาหารกระป๋อง อาหารสำเร็จรูป ไข่ และเนื้อสัตว์ต่าง ๆ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องซื้อจากตลาด อาหารที่รับประทานเป็นประจำในบ้านทุกวันนี้ จึงเป็นอาหารที่ได้มาโดยการซื้อจากตลาดมากกว่า และมีบ้างเป็นบางครั้งที่คุณพ่อคุณแม่จะซื้ออาหารสำเร็จรูปมารับประทาน แม้รสชาติอาหารจะแตกต่างกันไป แต่การซื้ออาหารสำเร็จรูปเป็นการประหยัดเวลาในการเตรียมอาหารสำหรับคุณแม่ได้เช่นกัน" (เด็กชายตอง)

เครื่องปรุง จากการสังเกตภายในโรงครัว และการประกอบอาหารนั้น พบว่าเครื่องปรุงที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาหารนั้น ส่วนใหญ่มีเพียงเกลือ ผงชูรส กระเทียม ชিং พริก ผักชีฝรั่ง และถั่วเน่าเท่านั้น ซึ่งเกลือ ผงชูรส และถั่วเน่าจะได้รับการซื้อในตลาดตัวอำเภอ กระเทียม ชিং พริก ได้จากการปลูกเองตามสวนครัว ส่วนผักชีฝรั่งนั้นจะขึ้นเองตามสวนและบริเวณบ้าน เครื่องปรุงที่สำคัญและจำเป็นมากที่สุด คือ เกลือ ในอดีตเกลือจึงเป็นสินค้าที่มีราคาแพงมาก การได้มาก็ยากลำบาก ลักษณะของเกลือจะไม่เหมือนในปัจจุบัน คือ เกลือจะเป็นเม็ดมีขนาดใหญ่ และมีรสเค็มมากกว่าเกลือปัจจุบัน เด็ก ๆ พูดถึงเรื่องเครื่องปรุงว่า "ที่โรงเรียนเห็นคุณครูใช้น้ำปลา ซีอิ๊วขาว ซีอิ๊วดำ ซอสน้ำมันหอย กะปิ ปลาร้าในการปรุงรสอาหาร อยากให้ที่บ้านใช้เครื่องปรุงรสเหล่านั้นด้วย เพราะมีรสอร่อยดี แต่กะปิและปลาร้าจะมีกลิ่นเหม็นมาก ที่บ้านไม่ชอบกิน มีอยู่ครั้ง

หนึ่งตอนปิดเทอมคุณครูได้ให้กะปิและปลาร้าที่เหลือกลับไปกินที่บ้าน แม่ก็เอาทิ้งเลย แม่บอกว่าเหม็นเหมือนของเน่า แต่สำหรับหนูแล้วเฉย ๆ" (เด็กหญิงพลอย)

การบูรณาการด้านแหล่งที่มาของอาหารภายในครอบครัวของเด็ก ๆ จึงเป็นอาหารที่ได้จากการเพาะปลูก จากเพื่อนบ้าน จากป่า จากตลาด จากร้านค้าในหมู่บ้าน จากรถเร่ขาย และจากตลาดในอำเภอ นอกจากนั้นแล้วยังได้จากมินิมาร์ทและห้างสรรพสินค้าในจังหวัด

2. แบบแผนในการประกอบอาหาร

แบบแผนในการประกอบอาหารที่จะนำเสนอในครั้งนี้ ประกอบไปด้วยรูปแบบในการประกอบอาหาร เวลาในการประกอบอาหาร สถานที่ในการประกอบอาหาร และผู้ประกอบอาหาร ดังนี้

รูปแบบในการประกอบอาหาร เนื่องด้วยพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านบ้านปลายฟ้าไม่นิยมรับประทานอาหารดิบ อาหารที่มีส่วนผสมของกะทิ น้ำตาล กะปิ ปลาร้า และน้ำปลา ดังนั้นอาหารโดยทั่วไปจึงมีรสจืด การประกอบอาหารในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่จะเป็นการประกอบอาหารจากพืชผักเป็นหลัก และมีเนื้อสัตว์ประกอบเพียงเล็กน้อย วิธีการประกอบอาหารของชาวบ้านจึงได้แก่ การต้ม การลวก การลาบ การทอด การนึ่ง การตำ การย่าง การผัด และการยำ แม้จะมีวิธีการในการประกอบอาหารหลายรูปแบบ แต่วิธีการที่นำมาใช้ในการประกอบอาหารในชีวิตประจำวันนั้น ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการที่ง่าย ๆ สามารถทำได้รวดเร็ว ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย รูปแบบของการปรุงอาหารที่นิยมมากที่สุดจึงเป็นการต้ม การทอด และการตำ การต้มนั้นส่วนมากจะเป็นการต้มผักกาดกวางตุ้งหรือผักอื่น ๆ ซึ่งมีวิธีการคือ เด็ดผักให้มีความยาวประมาณ 4 นิ้ว (พอดีสำหรับการคีบด้วยตะเกียบ) ล้างผักให้สะอาด จากนั้นนำเกลือพร้อมทั้งทุบกระเทียมและขิงใส่ลงไปในหม้อที่มีน้ำพอประมาณ แล้วนำหม้อไปตั้งบนไฟให้น้ำเดือด เมื่อน้ำเดือดให้ใส่ผักที่ล้างเตรียมไว้ลงไป ในหม้อ ต้มจนกระทั่งผักสุกก็ยกหม้อลงเพื่อนำไปรับประทาน การทอดส่วนมากจะเป็นการทอดหมูชิ้นหรือทอดปลาหูก วิธีการก็คือ ล้างหมูหรือปลาหูกั้นหมูให้เป็นชิ้น แล้วหมักกับเกลือ ประมาณ 5 นาที จากนั้นนำกระทะตั้งไฟ เทน้ำมันลงในกระทะ (น้ำมันจะต้องไม่ท่วมหมูหรือปลาหูก) เมื่อน้ำมันร้อนจัดก็นำหมูหรือปลาหูกลงไปทอด ในขณะที่ทอดจะปิดฝา เพื่อกันไม่ให้ น้ำมันกระเด็น จนกระทั่งหมูหรือปลาหูกที่ทอดสุก ตักหมูและปลาหูกใส่จานเพื่อนำไปรับประทาน ส่วนการตำนั้นส่วนใหญ่ทุกครัวเรือนจะตำน้ำพริก น้ำพริกที่ตำจะเป็นน้ำพริกมะเขือเทศ (มะเขือเทศลูกเล็กเพราะมีรสเปรี้ยวกว่ามะเขือเทศลูกโต) ส่วนประกอบของน้ำพริกมะเขือเทศ ได้แก่ มะเขือเทศ กระเทียม พริกสด ผักชีฝรั่ง เกลือ ถั่วเน่า ก่อนนำมาตำมะเขือเทศ พริก และถั่วเน่าจะต้องย่างไฟให้สุกเสียก่อน จากนั้นจึงนำส่วนผสมทั้งหมดมาโขลกรวมกัน ยกเว้นมะเขือเทศจะโขลกหลังสุด เนื่องจากมะเขือเทศมีน้ำเยอะ ถ้าโขลกพร้อม ๆ

กับเครื่องปรุงอื่น ๆ จะทำให้โซลิดได้ไม่ละเอียด น้ำพริกมะเขือเทศนี้เป็นที่นิยมของเด็ก ๆ มาก เด็ก ๆ จะรับประทานอาหารได้น้อยหากไม่มีน้ำพริกถ้วยนี้ตั้งอยู่บนชั้นโตก พ่อแม่จึงมักตามใจลูก ด้วยการตำน้ำพริกมะเขือเทศเกือบทุกวัน

เวลาในการประกอบอาหาร โดยปกติแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาหารวันละ 2 เวลา คือเวลาเช้า ประกอบอาหารตั้งแต่เวลาประมาณ 06.00 นาฬิกา โดยจะหุงข้าวและทำกับข้าวเผื่อไว้สำหรับอาหารมื้อกลางวันด้วย ในอดีตวิธีการหุงข้าวของชนอำเภอกือถือว่าเป็นวิธีการหุงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งมีวิธีการคือ หลังจากนำข้าวเปลือกผ่านกระบวนการตำโดยครก กระเดื่อง และร่อนแยกเปลือกและเมล็ดข้าวออกจากกันด้วยกระดังแล้ว ก่อนหุงข้าวในตอนเช้านั้น ต้องแช่ข้าวสารที่ตำไว้ด้วยน้ำหนึ่งคืน จากนั้นนำข้าวมาล้างใส่ลงไปไนไหไม้ใบใหญ่ เอาให้ข้าววางลงบนกระทะที่ใส่น้ำพอสมควร ใช้ผ้ายาว ๆ เล็ก พันรอบตีนไห ส่วนข้างบนไหจะปิดด้วยไม้ไผ่สานเป็นรูปฝาชี เมื่อน้ำร้อนไอน้ำผ่านเมล็ดข้าวทะลุขึ้นไปข้างบนก็จะยกให้ข้าวลง แล้วทำการคนข้าวโดยมีการรดน้ำจำนวนพอประมาณ จนข้าวเย็น จากนั้นนำข้าวที่เย็นนั้นใส่กลับเข้าไปไนไหอย่างเต็ม แล้วนำมาตั้งบนกระทะซึ่งมีน้ำอีกครั้ง การตั้งไหครั้งที่สอง หากเห็นไอน้ำลอยขึ้นมาข้างบนก็แสดงว่าข้าวไอนั้นสุกแล้ว และพร้อมที่จะรับประทานได้ ในปัจจุบันการหุงข้าวด้วยไหแบบดั้งเดิมนั้นชาวบ้านบอกว่ายุ่งยาก ในยามที่รีบร้อนก็ไม่สามารถให้เด็กหุงข้าวแทนได้ แต่ละครั้วเรือนจึงหันมาใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าแทน ส่วนเวลาในการประกอบอาหารในช่วงเย็นนั้นจะเริ่มประกอบอาหารตั้งแต่เวลา 18.00 นาฬิกาเป็นต้นไป แต่ถ้าหากบ้านไหนไม่ได้ไปสวน ไปไร่ ก็จะเริ่มประกอบอาหารเย็นตั้งแต่เวลา 17.30 นาฬิกา อาหารมื้อเย็นจึงเป็นมื้ออาหารที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า การทำอาหารแต่ละมื้อนั้น แต่ละครัวเรือนมักจะทำเพียงแค่ 1-2 อย่างเท่านั้น แต่ปริมาณที่ทำจะพอสำหรับสมาชิกในครอบครัวของตน เศษอาหารหรืออาหารที่เหลือส่วนใหญ่ก็จะกลายเป็นอาหารของสุนัขที่เลี้ยงไว้

สถานที่ในการประกอบอาหาร การประกอบอาหารนั้น ในอดีตไม่ได้มีการแบ่งแยกเป็นห้องครัวเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบอาหารและเก็บอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาหาร จึงเป็นบ้านทางฝั่งห้องนอนของฝ่ายหญิง เตาไฟที่ใช้ในอดีตจะใช้ก้อนหินสามก้อน แต่ถ้าหากบ้านใดที่มีฐานะดี ก็จะใช้เตาไฟที่ทำจากเหล็ก ซึ่งมีสามขา เชื้อเพลิงที่ใช้ในการหุงต้มจะเป็นฟืน ในปัจจุบันเมื่อได้ปลูกสร้างบ้านใหม่ มีการกันห้องสำหรับเป็นห้องครัวโดยเฉพาะ การประกอบอาหารของชาวบ้านจึงดูเป็นสัดส่วนมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการหลีกเลี่ยงจากควันไฟและกลิ่นอาหาร และในปัจจุบันการใช้เตาแก๊สแทนฟืนและถ่านมิให้เห็นเกือบทุกหลังคาเรือน เด็ก ๆ ให้ความเห็นว่า "การใช้เตาแก๊สทำให้บ้านสะอาด ไม่มีควันดำ อุปกรณ์ที่ใช้ก็ทำความสะอาดง่าย" (เด็กหญิงพลอย) หากแต่จากการสังเกตการใช้เตาแก๊สนั้นมักจะเป็นวัยรุ่นเท่านั้น ส่วนรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายจะใช้เตาฟืน โดยมีการแบ่งอุปกรณ์ที่ใช้ว่าสิ่งไหนใช้กับ

เตาแก๊ส และสิ่งไหนที่ใช้กับเตาถ่านหรือฟืน และการเก็บอุปกรณ์เหล่านั้นก็จะแยกกันเก็บด้วย ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่มักจะให้เหตุผลของการประกอบอาหารด้วยฟืนว่า รสชาติอาหารจะอร่อยกว่า

ผู้ประกอบอาหาร ทั้งในอดีตและปัจจุบัน สังคมอ่าข่าถือว่าการทำกับข้าวกับปลาเป็นงานของผู้หญิง ถึงแม้ว่าผู้ชายจะเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือในการทำอาหารบ้างในโอกาสพิเศษ แต่การประกอบอาหารทั้งมือเช้าและมือเย็นก็จะตกเป็นภาระของแม่บ้าน โดยมีผู้ช่วยที่เป็นลูกหลานหรือผู้สูงอายุที่เป็นผู้หญิง ในการประกอบอาหารนั้น อาหารที่ประกอบจะเป็นอาหารที่ประกอบขึ้นอย่างง่าย ๆ และรายการอาหารจะเป็นไปตามพืชผักที่มีตามฤดูกาล และตามความชอบของสมาชิกในครอบครัว สำหรับอาหารที่เป็นพื้นฐาน ได้แก่ ผักและน้ำพริก ซึ่งจะมีอยู่ในรายการอาหารประจำของทุกครอบครัว งานประกอบอาหารหรืองานครัว จึงเป็นงานที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวได้พูดคุย ทำให้เกิดความใกล้ชิด และเป็นโอกาสอันดีในการฝึกความเป็นระเบียบ รวมถึงทำให้เด็ก ๆ เกิดความรู้ และมีเทคนิคต่าง ๆ ในการประกอบอาหาร

3. แบบแผนในการรับประทานอาหาร

แบบแผนในการรับประทานอาหารที่จะนำเสนอในครั้งนี้ประกอบด้วย เวลาในการรับประทานอาหาร สถานที่ในการรับประทานอาหาร และรูปแบบวิธีการรับประทานอาหาร

เวลาในการรับประทานอาหาร การรับประทานอาหารเช้าสำหรับเด็กดูเป็นอาหารเช้าที่รับแรงมากที่สุด เนื่องจากเด็กต้องรีบไปโรงเรียน การรับประทานอาหารเช้าของเด็ก ๆ จึงมักจะเป็นการรับประทานเพียงลำพัง โดยมีแม่เป็นผู้จัดเตรียมอาหารที่ง่าย ๆ เช่น หมูทอด ไช้ทอด ปลาทอดให้ลูกของตนเอง ที่พบบ่อยที่สุดจะเป็นไช้ทอด เด็กบางคนที่ตื่นสายจะไม่ได้รับประทานอาหารเช้าก่อนไปโรงเรียน แต่จะหอบไปรับประทานที่โรงเรียนแทน เวลาที่เด็กรับประทานอาหารเช้าจึงอยู่ในช่วงเวลา 06.30-07.00 นาฬิกา ส่วนอาหารมื้อกลางวันนั้น ในวันที่โรงเรียนไม่ได้จัดเตรียมอาหารกลางวันให้ เด็กจะต้องนำอาหารไปรับประทานที่โรงเรียน การรับประทานอาหารกลางวันจึงอยู่ในช่วงเวลา 11.30 - 12.00 นาฬิกา เด็ก ๆ เล่าว่า "การรับประทานอาหารเช้าที่โรงเรียนในวันที่โรงเรียนจัดอาหารกลางวันให้ มีขั้นตอนมากมายกว่าจะรับประทาน ต้องร้องเพลง ต้องกล่าวขอบคุณ ต้องนั่งตัวตรง ต้องใช้ช้อน ห้ามพูดคุยกัน บางครั้งอาหารไม่อร่อย มีรสเผ็ด แต่ต้องกินให้หมด อยู่บ้านสบาย ไม่มีพิธีรีตองอะไร หิวก็ตักอาหารมารับประทานได้เลย อร่อยด้วย" (เด็กหญิงมุก) ขั้นตอนการปฏิบัติที่มากมายก่อนจะรับประทาน-อาหารที่โรงเรียนของเด็ก ๆ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการปฏิบัติโดยที่พวกเขาไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจในความหมายของพิธีการเหล่านั้นแต่อย่างใด หากแต่การปฏิบัติเป็นไปเพื่อให้ครบขั้นตอนตามคำสั่งของครูเท่านั้น ส่วนการรับประทานอาหารในมือเย็นนั้น เด็ก ๆ มักจะรับประทานในช่วงเวลา 18.00-19.00 นาฬิกา การรับประทานอาหารมือเย็นมักจะต้องรอให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวมา

พร้อมหน้า และรับประทานอาหารร่วมกัน ในขณะที่รับประทานอาหารจะมีการพูดคุยถึงปัญหา กิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว เพื่อรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในครอบครัว อาหารมื้อเย็นจึงเป็นมื้ออาหารที่ทำให้เด็กรู้สึกผูกพันกับครอบครัวมากขึ้น

สถานที่ในการรับประทานอาหาร หากเด็กรับประทานอาหารพร้อม ๆ กับครอบครัว สถานที่ในการรับประทานอาหารก็จะเป็นห้องครัว แต่หากเด็กรับประทานอาหารเพียงคนเดียว เด็กจะตักอาหารใส่ภาชนะ และเดินรับประทานไปรอบบ้าน โดยแหวะคุยกับคนนั้นนิดคนนี้หน่อย และสถานที่ในการรับประทานอาหารจุดสุดท้ายของเด็กมักจะเป็นหน้าจอโทรทัศน์ เด็กจะใช้เวลาในการรับประทานอาหารมื้อเย็นนานมาก เพราะแม้แต่ดูรายการโทรทัศน์จนเพลิน ดังนั้นจึงมักจะได้ยินเสียงเตือนจากพ่อแม่ให้ตักอาหารกินบ่อย ๆ สำหรับภาชนะใส่อาหารและอุปกรณ์ในการรับประทานอาหารที่แต่ละบ้านขาดไม่ได้ คือ ชันโตก(ใช้แทนโต๊ะ) ชันโตกนี้จะสานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย มีลักษณะเป็นวงกลม มีขา สูงประมาณ 40 - 50 เซนติเมตร ชันโตกจะมีหลายขนาด โดยมีความกว้างตั้งแต่ 25 นิ้ว ถึง 50 นิ้ว แก้อเล็ก แก้อที่ใช้นั่งนี้จะสานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย ซึ่งมีวิธีป้องกันไม่ให้มอดมากินโดยการเอาแก้อี่รมควันไฟ แก้อี่นี้จะมีความสูงประมาณ 30 เซนติเมตร นอกจากนั้นแล้วอุปกรณ์ที่ใช้ในการรับประทานอาหารยังประกอบไปด้วย ถ้วย จาน ตะกร้าข้าว ซ้อน และตะเกียบไม้

วิธีการรับประทานอาหาร เริ่มจากการที่แม่บ้านหรือลูกผู้หญิง ตักอาหารใส่ถ้วยชามวางไว้บนโต๊ะ หากมีจำนวนสมาชิกหลายคนอาหารทุกอย่างจะตัก 2 ถ้วย จากนั้นจึงแจกตะเกียบและซ้อนให้ครบตามจำนวนคน เมื่อเรียกสมาชิกในครอบครัวมานั่งประจำที่แล้ว แม่บ้านหรือลูกสาวก็จะตักข้าวใส่ตะกร้าข้าวหรือถ้วยแจกให้กับสมาชิก หากตักข้าวใส่ตะกร้า จะใช้มือเป็นอุปกรณ์ในการปั้นข้าวให้เป็นก้อนกลม ๆ และหยิบใส่ปาก แต่ถ้าตักข้าวใส่ถ้วยก็จะใช้ตะเกียบในการคีบเข้าใส่ปาก เมื่อทุกคนมาพร้อมหน้าแล้ว ต้องให้ผู้อาวุโสที่สุดในบ้าน(หัวหน้าครอบครัว) เป็นผู้ลงมือรับประทานอาหารก่อน แล้วจึงอนุญาตให้คนอื่น ๆ รับประทานอาหารได้ มารยาทในการรับประทานอาหารซึ่งถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมากที่สุด คือ ห้ามร้องเพลงในขณะที่รับประทานอาหาร โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้ได้คู่ครองเป็นหม้าย แต่จากการสังเกตการเคี้ยวข้าว หรือการชดน้ำแกงด้วยเสียงอันดังนั้น ไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่ได้รับมารยาทแต่อย่างใด เพราะมีความเข้าใจว่า อาการที่แสดงนั้นเป็นการบ่งบอกถึงรสชาติของอาหาร อาหารยิ่งอร่อย เสียงชดน้ำแกงก็ยิ่งต้องดังมากกว่าปกติ เมื่อทุกคนรับประทานอาหารอิ่มเรียบร้อยแล้ว เด็ก ๆ ต้องรอให้ผู้อาวุโสที่สุดในโต๊ะเป็นผู้ลุกก่อน จากนั้นบุคคลอื่น ๆ จึงลุกตามได้ การเก็บและทำความสะอาดภาชนะก็จะตกเป็นหน้าที่ของแม่บ้านหรือลูกผู้หญิงอีกตามเคย ดังนั้นภาพสุดท้ายที่เห็นได้หลังการรับประทานอาหาร จึงมักจะเป็นภาพการต้มน้ำชาร้อนของบรรดาผู้อาวุโสทั้งหลาย

แบบแผนในการรับประทานอาหารที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมานั้น เห็นได้ว่าเด็ก ๆ บ้านปลายฟ้ายังคงยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการรับประทานอาหารตามประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมได้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุปกรณ์และวิธีการรับประทานอาหารนั้นยังคงมีปรากฏให้พบเห็นกันอยู่ทุกวัน แต่อย่างไรก็ตามยังมีส่วนที่เพิ่มเติมมาบ้างก็คือ การที่เด็ก ๆ นำช้อนและช้อมมาเป็นอุปกรณ์ในการรับประทานอาหาร และมีมารยาทในการรับประทานอาหารมากขึ้น เด็ก ๆ จึงมักจะเป็นผู้เตือนพ่อแม่ของตนเสมอ ในเรื่องการไม่เคี้ยวข้าวให้มีเสียงดัง หรือการใช้ช้อนกลางในการตักอาหารใส่ถ้วยของตน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นความแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นภายในครัวเรือน จากการที่เด็ก ๆ ได้รับการปลูกฝังและเรียนรู้มาจากโรงเรียน

วัฒนธรรมการแต่งกาย

มนุษย์เป็นสัตว์ที่อ่อนแอที่สุดในทางฟิสิกส์ เพราะขาดภูมิคุ้มกันทางธรรมชาติมากกว่าสัตว์อื่น ๆ ผิวหนังของมนุษย์บอบบางจึงจำเป็นต้องมีสิ่งปกปิดร่างกาย เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ จากประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่าหลายศตวรรษของชนอำช่า ได้แสดงออกซึ่งความเจริญในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการแต่งกาย ซึ่งมีแบบฉบับที่งดงามและสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง อันถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ และเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาของเผ่าพันธุ์อำช่าให้คงอยู่ตลอดไป

มีคำกล่าวถึงการแต่งกายของชนอำช่าว่า "สาวอำช่าเมื่อแต่งตัวครบเครื่องนั้น เปรียบพราวตาตะลึงลาน ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ส่วนเครื่องแต่งกายบุรุษ แม้จะไม่รุ่มรวยด้วยสีสันเช่นของสตรี แต่ก็มีคุณภาพที่เรียบและเท่อย่างประหลาด" ในอดีตชุดแต่งกายของสมาชิกในครอบครัวนั้น แม้บ้านจะเป็นคนตัดเย็บเอง โดยใช้เวลารว่างจากการทำงานในเรือกสวน ไร่ นา หรือเวลารว่างจากการทำงานประจำวัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเวลากลางคืน และช่วงวันหยุดอยู่กรรมของหมู่บ้าน ผ้าที่นำมาตัดเย็บนั้นจะใช้ผ้าฝ้ายทอมือเนื้อแน่น ย้อมเป็นสีน้ำเงินเข้มเกือบดำ โดยการปลูกฝ้ายมาปั่นด้วยตนเอง จากนั้นนำด้ายมาอัดเป็นก้อนใหญ่ ยาวราว 20 เซนติเมตร บรรจุลงในปล้องหรือกล่องไม้ไผ่ ในการกรอด้าย ผู้ทอจะผูกกล่องฝ้ายเอาไว้กับเอว พร้อมกับเกี่ยวใยฝ้ายเข้ากับตะขอซึ่งเกาะไว้กับต้นขา แล้วปั่นอย่างรวดเร็วออกมาเป็นด้ายฝ้ายเส้นหนาและเหนียวทนทาน ด้ายนี้จะถูกนำไปทอเป็นผ้าเนื้อแน่น หน้ากว้างประมาณ 17-20 เซนติเมตร โดยใช้กักระตุก แล้วจึงนำไปย้อมคราม ในการย้อมจะใช้เวลาร่วมเดือน จึงจะได้สีน้ำเงินเข้มตามที่ต้องการ เพราะต้องย้อมซ้ำแล้วซ้ำอีกทุกวัน "อาเพ่ว ลานหือ" ได้เล่านิทานซึ่งแสดงถึงที่มาของการแต่งกายทั้งการแต่งกายของชายและหญิงว่า "ในกาลครั้งหนึ่ง ยังมีหมู่บ้านตั้งอยู่ชอกเขาแห่งหนึ่ง

ตัวหัวหน้าหมู่บ้านเป็นชายชราชอบมีภรรยาสาว เมื่อภรรยาเก่าซึ่งเป็นคู่ทุกข์คู่ยากอำลาโลกไป เขาจึงได้รวบรวมเงินจำนวนมาก บรรทุกหลังม้าไปสู่ขอลูกสาววัยรุ่นจากหมู่บ้านใกล้เคียง หญิงผู้มาเป็นภรรยาของหัวหน้าหมู่บ้านนี้เป็นหญิงสาวสวยงามมาก ยากที่จะหาผู้ใดมีความสวยเทียมเท่า แต่ด้วยความที่ชายชราผู้เป็นหัวหน้า ไม่สามารถหาความสุขมาให้แก่หญิงผู้เป็นภรรยาของตนได้เต็มที่ หล่อนจึงมักลักลอบออกไปคบค้ากับชายหนุ่มลูกบ้านเสมอ สามีของหล่อนจึงกักตัวหล่อนเอาไว้ในห้องนอน

วันหนึ่ง มีพ่อค้าหนุ่มรูปงามคนหนึ่งนำเอาเสื้อผ้า สิ่งของ เครื่องประดับบรรทุกหลังม้าเดินทางมาจากหัวเมืองไกล บังเอิญมาถึงหมู่บ้านในเวลามืดค่ำ จึงแวะเข้าไปขออาศัยพักนอนในบ้านชายผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านนั้น ตอนแรกชายผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านปฏิเสธไม่ให้พักด้วย แต่พ่อค้าหนุ่มนำเอาผ้าดำ 1 พับ ผ้าแดง 1 พับ กับเครื่องประดับกายอื่น ๆ พร้อมสุราข้าวโพดอย่างดีไปมอบให้ ชายผู้เป็นเจ้าของบ้านเมื่อเห็นสุราและสิ่งของก็ลืมนึกถึงภรรยาของตน พร้อมทั้งได้อนุญาตให้พ่อค้าหนุ่มพักในบ้านของตนได้ เมื่อภรรยาของชายผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน มองลอดครุผ้าไม้ไผ่ เห็นพ่อค้าหนุ่มรูปงามก็ชอบใจ นึกรักใคร่อยากเป็นคู่กรรมด้วย พอสามีเผลอออกไปดูม้าข้างนอก หล่อนจึงโผล่หน้าออกไปให้ชายหนุ่มเห็น ฝ่ายชายหนุ่มเห็นภรรยาเจ้าของบ้านสวยงามก็คิดว่าเป็นลูกสาวเจ้าของบ้าน และเกิดอาการตกหลุมรักทันที พอขยับจะพูดจาด้วย ชายเจ้าของบ้านกลับเข้ามาในห้องเสียก่อน ดังนั้นครั้นถึงเวลารับประทานอาหาร ชายหนุ่มจึงเอาอาหารและสุรามาเลี้ยงชายเจ้าของบ้าน พร้อมทั้งเอาสุรามอมเจ้าของบ้านให้มึนเมาสลบไสลไม่ได้สติ

พ่อค้าหนุ่มได้โอกาสก็เข้าหาหญิงภรรยาเจ้าของบ้าน ฝ่ายหญิงมีความพอใจชายหนุ่มอยู่แล้ว จึงยินยอมชายหนุ่มอย่างง่ายดาย ต่อมาภายหลังชายหนุ่มพ่อค้ารู้ว่าตนได้กระทำผิดจารีตประเพณี ประกอบกับมีความหลงใหลในตัวหญิงสาว จึงชวนภรรยาเจ้าของบ้านหนีไปตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บนภูเขาสูง ซึ่งห่างไกลจากหมู่บ้าน และเพื่อไม่ให้สามีของนางติดตามไปพบตัว ชายหนุ่มจึงโกนผมที่ศีรษะไว้จุกหย่อมหนึ่งอย่างหางม้า เอาผ้าสีดำโพกศีรษะ และสวมเสื้อ กางเกงสีดำ ส่วนผู้หญิงที่ลักพามาด้วยนั้น ชายหนุ่มก็ได้ตัดกระโปรงอัดกลีบด้านหลังสั้นเหนือเข่า ตัดเย็บเสื้อสีดำขลิบผ้าสีขาว สีแดงตรงขอบริมชายเสื้อ ทำหมวก แขนวสร้อยลูกปัด ปุยขนสัตว์ ขนนก เหยียดเงิน และอื่น ๆ ให้ฝ่ายหญิงสวมใส่... " การแต่งกายตามแบบฉบับดั้งเดิมของชนอำเภอบ้านปลายฟ้า จึงมีลักษณะเฉพาะที่ทำให้ผู้พบเห็นทราบว่าเป็นชนเผ่าใด กล่าวคือ

การแต่งกายหญิง

เครื่องแต่งกายของหญิงประกอบด้วย หมวก เสื้อชั้นนอก เสื้อตัวใน กระโปรง ผ้าแถบกระโปรง เข็มขัด และถุงน่องพร้อมสายรัด นอกจากนั้นแล้วยังประกอบด้วยเครื่องประดับ ซึ่งทำจากเงิน หิน กระจกสีแก้ว และเมล็ดพืชบางชนิด

หมวกเด็ก ลักษณะของหมวกจะเป็นทรงกะลาครอบ ซึ่งเมื่อสวมใส่แล้วจะแนบกับศีรษะ หมวกแบบนี้จะพบในกลุ่มเด็กเล็กไปจนถึงเด็กโต คือช่วงอายุตั้งแต่ 1-15 ปี การทำหมวกทรงกลมจะทำจากผ้าชิ้นเดียวที่เอามาเย็บเป็นทรงกระบอกพอดีกับศีรษะของผู้สวมใส่ จากการวัดรอบหัวโดยตรง การตัดผ้าจะไม่ตัดผ้าให้พอดีกับศีรษะ แต่จะเหลือผ้าไว้ด้านในหมวก เพื่อสะดวกต่อการขยายขนาดของหมวกเมื่อผู้สวมใส่โตขึ้น ต่อจากนั้นจึงเป็นการจับจีบด้านบนหมวกหลาย ๆ จีบ แล้วเย็บให้ยึดกัน ส่วนที่จับจีบนี้เมื่อสวมใส่จะอยู่ตรงกลางศีรษะพอดี ส่วนการตกแต่งหมวกนั้น เด็กเล็กและเด็กโตจะต่างกัน คือ หมวกของเด็กเล็กจะไม่นิยมตกแต่งอะไรมากนัก นอกจากแถบผ้าสีที่ตัดและเอามาปะติดบนหมวกทางด้านหน้า ส่วนหมวกของเด็กโตจะมีการตกแต่งด้วยแผ่นเงินสลักลายรูปวงกลมและแซมด้วยเม็ดเงิน ด้านบนหมวกบริเวณที่เป็นจีบจะติดพู่ไหมพรมหรือพู่ขนลิงสีแดงและสีขาว ด้านหลังหมวกตกแต่งด้วยลูกปัดร้อยเป็นเส้น พู่เส้นด้าย กระดาษสี และประดับประดาด้วยแมลงทับ ขนไก่ และอื่น ๆ ตามแต่ที่จะหาได้ นอกจากนั้นแล้วยังมีการทำสายรัดไว้ได้คางเพื่อป้องกันไม่ให้หมวกหลุด สายรัดนี้จะทำด้วยลูกปัดร้อยเป็นเส้นประมาณ 3-4 เส้น ส่วนเด็กโตสายรัดลูกปัดจะเปลี่ยนเป็นสายรัดเงินซึ่งมีรูปทรงที่หลากหลาย

หมวกผู้ใหญ่ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุดอาขามีจุดเด่นมากที่สุด หมวกผู้ใหญ่นี้จะมีรูปร่างคล้ายหมวกเกราะของนักรบโบราณ และประดับประดับไม่เว้นว่างด้วยกระดุมเงิน เหรียญ และลูกปัด ด้านข้างของหมวกทั้งสองข้างจะห้อยสายลูกปัดและเส้นเงินยาวจนถึงระดับอก นอกจากนั้นแล้ว บนยอดสุดของหมวกจะประดับด้วยขนลิงย้อมด้วยสีแดงและสีขาวเป็นพู่ติดไว้ หมวกแบบนี้เครื่องประดับต่าง ๆ จะลดน้อยลงหากผู้สวมใส่มีอายุมากขึ้น

เสื้อชั้นนอก เสื้อชั้นนอกจะเย็บด้วยผ้าหน้ากว้างประมาณ 17-20 เซนติเมตร สองชั้นต่อตะเข็บกลางหลัง ด้านหน้าเปิดอก เย็บข้างและต่อแขนตรงไม่เว้า รอบคอคว้านกลมติดคอด้วยผ้าสี ด้านหลังเสื้อจะมีการเย็บทับด้วยแถบผ้าครามเข้มกั้นขาวเล็ก ๆ เรียงซ้อนกันเป็นแผ่นหลัง แต่ละแถบจะปักลายอย่างละเอียด ส่วนแขนเสื้อและด้านหน้าเสื้อมีการเรียงทับด้วยผ้าแถบปักลวดลายด้วยเส้นไหมอย่างงดงาม (ในการปักลวดลายนั้นสีด้ายที่ใช้ยีนพื้นจะเป็นสีแดง) เพียงแต่ด้านหน้าเสื้อนั้นจะไม่ติดแถบผ้าปักลายจนเต็มพื้นที่เหมือนด้านหลัง หากแต่การปักลายจะต้องไม่สูงเกินระดับอกของผู้สวมใส่

เสื้อตัวใน เสื้อตัวในจะเป็นผ้าแถบผูกติดกระดุมไว้ด้านข้าง มักจะเป็นข้างซ้าย โดยมีสายป่านเส้นเดียวที่เย็บตกแต่งด้วยเหรียญเงินเป็นตัวช่วยยึดตัวเสื้อไม่ให้หลุด สายป่านเส้นนี้มักจะ

พาดอยู่บนป่าข้างขวา ซึ่งตรงปลายสายพานั้น ส่วนที่อยู่ด้านหน้าจะไม่มีการเย็บติดอย่างตายตัว แต่จะใช้วิธีการพันเส้นด้ายกับกระดุมเงิน นอกจากนั้นแล้วด้านหน้าของผ้าแถบนี้จะปักตกแต่งด้วยแผ่นเงินสลักลายรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนและรูปวงกลม และแซมด้วยเม็ดเงินเม็ดเล็กทรงกลม โดยมีลูกปัดสีขาวเป็นเส้นแบ่งชั้นของเสื้อ เสื้อตัวในนี้มีความกว้างประมาณ 10 นิ้ว ส่วนความยาวจะขึ้นอยู่กับรอบอกของแต่ละคน

กระโปรง ทำด้วยผ้าสีดำล้วน ไม่มีการปักลวดลายใด ๆ ขอบเอวกระโปรงจะเป็นลักษณะหูด ดังนั้นจึงสามารถดึงเชือกที่สอดไว้ภายในขอบกระโปรงให้มีขนาดพอดีกับเอวของผู้สวมใส่ได้ กระโปรงของผู้หญิงนี้ด้านหน้าจะเป็นผ้าเรียบ ส่วนด้านหลังจะมีการจัดอัดกลีบอย่างละเอียด ส่วนความยาวของกระโปรงจะขึ้นอยู่กับความสูงของผู้สวมใส่ หากแต่ความยาวของกระโปรงจะอยู่ในระดับเหนือเข่าของผู้สวมเท่านั้น

ผ้าแถบกระโปรง ลักษณะของผ้าแถบกระโปรงจะเป็นการเย็บโดยใช้ผ้า 2 ชั้น หน้ากว้างประมาณ 4 นิ้ว มาเย็บติดกัน ด้านบนของผ้าแถบจะต่อด้วยผ้าเส้นยาว ๆ กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ทั้งสองข้าง สำหรับใช้ผูกให้ผ้าแถบกระโปรงไม่หลุด ด้านล่างของผ้าแถบจะใช้เส้นด้ายและลูกปัดหลายสีห้อยเป็นเชิง ด้านหลังของผ้าแถบกระโปรงจะเย็บเป็นกระเป๋ สำหรับให้ผู้สวมใส่เก็บของชิ้นเล็ก ๆ เช่น เงิน กระดาษทิชชู และอื่น ๆ ได้ ส่วนด้านหน้าของผ้าแถบนั้นจะปักลวดลายด้วยเส้นไหมอย่างสวยงาม

เข็มขัด เข็มขัดที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นเข็มขัดเงิน มีขนาดความกว้างประมาณ 1-3 นิ้ว เข็มขัดนี้ได้มาจากการสั่งซื้อ ซึ่งจะมีแม่ค้าอำมาจากประเทศพม่ามาขายประมาณปีละ 1 ครั้ง ในราคาเส้นละประมาณ 1,500-2,000 บาท การสวมใส่เข็มขัดนั้นความยาวของเข็มขัดจะไม่พอดีกับเอว แต่ต้องให้ห้อยตกลงมาเล็กน้อยจึงจะเป็นการสวมใส่เข็มขัดที่สวยงาม ส่วนเด็กจะใช้เข็มขัดที่มีขนาดความกว้างไม่เกิน 1 นิ้ว

ถุงน่องและสายรัด ถุงน่องเป็นการนำผ้าสี่เหลี่ยมมาเย็บต่อตะเข็บเท่านั้น ด้านล่างสุดของถุงน่องจะมีการกั้นด้วยผ้าสีน้ำเงิน ส่วนตัวถุงน่องนั้นจะปักลวดลายด้วยเส้นไหมอย่างสวยงาม นอกจากการปักลายแล้ว ยังมีการแบ่งส่วนถุงน่องให้เป็นชั้น ๆ โดยใช้ผ้าสีเขียวยุติขาว และสีแดงเป็นเส้นแบ่ง ความยาวของถุงน่องจะขึ้นอยู่กับความสูงของแต่ละบุคคล ลำดับถัดมาสายรัดที่ใช้จะทำด้วยลูกปัด 4 เส้น ประกอบด้วยสีแดง 2 เส้น สีขาว 2 เส้น ลูกปัดเส้นสีขาวจะอยู่ตรงกลาง ส่วนลูกปัดสีแดงจะประกบลูกปัดสีขาวอยู่ด้านนอก ความยาวของสายรัดในส่วนที่เป็นลูกปัดนั้นจะยาวเท่ากับขนาดของหน้าแข้งของแต่ละบุคคล ส่วนหัวของสายรัดจะผูกติดกับเหรียญเงิน และส่วนปลายจะผูกด้วยเส้นด้าย สายรัดนี้จึงมีไว้เพื่อป้องกันไม่ให้ถุงน่องหลุดจากน่องของผู้สวมใส่นั้นเอง

เครื่องประดับ หญิงอำเภอเมื่อแต่งกายด้วยชุดอำเภอนั้น ทุกคนจะต้องมีเครื่องประดับสวมใส่ เครื่องประดับที่สวมใส่จึงมักจะเป็นกำไลข้อมือและสร้อยคอ สร้อยคอนั้นส่วนใหญ่จะเป็นลูกบิดซึ่งมีหลายขนาด และหลากสีสัน การสวมใส่จะสวมใส่คราวละหลาย ๆ เส้น ลูกบิดเหล่านั้นจะทำมาจากดิน หิน และกระดูกสัตว์ ส่วนกำไลข้อมือหญิงอำเภอจะไม่สวมใส่ครั้งละหลาย ๆ วง แต่จะใส่เพียงข้างละ 1 วงเท่านั้น กำไลที่หญิงอำเภอสวมใส่จะเป็นกำไลเงินซึ่งแกะสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม อย่างไรก็ตามบางครั้งมีฐานะนั้น เครื่องประดับนอกจากจะสวมใส่กับตัวแล้ว ยังมีการเย็บประดับติดกับเสื้อด้วย

การแต่งกายแบบเต็มยศของสาวอำเภอ จึงเริ่มจากการสวมถุงน่องและรัดด้วยสายรัดก่อน การสวมถุงน่องนั้น ส่วนที่เป็นรอยต่อของถุงน่องทั้งสองข้างจะต้องหันเข้าหากัน การผูกสายรัดก็เช่นกัน เม็ดเงินซึ่งจะเป็นที่เกี่ยวยึดของเส้นด้ายจะต้องอยู่ในบริเวณส่วนที่เป็นรอยต่อตะเข็บของถุงน่อง นอกจากนั้นแล้วสายรัดถุงน่องเส้นนี้จะต้องรัดในส่วนของถุงน่องที่ไม่มีลวดลาย นั่นคือ ด้านบนสุดของถุงน่องเหนือลวดลายชั้นสุดท้าย เมื่อสวมถุงน่องเสร็จก็จะเป็นการสวมกระโปรง การสวมกระโปรงนั้นจะต้องสวมขึ้นไปจากทางเท้า และต้องให้ขอบกระโปรงอยู่ต่ำกว่าสะดือเล็กน้อย ในการสวมกระโปรงนั้น ด้านหน้ากระโปรงจะต้องราบเรียบ จากนั้นจึงสวมทับด้วยผ้าแถบกระโปรง โดยการผูกยึดปลายผ้าทั้งสองข้างไว้ด้านหลัง ผ้าแถบกระโปรงนี้ส่วนที่เป็นขอบของผ้าแถบจะต้องอยู่ตรงเอว แต่ที่สำคัญน่าจะเป็นตรงเชิงของผ้าแถบกระโปรง ซึ่งความยาวของเชิงกระโปรงนั้นหากจะให้สวย ความยาวจะต้องไม่ยาวกว่าชายกระโปรง แต่ต้องอยู่สูงขึ้นมาจากชายกระโปรงประมาณ 2 นิ้ว ต่อมาจะเป็นการสวมเสื้อตัวใน และสวมทับด้วยเสื้อชั้นนอก จากนั้นจึงรัดด้วยเข็มขัด สวมสร้อยคอ กำไล และสวมหมวกเป็นลำดับสุดท้าย เกร็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับการสวมหมวกเพื่อให้สวยงามนั้น ก่อนสวมจะต้องรวบมัด หรือเก็บผมให้เรียบร้อยก่อน ในการสวมใส่ชุดอำเภอนั้น ผู้สวมใส่ต้องมีความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากหมวกใบนี้จะมีน้ำหนักตั้งแต่ 3 กิโลกรัมขึ้นไป น้ำหนักของหมวกจึงสามารถบ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สวมหมวกได้

อย่างไรก็ตามการแต่งชุดเต็มยศนี้จะพบเห็นได้เพียงเฉพาะบางโอกาส ที่เป็นวันพิเศษของหมู่บ้านเท่านั้น เช่น วันขึ้นปีใหม่ชนไข วันขึ้นปีใหม่ลูกข้าง วันประกอบประเพณีพิธีไล่ชิงช้า หรือในวันที่มีการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ทางศาสนา ส่วนวันธรรมดาทั่ว ๆ ไปนั้น การแต่งกายของหญิงอำเภอจะไม่มีการสวมเสื้อตัวใน(สวมเสื้อยืดแทน) เข็มขัด และหมวก หากสวมก็จะเป็นวัสดุที่เป็นของเทียม นอกจากนั้นแล้วเสื้อและถุงน่องที่สวมใส่ก็จะลดปริมาณของการปักลวดลายต่าง ๆ ให้น้อยลง การแต่งกายของเด็กจะไม่มีการสวมใส่เสื้อตัวในและผ้าแถบกระโปรง เครื่องประดับ และการปักลวดลายต่าง ๆ จะไม่มากเท่ากับของผู้ใหญ่ ส่วนการแต่งกายของผู้สูงวัยนั้นจะเหมือนการแต่งกายของผู้ใหญ่ หากแต่จะลดจำนวนเครื่องประดับและลวดลายให้เหลือเพียงเล็กน้อย จนกระทั่งไม่มีลายปักหลงเหลืออยู่เลย

การแต่งกายชาย

เครื่องแต่งกายของชายประกอบด้วย หมวกทรงกลมสำหรับเด็ก ผ้าโพกศีรษะ เสื้อ และกางเกง

หมวกทรงกลม หมวกทรงกลมนั้น เรียกตามลักษณะรูปทรงของหมวก ซึ่งจะพบในกลุ่มเด็กชายที่มีอายุตั้งแต่ 1-13 ปี หมวกใบนี้จะมีวิธีการทำเหมือนหมวกของเด็กผู้หญิง แต่จะไม่มีการประดับประดาด้วยแผ่นเงินสลักลาย และการตกแต่งหมวกก็จะไม่ใช้วัสดุมากมายเช่นหมวกของเด็กหญิง นอกจากนั้นแล้วหมวกของเด็กผู้ชายนั้นจะไม่มีสายรัดคางด้วย

ผ้าโพกศีรษะ ทำด้วยผ้าสีดากว้างประมาณ 3 นิ้ว ยาวประมาณ 5 เมตร พันรอบเป็นวงกลมคล้ายขนมโดนัท คือ ตรงกลางมีลักษณะกลวง เวลาสวมมองเห็นศีรษะส่วนบนโผล่ บางคนจะแลบปลายผ้าโพกศีรษะออกไปข้างหลังนิดหนึ่ง การแลบของปลายผ้าจะต้องแลบให้ปลายชี้ขึ้นด้านบน ผ้าโพกศีรษะนี้สามารถยกสวมหรือยกออกได้โดยไม่เสียทรง เนื่องจากมีแกนด้านในเป็นไม้ดัดให้เป็นวงกลม อาจมีการตกแต่งผ้าโพกศีรษะด้วยขนลิง ขนไก่ และเม็ดเงินกระดุม รวมถึงการเสียบดอกไม้ใบหญ้าเพื่อให้มีกลิ่นหอม

เสื้อ รูปทรง วิธีการเย็บและสีของผ้าจะเหมือนกับเสื้อผู้หญิง หากแต่การปักลวดลายของเสื้อผู้ชายจะมีน้อยมาก เสื้อผู้ชายนี้จะเป็นการเย็บด้วยแถบผ้ากั้นขวางเรียงซ้อนกันทั้งด้านหน้าและด้านหลังของเสื้อ และตกแต่งด้วยกระดุมเหรียญเงินตามแนวผ้าหน้าเสื้อทางขวามือ เสื้อผ้าหน้าของชายนี้จะติดกระดุมเพียง 1 เม็ด ซึ่งเป็นเม็ดกระดุมที่อยู่ด้านบนสุดของเสื้อ ส่วนอีกด้านหนึ่งของเสื้อจะทำเป็นห่วงไว้เพื่อใช้สำหรับเกี่ยวเม็ดกระดุม หรือบางคนอาจใช้การผูกด้วยเชือกเส้นด้ายแทนการใช้กระดุมเงินก็สามารถทำได้เช่นกัน

กางเกง ใช้ผ้าสีด้าในการตัดเย็บ ขนาดของกางเกงจะแล้วแต่ขนาดของรูปร่างผู้สวมใส่ รูปทรงของกางเกงจะตัดเย็บเหมือนกางเกงขาก๊วย ตัวกางเกงนี้จะไม่มีการตกแต่งใด ๆ ขอบกางเกงของเด็กและผู้สูงอายุจะเป็นแบบมีหูรูด ส่วนกางเกงผู้ใหญ่ นั้นจะมีผ้าสำหรับมัดกางเกงเย็บติดไว้กับตัวกางเกง บางคนอาจใช้เข็มขัดรัดขอบกางเกงแล้วเอาปลายขอบกางเกงมาปิดทับไม่ให้เห็นเส้นเข็มขัด

การสวมชุดอ่าซ่าของผู้ชายจึงไม่ได้มีความยุ่งยากเหมือนผู้หญิงแต่อย่างใด อาจเริ่มจากการสวมกางเกง หรือเสื้อก่อนก็ได้ ขึ้นอยู่กับตัวผู้สวมใส่เอง แต่ก่อนที่จะสวมเสื้ออ่าซ่านั้นจะต้องมีเสื้อตัวในอีก 1 ตัว ซึ่งจะเป็นเสื้อยืดหรือเสื้อเชิ้ตก็ได้ แต่ถ้าจะให้ดูเรียบร้อย ชุ่มและมีสง่าตามสไตล์ของชนอ่าซาก็ต้องเป็นเสื้อยืดสีขาว จากนั้นจึงสวมผ้าโพกศีรษะเป็นขั้นตอนสุดท้าย ทรงผมของผู้ชายยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของการแต่งกายของชายด้วยเช่นกัน ในอดีตผู้ชายอ่าซ่าจะไว้ผมจุกให้ยาวห้อยลงมาจรดต้นคอหลัง ผมจุกนี้จะไม่มีการถักเปีย แต่จะใช้เชือกผูกตรงปลายผมไว้เท่านั้น นอกจากนั้นแล้วยังมีการลักลายตามลำตัว แขน และขา ซึ่งรูปลายสักส่วนใหญ่

ก็จะเป็นรูปสัตว์ อาทิเช่น รูปเสือ รูปสิงโต และรูปมังกร แต่ลายสักที่เป็นที่นิยมและพบเห็นได้มากที่สุดในกลุ่มชาวบ้านปลายฟ้า นั้น คือ ลายสักยันต์อักขระ การสักลายต่าง ๆ เหล่านี้ตามร่างกายนั้น ชาวบ้านเล่าว่า เป็นการสักเพื่อความสง่าผ่าเผย เป็นที่น่าเกรงขามของผู้พบเห็น และเป็นการสักเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ การสักลายจึงดูเหมือนว่าพวกเขามีเครื่องรางของขลังติดตัวอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ

เครื่องแต่งกายของทั้งชายและหญิงนั้น อย่างน้อยที่สุดต้องมีคนละ 2 ชุด คือ ชุดที่สวมใส่ในยามที่มีพิธีกรรมต่าง ๆ (ชุดสวยงาม) และชุดที่สวมใส่ตามปกติในแต่ละวัน และเนื่องจากผ้าที่ใช้ตัดชุดอ่าข่านั้นย้อมด้วยสีของพืชจากธรรมชาติ จึงทำให้ชุดอ่าข่าตกสี ดังนั้นการทำความสะอาดและการเก็บรักษา จึงเป็นเพียงการนำชุดที่สวมใส่นั้นมาตากแดด และพับเก็บในกล่องที่ทำจากไม้ หากจะสวมใส่ก็จะมีการตากแดดมาซื้ออีกครั้ง

ความเปลี่ยนแปลงของสภาพภายในหมู่บ้าน ผู้คนในชุมชน และการได้เข้าสู่ระบบโรงเรียนของเด็ก ๆ บ้านปลายฟ้า ทำให้เด็กเหล่านี้แทบจะไม่มีรู้ถึงคุณค่าของชุดอ่าข่า เด็ก ๆ ไม่สามารถสวมชุดอ่าข่าได้ด้วยตนเอง และดูเหมือนว่าเด็ก ๆ มีทัศนคติที่ไม่ค่อยดีต่อการสวมชุดอ่าข่าอีกด้วย การแต่งกายของเด็ก ๆ ที่พบจากการสังเกตในครั้งนี้จึงขอแบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ชุดตามสบาย

หมายถึงชุดแต่งกายของเด็กในขณะที่อยู่ที่บ้าน ซึ่งเป็นชุดที่เด็กสวมใส่เป็นประจำ การสังเกตในครั้งนี้พบว่า เด็กส่วนใหญ่จะสวมใส่เสื้อยืด เสื้อเชิ้ต กางเกงวอร์ม กางเกงยีนส์ กางเกงผ้ายัด และรองเท้าแตะ เด็กได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสวมใส่ชุดตามสบายว่า

"เป็นชุดที่สวมใส่สบาย ไม่ต้องคอยกังวลว่าสีมันจะตก ไปไหนมาไหนก็สะดวก ไม่ต้องคอยกังวลว่าเราจะเป็นจุดเด่น นอกจากนั้นยังเป็นชุดที่ดูแลง่าย เก็บรักษาง่าย หาซื้อได้ง่ายและราคาไม่แพง" (เด็กหญิงหยก)

"ชอบใส่เสื้อยืด กางเกงขาสั้น พี่ชายบอกว่า ชุดเหล่านี้เมื่อเราใส่จนขาดก็ไม่น่าเสียดาย เพราะราคาไม่แพง ส่วนใหญ่ชุดที่ผมใส่ จะเป็นมรดกตกทอดจากพี่ชายมากกว่า ไม่ค่อยได้ซื้อเอง เพราะหาเงินเองยังไม่ได้ และชุดเก่า ๆ ของพี่ชายก็ยังมีเยอะ" (เด็กชายตาล)

"หนูไม่มีชุดอ่าซ่าเป็นของตนเอง บางทีเห็นคนอื่นใส่ก็อยากใส่บ้าง แม่บอกว่าถ้า หนูโตและสามารถหาเงินได้เอง เมื่อนั้นหนูก็จะได้ใส่ชุดอ่าซ่าอย่างน่าภาคภูมิใจ มากกว่า ทุกวันนี้เสื้อผ้าที่หนูสวมใส่ จึงเป็นเสื้อผ้าที่คนทั่ว ๆ ไปเขาใส่กัน ไม่ว่าจะ เป็นชุดนอน ชุดเที่ยว ชุดเล่น หรือชุดทำงานก็อยู่ในชุดเดียวกันหมด สะดวกดี ไม่ ต้องซักผ้าเยอะด้วย (เด็กหญิงพลอย)

2. ชุดพิธีการ

หมายถึง เสื้อผ้าที่เด็กมีความจำเป็นต้องใส่ ทั้ง ๆ ที่บางครั้งเด็กไม่ต้องการสวมชุด เหล่านั้น ซึ่งชุดพิธีการนี้ได้แก่ ชุดนักเรียน ชุดพลละ ชุดลูกเสือ/ยุวกาชาด เสื้อม่อฮ่อม และชุดอ่าซ่า

ชุดนักเรียน เป็นชุดที่เด็ก ๆ ต้องสวมใส่ไปโรงเรียน ในวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ของแต่ละสัปดาห์ ตามกฎระเบียบที่โรงเรียนกำหนดนั้น เครื่องแบบนักเรียนเป็นดังนี้

นักเรียนหญิง ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 ให้สวมเสื้อคอบัว แขนสั้นสีขาว กระดุม 5 เม็ด มีกระเป๋าสี้อยู่ด้านหน้า(ข้างล่าง) ข้างละ 1 กระเป๋า เวลาสวมใส่เสื้อต้องติด กระดุมทุกเม็ด และเอาชายเสื้อออกนอกกระโปรง ส่วนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จะต้องสวม เสื้อสีขาวคอปกทหารเรือ แขนสั้นจับจีบ มีกระเป๋าสี้อยู่ด้านหน้าเสื้อ(ข้างล่าง) ข้างละ 1 กระเป๋า และ ต้องผูกโบหูกระต่ายสีน้ำเงิน ปล่อยชายเสื้ออยู่นอกกระโปรง พร้อมทั้งต้องปักชื่อนักเรียนด้วยด้าย สีน้ำเงินบนอกเสื้อด้านซ้ายมือ และปักตัวอักษรชื่อย่อโรงเรียนและรหัสประจำตัวนักเรียนบนอกเสื้อ ด้านขวามือ กระโปรงนักเรียนสีน้ำเงินเข้มหรือสีกรมท่า อัดกลีบ 5 กลีบ ความยาวเลยเข้า 2 นิ้ว ขอบกระโปรงกว้าง 1 นิ้ว มีกระเป๋ากะโปรงอยู่ด้านขวามือ ส่วนด้านซ้ายมือจะเป็นตะขอและซิปรองเท้าและถุงเท้า รองเท้าต้องเป็นรองเท้าหุ้มส้น อาจเป็นรองเท้าหนังหรือรองเท้ายางก็ได้ แต่ต้องมีสีดำและมีสายรัด สำหรับถุงเท้านั้นต้องเป็นสีขาว ความยาวของถุงเท้าต้องเลยตามขึ้นมา ประมาณ 4 นิ้ว และห้ามพับถุงเท้าโดยเด็ดขาด

นักเรียนชาย กำหนดให้สวมเสื้อเชิ้ต แขนสั้นสีขาว เปิดกระดุมเม็ดบนสุด ตัวเสื้อ ต้องมีกระเป๋าสี้อยู่บนอกด้านซ้ายมือ 1 กระเป๋า โดยที่เหนือกระเป๋าสีอนั้นจะต้องปักชื่อ-สกุล ส่วน ด้านขวามือจะต้องปักตัวอักษรซึ่งเป็นชื่อย่อของโรงเรียน และปักรหัสประจำตัวของนักเรียน ข้างล่างของอักษรชื่อย่อโรงเรียน กางเกงนักเรียนนั้นต้องเป็นสีทากี้ ความยาวเหนือเข้าขึ้นมา ประมาณ 1 นิ้ว ด้านข้างของกางเกงทั้งสองข้างจะเป็นกระเป๋ากางเกง มีซิบบนและตะขออยู่ด้านหน้า ขอบกางเกงกว้าง 1-1.5 นิ้ว มีห่วงกางเกงตรงขอบสำหรับใส่เข็มขัด 5 ห่วง เข็มขัด รองเท้าและ ถุงเท้าของนักเรียนชายนั้น เข็มขัดต้องเป็นสีน้ำตาล หัวเข็มขัดเป็นสีทองรูปหัวเสือ ความยาวของ เข็มขัดจะขึ้นอยู่กับขนาดของเอวผู้สวมใส่ ถุงเท้าที่สวมกับชุดนักเรียนนั้นต้องเป็นสีขาว สวมแบบ ไม่พับ ส่วนรองเท้าต้องเป็นรองเท้าผ้าสีน้ำตาล

เด็ก ๆ ได้เล่าถึงชุดนักเรียนที่พวกเขาสวมใส่มาโรงเรียนว่า

"ชุดนักเรียนเป็นชุดที่เชื่อว่าทุกคนจะสามารถสวมใส่ได้ เมื่อใส่แล้วทำให้รู้สึกที่เราเป็นคนไทย มีความสำคัญต่อประเทศไทย และที่สำคัญก็คือ 'ไม่ถูกคุณครูทำโทษ' (เด็กหญิงมุก)

"มีชุดนักเรียน 2 ชุด ชุดที่ใส่วันนี้เป็นชุดที่คุณครูแจกให้เมื่อปีที่แล้ว ส่วนอีกชุดหนึ่งซึ่งอยู่ที่บ้านนั้นย่าซื้อให้ ชอบใส่ชุดนักเรียนมาโรงเรียน เพราะใส่ชุดตามสบายไม่ได้ กลัวถูกคุณครูทำโทษ" (เด็กชายเตย)

"แม่เสื้อที่ใส่ได้เปลี่ยนจากสีขาวมาเป็นสีน้ำหนอง แต่ถ้าใส่ชุดนี้แล้ว จะทำให้ผู้อื่นรู้ว่าเราเป็นนักเรียน หากไปเที่ยวที่อื่นแล้วเกิดผลัดหลงทางกับพ่อแม่ คนอื่นก็จะช่วยเหลือเราได้ง่ายกว่าแต่งชุดธรรมดา" (เด็กชายตาล)

ชุดลูกเสือและยุวกาชาด ทางโรงเรียนกำหนดให้นักเรียนแต่งชุดลูกเสือและยุวกาชาดในวันพุธ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 จะต้องแต่งชุดลูกเสือสำรอง ซึ่งชุดลูกเสือสำรองนั้นทั้งชายและหญิงจะแต่งด้วยชุดนักเรียนตามปกติ เพียงแต่เพิ่มผ้าพันคอและหมวกลูกเสือสำรองเท่านั้น ส่วนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ผู้ชายก็จะสวมชุดลูกเสือสามัญ ผู้หญิงก็สวมชุดยุวกาชาด จากการสังเกต เด็ก ๆ ไม่ค่อยแต่งชุดลูกเสือ ยุวกาชาด มาโรงเรียนเท่าใดนัก เด็ก ๆ ให้เหตุผลว่า สาเหตุที่ไม่สวมชุดลูกเสือ ยุวกาชาดนั้น เป็นเพราะนักเรียนมีชุดลูกเสือ ยุวกาชาดไม่ครบกันทุกคน คนที่มีครูเป็นผู้แจกให้ ส่วนคนที่ไม่มีนั้นเนื่องจากชุดมีราคาแพง พ่อแม่ก็ไม่ซื้อให้ อีกทั้งโรงเรียนก็ไม่ได้เข้มงวดกับเรื่องการแต่งกายด้วยชุดลูกเสือเท่าใดนัก ก็เลยใส่ชุดนักเรียนแทน (เด็กหญิงหยก)

ชุดพละ ชุดพละนี้เป็นชุดที่นักเรียนเป็นผู้เสนอความต้องการให้ครูอนุญาตให้สวมใส่มาโรงเรียนได้ ในวันอังคาร ชุดพละนี้จะเป็นเสื้อยืดคอปก ด้านหน้าเสื้อตรงอกข้างซ้ายมีอักษรด้วยตัวอักษรว่า สถานีอนามัยบ้านปลายฟ้า ส่วนกางเกงพละนั้น จะเป็นกางเกงวอร์มสีน้ำเงิน เอวจัม มีกระเป๋ากางเกงอยู่ด้านข้างด้านละ 1 กระเป๋า และมีเส้นแถบสีขาวอยู่ด้านข้างของกางเกงข้างละหนึ่งเส้น การสวมใส่ชุดพละมาโรงเรียนนั้น จะต้องสวมควบคู่กับถุงเท้าสีขาว และรองเท้าผ้าใบสีขาว นักเรียนหญิงบางคนจะไม่สวมใส่กางเกงแต่จะสวมกระโปรงแทน ทั้งชายและหญิงต้องเก็บชายเสื้อให้อยู่ด้านในกางเกงหรือกระโปรงให้เรียบร้อย อนึ่งชุดพละนี้เป็นชุดที่ได้มาโดยการรับแจกจากสถานีอนามัยบ้านปลายฟ้า ด้วยงบขององค์การบริหารส่วนตำบล

เวียงฟางคำ ชุดพละนั้นไม่เพียงแต่เป็นชุดที่เด็ก ๆ สวมใส่มาโรงเรียนเท่านั้น เด็กบางคนยังนำชุดพละนั้นไปสวมใส่ในวันที่ไม่ได้มาโรงเรียนด้วย เด็ก ๆ บอกถึงข้อดีของการสวมใส่ชุดพละนั้นว่า "การสวมใส่ชุดพละนั้นทำให้สะดวกต่อการเล่น การทำงาน เนื้อผ้าซักง่ายแห้งไว และเป็นชุดที่พวกเขาชอบใส่มากที่สุด " (เด็กชายตอง)

ชุดม่อฮ่อม เป็นชุดที่โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนสวมใส่มาโรงเรียนในวันศุกร์ ตามนโยบายการอนุรักษ์วัฒนธรรมการแต่งกายของรัฐบาล ชุดม่อฮ่อมของเด็ก ๆ บางคนนั้นจะได้มาจากการได้รับบริจาคจากผู้ใจบุญ ชุดม่อฮ่อมที่เด็ก ๆ สวมใส่จะมีเพียงเสื้อเท่านั้น ไม่มีการสวมใส่คู่มือกางเกงและผ้าขาวม้าแต่อย่างใด ดังนั้นการสวมใส่เสื้อม่อฮ่อมจึงต้องสวมคู่มือกางเกงและกระโปรงนักเรียน เด็ก ๆ ไม่ทราบถึงเหตุผลและความจำเป็นของการที่ต้องใส่เสื้อม่อฮ่อมมาโรงเรียนแต่อย่างใด ดูเหมือนว่า การที่เด็ก ๆ ต้องสวมใส่เสื้อม่อฮ่อมมาโรงเรียนนั้นจะเป็นการเพิ่มภาระในการจัดซื้อหาอยู่บ้างพอสมควร เหตุด้วยเด็ก ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ครอบครัวมีฐานะยากจนจากการสังเกตเสื้อม่อฮ่อมสีน้ำเงินของเด็ก ๆ แทบจะกลายเป็นสีฟ้าหมอง คงเป็นเพราะระยะเวลาของการใช้งานที่ยาวนาน เพราะต้องสืบทอดมรดกชิ้นสำคัญนี้ให้คนอื่น ๆ อีกต่อไป จนกว่าเสื้อตัวนั้นจะขาด และกลายเป็นผ้าถูพื้นโรงเรียน

ชุดอ่าซ่า ชุดอ่าซ่าสำหรับเด็ก ๆ ที่บ้านปลายฟานั้น ไม่เพียงแต่เป็นชุดที่สวยงามและให้คุณค่าทางด้านจิตใจเท่านั้น หากแต่ชุดอ่าซ่ายังเป็นชุดที่บ่งบอกให้ทราบถึงความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองอีกด้วย ปัจจุบันมีจำนวนเด็กเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่มีชุดอ่าซ่าเป็นของตนเอง พวกเขาเล่าว่า "ตั้งแต่เกิดมา พวกเขาก็สวมใส่เสื้อผ้าแบบคนพื้นราบ รวมทั้งคนในครอบครัวก็สวมใส่เสื้อผ้าแบบคนพื้นราบเช่นกัน " (เด็กหญิงมุก) โอกาสที่เด็ก ๆ จะได้สวมใส่ชุดอ่าซ่าในขณะที่อยู่บ้านและโรงเรียนนั้นจึงแทบจะไม่มีเลย เด็กชายตอง เล่าว่า "เมื่อ 2-3 ปีที่แล้ว โรงเรียนให้ใส่ชุดอ่าซามาเรียนหนังสือในวันศุกร์ การสวมใส่นั้นไม่ได้ใส่ครบชุด อาจจะมีเพียงเสื้อหรืออื่น ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความเป็นคนอ่าซ่า แต่ในปัจจุบันไม่ทราบเป็นเพราะเหตุใดคุณครูจึงให้พวกผมใส่เสื้อม่อฮ่อมแทน" ชุดอ่าซ่าจึงมีความสำคัญกับเด็ก ๆ น้อยลง หากมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เด็ก ๆ ก็สามารถหลีกเลี่ยงการแต่งชุดอ่าซ่า โดยที่เด็กชายจะสวมชุดตามสบาย เพียงแต่ให้มีหมวกสวมอยู่บนศีรษะก็เป็นอันว่าสามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ ส่วนเด็กผู้หญิงนั้นการสวมกระโปรงและวางผ้าบนศีรษะผืนหนึ่ง ก็เป็นอันว่าถูกต้องตามหลักประเพณี และสามารถเข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้เช่นกัน เด็ก ๆ ได้พูดถึงชุดอ่าซ่าว่า

"ไม่ค่อยอยากแต่งชุดอ่าซ่า แต่งแล้วร้อน อึดอัด หนัก ทำงานไม่สะดวก บางคนมองเหมือนพวกเราเป็นตัวประหลาด ต่ำต้อย ใจ ลำหลัง และเป็นคนป่าคนดอย " (เด็กหญิงหยก)

" จะสวมใส่ชุดอ่าซ่าก็ต่อเมื่อเป็นตัวแทนโรงเรียนไปแสดงในงานต่าง ๆ เท่านั้น ไม่รู้ชุดอ่าซ่ามักจะทำให้กลายเป็นตัวประหลาดเสมอ สวมใส่แล้วคนมักจะมอง ทำให้เรากลายเป็นจุดเด่น บางทีก็อายนะ มีคนเดินเข้ามาถามว่า เป็นอีโก้หรือ มาจากดอยไหนละ กินหมาหรือเปล่า รู้สึกไม่พอใจมาก " (เด็กหญิงพลอย)

" ชุดอ่าซ่าเป็นชุดที่หนักมาก ต้องใช้ฝีมืออันประณีตในการตัดเย็บ และต้องให้การดูแลรักษาเป็นอย่างดี เพราะเป็นชุดที่ไม่สามารถซักได้ " (เด็กชายเตย)

" ใส่ชุดอ่าซ่าแล้วรู้สึกตื่นเต้น เพราะนาน ๆ ได้ใส่ที บางปีไม่ได้ใส่เลยสักครั้งก็ยังมี ถ้าคุณครูให้สวมใส่ชุดอ่าซ่าไปโรงเรียนได้คงจะดีไม่น้อย " (เด็กชายตาล)

การแต่งกายของเด็ก ๆ แม้จะมีมากมายหลายชุด หากแต่ชุดที่เด็ก ๆ ใส่บ่อยที่สุดก็น่าจะเป็นชุดตามสบาย ชุดพละและชุดนักเรียน ชุดนักเรียนเป็นชุดที่เด็ก ๆ ต้องสวมใส่ไปโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนเป็นระเบียบเรียบร้อย ในวันที่เด็ก ๆ ไม่ต้องการสวมชุดลูกเสือยุวกาชาด ชุดพละ และหรือชุดม่อฮ่อม เด็ก ๆ ก็สามารถใส่ชุดนักเรียนแทนได้ ชุดนักเรียนที่เด็ก ๆ สวมใส่แม้สี่เลื้อยจะกลายเป็นสีน้ำหนอง หรือชื่อที่ปักอยู่บนอกเสื้อจะเป็นชื่อของใครบางคนที่เด็กไม่รู้จัก แต่พวกเขาก็สามารถสวมใส่เสื้อเหล่านั้นได้อย่างสบายใจ เพราะอย่างน้อยที่สุด เสื้อตัวนั้นจะช่วยทำให้พวกเขาไม่ถูกคุณครูทำโทษ จากการที่พวกเขาทำผิดกฎ ระเบียบของโรงเรียน ดังนั้นการสวมใส่ชุดอ่าซ่าของเด็ก ๆ จึงเป็นการสวมใส่ในยามที่จำเป็น และไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เท่านั้น ชุดอ่าซ่าไม่ได้ทำให้เด็ก ๆ เกิดความภาคภูมิใจ ในคุณค่าของความเป็นมาของวัฒนธรรมการแต่งกายของชนอ่าซ่าแต่อย่างใด หากแต่เด็ก ๆ กลับมองว่า ชุดอ่าซ่าเป็นสิ่งที่บ่งบอกให้ผู้อื่นรับรู้สถานภาพของตน เด็ก ๆ เกิดความรู้สึกอาย และประหม่าจากการสวมใส่แทบทุกครั้ง หากแม้ได้สวมใส่ชุดอ่าซ่าบ้างในบางโอกาสก็จะกลายเป็นการสวมใส่ชุดอ่าซ่าแบบประยุกต์ ซึ่งแทบจะไม่เหลือความเป็นอ่าซ่าให้เด็ก ๆ ได้ซาบซึ้ง ชุดอ่าซ่าประยุกต์นั้น คงเป็นชุดอ่าซ่าสำหรับอ่าซ่าพันธุ์ใหม่ ซึ่งสร้างขึ้นมาเพียงเพื่อให้เกิดความสะดุดตา ความสนใจ และความอสังการสำหรับผู้พบเห็น หากแต่สำหรับเด็ก ๆ แล้ว พวกเขาพยายามมองอย่างไรก็ยังมองไม่เห็นถึงความเป็นอ่าซ่าให้พวกเขาได้ชื่นชมเลยสักนิด

ข. การบูรณาการวัฒนธรรมด้านภาษา

ภาษาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อความคิด ความต้องการ และอารมณ์ต่าง ๆ มนุษย์ใช้ภาษาพูดในการติดต่อสื่อสาร แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ประสบการณ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง และใช้ภาษาเขียนในการบันทึกเหตุการณ์ เรื่องราว ความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ของสังคมไว้ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และสืบเนื่องต่อไปยังคนรุ่นใหม่อย่างไม่ขาดสาย ภาษาจึงเป็นเครื่องจรรโลงวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์เป็นผู้เจริญกว่าสัตว์ ทำให้มนุษย์มีศักดิ์ศรี และใช้ภาษาเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาวิทยาการต่าง ๆ การศึกษาในครั้งนี้ วัฒนธรรมภาษาจึงหมายถึง ภาษาที่เด็กอำช่าในชุมชนบ้านปลายฟ้าใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนวิธีการติดต่อสื่อสารของเด็กภายในชุมชนบ้านปลายฟ้าและสังคมภายนอก

การติดต่อสื่อสารด้วยภาษาอำช่าในชุมชนบ้านปลายฟ้ามีเพียงภาษาพูดเท่านั้น ไม่มีภาษาเขียน ผู้อาวุโสหลายท่านในชุมชนได้เล่าตำนานของสาเหตุที่ชนอำช่าบ้านปลายฟ้าไม่มีภาษาเขียนให้ผู้วิจัยฟังว่า "เดิมทีนั้นชนอำช่ามีภาษาเขียนเช่นกัน โดยได้เขียนตัวหนังสือไว้บนผนัง ควบยแทนการเขียนลงในกระดาษ แต่เนื่องจากเกิดศึกสงครามบ่อย ชนอำช่าต้องหนีภัยสงครามตลอดเวลา ดังนั้นเพื่อขจัดการะในการดูแลรักษาและการขนย้ายตัวอักษรเหล่านั้น ชนอำช่าจึงคิดหาวิธีที่จะทำให้ภาษาเขียนอยู่คู่กับชนอำช่าตลอดไป โดยได้ทำการตกลงกันว่า ให้ต้มน้ำควบยกิน และให้จดจำตัวอักษรใส่ไว้ในใจกับสมอง..." การต้มน้ำควบยรับประทานของผู้คนในอดีต จึงเป็นการทำให้ภาษาเขียนของชนอำช่าต้องสูญหายไปพร้อม ๆ กับการตายจากของบรรพชน ด้วยเหตุนี้ ชนอำช่าบ้านปลายฟ้าจึงมีการใช้ความจำ ในการสืบทอดวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

ภาษาพูดของชนอำช่าบ้านปลายฟ้า เป็นภาษาที่อยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family) ในกลุ่มทิเบต-พม่า สาขาโลโล สำเนียงพูดของผู้คนในหมู่บ้านปลายฟ้า ประกอบไปด้วย 3 สำเนียง คือ สำเนียงโจวโก สำเนียงอาจอ และสำเนียงอาเคอ ซึ่งแต่ละสำเนียงนี้จะบ่งบอกให้รู้ถึงถิ่นกำเนิดของผู้พูดได้อย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามสำเนียงภาษาที่ต่างกัน ไม่ได้เป็นอุปสรรคของการสื่อสารระหว่างชาวอำช่าบ้านปลายฟ้าแต่อย่างใด ในการออกเสียงจะมีเสียงสูงต่ำ และมีพยัญชนะตัวสุดท้ายออกเสียงควบกล้ำ ในด้านระบบไวยากรณ์ การเรียงคำในประโยคจะเป็นแบบ ประธาน - กรรม - กริยา เช่น ประโยค "สุนัขต้มน้ำ" ภาษาอำช่าจะพูดว่า "อาชืออ้อจูดอ" (สุนัข - น้ำ - ต้ม) หรือประโยค "เด็กหญิงเล่นชิงช้า" ภาษาอำช่าจะพูดว่า "อาบูละเฉอะบิ" (เด็กหญิง - ชิงช้า - เล่น) และในการวางคำขยายนั่น คำขยายจะวางไว้หน้าคำหลัก เช่นคำว่า "ไขไก่" ภาษา อำช่าเรียกว่า "ยาจียาอู" (ไก่ - ไข่) หรือคำว่า "ใบไม้" ภาษาอำช่าเรียกว่า "อาบออาบะ" (ไม้-ใบ) เป็นต้น

นอกจากนั้นแล้ว ภาษาพูดของชนอำเภอบ้านปลายฟ้า มีลักษณะการสื่อเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่างกัน โดยใช้ลักษณะของวัยและลักษณะของงานเป็นเกณฑ์ในการแบ่งระดับของภาษา กล่าวคือ หากพูดกับเด็กเล็กที่กำลังฝึกพูด จะมีการใช้ภาษาต่างออกไป เช่นคำว่า "น้ำ" จะใช้คำว่า "อ่าอ่า" ในขณะที่ถ้าเป็นวัยที่สื่อสารกันรู้เรื่องจะใช้คำว่า "อู้จู้" และถ้าหากเป็นการใช้ภาษาในพิธีกรรม เช่น งานศพ หรืองานแต่งงาน คำศัพท์ที่ใช้จะเป็นคำที่ค่อนข้างยาก คนทั่ว ๆ ไปอาจฟังไม่รู้เรื่อง ยกตัวอย่างเช่นคำว่า "ดวงอาทิตย์" ปกติทั่วไปใช้คำว่า "น้องมา" แต่ถ้าใช้ในการสวดในพิธีกรรมต่าง ๆ ก็จะใช้แทนดวงอาทิตย์ว่า "น้อง" โดยไม่ใช้คำเต็ม การใช้คำในลักษณะนี้ดูประหนึ่งว่าเป็นการทำให้คำมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

เสียงพยัญชนะและเสียงสระ ที่ได้จากการฟังและการสนทนาในภาคสนามนั้น เมื่อนำมาเทียบเสียงกับภาษาไทยพบว่า ภาษาอำเภามีเสียงพยัญชนะ 25 เสียง และมีเสียงสระ 20 เสียง ดังนี้

เสียงพยัญชนะ

เสียง	ก	ออกเสียงปล่อยลมจากลำคอเพียงครั้งเดียว เช่น กือกา แปลว่า ชานบ้าน
เสียง	ข	ออกเสียงในลำคอ เช่น ชู่จะ แปลว่า ช้อน
เสียง	ค	ออกเสียงปล่อยลมจากลำคอเพียงครั้งเดียว เช่น คะสี แปลว่า ทราย
เสียง	ง	ออกเสียงลงคอและขึ้นนาสิกเล็กน้อย เช่น หง่าสา แปลว่า ปลา
เสียง	จ	ใช้ลิ้นกดเพดานปากเบา ๆ เช่น จิแย้ แปลว่า เพื่อน
เสียง	ฉ	ใช้ลิ้นกดเพดาน เช่น ฉ่อ แปลว่า น้ำค้าง
เสียง	ช	ใช้ลิ้นดันเพดานและออกเสียงสั้นตอนท้ายเสียง เช่น เช้ แปลว่า ข้าวสาร หรือ ข้าวเปลือก
เสียง	ช	ใช้ลิ้นดันเพดาน ออกเสียงสั้นเล็กน้อย เช่น ชิ แปลว่า เลือด
เสียง	ญ	ใช้ลิ้นดันเพดาน แล้วปล่อยลมออก เช่น ญา แปลว่า สวน ไร่
เสียง	ด	ใช้ลิ้นดันปุ่มเหงือกตอนบน เช่น แดะช่อง แปลว่า ลานวัฒนธรรม
เสียง	ต	ใช้ลิ้นกดเพดานบนแล้วปล่อยลง เช่น แดเออ แปลว่า ตบ หรือ ปั่น
เสียง	ถ	ใช้ลิ้นกดเพดาน ออกเสียงหนัก เช่น ถิ แปลว่า หนึ่ง
เสียง	ท	ใช้ลิ้นกดเพดาน แล้วปล่อยลง เช่น เท่ชะ แปลว่า เสียง
เสียง	น	ออกเสียงขึ้นนาสิกเล็กน้อย เช่น นะเออ แปลว่า ป่วย

เสียง	บ	ใช้ริมฝีปากบน-ล่างกระทบกัน แล้วปิดปากทันที เช่น บะหละ แปลว่า ดวงจันทร์
เสียง	ป	ใช้ริมฝีปากบน-ล่างกระทบกัน แล้วปิดปากทันที เช่น ไปเออ แปลว่า ค้นหา
เสียง	ผ	ใช้ริมฝีปากบน-ล่างกระทบกัน แล้วปิดปากทันที เช่น ผ่อจี้ แปลว่า หัวเข่า
เสียง	พ	ใช้ริมฝีปากบน-ล่างกระทบกัน แล้วปิดปากทันที เช่น พูหย่า แปลว่า ประชาชน
เสียง	ม	เสียงขึ้นนาสิกเล็กน้อย เช่น มะหมี แปลว่า ขนุน
เสียง	ย	ใช้ลิ้นดันเพดานแล้วกดลงเล็กน้อย เช่น ยะซ่า แปลว่า ป่า
เสียง	ล	ใช้ลิ้นดันเพดานแล้วปล่อย เช่น ล้าโน่ว แปลว่า นิ้วมือ
เสียง	ส	ใช้ลิ้นดันลมออกจากปาก เช่น ส่าเบียะ แปลว่า สบู่
เสียง	ห	ออกเสียงในลำคอ เช่น ห่อปะ แปลว่า ผักกาด
เสียง	อ	ออกเสียงในคำคอ เช่น อู๋แย้ แปลว่า ฝน
เสียง	ฮ	ออกเสียงในลำคอขึ้นนาสิกเล็กน้อย เช่น อาฮุ้ม แปลว่า เห็ด

เสียงสระ

เสียง	อะ	เช่น	อะดา	แปลว่า	พ่อ
เสียง	อา	เช่น	หม่าเงอะ	แปลว่า	ไม่ใช่
เสียง	อิ	เช่น	พิดี้	แปลว่า	กระโปรง
เสียง	อี	เช่น	มีแซ	แปลว่า	มีด
เสียง	อึ	เช่น	แมหนี	แปลว่า	ดวงตา
เสียง	อือ	เช่น	ยอหือ	แปลว่า	ใหญ่
เสียง	อุ	เช่น	อุมะ	แปลว่า	ท้อง
เสียง	อู	เช่น	อูดู่	แปลว่า	ศิระษะ
เสียง	เอะ	เช่น	เซะ	แปลว่า	สิบ
เสียง	เอ	เช่น	ยอเน	แปลว่า	สีแดง
เสียง	แอะ	เช่น	อาแหยะ	แปลว่า	ดอกไม้
เสียง	แเอ	เช่น	แดมา	แปลว่า	ทุ่งนา
เสียง	โอะ	เช่น	ยะโมะ	แปลว่า	ต้นหญ้า
เสียง	โอ	เช่น	อะโย่ว	แปลว่า	กระบือ

เสียง	เอียะ	เช่น	สำเบียะ	แปลว่า	สบู่
เสียง	เอีย	เช่น	เบียเออ	แปลว่า	เกลียด
เสียง	เออะ	เช่น	อาเบอะ	แปลว่า	ลูกสะบ้า
เสียง	เออ	เช่น	เหอกา	แปลว่า	ตรงนี้
เสียง	อะ	เช่น	เนอะบ่อ	แปลว่า	ถุงเท้า
เสียง	ออ	เช่น	ห่อเมียะ	แปลว่า	มาก

หากมองในภาพรวม การใช้ภาษาของเด็กในชุมชนบ้านปลายฟ้า พบว่า มีการใช้ภาษา 4 ลักษณะ คือ ภาษาอ่าซ่า ภาษาไทยมาตรฐาน ภาษาอ่าซ่าปนภาษาไทย และภาษาไทยปนภาษาอ่าซ่า ซึ่งในการใช้ภาษาแต่ละลักษณะนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. สถานที่

1.1 ที่โรงเรียน การใช้ภาษาที่โรงเรียนนั้น เด็กระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่สอง ใช้ภาษาอ่าซ่า และภาษาอ่าซ่าปนภาษาไทย ส่วนเด็กนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่สามถึงหก จะสนทนากันด้วยภาษาไทย และภาษาไทยปนภาษาอ่าซ่า

1.2 ที่บ้าน การใช้ภาษาที่บ้าน เด็กส่วนใหญ่ใช้ภาษาอ่าซ่า และภาษาอ่าซ่าปนภาษาไทย ไม่พบการใช้ภาษาอ่าซ่าหรือภาษาไทยโดด ๆ ในการสนทนากับบุคคลในครอบครัว และบุคคลในชุมชน

1.3 ที่อื่น ๆ ซึ่งหมายถึงสถานที่ที่อยู่ภายนอกหมู่บ้านปลายฟ้า พบว่าการใช้ภาษาของเด็กจะใช้เพียงภาษาไทยเท่านั้น

2. ความสัมพันธ์ของคู่สนทนา

2.1 บุคคลในครอบครัว การใช้ภาษาของเด็กกับบุคคลในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ญาติ หรือหลาน เด็กจะสนทนาด้วยภาษาอ่าซ่า และภาษาอ่าซ่าปนภาษาไทย การปนภาษาไทยนี้จะเป็นการปนคำเท่านั้น ไม่ได้ปนทั้งประโยค

2.2 เพื่อน การสนทนาระหว่างเพื่อนที่เรียนอยู่ชั้นสูงกว่า เด็กจะใช้ภาษาอ่าซ่า แต่หากเป็นเพื่อนในห้องเรียน เพื่อนสนิท เพื่อนบ้าน และเพื่อนรุ่นน้อง เด็กจะใช้ภาษาอ่าซ่าปนภาษาไทยในการสนทนา

2.3 บุคลากรในโรงเรียน การสนทนากับอาจารย์ใหญ่ ครูผู้สอน และกับนักการภารโรงนั้น เด็กจะสนทนาด้วยภาษาไทยเท่านั้น

2.4 บุคคลอื่น ๆ การสนทนากับบุคคลอื่น ๆ ที่มีโชฎุชาติและอาศัยอยู่ภายในหมู่บ้านปลายฟ้านั้น เด็กสนทนาด้วยภาษาอ่าซ่า แต่หากเป็นบุคคลอื่น ซึ่งมาจากต่างถิ่น ไม่ว่าจะ เป็นพ่อค้า แม่ค้า หรือแขกที่มาเยี่ยมโรงเรียน เด็กจะสนทนาโดยใช้ภาษาไทย

ประเภทของการพูดและเรื่องที่เด็ก ๆ มักจะพูดกันเป็นประจำนั้น ผู้วิจัยขอเสนอในรูปแบบตาราง ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงประเภทและเรื่องพูด

ประเภท	เรื่อง/เนื้อหาของสาร
1. การทักถาม	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียน การไปเที่ยว และการเล่น</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"การบ้านเจอสามาสะ" (ทำการบ้านเสร็จแล้วหรือ)</p> <p>"ขุนน้ำแบอะเหมียวอีเอ" (จะไปขุนน้ำเมื่อไร)</p> <p>"อะเจนี่ก่า" (เล่นอะไรกัน)</p>
2. การซักถาม	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ ของบุคคลที่ถามถึง ซึ่งเป็นคนที่เด็กรู้จัก เช่น ไปไหน อยู่ที่ไหน หรือความรู้สึกของบุคคลนั้น ๆ</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"หน่อมาอะกาอ้อ่า" (แม่ไปไหน)</p> <p>"อาโด้วอะพะอะโบะอะกาจอ่า" (พี่ชายคนที่ชื่อ อะพะ เรียนที่ไหน)</p> <p>"ยออะชะเมียะหล่า" (ร้อนหรือเปล่า)</p>
3. การแสดงความเห็น	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ เช่น การทำการบ้าน การทำความสะอาดบริเวณโรงเรียน ความประพฤติ ความสามารถ และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปร่างลักษณะของคน สัตว์ สิ่งของ</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"แพะเฮ้อยอชีย้อหม้องะ" (เสื้อใหม่สวยจัง)</p> <p>"หง่ามะ วาดรูป เหมาะะยะ" (ฉันไม่ยากวาดรูป)</p> <p>"คุณือหม่าย้อหม้ออ่า" (คุณครูใจดีจัง)</p>
4. การหยอกล้อ	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสนุกสนาน และปมด้อยของเพื่อนในเรื่องลักษณะรูปร่างและลักษณะนิสัย</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"อภิชาติม่อโดยอนะ" (อภิชาติตัวดำ)</p> <p>"ช้ชห่อหงะสาปะทุช้เน่จะหง่าเจ" (ช้ชกินข้าวกับปลาทูตาย)</p>

ตารางที่ 3 แสดงประเภทและเรื่องพูด (ต่อ)

ประเภท	เรื่อง/เนื้อหาของสาร
5. การสั่ง/อ้อนวอน	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"อาซี้ซุ" (อย่าส่งเสียงดัง)</p> <p>"ถะนี้ก่า" (ห้ามเล่นในแถว)</p> <p>"อะมาห่อซุเหนะเซ" (แม่ตักข้าวให้หนูหน่อย)</p>
6. การชักชวน	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเล่นเกม การทำงาน การไปเที่ยว และการไปทำธุระต่าง ๆ</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"อะจี้เกอะนี้กาหะมะ"(เล่นเกมโดดยางกันเถอะ)</p> <p>"ห่อจจะอะฮื่อหะมะ" (ไปกินข้าวกันเถอะ)</p> <p>"อะติจะเย่อฮื่อหะมะ (ไปซื้อขนมกันเถอะ)</p>
7. การแนะนำ	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติหรือการกระทำต่าง ๆ เช่น การทำงาน การเรียน การแต่งกาย และการเล่น</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"อุมะหนะน่าจ่าก่าจะฮื่อฮื่อ" (ปวดท้องก็ไปกินยาสิ)</p> <p>"ห่อจจะอะเออแฮมฮื่อ อะหละจจะแฮมจี้" (ควรล้างมือก่อนกินข้าว)</p> <p>"อาโบะหย่อจื่อหย่อกื่อน่า หยาละแฮม"</p> <p>(อ่านหนังสือบ่อย ๆ จะทำให้อ่านเก่ง)</p>
8. การเตือน	<p>เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ เช่น การทำงาน การทำการบ้าน การรับประทานอาหาร และการไปเที่ยว</p> <p><u>ตัวอย่าง</u></p> <p>"หุ่มจี้ การบ้าน เจอเอาถ่าเงะเด" (คืนนี้อย่าลืมทำการบ้านนะ)</p> <p>"บือค่าซ่าฮื่อ อะฮื่อจี้เมียะ" (กางร่มสิ เห็นไหมเปียกหมดแล้ว)</p> <p>"ห่อเยวซุจะแนซุฮื่อ" (ใช้ช้อนตักแกงสิ)</p> <p>"ยอหมื่ออะเจอ ดอเท่เท่หุ่ม" (ระวังลิ้นนะ เดี๋ยวดี ๆ)</p>

ตารางที่ 3 แสดงประเภทและเรื่องพูด (ต่อ)

ประเภท	เรื่อง/เนื้อหาของสาร
9. การขอ	เป็นเรื่องเกี่ยวกับการขอกินขนม หรือการขอยืมอุปกรณ์การเรียน และการขอเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ <u>ตัวอย่าง</u> "ห้แงอะจื่อจ่าอ่า" (ขอกินหน้อย) "ยางลบ ติโปะบิเนะเซ" (ขอยืมยางลบหน้อย) "ห้แงไต่ะหนี่ก่ามา" (เล่นด้วยคน)
10. การเรียก	เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเรียกให้รับประทานอาหาร การเรียกเข้าห้องเรียน และการเรียกให้มาเล่น <u>ตัวอย่าง</u> "อะดาห่อจ่ามา" (พ้อมากินข้าวได้แล้ว) "ค้อค้อมาเอ่วออ" (รีบมาเร็ว ๆ) "ป.1 เหล้าเจ้เด" (ป.1 มาที่ตรงนี้)
11. การบอกลา	เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบอกเลิกหรือหยุดกิจกรรมที่กำลังปฏิบัติอยู่ และเป็นการบอกลากลับบ้าน <u>ตัวอย่าง</u> "มะณะนี้หะหะเหมาะะเมียะ" (ไม่อยากเล่นแล้ว) "นี่ซ้อมะนี้หะมะเอ" (พรงนี้เล่นต่อเนาะ) "อ้อคั้นโออี้มาเด" (กลับบ้านก่อนนะ)

แบบแผนในการใช้ภาษาพูดของเด็ก ๆ นั้น ตามปกติแล้วการใช้ภาษาไทยจึงเป็นการใช้ในการสนทนากับครูและกับบุคคลอื่น ที่เด็ก ๆ รู้ว่าผู้ฟังนั้นไม่มีความเข้าใจในภาษาอ่าช่าเท่านั้น ส่วนการสนทนากับบุคคลที่เป็นคนอ่าช่านั้น เด็ก ๆ มักจะพูดด้วยภาษาอ่าช่าปนภาษาไทย ที่เป็นเช่นนั้น อาจเนื่องมาจากกาที่เด็ก ๆ มีความรู้ในคำศัพท์ภาษาอ่าช่าไม่หมด นอกจากนั้นแล้วพวกเขายังบอกว่า "คำบางคำหากพูดด้วยภาษาไทยแล้ว ดูเหมือนจะเข้าใจง่ายกว่าการพูดด้วยภาษาอ่าช่า" (เด็กหญิงหยก)

การตัดสินใจที่จะใช้ภาษาใดภาษาหนึ่งระหว่างภาษาไทยและภาษาอ่าซ่าของเด็ก ๆ จึงขึ้นอยู่กับความพอใจ บุคคลและสถานที่ที่แวดล้อมในขณะนั้น คือ การสนทนากับสมาชิกในครอบครัว ผู้คนในชุมชนและเพื่อน รูปแบบการใช้ภาษาจะเป็นการพูดแบบภาษาอ่าซ่าภาษาไทยเป็นหลัก ส่วนการสนทนากับครู พ่อค้า แม่ค้า และคนต่างถิ่นซึ่งเป็นคนนอกหมู่บ้านที่ไม่ได้เป็นคนอ่าซ่านั้น เด็ก ๆ จะใช้ภาษาไทยเป็นหลักในการสนทนา การใช้ภาษาไทยปะปนกับภาษาอ่าซ่านี้ ทำให้เด็ก ๆ สามารถฟังและพูดได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอ่าซ่า การใช้ภาษาได้สองภาษานี้ เด็ก ๆ บอกว่า "ทำให้พวกเขาสามารถพูดคุยกับคนได้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นคนอ่าซ่าหรือคนไทย ทำให้ไม่เสียเปรียบจากการฟังไม่รู้เรื่อง โดยเฉพาะหากอยู่ในกลุ่มคนไทย พวกเขาจึงได้เปรียบ เพราะคนไทยฟังภาษาอ่าซ่าไม่เข้าใจ" (เด็กหญิงพลอย)

อย่างไรก็ตามการพูดภาษาที่ปะปนกันไปมา ทำให้เด็กหลงลืมคำศัพท์ภาษาอ่าซ่าหลายคำไปอย่างน่าเสียดาย และการไม่ได้นำคำศัพท์ภาษาอ่าซ่าไปใช้ ทำให้คำศัพท์เหล่านั้นสูญหาย และถูกภาษาไทยมาแทนที่ เช่นคำว่า สี โต๊ะ การบ้าน โรงเรียน ยางลบ และอื่น ๆ การเปลี่ยนมาใช้ภาษาไทยแทนภาษาอ่าซ่าเช่นนี้ เด็ก ๆ บอกว่า "ไม่รู้สึกเสียดายภาษาของตนที่สูญหายไป ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา ต้องมีการปรับตัว ปรับภาษา เพื่อให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม และดำเนินชีพออยู่ในสังคมได้ พวกเขาไม่รู้สึกระคายอายหรือนึกตำหนิบุคคลที่ใช้ภาษาไทยมากกว่าภาษาอ่าซ่าแต่อย่างใด" (เด็กชายตอง) นอกจากนั้นแล้วเด็ก ๆ ยังได้ให้ความเห็นในเรื่องการใช้ภาษาอีกว่า "การใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันมีความจำเป็นต้องรู้พอ ๆ กับภาษาอ่าซ่า" โดยให้เหตุผลว่า "อยู่ในเมืองไทยจำเป็นที่จะต้องพูดภาษาไทยได้ และหากพูดภาษาไทยได้จะทำให้มีงานที่ดีทำ มีเงินเดือนแพง ๆ" (เด็กชายเตย) สิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยจึงเข้าใจว่า เด็กอ่าซ่าไม่ได้ใส่ใจหรือเห็นคุณค่าของภาษาอ่าซ่าที่ถูกสร้างและสืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษแต่อย่างใด เด็ก ๆ พร้อมเสมอกับการหันมาใช้ชีวิตแบบคนไทย พูดภาษาไทย และพร้อมเสมอกับการละทิ้งภาษาอ่าซ่า เพื่อลบภาพของความเป็นคนอ่าซ่า ที่พวกเขาเข้าใจว่าต่ำต้อย เป็นเศษดินของสังคม ไม่ได้รับการยอมรับ และเป็นผู้สร้างปัญหาให้กับสังคมไทย อาจเป็นไปได้ที่ในวันหนึ่งข้างหน้า เด็ก ๆ รุ่นใหม่เหล่านี้จะพูดภาษาอ่าซ่าไม่ได้ ฟังภาษาอ่าซ่าไม่เข้าใจ ถึงตอนนั้นชนอ่าซาก็คงหมดไปจากประเทศไทย

หากมองย้อนกลับไปที่อดีตกาล หมู่บ้านปลายฟ้าเป็นดินแดนที่อบอวลด้วยภาษาพูดอ่าซ่า ด้วยสำเนียงอันไพเราะ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ที่บรรพบุรุษได้รักษาไว้ตลอดมา โดยสื่อให้เห็นถึงขั้นตอนของประวัติศาสตร์ และความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของภาษาได้เป็นอย่างดี ภาษาอ่าซ่าในปัจจุบันนับวันจะถูกทอดทิ้งและลืมไปในที่สุด โดยมีภาษาไทยทั้งภาษาไทยมาตรฐานและภาษาไทยถิ่นภาคเหนือ(กำแพงเพชร)ไหลหลั่งเข้ามาทับถมภาษาอ่าซ่านับวันจึงมีแต่จะโรยราตามลำดับ เพราะคนรุ่นหลังห่างเหินไปไกลจากภาษาอันเป็นภาษาเดิมของบรรพบุรุษ การได้รับการปลูกฝังให้ใช้ภาษาไทยจากสถานศึกษา และการรับฟัง

ภาษาไทยผ่านทางสื่อสารมวลชนทุกระดับ โดยมีได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้เห็นคุณค่า และมี
ส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภาษาอ่าซ่า จึงดูเหมือนเป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้วัฒนธรรมทางภาษาของ
เด็กอ่าซ่าลดน้อยลงตามลำดับ แม้จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

ค. การบูรณาการวัฒนธรรมด้านศาสนา

วัฒนธรรมด้านศาสนาในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม
ต่าง ๆ ที่เด็กอ่าซ่าบ้านปลายฟ้ายึดถือและปฏิบัติตามในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน

อาจกล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการสร้างสรรค์ทัศนคติที่ดีงาม คุณธรรม
ประจำตน และแนวทางอันถูกต้องของสังคม ศาสนาจึงเป็นตัวกำหนดความเชื่อ ขนบธรรมเนียม
ประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม เพื่อให้เป็นประชากรที่มี
คุณภาพของโลก ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของมนุษย์ จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เพราะ
ประเพณีและพิธีกรรมมักปรากฏออกมาให้เห็นได้จากแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของ
ผู้คน จากการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ สามารถสรุปการบูรณาการวัฒนธรรมด้านศาสนาของเด็กอ่าซ่า
ในหมู่บ้านปลายฟ้าได้ ดังนี้

ความเชื่อ

อดีตชนอ่าซ่าบ้านปลายฟ้า เป็นชนที่มีอาชีพเกษตรกรรม โดยพึ่งพาธรรมชาติอย่าง
เบ็ดเสร็จ เนื่องจากไม่มีเทคโนโลยีขั้นสูง ที่สามารถทำการควบคุมธรรมชาติได้ ชีวิตความเป็นอยู่จึง
ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของดิน ความพอดีและความเหมาะสมของน้ำและอากาศ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วน
ส่งผลต่อคติความเชื่อทางศาสนา เกี่ยวกับการก่อกำเนิดขึ้นของร่างกายมนุษย์ ที่ถือว่าเป็นส่วน
หนึ่งของธรรมชาติ โดยเชื่อกันว่า "อะเพ่วหมี่แย" ผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดของชาวอ่าซ่า(อะเพ่วหมี่แย
เป็นชื่อเรียกรวมของเทพ 3 องค์ของชาวอ่าซ่า คือ เทพเจ้าอีมแย เป็นเทพผู้สร้างน้ำฝน เทพเจ้า
อีมซ่า เป็นเทพผู้สร้างท้องฟ้า และเทพเจ้าจาบี่หล่อง ซึ่งเป็นเทพผู้สร้างแผ่นดิน) ที่ได้นำส่วนต่าง ๆ
ในธรรมชาติมาประกอบขึ้นเป็นร่างกายของมนุษย์ โดยการสร้างกระดูกจากหิน เนื้อหนัง ขนและ
ผมจากดิน เลือด น้ำลาย น้ำตา น้ำเหลืองจากน้ำ และสร้างลมหายใจจากอากาศ ส่วนในเรื่อง
การเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่บนโลกนี้ ชาวอ่าซ่าบ้านปลายฟ้ามีความเชื่อว่าเริ่มจากการเกิด
ของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งได้แก่ ท้องฟ้า แผ่นดิน พื้นน้ำ อากาศ และสัตว์เป็น
อันดับแรก ต่อมาจึงเกิดกฎจารีต พิธีกรรม ประเพณีเพื่อบัญญัติใช้กับมนุษย์ และลำดับสุดท้ายนั้น
เป็นการปรากฏจิตออกมาอยู่บนโลกของมนุษย์ ทัศนคติทางศาสนาของชนอ่าซ่าบ้านปลายฟ้าแม้

จะไม่ชัดเจนมากนัก แต่พอจะพูดได้ว่า ธรรมชาติแวดล้อมหนึ่ง ความต้องการรู้เหตุรู้ผลของโรคภัยไข้เจ็บหนึ่ง และอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกหนึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในหมู่บ้านปลายฟ้า ก่อรูปขึ้นเป็นอย่างในสภาพปัจจุบัน ซึ่งเมื่อเกิดเหตุเภทภัยที่หาต้นสายปลายเหตุไม่ได้ ผู้คนก็จะโทษว่าเป็นการกระทำของภูตผี และถึงแม้พวกเขาจะไม่เคยได้เห็นหน้าวิญญาณและภูตผีเหล่านี้ก็ตาม แต่พวกเขาก็เชื่อว่าภูตผีวิญญาณเหล่านี้มีชีวิตจิตใจ สำหรับพวกเขาแล้วจึงมีความรู้สึกเหมือนได้กระทบไหล่กันอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน

มีเรื่องเล่าหลาย ๆ เรื่องของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า ที่ทำให้เข้าใจว่าสำหรับพวกเขา นั้น คนและผีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ดังเช่นเรื่องที่ อาเพ่งลานู เล่าว่า "เมื่อก่อนนั้นคนและผีเป็นพี่น้องกัน คนเป็นพี่ ส่วนผีเป็นน้อง เมื่ออยู่ไปนาน ๆ ก็เริ่มเข้ากันไม่ได้ จึงได้มีการแบ่งสมบัติกัน แต่ตกลงกันไม่ได้ จึงไปให้พระผู้สร้างช่วย ซึ่งผีได้ถูกให้ไปอยู่ตามหน้าผา และได้เลือกที่ดินที่มีต้นไม้มาก ๆ เป็นบ้าน ส่วนคนให้อยู่ที่พื้นราบ และเลือกเอาที่ดินที่ไม่มีต้นไม้ รวมทั้งที่เป็นขี้เถ้า ดังนั้นต่อมาเมื่อคนไปเผาป่า บริเวณนั้นก็กลายเป็นของคน นอกจากนี้คนยังได้รับแบ่งสัตว์ประเภทไก่ สุนัข สุกร แพะ ส่วนผีได้พวกเสือและสัตว์ป่าทั้งหลาย เมื่อแบ่งน้ำ ผีได้เลือกเอาน้ำนิ่ง ส่วนคนได้น้ำไหล จากนั้นต่อมาแต่ละฝ่ายก็ได้ทำมาหากินในที่ของตน มีชีวิตอยู่เป็นวัน ๆ ไป นานไปพวกผีนั้นอีกจากคนจึงเข้ามาหลอกหลอนในหมู่บ้าน พระผู้สร้างสงสารจึงได้บอกให้คนทำประตูคุ้มครองหมู่บ้านซึ่งผีเข้าไม่ได้ และสั่งว่าเมื่อไปตั้งหมู่บ้านที่ใดก็ตามให้ทำประตูพร้อมคนเฝ้าดูแลประตู และให้จัดงานเลี้ยงที่ประตูคุ้มครองหมู่บ้านปีละครั้ง ตั้งแต่นั้นมาคนก็อยู่ภายในหมู่บ้านอย่างมีความสุข และได้จัดงานเลี้ยงให้ผู้ดูแลประตูเป็นประจำทุกปี..."

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าอีกว่า "นานมาแล้วเมื่อพระผู้สร้างทรงสร้างท้องฟ้าและแผ่นดิน รวมทั้งมนุษย์ขึ้นนั้น พระองค์ได้บอกกับชายอำเภอบ้านปลายฟ้าคนหนึ่งว่า ถ้าหากอยากแต่งงานให้ไปในป่า เมื่อไปถึงต้นองุ่นใหญ่ให้เรียก 3 ครั้ง ชายผู้นั้นก็ทำตาม ทันใดนั้นผีสาวตนหนึ่งก็โผล่ออกมาจากต้นไม้ นั้น เธอไม่ได้สวมเสื้อผ้า และร่างกายของเธอมีขนหนาปกคลุมอยู่ มีเขี้ยวและเล็บยาว หนุมอำเภอบ้านปลายฟ้าคนนั้นก็เฝ้าถูกระสอบทำกระโปรงให้เธอ (เป็นเหตุผลหนึ่งที่หญิงอำเภอบ้านปลายฟ้าต้องใส่กระโปรงสีขาวก่อนขึ้นบ้านเจ้าบ่าวในพิธีแต่งงาน) และคลุมหัวของเธอด้วยยามของเขา และพาเธอเดินกลับเข้ามาในหมู่บ้าน แต่ภายหลังจากที่ทั้งสองแต่งงานกัน ผีสาวตนนั้นก็ได้ฆ่าและกินสามีของเธอ ต่อมาเธอต้องการแต่งงานกับชายอีกคนในหมู่บ้าน ชายคนนั้นปฏิเสธ เพราะกลัวว่าจะโดนเธอฆ่ากิน เธอจึงให้สัญญาว่าจะไม่กิน และยอมให้ตัดเขี้ยวและเล็บ พร้อมทั้งบอกให้ชายคนนั้นสร้างกำแพงกันภายในบ้านแยกส่วนที่เธออยู่ออกจากส่วนที่ผู้ชายอยู่ เพื่อเธอจะได้ไม่กัดเขา เมื่อแต่งงานกันแล้วหลังจากที่ทั้งสองอยู่ด้วยกัน ผีที่เป็นญาติ ๆ ของเธอได้ออกจากป่ามาตามหาเธอในหมู่บ้าน เมื่อพบว่าเธอสบายดีก็กลับไป แต่พ่อแม่ของเธอไม่เชื่อจึงกลับมาดูเธอเป็นครั้งที่สอง แต่ก็พบว่าเธอสบายดีจึงได้กลับไป ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้พวกผีเข้ามาในหมู่บ้านอีกเป็นครั้งที่สาม สามีของเธอ

จึงได้สร้างประตูไว้ที่ชายขอบหมู่บ้าน และทำรูปแกะสลักเป็นคนสองคนยืนอยู่ตรงนั้น เพื่อว่าเมื่อพ่อแม่หรือญาติพี่น้องของภรรยาจะมาเยี่ยม จะได้อยู่แค่ประตูและมองเห็นรูปสลักของชายหญิงเป็นลูกสาวของตนมีชีวิตอยู่กับสามี จะได้กลับเข้าไปโดยไม่ได้เข้ามาในหมู่บ้านอีก และดังนั้นผีสาวตนนั้นจึงได้กลายเป็นผู้หญิงอ่าซ่าเต็มตัว..."

เรื่องเล่าเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าเกี่ยวกับผีว่า คนและผีนั้นไม่ได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจน โลกของคนกับโลกของผีเป็นจินตนาการที่สะท้อนซึ่งกันและกัน ดังนั้นพวกเขาจึงเชื่อว่าเมื่อคนตายไปแล้วจะไปอยู่รวมกันที่เมืองผี หรือที่เรียกว่า "ข้างใต้โลก" ซึ่งที่นี่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านเหมือนกับหมู่บ้านที่พวกเขาอาศัยอยู่ แต่จะแยกออกตามสายตระกูล และบรรพบุรุษทุกคนยังได้ทำทุกสิ่งทุกอย่าง เหมือนกับที่เคยได้ทำที่เมืองคนตอนที่ยังมีชีวิต ต่างกันตรงวันเวลาซึ่งจะตรงข้ามกัน หากเมืองคนเป็นกลางวัน เมืองผีจะเป็นกลางคืน และหากเมืองคนเป็นหน้าแล้ง เมืองผีจะเป็นหน้าฝน

ในโลกของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจึงมีผีหลายประเภทด้วยกัน เช่น ถ้าคนตายนั้นตายไม่ดี ตายโดยอุบัติเหตุภายนอกหมู่บ้าน ตายกะทันหัน จมน้ำตาย หรือเด็กที่ตายก่อนทำพิธีตั้งชื่อ พวกเขาจะกลายเป็นผีร้าย หรือถ้าหากตายโดยไม่มีลูกชายที่จะคอยเลี้ยงดูเวลาเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี เขาอาจกลายเป็นผีหิวโหย ซึ่งจะมากัดกินมนุษย์ เป็นสาเหตุให้เกิดการเจ็บป่วย หรือตายได้หากไม่รีบแก้ไข (การแก้ไขจะทำโดยการฆ่าไก่ทำพิธีให้ผีตนนั้น รวมทั้งทำพิธีบอกให้ผีบรรพบุรุษของตนช่วยปกป้องคุ้มครอง) พวกผีเหล่านี้จะอาศัยอยู่ภายนอกหมู่บ้าน หรือในป่า จึงเรียกรวมกันว่า "ผีภายนอก" หรือบางครั้งเรียก "ผีป่า" ส่วนภายในเขตประตูหมู่บ้าน ซึ่งเป็นส่วนที่คนอาศัยอยู่นั้น จะมีผีที่เรียกว่า "ผีภายใน" ซึ่งเป็นผีที่ตายปกติหรือตายดี คือ ตายที่บ้านและมีการทำพิธีกรรมสำหรับคนตายอย่างเหมาะสม เขาจึงสามารถไปถึงเมืองผีที่บรรพบุรุษของเขาอยู่ได้ ซึ่งผีพวกนี้จะกลายเป็นผีบรรพบุรุษที่คอยปกป้องและให้พรแก่ลูกหลานของเขา ดังนั้นลูกหลานจึงต้องมีที่บูชาบรรพบุรุษซึ่งเป็นตะกร้าไม้ไผ่สาน ตั้งไว้ที่หัวนอนในส่วนของห้องนอนหญิง ที่บูชานี้จะเป็นเหมือนสื่อกลางที่พวกลูกหลานใช้ติดต่อกับบรรพบุรุษได้ ผีบรรพบุรุษนี้แม้จะรวมเรียกว่า "ผี" แต่ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ามักจะเรียกแยกเฉพาะว่า "ผีปู่ย่า" ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกปู่ย่าตายาย แสดงว่าผีบรรพบุรุษนั้นไม่ได้มีเฉพาะผู้ชาย แต่ยังรวมไปถึงภรรยาที่ทำหน้าที่สืบทอดสายสกุลของเขาโดยการมีลูกชายด้วย ผีของชนอำเภอบ้านปลายฟ้า ไม่ได้มีเฉพาะผีที่เกิดจากคนตายเท่านั้น ยังมีผีประเภทที่เป็นคนอยู่ด้วย ผีที่เป็นคนนี้จะมิด้วยกันสองชนิด คือ "แพะเซ่อ" ซึ่งมีลักษณะเหมือนผีปอบตามความเชื่อของคนไทย ซึ่งเป็นผีที่ชอบออกไปหาของสกปรกหรือของสด ๆ กินในเวลากลางคืน ส่วนผีอีกชนิดหนึ่งที่ชนอำเภอลัวมากกว่าเพราะสามารถทำอันตรายแก่คนได้โดยตรง คือ "ลาเพี้ยะ" ซึ่งสามารถทำร้ายคน โดยเฉพาะเด็ก ๆ ได้ทั้งกลางวันและกลางคืน โดยการเข้าสิงร่าง

เหยื่อ ทำให้คนนั้นไม่รู้สึกรู้ตัว วิธีการแก้ไขจึงต้องทำพิธีขับไล่ ตามความเชื่อ ผี "ลาเหยื่อ" นี้จะชอบกัดกินอวัยวะภายในของคนมากที่สุด

นอกจากผีแล้วยังมีวิญญาณอีกประเภทหนึ่งที่ถูกเรียกว่า "เจ้าของ" (สะล้า) ซึ่งบางครั้งคำนี้อาจใช้แทนด้วยคำว่า "ขวัญ" วิญญาณประเภทนี้จะไม่มีความอำนาจในตัวที่จะทำร้ายหรือให้คุณคน เป็นเพียงอำนาจควบคุมสรรพสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งเจ้าของที่ควบคุมสิ่งที่จะให้โทษ เช่น เจ้าของโรคภัยต่าง ๆ และเจ้าของที่ควบคุมสิ่งที่จะให้คุณ เช่นเจ้าของไร่ หรือเจ้าของข้าว อย่างไรก็ตาม นอกจากมีความเชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอยู่ในโลกมีวิญญาณสิ่งสถิตย์อยู่แล้ว ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ายังเชื่ออีกด้วยว่า มนุษย์ก็มีวิญญาณที่สิ่งสถิตย์อยู่ในร่างกายด้วยเช่นกัน โดยที่ผู้ชายนั้นจะมี 12 วิญญาณ ส่วนผู้หญิงมี 9 วิญญาณ เมื่อวิญญาณใดวิญญาณหนึ่งหนีออกจากร่าง ก็จะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย จึงต้องมีการทำพิธีการเรียกวิญญาณ(เรียกขวัญ) เพื่อให้วิญญาณกลับเข้าร่าง ซึ่งได้มีการแบ่งชื่อเรียกวิญญาณเป็น 3 ประเภท คือ วิญญาณคนเป็น เรียกว่า "สะล้า" เป็นวิญญาณของบุคคลทั่วไป วิญญาณตายโหง เรียกว่า "ชะซี่" เป็นวิญญาณของคนตายโหง และวิญญาณของผู้ตายดี เรียกว่า "หนุ่มซี่" ซึ่งวิญญาณแบบนี้ ถือว่าจะเป็วิญญาณที่เป็นผู้ช่วยดูแลและปกป้องรักษาให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

ประเพณีและพิธีกรรม

โดยทั่วไปแล้ว ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชนอำเภอบ้านปลายฟ้า นั้น ผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผู้นำศาสนาและหมอผี ส่วนคนทรงนั้น จะเป็นผู้ซึ่งถือว่ามีอำนาจพิเศษ สามารถติดต่อกับภพของภูตและวิญญาณที่ล่วงได้ การประกอบพิธีกรรมของผู้นำศาสนา หมอผี และคนทรงจึงเป็นการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนเป็น "แตะย้อย" และคนตาย "ซี้ย้อย" ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญทางศาสนาของชนอำเภอบ้านปลายฟ้าสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเพณีและพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับการผลิต ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชุมชนหรือครอบครัวต้องปฏิบัติร่วมกัน เพื่อการทำบุญและมืงานรื่นเริงสนุกสนาน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1.1 พิธีกรรมระดับครัวเรือน เป็นการประกอบพิธีกรรมร่วมกันโดยสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ พิธีแซ่จีซี่เออ(เก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว) ประเพณีแซ่คาอะเพวล้อเออ(ปลูกข้าวต้นแรก) ประเพณีซี้มผีล้อเออ(บูชาเจ้าที่ไร่ข้าว) พิธียาจิจิอะเพวล้อเออ(ถอนขนไก่) พิธีแจบ้องล้อเออ(จับตักแตน) ประเพณีห่อสีจ่าเออ(กินข้าวใหม่) พิธีแซ่สีจี้ป่าชิล้อเออ(บูชาพันธุ์ข้าวใหม่) และ พิธีบองเยวแปยะเออ(เกี่ยวข้าวครั้งสุดท้าย)

1.2 พิธีกรรมระดับชุมชน เป็นการประกอบพิธีร่วมกันโดยสมาชิกทั้งหมดบ้านอย่างพร้อมเพรียงกัน ได้แก่ พิธีห่มเจ้าเข่อหมีล่องเออ (อยู่กรรมไม่จุดไฟ) ประเพณีขี้มสีขี้มมีล่องเออ (ปีใหม่ชนไข) พิธีล่อคองตุ๋เออ (สร้างประตูคุ้มครองหมู่บ้าน) พิธีค้ำค้ำล่องเออ (ถวายเป็นสังฆทานให้สิ่งชั่วร้าย) พิธีมีขี้ล่องเออ (สร้างและบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่) พิธีบู้ได้แจ๊ะล่องเออ (ไว้อาลัยสัตว์) พิธีเป่าโกะล่องเออ (จับดวงดิน) ประเพณีแย้ซู่อะเพ่วล่องเออ (ไล่ชิงช้า) พิธีจอลอะเพ่วล่องเออ (เชิดชูอดีตผู้นำ) พิธีแย้ยล่องเออ(อยู่กรรมวันแย้) พิธีกะล่องเออ(อยู่กรรมวันหมู) ประเพณีค็องแย๊ะแย๊ะเออ (ไล่ผี) และประเพณีค้ำท็องผ่าเออ (ปีใหม่ลูกช้าง)

2. ประเพณีและพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับชีวิต เป็นพิธีที่เกิดจากคนแต่ละคน ที่ผ่านภาวะแต่ละช่วงแห่งวงจรชีวิต ได้แก่ พิธีเดะเลเออโย่ง(เกิด) พิธีหนะซี้กะกอย้อง(เจ็บไข้ได้ป่วย) พิธีอุ้มบะโย่ง(แต่งงาน) และพิธีซี้โย่ง(ศพ)

ประเพณีและพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับการผลิต

การประกอบพิธีกรรมและประเพณีอันเกี่ยวข้องกับการผลิตนั้น ต้องมีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "เลี้ยงผีบรรพบุรุษ" ซึ่งบรรพบุรุษของชาวอำเภอบ้านปลายฟ้า นั้นหมายถึง บรรพบุรุษที่สืบทอดโดยสายสกุลทางพ่อ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของลูกหลาน โดยเฉพาะลูกชายที่จะต้องทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตน การเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่ถือปฏิบัติในหมู่บ้าน ปลายฟ้า มีด้วยกัน 2 แบบ คือ แบบที่เลี้ยงด้วยไก่ และแบบที่เลี้ยงโดยไม่มีไก่ โดยมีอุปกรณ์เครื่องเซ่นไหว้และลำดับขั้นตอนในการเซ่นไหว้ ดังนี้ การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษทั้งสองแบบจะเริ่มพิธีโดยการไปตักน้ำบริสุทธิ์จากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ในตอนเช้าตรู่ โดยผู้ที่ไปตักน้ำนั้นอาจเป็นชายหรือหญิงก็ได้ แต่ที่นิยมจะเป็นหญิงมากกว่า ก่อนตักน้ำจากบ่อจะต้องมีการล้างมือ หัวเข่า เท้า ไบหน้า และทำจิตใจให้ผ่องใส ในการตักน้ำจะต้องมีการเข้าคิว โดยให้ผู้ที่มาถึงก่อนเป็นผู้ตักก่อน และให้ผู้ที่ไปถึงเป็นคนสุดท้ายตักน้ำเป็นลำดับสุดท้าย น้ำบริสุทธิ์เมื่อนำกลับไปถึงบ้าน ก็จะใช้ในการแช่ข้าวสารเหนียว และในช่วงสายจึงนำข้าวที่แชไว้นั้นมาหุง ในขณะที่รอให้ข้าวสุกนั้น จะมีการคว้งงาดำให้กรอบและตำให้ละเอียด โดยผสมเกลือเล็กน้อย และนำงาดำที่ตำละเอียดไปใส่ไว้ในกระดัง(ย่ามา) เมื่อข้าวที่หุงสุกแล้วจึงเอาข้าวสุกนั้นออกไว้ 1 ถ้วย เพื่อทำเป็นข้าวบริสุทธิ์(ห่อลือ) จากนั้นจึงนำข้าวสุกทั้งหมดหม้อไปตำในครกมือขนาดใหญ่ เพื่อทำเป็นข้าวปุก(ห่อถ่อง) การทำข้าวปุกจึงเป็นการนำข้าวเหนียวที่หุงสุกแล้วไปตำให้ละเอียด และนำมาคลุกเคล้ากับงาดำที่เตรียมไว้ และปั้นให้เป็นแผ่น โดยแต่ละแผ่นจะปั้นเป็นรูปวงกลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 นิ้วหนา 0.5 เซนติเมตร

หลังทำข้าวปุกเสร็จ หากในพิธีกรรมนั้นต้องเลี้ยงผีบรรพบุรุษแบบมีไก่ ก็จะต้องคัดเลือกไก่เพศผู้ขนสีดำ 1 ตัว ทำไก่ให้บริสุทธิ์โดยการรดน้ำที่ขา ลำตัว และหัวจุดละ 3 ครั้ง หลังจากนั้นจะใช้ท่อนไม้ขนาดเท่าแขนตีหัวและบีบคอไก่ให้ตายสนิท ต่อมาจึงนำไก่มาถอนขนโดยใช้วิธีการเผา(จะไม่ใช้น้ำร้อนลวกโดยเด็ดขาด) หลังจากเผาแล้วจึงล้างไก่ให้สะอาด ซ้ำแหละไก่โดยเอากระเพาะพักอาหารที่ลำคอไก่ออกก่อน จากนั้นจึงหักขาแบออกทั้งสองข้าง โดยให้ติดลำตัว และงัดอกไก่ออกมาโดยให้เครื่องในไก่ติดอยู่กับโครงไก่ และสับเนื้อไก่ออกเป็นชิ้นส่วนต่าง ๆ อัน ได้แก่ ตับ น่อง และอก จากนั้นจึงต้มไก่ให้สุก โดยต้มพร้อม ๆ กับซิง ข้าวสารเจ้า และเกลือ

เมื่อไก่สุกแล้วจึงมีการเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ ดังนี้ ด้วยไม้ไผ่ใบที่ 1 ใส่ น่อง ตับ อก จำนวน 3 ชิ้น และน้ำแกงเล็กน้อย ด้วยไม้ไผ่ใบที่ 2 ใส่น้ำบริสุทธิ์ที่ตูดจากกระบองเกล้าพิธี ด้วยไม้ไผ่ใบที่ 3 ใส่น้ำชา ใบชา และซิง ตะกร้าไม้ไผ่ใบที่ 1 ใส่ก้อนข้าวปุกที่ไม่ได้คลุกเคล้างาดำ 3 ลูก ตะกร้าไม้ไผ่ใบที่ 2 ใส่ข้าวปุกซึ่งคลุกเคล้าด้วยงาดำ 3 ลูก ตะกร้าไม้ไผ่ใบที่ 3 ใส่ข้าวบริสุทธิ์ (หากเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษแบบไม่มีไก่ เครื่องเซ่นไหว้ นี้ จะไม่มีด้วยใบที่ 1 ซึ่งเป็นถ้วยน่อง ตับ และอกไก่) จากนั้นยกเครื่องเซ่นทั้งหมดวางบนขันโตกเล็ก แล้วนำไปเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ณ หิ้งบรรพบุรุษ พร้อมเก้าอี้ตัวจิ๋ว เพื่อให้บรรพบุรุษนั่ง (หิ้งบรรพบุรุษนี้จะอยู่ภายในห้องนอนฝ่ายหญิง) ประมาณ 3 นาที แล้วยกลงเป็นอันจบพิธีการเซ่นไหว้ เมื่อยกเครื่องเซ่นลงมาแล้ว คนประกอบพิธี จะกินเครื่องเซ่นไหว้เป็นคนแรก(กินเพียงเล็กน้อยเท่านั้น) และเชิญชวนให้สมาชิกทุกคนในบ้านกินด้วย จากนั้นจึงเก็บเครื่องเซ่นไว้ในตู้เก็บ ตกกลางคืนประมาณ 19.00 นาฬิกา จึงนำอุปกรณ์การเซ่นไหว้ทั้งหมดมาทำความสะอาดและเก็บให้เรียบร้อย ก็จะเป็นการจบพิธีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่สมบูรณ์แบบ

การทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของแต่ละครัวเรือนนี้ จะทำได้ก็ต่อเมื่อบ้านของผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้านทำการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนเสร็จ และต้องให้สัญญาณแล้วเท่านั้น ซึ่งการทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษนี้จะทำเป็นประจำทุกปี ปีละ 9 ครั้ง โดยเริ่มจากประเพณีปีใหม่ลูกข้าง(คำท้องผ้าเออ) ซึ่งจัดขึ้นในเดือนธันวาคม เป็นเวลา 4 วัน ในช่วงวันปีใหม่นี้ถือว่าเป็นการหมดปีของสัตว์ชนิดหนึ่ง และเริ่มปีของสัตว์อีกชนิดหนึ่ง(นับวัฏจักรของปีเป็นสัตว์) ดังนั้นทุกคนจึงมีอายุเพิ่มขึ้น 1 ปี แม้แต่ทารกที่เพิ่งเกิด เทศกาลปีใหม่นี้จึงเป็นเทศกาลแห่งความสนุกสนาน ซึ่งนอกจากมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษแล้ว ในช่วงนี้เด็กผู้หญิงที่อายุครบ 13 ปี จะมีพิธีกรรมการเลื่อนสถานภาพเข้าสู่วัยสาวที่พร้อมจะแต่งงานได้ ส่วนเด็กผู้ชายจะมีการเล่นลูกข้างสลับกับเสียงร้องเพลงและเต้นรำของหนุ่มสาว หลังจากนั้นในช่วงประมาณกลางเดือนเมษายนจะมีประเพณีปีใหม่ชนไข (ซุ่มสี่ซุ่มมี้) ซึ่งเมื่อแปลความหมายตามคำศัพท์แล้ว คำว่า "ซุ่มสี่ซุ่มมี้" หมายถึง ประเพณีการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ แต่เนื่องจากในการประกอบพิธีนั้น มีการนำไขที่ย่อมเป็นสีแดงมาใช้ประกอบพิธีเป็นจำนวนมาก ดังนั้นประเพณีนี้จะเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในกลุ่ม

เด็ก ๆ ว่า ประเพณีปีใหม่ชนโซ่ และใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรมนานถึง 5 วัน(ปัจจุบันลดลงเหลือเพียงแค่ 4 วัน) ซึ่งในประเพณีดังกล่าวนี้ จะมีพิธีขอพรให้ประสบความสำเร็จในการล่าสัตว์ โดยผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้าน จะทำการเลี้ยงบรรพบุรุษที่เป็นผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้านเช่นเดียวกันทั้งเก้าชั่วอายุคน ส่วนช่างทำอาวุธและหมอผี จะทำการเลี้ยงวิญญาณเจ้าของอาวุธและอุปกรณ์ที่พวกเขาใช้ จากนั้นประมาณต้นเดือนพฤษภาคมจะมี พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษในพิธีปลูกข้าวต้นแรก (แซ่ค้ออ่าเพ่วล่อ) เป็นเวลา 2 วัน ซึ่งพิธีนี้เป็นเครื่องหมายแสดงว่าเริ่มเข้าสู่หน้าฝนแล้ว ในพิธีนี้จะมีการทำความสะอาดบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้าน พร้อมทั้งผู้อาวุโสอีก 2-3 คน จากนั้นวันต่อมาจะมีการทำความสะอาดเมล็ดพันธุ์ข้าวของผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้าน ซึ่งถูกเก็บไว้ในตะกร้าบูชาบรรพบุรุษตั้งแต่พิธีกินข้าวใหม่ในปีที่ผ่านมา และในวันรุ่งขึ้นจึงเป็นพิธีปลูกข้าวต้นแรก โดยเริ่มจากบ้านของผู้นำทางศาสนา ก่อน จากนั้นชาวบ้านที่เหลือจึงจะสามารถปลูกข้าวของครัวเรือนตัวเองได้

หลังจากพิธีปลูกข้าวครั้งแรกนี้เสร็จสิ้นลง นับต่อไปอีกเก้าสัปดาห์ของอ่าซ่า คือ ประมาณปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน จะมีพิธีที่มีชื่อเสียงของชาวอ่าซ่าบ้านปลายฟ้า คือ ประเพณีไล่ชิงช้า (ละเซอบิหรือแย้ชู่อ่าเพ่วล่อเออ) ซึ่งใช้ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม 4 วัน เทศกาลนี้ความสำคัญจะอยู่ที่ผู้หญิง ซึ่งจะเปลือยเปลือยอยู่กับการไล่ชิงช้าทั้งกลางวันและกลางคืน ภายหลังจากที่ผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้านและผู้อาวุโสคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านไล่เสร็จ ในเทศกาลไล่ชิงช้านี้ จะมีการฆ่าหมูหรือวัวแบ่งกันภายในชุมชนด้วย เสร็จจากพิธีไล่ชิงช้าในเดือนกันยายน (หลังจากพิธีไล่ชิงช้าผ่านไป 13 วัน) จะมีพิธีเชิดชูดิตผู้ंना (จอลาเพ่วล่อ) โดยใช้ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม 2 วัน ซึ่งการเชิดชูดิตผู้ंना จะทำโดยการเลี้ยงอาหารให้ผีบรรพบุรุษซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้านทั้งเก้าชั่วอายุคน จากนั้นในวันแคะต่อมามีพิธีถอนขนไก่ (ยาจิจิ) ซึ่งกระทำเพียงวันเดียว เหตุผลที่เลือกเอาวันแคะนั้นเนื่องมาจาก ชาวอ่าซ่าเชื่อว่าวันแคะเป็นวันเกิดของเทพเจ้าสูงสุด คือ "อาเพ่วหมี่แย้" และในวันแคะนี้ "อาเพ่วหมี่แย้" ได้บัญชาให้เหล่า ปู่ ย่า ตา ยาย ของตระกูลต่าง ๆ ที่เสียชีวิตและอยู่กับเทพเจ้าจำนวน 7 ช่วงโคจร ให้ลงมาจากสวรรค์ เพื่อสำรวจจสมาชิกในโลกมนุษย์ของแต่ละตระกูลว่า มีการเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นจำนวนเท่าใด ฉะนั้นไม่ว่าสมาชิกของแต่ละครอบครัวจะอยู่แห่งหนใดก็ตาม ต้องกลับมาเข้าร่วมพิธีกรรมนี้ และหลังจากนี้จะเป็นช่วงข้าวออกรวง จะมี ประเพณีไล่ผี (ค้องแย๊ะแย๊ะ) ซึ่งใช้ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม 2 วัน ในเทศกาลนี้จะมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้าน เก้าชั่วอายุคนเป็นครั้งที่สามในรอบปี และมีการขับไล่สิ่งไม่ดี คือ ผีและเปรตที่เข้ามาในหมู่บ้าน ในช่วงฤดูฝนให้กลับเข้าไปอยู่ในป่าเหมือนเดิม โดยผู้ชายหนึ่งคนจากทุกครอบครัวจะสลักแท่งไม้ให้เป็นดาบ ปืนและหอก พร้อมทั้งตกแต่งด้วยสีให้สวยงาม (อาวุธเหล่านี้ชาวอ่าซ่าเรียกว่า "ตอมา" ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นมิดดาบเอาไว้อันใช้ขับไล่สิ่งชั่วร้าย อาวุธเหล่านี้จะเป็นอาวุธพิเศษ มีอนุภาพ

ร้ายแรงกว่าอาวุธธรรมดา) ในการขับไล่สิ่งชั่วร้ายนั้น จะกระทำโดยเด็กผู้ชายรวมกลุ่มเข้าแถว แล้วเดินเข้าเดินออกภายในบ้านแต่ละหลัง และมีการตะโกนว่า "ใช้..." บ้านแต่ละหลังที่เด็ก ๆ เข้าไปจะต้องมีการซ่อนแดงกวา และแดงโมเอาไว้ภายในบ้าน และให้เด็ก ๆ ค้นหา ถ้าค้นเจอก็จะเอาไปกิน เมื่อไปครบทุกหลังคาเรือนแล้ว เด็ก ๆ ก็จะวิ่งไปที่ประตูคุ้มครองหมู่บ้าน และวิ่งรอบหมู่บ้านจำนวน 3 รอบ เมื่อถึงรอบสุดท้ายตอนใกล้ค่ำ เด็กทุกคนจะแบกแดงกวาลูกใหญ่หรือฟักเขียวไปยิงด้วยปืนหรือแทงด้วยหอก และดาบจำลอง ที่บริเวณประตูคุ้มครองหมู่บ้าน จากนั้นจึงเอาอาวุธจำลองทั้งหลายปักไว้บริเวณประตูคุ้มครองหมู่บ้านเป็นอันเสร็จพิธี

ปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคม ซึ่งข้าวแก่จัดพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้ จะมีพิธีกินข้าวใหม่(ห่อสีจะหรือยอพูนองหมีเออ) ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่กระทำในระดับครัวเรือน โดยเริ่มจากตอนก่อนรุ่งเช้า หัวหน้าครอบครัวจะไปเก็บรวงข้าวที่สุกแล้วในไร่ของตน (เก็บเฉพาะบริเวณไร่ใกล้บ้านที่ปลูกไว้สำหรับประกอบพิธี) ครั้งแรกเก็บ 3 รวง จากนั้นนวดด้วยเท้าแล้วจึงรวบรวมเมล็ดที่กระจัดกระจายใส่ยามไว้ ต่อมาเก็บอีก 3 รวงสุดท้ายก่อนกลับบ้าน วันต่อมาจึงมีพิธีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ โดยเมื่อเตรียมอาหารเสร็จแล้วมีการนำรวงข้าว 3 รวงที่เก็บมาเมื่อวานไปแตะกับอาหารก่อนจะถูกนำไปตั้งบริเวณที่ตู้เก็บอุปกรณ์บูชาบรรพบุรุษเพื่อให้บรรพบุรุษกิน ส่วนเมล็ดข้าวที่นวดด้วยเท้าแล้วนำใส่ยามกลับมาจะนำไปตั้งที่บริเวณหิ้งบูชาบรรพบุรุษ เพื่อใช้สำหรับพิธีการปลูกข้าวครั้งแรก เสร็จพิธีนี้แล้วจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวได้ และหลังจากที่ทุกครัวเรือนนวดข้าวเสร็จ จะมีพิธีบูชาพันธุ์ข้าวใหม่(แซ่สีจี้ป่าขีล่อ) ซึ่งเป็นพิธีสุดท้ายที่มีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษในรอบปี พิธีกรรมนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมเฉพาะช่วงเช้า เป็นเวลา 3 ชั่วโมงเพื่อแสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจที่ได้ข้าวใหม่ ในการถวายให้กับผีบรรพบุรุษและเทพเจ้าต่าง ๆ เมื่อเสร็จจากพิธีนี้ไม่นานก็จะวนมาถึงเทศกาลปีใหม่ที่ลูกข้างอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนประเพณีและพิธีกรรมอื่น ๆ ซึ่งนอกเหนือจาก 9 พิธีกรรมที่กล่าวมาแล้วนั้น ในการประกอบพิธีกรรมจะไม่มีการทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านั้นจะเริ่มจากพิธีเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว(แซ่จี้เออ) ซึ่งจะมีขึ้นในราว ๆ ปลายเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนมีนาคม ตามวันฤกษ์ดีของแต่ละครอบครัว โดยใช้ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมเพียงวันเดียว พิธีกรรมนี้จะเป็นการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้จากไร่ เพื่อเอาเข้าไปเก็บในยุ้งฉางข้าว และมีพันธุ์ข้าวสำหรับเพาะปลูกในปีต่อไป ต่อจากนั้นถัดมาปลายเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนเมษายน เมื่อไรที่ถางเตรียมพื้นที่สำหรับการปลูกข้าวแล้ว วัชพืชและเศษไม้ต่าง ๆ แห้งสนิทแล้ว แต่ละครอบครัวก็จะมี การจุดไฟเผาไร่ นาของตน ก่อนจุดไฟเผาจะมีการทำแนวกันไฟ(หมีจ่าหมีก้าพีเออ) เพื่อไม่ให้ไฟลุกลามไปพื้นที่อื่น ๆ นอกจากนั้นจะมีการอธิษฐานว่า "ขอให้สัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ ที่อาศัยอยู่ในไร่ทั้งหลายแหล่ง จงหนีออกจากพื้นที่นี้ไป" ดังนั้นเมื่อทุกครัวเรือนในชุมชนทำการเผาไร่เรียบร้อยแล้ว จึงต้องเข้าสู่พิธีอยู่กรรมไม่จุดไฟ(หมีจ่าเขอหมีลองเออ) เป็นเวลา 1 วัน โดยไม่มีการประกอบ

พิธีกรรมทางศาสนาแต่อย่างใด การอยู่กรรมนี้ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ามีความเชื่อว่าเป็นการอยู่เพื่ออิทธิกรรมกับสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ ต้นไม้ หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่ตายในช่วงเผาไร่ โดยอย่าให้มีโทษซึ่งกันและกัน และนับจากวันนี้ไปจะไม่มีการจุดไฟเผาไร่หรือเผาป่าตลอดปี เมื่อผ่านพ้นการอยู่กรรมไม่จุดไฟและประเพณีชนไข่ ช่วงปลายเดือนเมษายนจะมีพิธีการสร้างประตुकุ่มครองหมู่บ้าน(ล้อคองดูเออ) เป็นเวลา 1 วัน ประตुकุ่มครองหมู่บ้านนี้จะถูกสร้างขึ้นทางด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ของชุมชน ซึ่งบุคคลภายนอกมักจะเรียกประตुकุ่มนี้ว่า "ประตูกุ่ม" ประตुकุ่มนี้ถือว่าเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างคนและผี โดยคนจะอยู่ภายในเขตประตูกุ่มในหมู่บ้าน ส่วนนอกเขตประตูกุ่มหมู่บ้านออกไปถือเป็นเขตของผี ซึ่งผีจะไม่สามารถเข้ามาในเขตของคนได้ ทุกปีจะมีพิธีเปลี่ยนประตูกุ่มหมู่บ้านในช่วงก่อนเข้าฤดูฝน ซึ่งช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงเวลาอิสระที่ผีมักเข้ามาเยี่ยมเยียนหมู่บ้าน โดยผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้านจะเป็นผู้นำในการทำพิธีเปลี่ยนประตูกุ่ม ประตูกุ่มใหม่จะถูกตกแต่งด้วยโชและดวงดาวที่ทำจากไม้ไผ่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ในการขับไล่ผีร้ายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังประดับประดาด้วยนกและเครื่องบินแกะสลัก รูปนกแกะสลักซึ่งเป็นสื่อในการส่งข่าวเหตุด่วนเหตุร้ายให้กับชุมชนได้รับทราบนั้นมี 3 ชนิด คือ นกแซงแซว กา และนกเหยี่ยว แต่สิ่งที่ดูเหมือนจะขาดไม่ได้คือรูปแกะสลักชายหญิงที่ตั้งคู่กันอยู่ใกล้ ๆ กับประตูกุ่มทางด้านขวามือ เมื่อเราหันหน้าเข้าหาหมู่บ้านการสร้างประตูกุ่มใหม่จะไม่มีการรื้อถอนประตูกุ่มเก่า ดังนั้นในการตั้งเสาของประตูกุ่มใหม่จึงต้องขุดหลุมสำหรับตั้งประตูกุ่มติดออกมาทางด้านนอกของหมู่บ้านโดยให้ห่างจากประตูกุ่มเก่าประมาณ 1 ศอก

ปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคม หลังพิธีการสร้างประตुकุ่มครองหมู่บ้านจะเป็นพิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่(มีซ้องล้อเออ) การประกอบพิธีจะใช้เวลา 1 วัน ศาลพระภูมิเจ้าที่นี้จะตั้งอยู่ห่างจากชุมชนไปทางทิศเหนือประมาณ 500 เมตร โดยมีทำเลที่ตั้งเป็นภูเขาและมองเห็นชุมชนได้อย่างทั่วถึง ศาลพระภูมิเจ้าที่ถือได้ว่าเป็นศาสนสถานของชุมชน เป็นแหล่งสถิตย์ของดวงวิญญาณและเจ้าที่ ซึ่งเป็นผู้ช่วยคุ้มครองดูแลชุมชนให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข สามารถประกอบอาชีพให้มีรายได้ตลอดปี และเป็นผู้มีคุณให้มีชีวิตอยู่รอดปลอดภัย ในการประกอบพิธีจึงมีการแสดงความเคารพโดยการถอดหมวกและโค้งคำนับ 3 ครั้ง ภายหลังจากการวอนขอพรต่อเจ้าแห่งดินและน้ำ จากนั้นมีการฆ่าไก่และหมู โดยให้เลือดและขนตกลงบนที่ที่เตรียมไว้สำหรับเลี้ยงเจ้าทั้งสอง บรรดาสัตว์ที่ถูกฆูชายัญนี้ไม่ได้เลี้ยงเฉพาะเจ้าแห่งดินและน้ำเท่านั้น แต่ยังเลี้ยง "เจ้าของ" ของภูมิประเทศที่พิเศษในละแวกนั้นด้วย เช่น เจ้าของภูเขาที่สูงที่สุดในหมู่บ้าน ต่อมาจะเป็นพิธีไว้อาลัยสัตว์(บูได้แจ๊ะล้อเออ) ซึ่งจะมีขึ้นหลังทำพิธีปลุกข้าวต้นแรกแล้ว 3 สัปดาห์ของอำเภอ(37 วัน) ในราว ๆ กลางเดือนมิถุนายน การไว้อาลัยสัตว์นี้จะใช้เวลา 1 วัน โดยในวันนั้นจะไม่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแต่อย่างใด แต่จะเป็นการให้สมาชิกในชุมชนหยุดอยู่บ้านเพื่อไว้อาลัยแก่สัตว์ที่ตายเนื่องจากการปลุกข้าว วันนี้จะกลายเป็นวันพักผ่อนของสมาชิกในชุมชน วันหยุดเช่นนี้ส่วนใหญ่แล้วพวกผู้หญิงจะจับกลุ่มกันเย็บผ้า ส่วนผู้ชายก็จะจับกลุ่มคุยกัน หลังจาก

ข้าวที่ปลูกสูงเท่าหัวเข่า ประมาณกลางเดือนกรกฎาคมจะมีการทำพิธีจับดวงดิน (เบ่วโกะล่อเออ) ที่เป็นศัตรูข้าว พิธีนี้จะกระทำในวันลิง(โหมยะ) โดยที่แต่ละครอบครัวจะต้องไปจับดวงดินที่ไร่ข้าว 3 ตัว ห่อด้วยใบบอน จากนั้นตัดกิ่งไม้เล็กขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 นิ้ว ยาวประมาณ 2.5 เมตร ผ่าปลายไม้ออกเป็น 2 เจก แล้วเอาห่อดวงดินหนีบไว้ แล้วเอาไม้นี้ไปปักไว้บริเวณประตูคุ้มครอง หมู่บ้าน พอรุ่งเช้าซึ่งเป็นวันไก่ทุกคนในหมู่บ้านจะต้องหยุดอยู่กรรม 1 วัน ในวันนี้จะมีการดำข้าวปลูก เพราะเชื่อว่าเป็นการดำตาของดวงดินให้บอด และไม่สามารถออกมาทำร้ายต้นข้าวที่ปลูกไว้

พิธีบูชาเจ้าที่ไร่ข้าว(ซึ่มผี่ล่อเออ) กระทำกันในปลายเดือนกรกฎาคม หลังอยู่กรรมการจับดวงดินแล้วเป็นเวลา 1 วัน พิธีกรรมนี้จะเป็นพิธีที่สร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ปลูกข้าว ได้เอาใจใส่ไร่ข้าวอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงเป็นการขอขมาในสิ่งที่ได้กระทำไปด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ จากเจ้าที่ที่เฝ้าดูแลรักษาไร่ข้าว พิธีอยู่กรรมวันแซ่ย์(แซ่ย์ล่องเออ) จะมีขึ้นหลังเสร็จสิ้นประเพณีเซ็ดซุอติตผู้นำ โดยอยู่กรรมเมื่อถึงวันแซ่ย์ ตามการนับวันของอ่าซ่าเป็นเวลา 1 วัน จากการสอบถามชาวบ้านแล้วว่า "แซ่ย์" เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายสุนัขจิ้งจอก อาศัยอยู่ในเขตหนาวที่มีหิมะปกคลุม มีคุณสมบัติ คือ สามารถมองเห็นได้ทั้งกลางวันและกลางคืน และสามารถมองเห็นมิติโลกของวิญญาณที่สัมผัสไม่ได้ ความจริงแล้วสัตว์ชนิดนี้ไม่มีอยู่จริงในโลก แต่เป็นเพียงสัตว์ในเทพนิยายเท่านั้น ตามความเชื่อของชาวอ่าซ่า การอยู่กรรมในวันแซ่ย์นี้ เป็นไปเพื่อมิให้มนุษย์มองเห็นผีเหมือนสัตว์ชนิดนี้ เพราะหากมนุษย์มองเห็นโลกวิญญาณได้ ก็จะทำให้เกิดอาการเจ็บไข้ได้ป่วย และอาจถึงขั้นเสียชีวิต ต่อมาจะเป็นพิธีอยู่กรรมวันหมู(กะล่องเออ) ซึ่งจะมีขึ้นหลังพิธีถอนขนไก่ เป็นเวลา 1 วัน ในเดือนตุลาคม ในวันอยู่กรรมนี้จะไม่มีการทำพิธีกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น สาเหตุที่ไม่ประกอบพิธีกรรมนั้น ตามความเชื่อของคนอ่าซ่ามีอยู่ว่า เป็นการอยู่เพื่อชอนตัวระหว่างโลกที่สัมผัสไม่ได้(ข้างใต้โลก)กับโลกมนุษย์ โดยไม่ให้แต่ละฝ่ายมองเห็นกันได้ และให้แต่ละฝ่ายมีอาณาเขตของตนอย่างแน่นอน เมื่อรวงข้าวเริ่มออกจะมีพิธีอีกพิธีหนึ่งคือ พิธีอยู่กรรมให้ตักแตน(แจบ้องล่องเออ) ซึ่งในช่วงปลายเดือนตุลาคม หลังจากมีการจับตักแตน เพื่อเป็นการกำจัดศัตรูรวงข้าวโดยไม่ใช้สารเคมีในวันลิงแล้ว วันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันไก่ จะมีการอยู่กรรมให้ตักแตนเป็นเวลา 1 วัน เพื่อเป็นการขอขมาตักแตน เมื่อข้าวที่ออกรวงเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อนำไปบริโภคภายในครอบครัวได้แล้วนั้น ก่อนที่ไร่แต่ละผืนจะมีการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อให้หมดจากไร่ เจ้าของไร่ข้าวจะเว้นต้นข้าวที่มีรวง โดยไม่เก็บเกี่ยวประมาณ 2-3 รวง หรือ 1 กอข้าว ตรงบริเวณศาลไร่ข้าว เพื่อคงไว้สำหรับทำพิธีเก็บเกี่ยวข้าวครั้งสุดท้าย(บองเยวแปยะเออ) พิธีกรรมนี้เป็นพิธีสุดท้ายที่เป็นพิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับการปลูกข้าว พิธีกรรมนี้จะอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน การเก็บเกี่ยวครั้งสุดท้ายใช้ระยะเวลาเพียง 1 วัน และเป็นการทำเพื่อเรียกเจ้าที่ที่ดูแลไร่ข้าวให้กลับมาอยู่บ้าน ส่วนพิธีสุดท้ายที่ไม่ได้มีการระบุช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรมไว้อย่างชัดเจนคือ

พิธีถวายสังฆทานให้สิ่งชั่วร้าย(คำดำจีล่อเออ) พิธีกรรมนี้สามารถทำได้ทุกวันตลอดทั้งปี โดยดูจากสภาวะการณ์ของชุมชน ซึ่งได้แก่การเกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ของคนและสัตว์เลี้ยง หรืออาจเป็นการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผิดธรรมชาติในหมู่บ้าน เช่น คนเกิดลูกแฝด สุนัขปีศาจกัดคน ผู้ใหญ่ปีศาจกัดที่นอน ฯลฯ พิธีกรรมนี้จึงเป็นพิธีกรรมการเชื่อเชิญให้วิญญาณเจ้าเมือง ทาส และผีเปรตของเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ รวมถึงสิ่งชั่วร้ายอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนให้ออกไปจากชุมชน และไม่ให้มารังควานชุมชนอีกต่อไป การประกอบพิธีกรรมนี้ใช้เวลา 1 วัน อย่างไรก็ตามการประกอบพิธีกรรมนี้ มีกฎข้อห้ามอยู่ว่า ห้ามประกอบพิธีกรรมนี้เกิน 3 ครั้งภายในหนึ่งรอบปี

ประเพณีและพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับชีวิต

การเกิด(แตะเลเออฮ่อง)

ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าเชื่อว่า เด็กทารกที่เกิดใหม่ทุกคนเป็น "พร" ที่เจ้าของเด็ก หรือ คนทำเด็กมอบให้แก่คู่สามีภรรยา การเป็นหมัน การแท้ง การมีลูกฝาแฝด หรือการมีลูกที่ผิดปกติ นั้น ถือเป็นการลงโทษจากเจ้าของเด็กอันเนื่องมาจากคู่สามีภรรยาไม่ปฏิบัติตาม "กฎของอำเภอบ้านปลายฟ้า" หรือหากเด็กเกิดมาแล้วตายภายในเวลาไม่นานนั้น แสดงว่าคู่สามีภรรยาไม่ได้เลี้ยงดูทารกนั้นอย่างดี ทำให้เจ้าของเด็กไม่พอใจและเรียกเด็กกลับคืนไป นอกจากนี้หากสามีภรรยาไม่มีบุตร หรือไม่มีบุตรชาย จะมีการทำพิธีขอต่อเจ้าของเด็กได้ โดยให้คนทรงเดินทางติดต่อเจรจากับเจ้าของเด็ก ซึ่งจะทำให้ทราบข้อบกพร่องที่ทำให้ไม่อาจมีบุตรได้ จากนั้นคู่สามีภรรยาจะได้ทำพิธีฆ่าไก่หรือสัตว์อื่น ๆ ตามที่เจ้าของเด็กต้องการ ถือเป็นการทำพิธีเปิดกรรมมารดา อำเภอบ้านปลายฟ้าเชื่อว่า คนทรงจะสามารถบอกได้ว่าตนจะมีลูกกี่คน เนื่องจากคนทรงขึ้นไปที่เมืองผีและเห็นเด็กนั่งเป็นแถว ๆ ตามแต่ละครวีรอน คอยที่จะให้เจ้าของเด็กส่งให้ลงมาเกิดในกรรมมารดาตามลำดับ

เมื่อภรรยาตั้งท้องขึ้นมา จะถือว่าเป็นเรื่องที่โชคดี ทั้งสามีและภรรยาจึงต้องระวังรักษากฎเกณฑ์ข้อห้ามบางอย่าง เพื่อให้การคลอดเป็นไปอย่างไม่มีเรื่องร้ายแรงเกิดขึ้น ทั้งสองจะต้องไม่ทำอะไรที่ทำให้อำนาจต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้นำหมู่บ้านมาสนใจยุ่งเกี่ยวกับตัวหญิงที่ตั้งครรภ์ มิเช่นนั้นแล้ว อาจทำให้เกิดการแท้งลูกหรือเด็กเกิดมาผิดปกติได้ โดยปกติแล้วผู้หญิงอยากจะทำคลอดลูกที่บ้านของเธอเอง ซึ่งจะมีแม่สามีหรือผู้หญิงที่มีอายุ ผู้ซึ่งเคยมีลูกแล้ว และมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการทำคลอดคอยช่วยเหลือ แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคนอำเภอบ้านปลายฟ้ามักนิยมให้หญิงมีครรภ์ทำงานไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งคลอด ดังนั้นบางครั้งผู้หญิงอาจคลอดบุตรตามไร่ ทารกเมื่อคลอดออกมาแล้วจะไม่มีใครอุ้มขึ้นมา จนกว่าทารกนั้นจะร้องหรือส่งเสียงออกมา 3 ครั้ง ซึ่งตามความเชื่อของพวกเขาก็ถือว่า เป็นการร้องขอให้ "อาเพ้วมีแย้" ช่วยดลบันดาลให้อายุมันขวัญยืน เมื่อทารกร้อง 3 ครั้งแล้ว หมอตำแยจะอุ้มทารกนั้นขึ้นมา พร้อมกับตั้งชื่อชั่วคราวให้ เพื่อป้องกันผีร้ายไม่ให้ทักท้วงเอาว่า ทารกนั้นไม่มีใครต้องการแล้วเลยจะเอาตัวไปเสีย

ดังนั้นเมื่อมีเด็กทารกเกิดใหม่ในครัวเรือน จะมีการทำพิธีรับเด็กเข้าตระกูล ในวันแรกหลังจากเด็กเกิดไม่นาน โดยทำพิธีการตั้งชื่อ ซึ่งพิธีนี้ประกอบด้วยการฆ่าไก่ตัวผู้ให้ทั้งแม่และเด็กกิน การต้มไข่เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการรับเด็กเข้าอยู่ในสายตระกูลของบิดา และบอกให้บรรพบุรุษรับรู้ รวมทั้งมีการผูกข้อมือให้แม่และเด็ก และในเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้นจะมีการทำพิธีเลี้ยงเจ้าของเด็ก มีการฆ่าไก่ตัวเมียเพื่อเป็นการขอบคุณและขอพรสำหรับเด็ก และเมื่อเลี้ยงเด็กต่อไปแล้ว(จนถึงอายุประมาณ 2-3 ปี) หากเด็กไม่ค่อยสมบูรณ์ ผอม หรือไม่เติบโตตามปกติ ก็จะต้องทำพิธีเลี้ยงเจ้าของเด็กอีกครั้ง

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายหลายอย่างที่เกี่ยวกับเด็กเกิดใหม่ เช่น ภายหลังจากสายสะดือของเด็กหลุดแล้ว แม่ของเด็กจะต้องพาเด็กไปที่บ้านแม่ของตน เพื่อทำพิธีฆ่าไก่ให้เด็ก รวมทั้งมีการให้เด็กกินเกลือ ไข่ไก่และน้ำชา โดยการแตะที่ริมฝีปากของเด็กเบา ๆ จากนั้นจึงเอาเลือดของเจ้าบ้านคลุมที่ไหล่ของเด็ก พร้อมกับให้เงินหนึ่งบาท และหลังจากนี้หากต้องการจะพาเด็กไปบ้านของใครที่เด็กไม่เคยไปมาก่อน จะต้องให้เจ้าของบ้านทำพิธีเช่นเดียวกันนี้ให้แก่เด็กด้วย แต่ไม่ต้องฆ่าไก่ ไม่เช่นนั้นพวกเขาเชื่อว่า เด็กจะร้องไห้ไม่ยอมหยุด

การเจ็บไข้ได้ป่วย(หนะซี้กะกอย๋อง)

คนอำขามี "วิถีแห่งอำขา" เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พวกเขาเชื่อว่าการปฏิบัติตนตามวิถีแห่งอำขาอย่างมีสติรอบรู้ จะทำให้พวกเขามีสุขภาพอนามัยแข็งแรง และมีชีวิตที่มีความสุข อาการเจ็บไข้ได้ป่วยบางอย่างในความเชื่อของพวกเขาคือว่า เกิดจากการที่ขวัญหนีออกจากร่าง หรือทิ้งร่างกายไปจึงทำให้คนที่เป็นเจ้าของขวัญนั้นอ่อนเพลีย และในที่สุดก็ล้มป่วยลง เช่น การที่เด็กตกใจมาก ๆ หรือเมื่อออกไปเที่ยวหรือไปทำงานไกล ๆ แล้วพอลกลับมาเกิดมีอาการไม่สบาย อำขาบ้านปลายฟ้าเชื่อว่า ขวัญของคนนั้นยังไม่กลับมา จึงต้องให้พ่อแม่หรือหมอดีไปทำพิธีเรียกขวัญ โดยการขอร้องอ้อนวอนว่า "ขอให้ขวัญออกมาจากดินแดนแห่งความมืดและความโศกเศร้า เพื่อกลับคืนมาสู่แสงสว่างและความรื่นเริงของเหย้าเรือน" หลังจากนั้นจึงมีการผูกข้อมือเพื่อไม่ให้ขวัญออกจากร่างอีก ส่วนการให้หมอดีทำพิธีนั้น มีวิธีการคือ นำกระดิ่งซึ่งบรรจุกระซอน เลือดผู้ป่วย ไข่ต้ม น้ำชา น้ำ สายสิญจน์ และไก่ที่ยังมีชีวิตหนึ่งตัว ไปทำพิธีหน้าประตูคุ้มครองหมู่บ้าน โดยหมอดีจะทำพิธีสวดพร้อมทั้งเรียกชื่อขวัญของคนป่วย จากนั้นฆ่าไก่ที่เตรียมมา เมื่อเสร็จพิธีที่ประตูคุ้มครองหมู่บ้านก็นำกระซอน ซึ่งมีขวัญของคนป่วยอยู่ภายในกลับมาที่บ้าน เมื่อมาถึงบ้านแม่และยายของผู้ป่วยก็จะร้องตะโกนว่าขวัญกลับมาแล้ว จากนั้นก็นำเครื่องเช่นในถ้วยที่ใช้ทำพิธีนั้นให้คนป่วยกิน พร้อมกับนำสายสิญจน์ผูกข้อมือให้เป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากนี้แล้วสาเหตุของการเจ็บป่วยอาจถูกมองว่าเกิดจากคน ๆ นั้นได้ทำอะไรที่ผิดกฎของอ่าซ่า หรือไปทำความผิดต่างพร้อยเรื่องใดเรื่องหนึ่งเอาไว้ ซึ่งจะต้องทำพิธีชำระให้บริสุทธิ์ก่อนจึงจะมีอาการดีขึ้น เช่น การให้คนป่วยที่มีอาการคล้ายลมบ้าหมูไปทำพิธีรักษาโดยการชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ในบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสาเหตุของความเจ็บป่วยที่พบบ่อยมากที่สุดก็คือ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของวิญญาณ ไม่ว่าจะเป็ผีร้ายที่เข้ามาทำร้าย หรือผีบรรพบุรุษที่พาวิญญาณของลูกหลานไปอยู่ด้วย ในกรณีนี้จะต้องหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและวิธีรักษาโดยให้ผู้ที่สามารถติดต่อกับวิญญาณได้ คือ คนทรง เพื่อทำพิธีเดินทางไปตามหาวิญญาณของคนป่วยในเมืองผี พร้อมกับพาวิญญาณของผู้ป่วย และขอต่อรองจากผีกลับมาบอกให้ญาติพี่น้องของผู้ป่วยปฏิบัติตาม ซึ่งโดยมากจะเป็นการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาขวัญ หรือบางครั้งถ้าอาการหนักมาก อาจมีการให้กระทำสิ่งอื่น ๆ เช่น ให้สร้างศาลาเล็ก ๆ ไว้ที่ป่าช้า หรือให้ทำพิธีบอกผี(แหนะโทโท)

พิธีบอกผีที่กระทำขึ้นสำหรับคนป่วยนี้มีหลายรูปแบบ ทั้งแบบที่ทำภายในบ้านหรือแบบที่ทำทั้งภายในและภายนอกบ้าน คือ การออกไปทำพิธีให้ผีร้ายในป่า ซึ่งจะขึ้นอยู่กับสาเหตุของการเจ็บป่วยตามที่คนทรงบอกไว้ ยกตัวอย่างเช่น การทำพิธีให้กับเด็กชายคนหนึ่งซึ่งมีแผลขึ้นตามตัวมานานนับเดือน การเจ็บป่วยครั้งนี้คนทรงในหมู่บ้าน ได้ทำพิธีขึ้นไปดูสาเหตุแล้วบอกว่า เป็นการกระทำของผีเจ้าของบาดแผล ซึ่งญาติพี่น้องได้ทำพิธีตามที่คนทรงบอกแล้วแต่ยังไม่หาย ดังนั้นจึงมีการเชิญหมอผีจากหมู่บ้านอื่นมาช่วยทำพิธีบอกผี(แหนะโทโท)นี้ให้ โดยเริ่มจากการกระทำพิธีภายในบ้าน ซึ่งต้องมีการเตรียมเงิน 100 บาท ลำต้นของพืชชนิดหนึ่งตามความเชื่อว่าเป็นยารักษาอาการนี้ได้ โดยตัดเป็นท่อนเล็ก ๆ จำนวน 9 ท่อน แผ่นโลหะตัดเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์แทนบาดแผลของคนป่วย จอบและมิดอันเล็ก ๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากโลหะบาง ๆ ประเภทกระป๋องเครื่องดื่ม ด้าย และผ้าขาว จากนั้นหมอผีจะนำอุปกรณ์เหล่านี้ ยกเว้นจอบและมิดอันเล็ก มัดรวมกันเป็นก้อนกลมภายในผ้าขาวและใช้ด้ายผูกให้แน่นในขณะทำพิธีสวด จากนั้นนำห่อผ้าขาวนี้พร้อมกับไก่และลูกสุนัขดำ ที่จะเป็นเครื่องเซ่นให้ผีออกไปทำพิธีต่อภายในป่า โดยก่อนจะลงจากบ้านจะมีพิธีสวดและให้คนป่วยเอามือลูบเครื่องเซ่นเหล่านั้น 3 ครั้ง เพื่อส่งต่อให้ผู้เอาดูไล่และหมอผีนำไปทำพิธีให้ตน

เมื่อไปถึงในป่าก็จะเลือกชุดหลุมในบริเวณที่มีน้ำขังใต้ดินไหลผ่าน จากนั้นผู้เอาดูจะนำลูกสุนัขที่เตรียมมาดหัวลงไปในน้ำที่ขังอยู่ในหลุม และเอาก้อนหินใหญ่ทับเอาไว้ นำไม้ไผ่ที่สานเป็นรูปลักษณะคล้ายดาว อันเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ป้องกันผีวางปิดลงบนก้อนหินที่หลุมฝั่งสุนัขนั้น แล้วหมอผีจะทำพิธีสวด จะมีการให้ญาติของคนที่ป่วยเรียกชื่อบรรพบุรุษของคนป่วย 3 ชั่วอายุคน ให้มาช่วยคุ้มครองและปกป้องจากการทำร้ายของผี ในระหว่างที่หมอผีทำพิธีสวด เนื้อหาที่สวดนั้นจะเกี่ยวกับการร้องขอให้บรรพบุรุษของคนป่วยมาช่วยขับไล่ผีร้าย รวมทั้ง

การบอกกล่าวให้ผีร้ายซึ่งในกรณีนี้เป็นผีเจ้าของบาดแผล ให้มากินเครื่องเซ่นและขับไล่ผีร้ายนั้นออกไป โดยในระหว่างที่หมอมือทองบทธวดถึงช่วงที่กำลังขับไล่ผีนั้น ผู้อาวุโสคนหนึ่งก็จะคอยทำท่าทางตามเนื้อหาของบทธวดนั้น เช่น เอาไม้ตี เอาเท้าเตะ รวมทั้งใช้จอบและมีดเล็ก ๆ ที่ได้ประดิษฐ์เอาไว้ทำท่าขุดและฟันที่ห่อผ้าสีขาว ซึ่งมีแผ่นโลหะชิ้นเล็ก ๆ ใส่เอาไว้เป็นสัญลักษณ์ที่หมายความว่า ได้ขับไล่ผีร้ายและขุดเอาบาดแผลนั้นออกจากร่างกายคนป่วยแล้ว พิธีกรรมช่วงท้ายที่ทำภายในป่านี้จะใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

อย่างไรก็ดี มีอาการของโรคบางอย่างที่เมื่อเกิดกับคนบางคนแล้ว ชาวอ่าข่าตีความว่า อาการนั้น ๆ เป็นสัญญาณว่าผีทั้งหลายกำลังมาเรียกร้องให้คนที่เกิดอาการนั้น ๆ มาทำหน้าที่เป็นหมอมือ อากาหรที่ว่ามีลักษณะ เช่น คน ๆ นั้นจะรู้สึกไม่สบาย กลางคืนนอนไม่หลับ มีอาการประหลาด ๆ กินอาหารคนละชนิดกับที่คนอื่น ๆ กิน และมีอาการต่าง ๆ นานาคคล้ายกับคนมีจิตวิปลาสหรือประสาทหลอน ชาวอ่าข่าเชื่อว่าหากคน ๆ นั้นปฏิเสธการเรียกร้อง หรือความต้องการของผี คน ๆ นั้นจะกลายเป็นบ้า แต่ตรงข้ามหากยอมรับคำเรียกของผี อาการต่าง ๆ ดังกล่าวจะค่อย ๆ หายไป แม้จะมีอาการเจ็บป่วยหลายอย่างที่เชื่อว่า ผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เป็นผู้ทำให้เกิด แต่การบำบัดเจ็บต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากอุบัติเหตุ นั้น พวกเขาก็ถือว่าเป็นสาเหตุทางกายภาพอย่างชัดเจน และการบำบัดรักษาก็อาจใช้ยาสมุนไพร หรือยาสมัยใหม่ที่นำสังเกตในการประกอบพิธีกรรมการรักษาพยาบาลนั้นก็คือ ผู้รักษาโรคจะใช้วัตถุบางอย่าง ที่พวกเขาเชื่อว่ามีความอำนาจพิเศษ เช่น กระดูกวัว กระดูกควาย หรือสัตว์ที่ตายเพราะถูกฟ้าผ่า มาประกอบหรือเป็นเครื่องมือในการรักษาพยาบาลด้วย บางครั้งมีการจัดพิธีกรรมบางอย่างขึ้นมา เพื่อป้องกันหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านให้รอดพ้นจากความเจ็บป่วยและความโชคร้ายด้วย

การแต่งงาน(ผู้มบะเออຍ່อง)

การเลือกสามีภรรยาขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละคน ซึ่งส่วนใหญ่ชายจะหาผู้หญิงที่สวยและทำงานเก่งส่วนหญิงจะหาชายที่มีรูปร่างแข็งแรงและทำงานเก่งเช่นกัน รวมทั้งหญิงสาวและชายหนุ่มนั้นจะต้องไม่มาจากครอบครัวที่มีประวัติมีคนวิกลจริตหรือลมบ้าหมู

หนุ่มสาวที่มีแนวโน้มจะแต่งงานเมื่ออายุยังน้อยนั้น โดยปกติพ่อแม่จะขัดขวางไม่ให้ลูกสาวแต่งงานหากอายุยังไม่ถึง 13 ปี แต่เมื่อมีอายุถึง 13 ปีแล้ว หญิงสาวสามารถแต่งงานได้โดยที่พ่อแม่ไม่สามารถบังคับได้ สำหรับชายที่มีอายุ 14-15 ปี หากแต่งงานกับหญิงที่มีอายุมากกว่า ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะกล่าวหาว่าเป็นเพราะการชักนำของหญิง ซึ่งมีคำพังเพยที่เกี่ยวกับการแต่งงานไว้ว่า

“ผู้หญิงที่ยังอายุไม่ถึง 17 ปี อย่าแต่งงาน
 ผู้ชายที่อายุยังไม่ถึง 19 ปี อย่าแต่งงาน
 ผู้หญิงที่แต่งงานก่อนอายุ 17 ปี จะไปแต่งงานกับความตาย
 ผู้ชายที่แต่งงานก่อนอายุ 19 ปี จะตายเหมือนเจ้าสาว “

ในการแต่งงานนั้นจะต้องไม่แต่งงานกับคนในสกุลเดียวกัน แต่ถ้าชายหนุ่มยืนยันที่จะแต่งงานให้ได้ ตามปกติผู้อาวุโสจะพยายามพูดให้เปลี่ยนใจ ซึ่งถ้าไม่สามารถพูดให้เปลี่ยนใจได้ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะต้องร่วมกันจัดทำพิธีแยกสกุลออกจากกัน เพื่อไม่ให้คู่หญิงชายเป็นหมั้นไม่เป็นคนมีบาป มีอายุยืนและไม่คลอดลูกที่เป็นใบ้หรือโง่ เวลาแต่งงานที่นิยมส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน

การจัดงานแต่งงาน เมื่อชายหนุ่มต้องการแต่งงานกับหญิงใด และหญิงสาวนั้นตกลง ชายหนุ่มคนนั้นจะต้องบอกบิดาหรือพี่ชายคนใดคนหนึ่งของเขา เพื่อไปติดต่อกับบิดาของหญิงสาว ถ้าบิดาของฝ่ายหญิงเสียชีวิต ก็จะต้องขอกับพี่ชายแทน โดยที่ฝ่ายชายจะต้องนำเหล้า 1 ขวด ที่จะดื่มด้วยกันไปที่บ้านของบิดาของหญิงสาวและพูดจาสุขอ โดยกล่าวว่า “ถ้าให้ลูกสาวมาเป็นสะใภ้ของเขาแล้ว เขาจะเลี้ยงดูไม่ให้อดอยาก” ซึ่งจะเป็นผลให้เกิดการหมั้นหมายกันด้วยการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน โดยใช้เหรียญเงินรูปปี เมื่อหมั้นหมายแล้วหากหญิงสาวเปลี่ยนใจไม่ยอมแต่งงานด้วย ครอบครัวของชายหนุ่มจะได้เงินนั้นไป แต่ถ้าชายหนุ่มไม่ยอมแต่งงานด้วยเงินนั้นก็จะเป็นของครอบครัวฝ่ายหญิง แต่ถ้าภายหลังแต่งงานแล้วทั้งสองฝ่ายพร้อมใจที่จะแยกทางกันก็ต้องแบ่งเงินนั้นกัน

พิธีแต่งงานจะถูกจัดขึ้นที่บ้านฝ่ายชาย ฝ่ายชายจะเป็นผู้จัดการเรื่องอาหารที่เลี้ยงแขกและสิ่งของทั้งหมดที่ต้องใช้ในงาน ในการแต่งงานนั้นญาติฝ่ายหญิงจะไปร่วมงานด้วยก็ได้ แต่โดยปกติจะไม่ไปร่วมพิธี เพราะถือว่าการยกลูกสาวให้ไปเป็นการสูญเสียของครอบครัว ชายหนุ่มจะนำหญิงสาวที่ตนจะแต่งงานด้วยนั้น ไปอยู่ที่บ้านญาติของตนในหมู่บ้าน ที่พอใจจะรับเธอไว้จนกระทั่งถึงวันแต่งงาน ซึ่งวันเริ่มพิธีแต่งงานจะเป็นวันฤกษ์ดีของครอบครัวฝ่ายชาย วันแต่งงานที่แน่นอนจะถูกประกาศล่วงหน้าแก่ทุก ๆ คนในหมู่บ้านและบุคคลในหมู่บ้านใกล้เคียง พิธีแต่งงานจะมีทั้งหมด 3 วันด้วยกัน ในวันแรกของพิธีแต่งงานเรียกว่า “เซอคา” ซึ่งจะเริ่มพิธีโดยการไปรับตัวเจ้าสาวที่บ้านญาติเจ้าบ่าว ผู้ไปรับตัวเจ้าสาวนั้นต้องเป็นญาติสนิทของฝ่ายชายและเป็นญาติที่เป็นหญิงเท่านั้น แต่ถ้าหากเจ้าสาวเป็นคนต่างหมู่บ้านในการนำเจ้าสาวเข้าหมู่บ้านนั้น จะต้องให้เจ้าสาวเดินเข้าทางประตูหมู่บ้าน และทำพิธีขออนุญาตเข้ามาเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน โดยเซ่นไหว้ด้วยไข่ต้มสุก 1 ฟอง ในการเซ่นไหว้นั้นจะต้องหันหน้าเข้าหาประตูคุ้มครองหมู่บ้าน ซึ่งหลังเซ่นไหว้แล้วเจ้าสาวจะต้องกินไข่ฟองนั้นให้หมด ณ ประตูคุ้มครองหมู่บ้าน โดยไม่ให้ไข่ตก เมื่อมาถึงบ้าน

เจ้าบ่าว ก่อนที่จะขึ้นไปบนบ้าน เจ้าสาวจะต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย ณ ชั้นบันไดชั้นที่หนึ่ง โดยเปลี่ยนไปสวมกระโปรงสีขาว สวมหมวกแบบจีน และล้างเท้าด้วยน้ำสะอาดเพื่อเดินเข้าไปในบ้านของเจ้าบ่าว ในขณะที่เดินเข้าไปในบ้านนั้นจะมีการเอาดินขวางหลังคาบ้าน หรือเอาไม้ตีหลังคาบ้าน พร้อมกับกำการโห่ร้อง เพราะเชื่อว่าการทำเช่นนี้จะช่วยขับไล่ความชั่วร้ายให้หมดไป และถือเคล็ดกันว่า จะช่วยให้หญิงนั้นมีบุตรคนแรกเป็นผู้ชาย อันเป็นการป้องกันไม่ให้สามีไปมีภรรยาใหม่

เมื่อเข้าไปในบ้านแล้วคู่บ่าวสาวจะต้มไข่ 1 ฟองที่เตาไฟด้านห้องนอนผู้หญิง ทั้งคู่จะนั่งหันหน้าไปทางเตาไฟ โดยฝ่ายชายจะนั่งอยู่ด้านหลังฝ่ายหญิงและ“เย้หม่อ”(ผู้ดำเนินการ)จะเป็นคนจัดการให้คู่สมรสส่งไขวนไปรอบตัว 3 รอบ การส่งไข่จะต้องส่งวนไปทางซ้ายมือ เจ้าบ่าวจะส่งด้วยมือข้างขวา ส่วนเจ้าสาวจะรับด้วยมือข้างซ้าย เมื่อครบ 3 รอบแล้ว “เย้หม่อ” จะทำหน้าที่ปลอกไข่ฟองที่วนนั้น แล้วแบ่งครึ่งเพื่อให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวกินร่วมกัน การกินไข่นี้ร่วมกันนี้ถือว่า เป็นการแสดงว่าคู่สมรสนั้นได้เป็นสามีภรรยากันอย่างถูกต้องตามประเพณีแล้ว หลังจากนั้น “เย้หม่อ” จะฆ่าไก่ 1 ตัว ถอนขนฆ่าและล้าง ทำความสะอาดเพื่อนำมาแกง เมื่อไก่สุก ตักใส่ถ้วย แล้ววางบนขันโตกพร้อมกับตะเกียบ น้ำชา และเหล้า เพื่อให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวกินอาหารร่วมกัน ซึ่งอาหารมื้อนี้จะถือว่าเป็นอาหารมื้อแรก ในการกินนั้นเจ้าบ่าวต้องกินก่อน เมื่อเจ้าบ่าวอิ่มแล้วจึงให้เจ้าสาวกินทีหลัง และเมื่อทั้งสองกินอิ่มแล้วจะมีการฆ่าหมู 1 ตัว ซึ่ง “เย้หม่อ” คนเดิมจะเป็นผู้ฆ่าหมู การฆ่าหมูนั้นจะกระทำโดยการใช้มีดปลายแหลมแทงลงไปตรงคอหมู และผ่าท้องหมูเพื่อนำดีและตับหมูออกมาดูว่าลูกคนแรกจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง มีบุตรจำนวนกี่คน และจะมีฐานะอย่างไร แล้วเก็บถุงน้ำดีไว้ โดยมีดไว้กับหิ้งบูชาบรรพบุรุษ หลังจากนั้นเจ้าสาวจะแต่งตัวใหม่ด้วยเสื้อผ้าและหมวกที่ใส่มาจากบ้านญาติฝ่ายชายในตอนเช้า

หมูที่ฆ่านั้นจะต้องแบ่งฆ่าหมูและซี่โครงหมูให้กับ “เย้หม่อ” และภายหลังจากนำหมูมาปรุงเป็นอาหารเรียบร้อยแล้ว เจ้าบ่าวจะต้องป้อนข้าวให้เจ้าสาวกินเป็นอาหารมื้อเย็น และระหว่างนี้หม่อผีจะสวดอวยพรให้คู่บ่าวสาว ซึ่งบทสวดนี้จะพูดถึงบทบาทของสามีและภรรยา รวมทั้งวิธีการครองคู่ที่ยาวนาน ในการสวดมนต์หม่อผีจะต้องยืนตรงเตาไฟทางห้องนอนฝ่ายชาย นอกจากนั้นแล้วอาหารมื้อเย็นนี้ จะมีการเชิญผู้อาวุโสทั้งหมดในหมู่บ้าน มาร่วมรับประทานอาหาร และแสดงความยินดีกับคู่สมรสด้วย

พิธีแต่งงานวันที่สอง เรียกว่า “เซเป่อแย๊ะ” ซึ่งจะมีการนำเอาเนื้อหมูที่ฆ่าในวันที่หนึ่งและใส่กระดูกไว้มาปรุงเป็นอาหารเลี้ยงแขก โดยจะต้องให้ซี่โครงหมู 1 ซีกกับผู้เปิดกระซุนี ช่วงบ่ายจะมีการเลี้ยงอาหารผู้อาวุโสในหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่ผู้อาวุโสนั่งล้อมวงขันโตกทานข้าวนั้น เจ้าบ่าวจะรินเหล้าเพื่อขอพรจากผู้อาวุโสเหล่านั้น ในการรินเหล้าเจ้าบ่าวจะถือแก้วเหล้าด้วยมือซ้าย และถือขวดเหล้าด้วยมือขวา การถือขวดเหล้านั้นมือจะต้องจับตรงคอขวดแล้วเอานิ้วชี้ของมือข้างขวาปิดปากขวดหลังจากที่รินเหล้าออกจากขวดแล้ว การรินเหล้าขอพร ต้องริน

เหล่าลงในแก้วแล้วจะส่งให้ผู้อาวุโสดื่มก่อนและรินให้ตนเองดื่มตาม โดยจะต้องทำอย่างนี้กับ ผู้อาวุโสที่มาร่วมงานทุกคน การรินเหล้าจะต้องรินโดยวนไปทางขวา ส่วนแก้วเหล้าที่ใช้ นั้นจะใช้ใบเดียวเท่านั้น และการรินเหล้าขอพรนี้จะเริ่มจากผู้อาวุโสฝ่ายหญิง เมื่อหญิงอาวุโสให้พรครบทุกคน หลังจากนั้นก็จะเป็นการขอพรจากพี่น้องร่วมบิดามารดาของตัวเจ้าบ่าวเอง ส่วนลำดับสุดท้ายในการขอพรของเจ้าบ่าวก็คือผู้อาวุโสชาย และในการขอพรนี้ผู้อาวุโสมักจะมีของที่ระลึกให้กับเจ้าบ่าวด้วย ของที่ระลึกส่วนใหญ่ก็จะเป็นเงิน หรือของมีค่าอื่น ๆ

ต่อมาเมื่อขอพรจากผู้อาวุโสเรียบร้อยแล้ว จะเป็นพิธีการป้อนไข่ การป้อนไข่นี้จะทำนอกบ้าน ดังนั้นเจ้าบ่าวจะต้องพาเจ้าสาวออกนอกบ้าน ซึ่งก่อนออกจากบ้านเจ้าบ่าวจะต้องสะพายกระเป๋าซึ่งมีไข่อยู่ในกระเป๋ามาให้กับเจ้าสาว กระเป๋าที่สะพายนั้นจะต้องสะพายแบบพาดไปด้านขวา เมื่อออกมานอกบ้านและถึงบริเวณที่จะทำพิธีป้อนไข่นั้น เจ้าบ่าวจะต้องล้างขามือ และหน้าให้เจ้าสาว จากนั้นเจ้าบ่าวจะปลอกไข่ ป้อนไข่ให้ตนเอง และป้อนให้เจ้าสาวทีหลัง เมื่อป้อนไข่เสร็จ เจ้าบ่าวต้องเปลี่ยนการสะพายกระเป๋าของเจ้าสาวโดยให้สายสะพายอยู่บนหัวและให้ส่วนกระเป๋าอยู่ด้านหลัง แล้วพาขึ้นไปบนบ้าน ซึ่งการทำพิธีทุกขั้นตอนที่ผ่านมาจะต้องมีคนคอยประคองเจ้าสาวทั้งด้านซ้ายและขวาตลอด หลังพิธีป้อนไข่จะเป็นพิธีการไปกินข้าวที่บ้าน “เย้หม่อ” ซึ่งในการเดินทางกลับบ้าน “เย้หม่อ” นั้นจะต้องตั้งขบวนโดยให้เจ้าสาวอยู่หลังสุดของขบวน ส่วนเจ้าบ่าวไม่ได้ไปด้วย ขบวนที่ไปกินข้าวที่บ้าน “เย้หม่อ” นั้นจะประกอบไปด้วยหมอมือ 1 คน ผู้ช่วยหมอมือ 1 คน และญาติฝ่ายเจ้าบ่าวที่เป็นเพศหญิงซึ่งไม่จำกัดจำนวน เมื่อไปถึงบ้าน “เย้หม่อ” เจ้าสาวจะเอากล่องข้าวให้เจ้าบ้านที่เป็นผู้หญิง ซึ่งเจ้าบ้านที่รับกล่องข้าวนั้นจะให้พรว่า “ขอให้มีความสุขไว้สืบสกุลไว ๆ” หลังจากนั้นจะเป็นการตั้งขันโตกเพื่อร่วมกันกินอาหาร ในการกินข้าวมื้อนี้ เจ้าสาวจะต้องเป็นผู้เริ่มก่อน โดยเริ่มจากการดื่มเหล้าและตามด้วยอาหารทุกชนิดที่วางอยู่บนขันโตก เมื่อทุกคนกินอิ่มแล้วจะต้องใช้มือขวาจับขอบขันโตกและให้หมอมือนำสวดมนต์ เพื่อขอบคุณเจ้าบ้าน และขอบคุณเจ้าสาวที่ทำให้พวกเขาได้มีโอกาสกินข้าวมื้อนี้ จากนั้นทุกคนจะตั้งขบวนกลับบ้านเจ้าบ่าว ซึ่งขบวนที่ตั้งนั้นจะต้องเหมือนตอนมาจากบ้านเจ้าบ่าว

เมื่อเจ้าสาวถึงบ้านเจ้าบ่าวแล้วภายในบ้านแม่ของเจ้าบ่าวจะต้องต้มไข่ 1 ฟอง เพื่อป้อนให้ตนเองและให้เจ้าสาวกิน เพื่อเป็นการแสดงว่ายอมรับเจ้าสาวเป็นลูกสะใภ้ด้วยความเต็มใจ จากนั้นเจ้าสาวจะต้องไปตักน้ำบริสุทธิ์จากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน โดยการนำถ้ำน้ำขนาดเล็ก 3 ถ้ำ ชันน้ำ 1 ใบ ใส่ถ้วยสะพายหลัง เมื่อไปถึงบ่อน้ำจะต้องเอาผ้าโพกหัวออก และล้างเท้า หัวเข้า มือ และหน้า เพื่อชำระร่างกายให้สะอาด และทำการกรอกน้ำลงในถ้ำน้ำเพื่อนำกลับมายังบ้านเจ้าบ่าว เมื่อขบวนที่ไปตักน้ำกลับมาถึงบ้านแล้ว เจ้าสาวจะต้องเดินเข้าบ้านเป็นลำดับที่สุดท้าย

ตกกลางคืนจะเป็นการเลี้ยงอาหารเย็นให้แขก ซึ่งในคืนนี้จะไม่มีการผูกธนู แต่จะเป็นวัยรุ่นและผู้ใหญ่ที่มีอายุไม่เกิน 50 ปี ในคืนนี้เจ้าสาวจะเป็นฝ่ายรินเหล้าขอพรและขอบคุณแขกที่มาร่วมงาน ในการรินเหล้านั้นเจ้าสาวจะต้องถือขวดเหล้าด้วยมือขวา ซึ่งในการจับขวดเหล้านั้นจะต้องจับตรงก้นขวดเพื่อรินเหล้าลงแก้วให้แขกดื่ม โดยที่ตัวเจ้าสาวไม่ต้องดื่มเหล้าตามเหมือนเจ้าบ่าว ในการรินเหล้าขอพรของเจ้าสาวนั้นจะต้องมีคนช่วยเหลือ คือ พี่ชายเจ้าบ่าว และเหล้าที่ใช้ในพิธีนี้ทั้งหมดจะเป็นเหล้าที่ดื่มเองเท่านั้น คืนนี้จะมีการขว้างปาข้าวไปที่เจ้าบ่าว เจ้าสาว และแขกที่มาร่วมงานอย่างสนุกสนาน ซึ่งการขว้างปาข้าวนี้เชื่อกันว่าจะทำให้เกิดโชคลาภ และมีแต่ความโชคดีตลอดไป ส่วนขั้นตอนสุดท้ายในค่ำคืนนี้จะเป็นการผูกข้อมือต้อนรับเจ้าสาว จากญาติฝ่ายเจ้าบ่าว

พิธีแต่งงานวันที่สาม เรียกว่า "ย่องซอลေး" มีการฆ่าไก่ 1 ตัว เพื่อทำอาหารเลี้ยงผู้อาวสุ หลังจากนั้นจะมีการทำพิธีให้เจ้าสาวไปตัดต้นกล้วย เพื่อนำมาต้มเป็นอาหารให้ครอบครัวกิน เพราะเชื่อว่าจะเป็นเคล็ดทำให้มีลูกหลานสืบเผ่าพันธุ์ต่อไปมากมายเหมือนต้นกล้วย นอกจากนี้เจ้าสาวยังต้องทำพิธีไปหาพิน ต่าข้าว และปั้นด้ายทอผ้าด้วย ซึ่งตลอดการทำพิธีเหล่านี้จะมี "เข้หม่อ" เป็นผู้กำกับและมีเด็กคนหนึ่งเป็นผู้ช่วย เรียกว่า "หม่อซ้อ" เด็กคนนี้อาจเป็นเด็กหญิงหรือเด็กชายก็ได้

การตาย(ซี้ย่อง)

ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ามีทัศนคติต่อการตายว่า เป็นการเคลื่อนย้ายออกจากชาวโลกของผู้ที่มีชีวิต ไปสู่โลกของบรรพบุรุษ พ่อแม่พี่น้อง หรือสามีภรรยาที่ตายไปก่อนหน้าแล้วที่เมืองผี ซึ่งมีลักษณะเป็นหมู่บ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านอำเภอของพวกเขา เมืองผีจะมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เหมือนเมืองมนุษย์ ดังนั้นเมืองผีจึงเป็นภพชะง่อนของหมู่บ้านที่พวกเขาอาศัยอยู่ พิธีกรรมต่าง ๆ สำหรับคนตายจึงได้ถูกกระทำเพื่อให้คนตายซึ่งจะกลายเป็นผีบรรพบุรุษได้อยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ เพื่อจะได้ประทานความอุดมสมบูรณ์กลับมาให้ลูกหลานที่เมืองมนุษย์เช่นกัน

เมื่อมีคนตายเกิดขึ้น หากมีการจัดการศพตามธรรมเนียมปฏิบัติที่กำหนดไว้ใน "วิถีแห่งอำเภอ" ซึ่งเรียกว่า "อำเภอซ้อ" อย่างถูกต้องแล้ว ภัยอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดจากการตายที่จะมีต่อมนุษย์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ก็จะถูกขจัดไป และย่อมหมายถึงเป็นการให้หลักประกันหรือความมั่นใจว่าสายตระกูลนั้น ๆ ก็จะมีคนสืบทอดยืดยาวต่อไปได้ ทันทที่มีคนตายในบ้าน พวกญาติพี่น้อง หรือสมาชิกในครอบครัวจะทำพิธีอาบน้ำชำระร่างกายให้กับผู้ตาย พร้อมทั้งแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาชาชุดพิเศษที่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้า จากนั้นนำเงินเหรียญบาทใส่เข้าไปในปากของผู้ตาย พร้อมกับบอกกล่าวกับผู้ตายให้นำไปใช้หาซื้อสิ่งของต่าง ๆ ที่อยากได้ในโลกของบรรพบุรุษ สำหรับเครื่องประดับอื่น ๆ ที่ผู้ตายสวมใส่อยู่ เช่น สร้อยคอ แหวน นาฬิกา หรือสมบัติมีค่าของผู้ตาย จะให้นำติดตัวไป

โดยไม่ถอดออก พวกเขาจะใช้ผ้าสีดำห่อร่างผู้ตายให้มิดชิด แล้วคลุมทับด้วยผ้าแพรสีแดงอีกชั้นหนึ่ง และตั้งศพของผู้ตายไว้ตรงมุมใดมุมหนึ่งของบ้านทางห้องนอนฝ่ายชาย จากนั้นก็จะมี การท่องหรือกล่าวนามของบรรพบุรุษในสายสกุลของผู้ตาย ตามธรรมเนียมแล้วนิยมให้ลูกชายเป็น ผู้ทำหน้าที่นี้ แต่หากลูกชายจำรายชื่อบรรพบุรุษไม่ได้ ก็จะให้พระประจำหมู่บ้านเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ แทน พิธีกรรมนี้จึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความต่อเนื่องยาวนานของสายตระกูล ว่ามีการสืบทอด กันลงมาอย่างไรจากใครถึงใคร เพื่อให้คนในสายสกุลและญาติพี่น้องได้มีโอกาสทบทวน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่สำคัญที่สุดในชีวิตทางสังคม ประเพณี เศรษฐกิจ และการเมืองของสังคมมนุษย์ในระดับสังคมเผ่าพันธุ์

หลังการจตุรูปเทียน เช่นน้ำชา และร่ายชื่อบรรพบุรุษเสร็จ ญาติพี่น้องของผู้ตาย จะจับมือคนตาย เพื่อให้คนตายรับรู้ว่าการหลับของผู้ตายในครั้งนี้ จะไม่ตื่นขึ้นมาอีก ขอให้ไปสู่ สุขคติ เมื่อบอกกล่าวแก่ผู้ตายแล้ว ญาติผู้ตายจะนำข้าวของเครื่องใช้ และสัมภาระต่าง ๆ ที่จะ มอบให้แก่ผู้ตาย วางไว้เหนือศีรษะผู้ตาย และเช่นข้าว ปลา อาหารที่ผู้ตายชอบ ในการนี้ผู้มาร่วม งานที่บ้านศพทุกคน จะต้องมีการเช่นไหว้ผู้ตายก่อนรับประทานอาหารทุกครั้งด้วย ในช่วงที่ตั้งศพ อยู่ที่บ้าน ประมาณ 3-7 วันนี้ จะมีพิธีนั่งเป็นเพื่อนศพทุกคืน จนกว่าจะนำศพไปฝัง โดยจะมีญาติ พี่น้อง มิตรสหายและเพื่อนบ้านพากันมาอยู่เป็นเพื่อนศพ ในพิธีกรรมอยู่เป็นเพื่อนศพนี้จะมีการเล่น การพนัน การร้องให้อาลัยผู้ตาย การเล่นตะเกียบ การร้องเพลงและการแสดงต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำ เฉพาะในโอกาสที่มีการตายเกิดขึ้นเท่านั้น นอกจากนั้นแล้ว เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมข้าวปลา อาหารไว้เลี้ยงผู้ที่มาร่วมอยู่เป็นเพื่อนศพด้วย วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมเหล่านี้จึงเป็นไปเพื่อ เป็นการปลอบขวัญ ให้กำลังใจกับญาติพี่น้องของผู้ตาย และเป็นการตอกย้ำถึงความสัมพันธ์แบบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันเครือญาติในสังคม

การทำโลงศพเป็นเรื่องสำคัญในพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพของชาวอำเภอ ผู้ชายใน หมู่บ้านซึ่งมีวันเกิดไม่ตรงกับผู้ตาย จำนวน 7-10 คน จะต้องเข้าไปในป่าเพื่อตัดไม้มาทำโลงศพ ไม้ นั้นจะต้องไม่กลวงหรือมีตำหนิ ในการตัดไม้จะต้องให้ลำต้นของไม้ที่ล้มลงหันไปทางอื่น จะหันชี้ เข้ามาทางหมู่บ้านไม่ได้ เมื่อโค่นต้นไม้ลงมาแล้วก็จะตัดท่อนซุงนั้นออกให้ได้ขนาดความยาวที่ พอเหมาะ แล้วนำท่อนไม้นั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามความยาว ส่วนล่างของท่อนไม้จะได้รับการ ตกแต่งด้วยการใช้ขวานตากให้โค้งมนลักษณะคล้ายลำเรือ ด้านในจะขุดเป็นร่อง เมื่อเสร็จ แล้วจะมีลักษณะเหมือนเรือซุงที่ทำจากไม้ทั้งท่อน ส่วนฝาโลงนั้นก็จะใช้ขวานตากตกแต่งอย่าง ประณีต ให้มีลักษณะเฉพาะตามที่เรียกว่ามี "ปีก" และ "จุมูก" การทำฝาโลงต้องมีความพิถีพิถัน เป็นพิเศษ เพื่อให้ฝานี้ครอบลงไปบนตัวโลงได้อย่างแนบสนิทพอดีบพอดี นอกจากนั้นแล้วยังต้อง ทำขาตั้งพิเศษ ที่สามารถวางโลงศพได้อย่างมั่นคงอีกด้วย การตัดไม้ทำโลงศพนี้ จึงใช้เวลามาก กว่า 2 วัน และในระหว่างที่มีการตัดไม้นี้ จะมีการร้องเพลงด้วยทำนองที่เศร้าสร้อย ซึ่งมี

ความหมายว่า ต้นไม้เมื่อตัดไปก็มีหน่อใบขึ้นมาใหม่ แต่คนตายจากไปไม่มีใครที่ไหนจะมาแทนที่ได้ จึงเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ ขออย่าได้มีเหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นในชุมชนของเราอีกเลย

เมื่อทำโลงเสร็จก็จะยกกลับบ้าน และก่อนที่จะนำโลงศพเข้าบ้านนั้น สมาชิกหนึ่งคนของแต่ละครัวเรือนในหมู่บ้าน และสมาชิกภายในครอบครัวผู้ตาย จะทำพิธี "ชำระล้าง" โลงศพ ด้วยการเทเหล้ารดราดที่โลงศพพอเป็นพิธี จากนั้นจะนำปุ๋ยนุ่นมาบรรจุลงไปในโลงทั้งตัวโลงและฝาโลง เพื่อให้ผู้ตายนอนนุ่มสบาย และอบอุ่น มีการสร้างบ้านจำลองหลังเล็ก ๆ โดยใช้ไม้ไผ่ และทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ให้กับผู้ตายด้วย แล้วจึงยกโลงศพเข้ามาภายในบ้าน นำศพและบ้านจำลองใส่ในโลง ต่อด้วยการทำพิธี "เช็ดน้ำตา" ให้แก่ผู้ตาย โดยใช้สำลีเช็ดตามบริเวณตาของผู้ตาย และนำเสื้อผ้าอีกสองสามชุดวางบนร่างผู้ตาย แล้วห่อหุ้มด้วยผ้าห่อศพสีดำ ปิดทับด้วยผ้าแพรสีแดงและปิดฝาโลง โดยนำยางไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติในการป้องกันกลิ่นศพ มาทาตามรอยต่อระหว่างตัวโลงกับฝาโลงให้สนิทแน่น พร้อมทั้งใช้เชือกมัดตัวโลงกับฝาโลงให้ติดกันแน่นหนา ปัจจุบันหมู่บ้านปลายฟ้าอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การตัดไม้ถือเป็นความผิดที่ร้ายแรง และเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้มงวดในเรื่องการตัดไม้มาก การตัดไม้เพื่อทำโลงศพจึงไม่มีอีกต่อไป ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจึงต้องปรับ พิธีกรรมโดยการซื้อโลงศพ และซื้อน้ำยาฟอร์มาลีน แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การจัดพิธีเป็นพิธีที่สมบูรณ ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้าจะมีการจำลองโลงศพขนาดเล็กตามแบบโลงศพดั้งเดิมของชาวอำเภอลำในโลงศพที่ซื้อมา ส่วนการมาเคารพศพของชาวบ้านนั้น จะกระทำด้วยการรินน้ำชา และเหล้าลงใต้ถุนบ้าน เป็นจำนวน 3 ครั้ง และจะมีการนำไก่ ไช้ไก่ พืชผักต่าง ๆ หรือเงินมาช่วยเหลือในงานศพด้วย

ก่อนนำศพไปฝัง หมอผีจะต้องทำพิธีสวดมนต์สองวันสามคืน การสวดนี้จะเป็นการชี้เส้นทางให้กับผู้ตาย โดยบอกว่า "อย่าเดินไปตามเส้นทางสายบนสุดและล่างสุด เพราะจะนำท่านไปสู่ความตายร้าย แต่จงใช้เส้นทางสายกลาง มันจะนำท่านไปสู่ดินแดนของบรรพบุรุษ" ในกรณีที่ผู้ตายเป็นผู้อาวุโสและเป็นคนสำคัญของชุมชน จะต้องมีการฆ่าควายหนึ่งหรือสองตัวเพื่อเช่นสังเวद्यด้วย การเช่นไหว้ถ้าใช้สัตว์น้อยตัว ก็จะทำให้พรที่ได้รับลดน้อยลงตามลำดับด้วย ในการทำพิธีฆ่าควายนั้นจะต้องใช้พระใหญ่ที่เรียกว่า "พิมะ" เป็นผู้ทำพิธี โดยพิมะจะทำพิธีเรียกให้ผีผู้ช่วยและวิญญาณผู้ตายมาช่วยเขาแทงควายได้อย่างถูกต้องตามพิธีการ ในทันทีที่ควายถูกมัดไว้ อย่างแน่นหนา ขนابด้วยเสาแข็งแรงสองต้น พิมะจะใช้หอกด้ามยาวแทงในตำแหน่งรักแร้ซึ่งตรงกับหัวใจ จากนั้นชายหนุ่มที่เตรียมพร้อมอยู่ จะช่วยกันแหงนหน้าควายแล้วเอาน้ำกรอกปากควายเพื่อป้องกันไม่ให้ควายส่งเสียงร้องครวญคราง เมื่อควายตายสนิทแล้วจะถูกปลดออกจากหลักปล่อยให้ล้มตัวนอนตะแคง มัดขาหน้าคู่หนึ่ง ขาหลังคู่หนึ่งเข้ากับหลักไม้ที่ตอกแน่นในดินพร้อมกันนั้นก็จะเอาข้าวเปลือกที่เตรียมไว้ในตะกร้าเทลงไปในหัวของควาย เนื้อควายที่ถูกฆ่านี้จะ

ถูกแจกจ่ายให้แก่หมอผีและผู้มาช่วยงานทุกคน ห้ามเจ้าของบ้านนำเนื้อควายนี้อำนาจประทานโดยเด็ดขาด

เมื่อได้กำหนดเวลาที่จะนำศพไปฝัง พวกผู้ชายหนุ่ม ๆ ที่แข็งแรงจะนำไม้เสาสองต้นที่ตรงยาวและแข็งแรงมาทำเป็นคานหาม โดยนำมาประกบสองข้างของโลงแล้วมัดด้วยเชือกอย่างแน่นหนา (หากเป็นศพเด็กจะใช้ไม้เพียงท่อนเดียว) จากนั้นก็จะช่วยกันหามไปยังป่าช้าของหมู่บ้าน (มีกฎข้อบังคับในการเคลื่อนย้ายศพว่า ห้ามเคลื่อนย้ายศพไปสู่ป่าช้าด้วยสิ่งอื่นใดนอกจากการใช้แรงงานคนเท่านั้น) ในวันที่มีการเคลื่อนย้ายศพเจ้าภาพจะแจกขิงหรือใบขิง โดยมีความเชื่อว่าสามารถป้องกันการถูกผีหยิกได้ หลุมที่จะฝังศพต้องขุดในทิศทางทิศตะวันออก-ตะวันตก หลุมนี้จะขุดเตรียมไว้หนึ่งวันล่วงหน้า(หากไม่มีการฆ่าควายสามารถขุดทันทีในวันนั้นเลย) ในขณะที่ศพถูกหามออกจากตัวบ้าน จะต้องดึงเอาแฝกที่ใช้มุงหลังคาออกจากชายคาบ้านหนึ่งกำมือ(ปัจจุบันบ้านที่สร้างด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี หากมีคนตายในบ้านก็ต้องเตรียมแฝกไว้) แล้วหนีบติดกับเชือกที่มัดตัวโลงศพ เพื่อนำไปป่าช้าด้วย เมื่อนำศพไปถึงป่าช้า จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า ผู้ตายสามารถที่จะได้ยินเสียงต่าง ๆ ในโลกของบรรพบุรุษ รวมทั้งพิธีกรรมที่จะป้องกันไม่ให้ "ผีเสื้อ" มาขุดเอาศพขึ้นมา การฝังศพจึงต้องหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันออก แท้ที่ไปทางทิศตะวันตก โลงศพจะถูกกลบด้วยดิน ส่วนสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวของผู้ตายนั้นจะถูกจัดวางไว้บนหลุมศพ ครอบครัวที่มีการให้ม้า เพื่อใช้สำหรับขี่ไปเมืองผีได้อย่างรวดเร็วและไม่ลำบากนั้น ม้าจะถูกมัดหรือปล่อยให้ตายอยู่ในป่า ดังนั้นเพื่อป้องกันการถูกขโมย จึงมีกฎหมายห้ามทุกคนเข้าออกป่าช้า นอกจากตอนที่มีการฝังศพคนต่อไป เมื่อเสร็จพิธีผู้เข้าร่วมพิธีจะจับเส้นเชือกที่ผูกโยงกับหลุมศพ หันหน้าไปฝังทิศทางที่จะกลับหมู่บ้านและก้าวเดินไปพร้อม ๆ กันสองสามก้าวโดยไม่เหลียวหลัง(ผู้เป็นญาติกับผู้ตายจะต้องเดินนำหน้าทั้งขามาและขากลับ) จากนั้นก็ปล่อยเชือกจากมือพร้อมกันทุกคน แล้วรีบเดินกลับหมู่บ้าน หนึ่งในการฝังศพนั้นจะต้องฝังไต้ต้นไม้ เพราะต้นไม้จะเป็นที่สำหรับสิงสถิตย์ของดวงวิญญาณของผู้ตาย และห้ามตัดไม้บริเวณหลุมศพเด็ดขาด เมื่อถึงหมู่บ้านจะมีการจัดพิธีกินเลี้ยง ซึ่งถือว่าเป็นการเลี้ยงแห่งการพลัดพราก เป็นการแสดงให้เห็นคนตายรู้ว่า บัดนี้ได้มีอุปสรรคขวางกั้นที่ไม่สามารถทำร่วมกันได้ระหว่างคนตายกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะฉะนั้นผู้ตายจะต้องไม่กลับมาบงกชครอบครัว และเมื่อครบรอบหนึ่งปีหลังจากวันตาย ครอบครัวก็จะมีการเซ่นไหว้ด้วยหมู เพื่อจัดพิธีกรรมเซ่นไหว้ผู้ตายพร้อมทั้งอันเชิญบรรพบุรุษคนนั้นให้มาปกป้องรักษาคุ้มครองครัวเรือน

สรุปแล้ว ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่ชาวอำเภอบ้านปลายฟ้ายังคงยึดถือและปฏิบัติ นั้น มีหน้าที่ช่วยยึดเหนี่ยวผู้คนในชุมชนให้รวมกลุ่มกันเป็นปึกแผ่น และทำหน้าที่รักษาสังคมอำเภอบ้านปลายฟ้าให้ดำรงอยู่จวบจนถึงปัจจุบัน การอยู่ในสังคมเดียวกันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี ความเชื่อ ความศรัทธา ทัศนคติ และมีอารมณ์ความรู้สึกทำนองเดียวกัน โดยร่วมกันประกอบ

พิธีกรรมและปฏิบัติตามความเชื่อที่บรรพบุรุษเคยปฏิบัติ พร้อมทั้งรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้สืบต่อไป ภายใต้สภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงสังคมและสภาพแวดล้อม เนื่องจากมีการรับวิทยาการและความเจริญจากภายนอกชุมชน อันมีผลทำให้ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมบางส่วนเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น มีการเปลี่ยนขั้นตอนของพิธีกรรม สิ่งของที่ใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้ และเวลาในการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น หากแต่สิ่งหนึ่งที่ชุมชนบ้านปลายฟ้ายังคงรักษาไว้ได้ก็คือ วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดมาแต่อดีต เพื่อเป็นการสืบเผ่าพันธุ์และรำลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไป

การมองภาพจากการเข้าร่วมกิจกรรม ความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติทางศาสนาที่เด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติที่มีการปรับเปลี่ยนไป ภายหลังจากการได้รับรู้วิถีคิดใหม่ทางศาสนาพุทธเข้ามาเพิ่มเติม ความสัมพันธ์ระหว่างผีกับคนในปัจจุบัน ตามความคิดของเด็กเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน เด็ก ๆ เริ่มคลายความเชื่อในเรื่องผีลง พวกเขาเริ่มไม่แน่ใจว่า ผีบรรพบุรุษจะสามารถคุ้มครองดูแลให้พวกเขามีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข และเพียบพร้อมไปด้วยปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พวกเขา มองว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละบุคคลนั้น ก็เนื่องมาจากผลบุญที่แต่ละคนได้ทำมาก่อน ตามหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา เมื่อพูดถึงเรื่องผี ไม่ว่าจะเป็ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีป่า แปะเข้อ หรือ ลาเหยียะ พวกเขามีแต่ความรู้สึกกลัว ความกลัวทำให้เด็กกลายเป็นผู้ที่สร้างภาระให้กับพ่อแม่และผู้ปกครองเพิ่มมากขึ้น และต้องพึ่งพิงอาศัยผู้อื่นตลอด เช่น เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ความกลัวผีทำให้ เด็กชายเตย ไม่กล้าอาบน้ำในห้องน้ำคนเดียว แต่ต้องให้อาพี่(ย่า)ยืนเฝ้ารออยู่หน้าห้องน้ำ และเด็กชายเตยจะคอยตะโกนเรียกอาพี่อยู่ตลอดเวลา หรือการที่เด็กชายตาล กลัวผีไม่กล้าอยู่บ้านหรือนอนในบ้านคนเดียว เวลาแม่ไปเที่ยวบ้านข้างเคียงหรือทำธุระส่วนตัวอื่น ๆ เด็กชายตาล จะคอยตามแม่ไปทุกที่ และเมื่อเวลาผ่านไปสักกระยะหนึ่ง เด็กชายตาล ก็จะเริ่มชวนแม่กลับบ้าน เมื่อแม่บอกให้กลับไปคนเดียว เด็กชายตาล ก็จะตอบแม่ว่า กลัวผี ทั้ง ๆ ที่ช่วงนั้นเป็นเวลากลางวัน

ผีตามทหรสนะของเด็ก ๆ จึงกลายเป็นสิ่งชั่วร้าย ที่คอยหลอกหลอนและคอยตามทำร้ายพวกเขา ความเชื่อของเด็กตามแนวทางนี้ น่าจะเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการปลุกฝังของผู้ใหญ่ เช่น เมื่อเด็กร้องไห้ ผู้ใหญ่ก็จะขู่เด็กว่า "หยุดร้องไห้ นะ ไม่งั้นเดี๋ยวนั้นเดี๋ยวมผีจะมากินตับ" หรือ "ไปป่าคนเดียวระวังถูกผีจับตัวไป ไม่ได้เห็นหน้าพ่อแม่อีก" ในความรู้สึกของเด็กผีและความตายจึงกลายเป็นสิ่งที่มาพร้อม ๆ กัน เด็ก ๆ จึงหาหนทางที่จะทำให้พวกเขาหลุดพ้นจากการตามล่าของผี ด้วยการนำเหรียญบาท หอยเบี้ย ผ้าห่อเครื่องราง หรือพระเครื่องมาห้อยคอ เด็ก ๆ บอกว่าเมื่อพวกเขาสวมใส่สิ่งเหล่านี้ไว้บนคอ ผีจะไม่มาใกล้และไม่สามารถทำร้ายพวกเขาได้ นอกจากนี้แล้วความเชื่อที่ว่า "อ่าเพ่วหมี่แย้" เป็นผู้สร้างโลกตามตำนานที่เล่าขานสืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพชนนั้น เด็ก ๆ

เริ่มจะไม่เชื่ออีกต่อไป การให้ความสำคัญกับผีและเทพของเด็ก จึงไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดในเรื่องความเชื่อของเด็ก ๆ เท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจว่าเขาให้ความหมายทางความเชื่อ และได้้นำความหมายเหล่านี้ไปเชื่อมโยงกับวิธีการปฏิบัติตนในวิถีชีวิตอย่างไร

ส่วนวิธีการปฏิบัติตนในเรื่องของประเพณีและพิธีกรรมนั้น สำหรับเด็กแล้วการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษ มิใช่สิ่งที่แสดงถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณอีกต่อไป หากแต่เป็นไปเพื่อการแสดงถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่พวกเขา มองว่าการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดี ที่จะสร้างความผูกพันให้เกิดขึ้นภายในครอบครัว และเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไป หากแต่ความบ่อยของการประกอบพิธีกรรม ซึ่งมีมากกว่า 20 ครั้งต่อรอบปีนั้น พวกเขา รู้สึกว่าการประกอบพิธีกรรมได้กลายเป็นสิ่งที่สิ้นเปลือง และสร้างภาระให้กับครอบครัวของพวกเขามากขึ้น การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งเป็นการทำตามข้อปฏิบัติ ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษนั้น ในทรรศนะของเด็ก พวกเขา กล่าวว่า น่าจะมีการปรับเปลี่ยน โดยการลดจำนวนครั้ง หรือกำหนดกฎเกณฑ์ของการประกอบพิธีกรรมให้มีความยุ่งยากน้อยลง เด็ก ๆ ยอมรับว่าการได้ปฏิบัติและเข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ บางครั้งช่วยให้พวกเขารู้สึกมีความสุขสบายใจ แต่บางครั้งก็เกิดความรู้สึกขัดแย้งว่า ทำไมต้องปฏิบัติในสิ่งที่เป็นเรื่องไร้สาระ ยกตัวอย่างเช่น เด็กชายตาล ซึ่งเป็นเด็กผู้ชายคนเดียวในครอบครัว ทุกพิธีกรรมในรอบปี เด็กชายตาล จึงต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นด้วยตนเอง ภายใต้คำแนะนำของมารดา ผ่านมาถึงตอนนี้เป็นเวลา 3 ปีแล้ว เด็กชายตาล จึงสามารถประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องให้แม่คอยแนะนำอีก แต่สิ่งหนึ่งที่ เด็กชายตาล ยังไม่เข้าใจก็คือ เพราะเหตุใดจึงต้องประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น เมื่อถามแม่ครั้งใด เด็กชายตาล มักจะได้รับคำตอบว่า ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายก็ปฏิบัติกันมาอย่างนี้ เด็กชายตาล จึงไม่เข้าใจความหมายในสิ่งที่ตนเองได้ปฏิบัติตลอดมาจวบจนกระทั่งทุกวันนี้ และเมื่อถูกถามว่า ปฏิบัติพิธีกรรมเหล่านั้นทำไม คำตอบที่ได้จาก เด็กชายตาล ก็คือทำแบบนี้มานานแล้วคนอื่นทำเราก็ต้องทำต่อไป

นอกจากนั้นแล้วการได้สัมผัสและเรียนรู้ถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ของศาสนาพุทธจากโรงเรียน ทำให้ เด็กชายตาล เรียนรู้ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ มีการนั่งสมาธิไหว้พระ สวดมนต์ ทำบุญตักบาตร มีวัดเป็นศาสนสถานสำหรับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และมีวันสำคัญทางศาสนาอีกมากมายไม่ว่าจะเป็นวันเข้าพรรษา ออกพรรษา มาฆบูชา วิสาขบูชา ลอยกระทง และวันอื่น ๆ เด็กชายตาล เข้าใจว่า การนั่งสมาธิทำให้จิตใจสงบ และเรียนหนังสือเก่งเนื่องจากครูพูดเช่นนี้ให้ได้ยินบ่อย ๆ แต่ความสงสัยของ เด็กชายตาล ยังมีอยู่ เพราะ เด็กชายตาล ไม่อาจเข้าใจบทสวดที่เป็นภาษาบาลี ไม่เข้าใจความหมายของการเทศน์แบบบรรยายด้วยภาษาไทยได้อย่างลึกซึ้ง และเด็กชายตาล ก็ไม่สามารถอธิบายถึงความหมายของการไหว้พระ การทำบุญตักบาตรได้เช่นกัน ที่โรงเรียน เด็กชายตาล จึงจำเป็นต้องเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ

อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องด้วยการต้องปฏิบัติตามกฎ กติกาและคำสั่งของครู ไม่ว่าจะเป็น การจตุ-
 ฐูปเทียนบูชา การสวดมนต์ หรือไหว้พระที่เป็นไปอย่างทูลกระหม่อม เลื่อนลอย และฝึกความรู้สึก
 เด็กชายตาล รู้สึกอึดอัด และไม่อยากปฏิบัติ หรือหากปฏิบัติก็เป็นการปฏิบัติอย่างขอไปที เพื่อให้
 ผ่านช่วงเวลาแห่งความเลวร้ายเหล่านั้นไป

ความไม่เข้าใจในความหมายของการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน จึงมิ
 ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็ก ๆ ไม่อยากประกอบพิธีกรรม เข้าร่วมพิธีกรรม และมีความรู้สึก
 เหมือนตนเองเป็นผู้ที่ไม่มีศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการตอกย้ำให้เด็ก ๆ กลายเป็นบุคคลผู้ไม่มี
 หลักสำหรับให้ชีวิตได้ยึดเหนี่ยว ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมตามการสืบทอดของปู่ย่าตายาย หรือ
 การประกอบพิธีกรรมตามที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติในโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการไหว้พระพุทธรูป
 การสวดมนต์ การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และพิธีกรรมอื่น ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นที่เด็ก ๆ
 จะต้องยึดถือปฏิบัติต่อไป และเป็นที่แน่นอนว่าในวันหนึ่งพิธีกรรมเหล่านี้จะมีความเกี่ยวข้อง
 สัมพันธ์กันจนแยกไม่ออก และกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชนอำเภอรุ่นใหม่

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ของการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ นี้ ได้ส่งผลเชื่อมโยงมาถึง
 ความเชื่อและพิธีกรรมปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตด้วย จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตนั้น
 มักเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ชีวิตประจำวันที่ต้องสะดุดล้มลง สามารถดำเนินต่อไปได้ตาม
 ปกติ เด็ก ๆ ทุกคนจึงได้ผ่านพิธีกรรมการรับเด็กเข้าตระกูล ตามความเชื่อของพ่อแม่ตั้งแต่ยังไม่รู้
 ความ จากการถูกตั้งชื่อโดยใช้อักษรตัวสุดท้ายของชื่อพ่อแม่เป็นอักษรตัวแรก และเป็นคนละชื่อกับ
 ชื่อที่ใช้เรียกในชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น เด็กชายเตย มีชื่อเรียกที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
 ว่า "ฮ้อแม" มีชื่อเรียกทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวันว่า "อาแม" และเมื่ออยู่ที่โรงเรียนก็จะมีชื่อเรียกตาม
 ชื่อไทยเช่นกัน สำหรับชื่อเรียกตามพิธีกรรมนี้ เด็กทุกคนจะไม่ว่าตนเองมีชื่ออะไร เด็ก ๆ บอกว่า
 เมื่อถึงเวลาพ่อแม่ก็จะบอกพวกเขาเอง และชื่อนี้จะถือว่าเป็นความลับ ให้ผู้อื่นรู้ไม่ได้ เนื่องจากกลัว
 ว่าผีจะรู้และมาตามเอาตัวไป คำกล่าวเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่อง "เจ้าของ"
 ที่ยังคงมีอยู่ในวิถีคิดอย่างชัดเจน พิธีกรรมเหล่านี้จึงกลายเป็นสิ่งที่สร้างความหมายให้กับชีวิตของ
 เด็ก ๆ ภายใต้สภาพแวดล้อมและวิธีการเลี้ยงดูในรูปแบบใหม่ได้เป็นอย่างดี

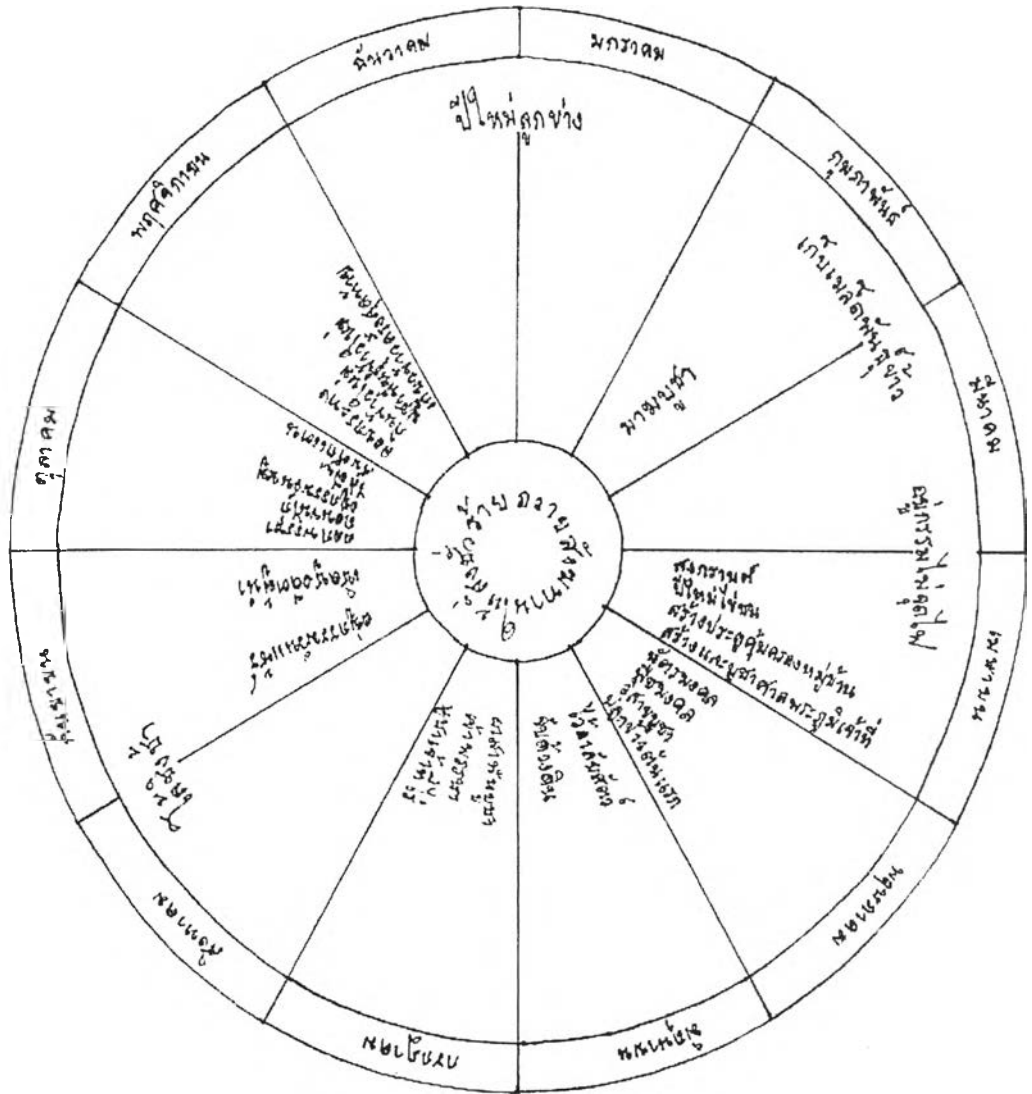
ถึงแม้ว่าพิธีการรับเด็กเข้าสู่ตระกูล จะทำให้เด็กเป็นคนที่สมบูรณ์แบบตามความเชื่อที่ถือ
 ปฏิบัติมาแล้วก็ตาม การเจ็บป่วย การแต่งงาน และความตายคือสิ่งที่เด็ก ๆ และมนุษย์ทุกคนไม่
 สามารถหลีกเลี่ยงได้ ในเรื่องความเจ็บป่วยนี้เด็ก ๆ ไม่ได้มีความเห็นว่าเป็นเรื่องจากการกระทำของ
 ผีร้าย และวิธีการที่ใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยทั่ว ๆ ไปที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น ปวดหัว
 ตัวร้อน ปวดท้องที่ยังพบเห็นได้บ่อยจนถึงทุกวันนี้ก็คือ การดื่มน้ำ โดยการงอนิ้วชี้และนิ้วกลาง
 และดึงระหว่างหัวคิ้วทั้งสอง และคอบ ส่วนบริเวณไหล่และหลังนั้นจะให้เหรียญจุ่มน้ำ แล้วขูดไปตาม
 ความยาวของอวัยวะ ณ จุดนั้น ๆ เพื่อบรรเทาอาการปวด เป็นไข้ ตัวร้อน และหากเป็นโรคที่

เกี่ยวกับเส้นเอ็น หรือกระดูก ไม่ว่าจะข้อบวม กระดูกหัก กระดูกแตก หรือกระดูกร้าว ผู้ปกครองของเด็กก็จะเลือกการรักษา ด้วยการพาไปให้ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพร หรือวิธีการรักษานั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ ให้ช่วยทำการรักษาให้วิธีการรักษานี้จะใช้สมุนไพร และมีเรื่องของคาถาอาคมรวมอยู่ด้วย เด็ก ๆ เชื่อว่าการรักษาด้วยวิธีการเหล่านี้ ทำให้พวกเขาหายจากโรคได้ ดังนั้นพวกเขาคิดว่า การไปหาหมอน่าจะไปในกรณีที่เป็นอันตรายหรือรุนแรงจนอาจถึงชีวิต ส่วนแนวคิดในเรื่องการแต่งงานและการตายนั้น เด็ก ๆ กล่าวว่า ทั้งสองพิธีกรรมเป็นพิธีที่ถือว่าสิ้นเปลืองที่สุด เนื่องจากความสมบูรณ์ของพิธีกรรมขึ้นอยู่กับจำนวนวัน จำนวนสัตว์ที่ใช้เช่น ไหว้ และจำนวนแขกผู้มาร่วมงาน เด็ก ๆ เล่าว่า งานแต่งงานที่จัดในปัจจุบัน ไม่เพียงแต่จัดตามประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาเท่านั้น ยังมีการเพิ่มพิธีการต่าง ๆ เข้าไปอีกมากมาย อาทิเช่น การเลี้ยงแขกด้วยโต๊ะจีน การให้กล่องของขวัญห่อใหญ่สำหรับคู่บ่าวสาว รวมทั้งการแต่งกายของเจ้าบ่าวด้วยสูทชุดหรู หรือการแต่งกายของเจ้าสาวด้วยชุดขาวที่สวยงามอย่างนางฟ้า

การได้มาซึ่งคู่รักนั้นพวกเขาบอกว่า ไม่มีความจำเป็นแล้วที่จะให้พ่อแม่เป็นฝ่ายหาให้ เพราะเมื่อถึงเวลานั้น พวกเขา ก็โตเป็นผู้ใหญ่ มีสิทธิ์คัดเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้กับชีวิตของตนเอง พวกเขา ยอมไม่ได้หากต้องแต่งงานกับใครสักคนที่พ่อแม่จัดเตรียมไว้ให้ แต่บางครั้งความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณก็อาจทำให้พวกเขาขัดคำสั่งพ่อแม่ไม่ได้เช่นกัน สิ่งหนึ่งที่บ่งบอกได้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องการแต่งงานก็คือ เด็ก ๆ ไม่ได้คิดเพียงแค่ว่า การจัดงานเพื่อประกาศให้สังคมได้รับรู้อย่างยิ่งใหญ่ หรือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยการเซ่นไหว้ด้วยหมูหลาย ๆ สิบตัว จะเป็นขั้นตอนของการแต่งงานที่ครบถ้วนบริบูรณ์ หากแต่ต้องประกอบไปด้วยการจดทะเบียนสมรส ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ยืนยันความรัก ความผูกพัน และเป็นสิ่งที่คอยการันตีว่า ครอบครัวของตนเป็นครอบครัวที่ถูกต้องตามหลักกฎหมาย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความตายจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากการทำร้ายของผี และวิญญาณชั่วร้ายอีกต่อไป เด็ก ๆ พูดถึงเรื่องความตายว่าเป็นผลที่เกิดจากการหมกมุ่นบุญที่เคยทำตั้งแต่อดีต การตายไม่ได้เป็นการกลับไปอยู่กับบรรพบุรุษ แต่จะเป็นไปตามผลกรรมที่แต่ละคนได้ทำไว้ คือ เชื่อว่าหากคน ๆ นั้นเป็นคนดีก็จะได้ขึ้นสวรรค์ แต่ถ้าหากเป็นคนชั่วก็จะตกนรก นอกจากนี้แล้วเด็ก ๆ ยังเชื่ออีกว่า คนเราเมื่อตายแล้วจะได้เกิดใหม่ คนที่ทำความดีจะเกิดมาเป็นคนสวย รวย และได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างสบาย ส่วนคนที่ทำชั่วก็จะเกิดมาเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ตามปริมาณความดีที่แต่ละคนได้ทำไว้ ความเชื่อในเรื่องความตายของเด็ก ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ จึงเป็นผลที่ได้จากการหันมาปฏิบัติตามรูปแบบทางศาสนาของชนชาวไทยบางอย่าง รวมถึงการรับเอาคติความเชื่อของพุทธศาสนาจากคนไทย มาผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของพวกเขา ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมและความเชื่อของเด็ก ๆ มีความสมดุลกับชีวิตมากขึ้น

แผนภาพที่ 8 แสดงวัฏจักรการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา
ในรอบหนึ่งปีของเด็กอำเภอบ้านปลายฟ้า

ง. การบูรณาการวัฒนธรรมด้านศิลปะ

การนำเสนอข้อมูลในส่วนที่เป็นการบูรณาการวัฒนธรรมด้านศิลปะ เป็นการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการละเล่น นิทานและดนตรีของเด็กอำช่าในชุมชนบ้านปลายฟ้า ซึ่งการละเล่น นิทาน และดนตรีเหล่านี้ จัดเป็นศิลปะนันทนาการที่เด็ก ๆ ได้ฉายภาพของสภาพชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อและความรู้สึกนึกคิด ของผู้เล่นให้กับผู้พบเห็นได้เป็นอย่างดี เด็กอำช่าบ้านปลายฟ้าจึงเป็นเด็กที่บริสุทธิ์ สดใส มีชีวิตชีวา สนุกสนาน เต็มไปด้วยความฝันและจินตนาการ โดยมีการละเล่น นิทานและดนตรี เป็นตัวกลางที่พวกเขาได้สะท้อนพลังแห่งกายและพลังแห่งจินตนาการออกมา นอกจากนี้แล้ว การละเล่น นิทาน และดนตรียังเป็นกิจกรรมที่รองรับธรรมชาติของเด็ก ซึ่งเอื้อให้พวกเขาสร้างความมั่นใจที่จะก้าวเดินต่อไปได้อย่างมั่นคง โดยกิจกรรมเหล่านี้จะมีส่วนช่วยเด็กในการฟูมฟัก ส่งเสริมพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสติปัญญา ให้งอกงามเป็นพื้นฐานที่ดีให้กับสังคม และทำให้ชีวิตน้อย ๆ ของเด็กเต็มไปด้วยพลังของการได้เติบโตและผลิบานอย่างองอกงาม

ศิลปะการละเล่น

การละเล่นเป็นชีวิตจิตใจของเด็ก ไม่มีเด็กคนไหนที่ไม่ชอบเล่น ไม่ว่าจะเล่นคนเดียวหรือเล่นกับเพื่อน ๆ การเล่นและเด็กจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น เด็กที่ไม่รู้จักการเล่นหรือไม่ชอบเล่นอาจกล่าวได้ว่าผิดปกติ เป็นเด็กที่ไม่สมบูรณ์ทางกายหรือสมอง การเล่นจึงไม่ใช่การใช้เวลาสูญเปล่า แต่เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมความสามารถทางกาย จิตใจ และช่วยให้มีมนุษยสัมพันธ์อันดี ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต

เมื่อการละเล่นของเด็กเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีโครงสร้างแน่นอน และถูกสร้างสรรคขึ้นท่ามกลางเงื่อนไขของสังคมแต่ละยุคสมัยเช่นเดียวกับปรากฏการณ์อื่น ๆ การละเล่นของเด็กจึงมิได้เกิดขึ้นอย่างอิสระโดยลำพังและหยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็มีการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา อันแสดงถึงลักษณะธรรมชาติที่เป็นพลวัต(dynamics) ในตัวของมันเอง จากการศึกษาวิถีชีวิตในแต่ละวันของเด็ก ซึ่งเต็มไปด้วยการละเล่นที่สะท้อนออกมาในลักษณะต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของวัยนั้น ทำให้ได้ข้อค้นพบว่า "การละเล่น" ทำให้เด็กค้นพบโลกใหม่ จากการทดลองใช้ความรู้ที่ตนมีอยู่ต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม อีกทั้งการละเล่นทำให้เด็กได้เรียนรู้ถึงวิธีการเรียน เพื่อช่วยให้เด็กปรับตัวกับโลก กับชีวิตการงาน และฝึกทักษะที่จำเป็นของชีวิตเพื่อการค้นพบตนเองทีละน้อย ดังนั้นการละเล่นจึงเป็นหลักหรือแกนกลางของการเรียนในชีวิตของเด็ก เพราะ

ตลอดเวลาที่เด็กมีการเล่นนั้นจะทำให้เกิดความคิดรวบยอด เกิดการปรับตัวโดยมีปฏิริยาผูกพันกับผู้ที่เล่นด้วย และทำให้เกิดความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ คิดหาหลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ในการเล่น แล้วสร้างมโนภาพจากประสบการณ์การเล่นนั้น การเล่นจึงเป็นหัวใจสำคัญของเด็ก ที่จะช่วยให้เด็กเกิดความสุขสนุกสนานเพลิดเพลิน ช่วยให้กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ เจริญเติบโต และยังช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อปูพื้นฐานด้านสังคม ทำให้เด็กรู้จักการเข้ากลุ่ม รู้จักการเสียสละ และการให้อภัย

ในอดีตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ที่มีการดำรงชีวิตด้วยการเพาะปลูกและการล่าสัตว์เป็นอาหารนั้น ทำให้การเล่นของเด็ก ๆ ในชุมชนบ้านปลายฟ้า เป็นการเล่นที่มีโครงสร้างเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแนบแน่น อุปกรณ์การเล่นก็จะผลิตเองจากวัสดุธรรมชาติภายในหมู่บ้าน รวมถึงวิธีการเล่นก็มักจะเกี่ยวข้องกับวิธีการทำมาหากิน การดำเนินชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อมทั่วไปภายในหมู่บ้านด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเล่นรถสามล้อไม้ การเล่นแต่งงาน การเล่นหม้อข้าวหม้อแกง การเล่นสะบ้า หรือการเล่นล่าสัตว์ ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างของการเล่นที่แสดงถึงลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน

ปัจจุบันสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และแม้กระทั่งระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน ที่ใช้การเล่นแบบพื้นบ้านของชาวไทยภาคกลาง เช่น การเล่นงูกินหาง มอญซ่อนผ้า วีรช้าวสาร รวมถึงการเล่นกีฬาต่าง ๆ เช่น ฟุตบอล ตะกร้อและอื่น ๆ มาเป็นเครื่องมือ ในการส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม โดยการฝึกฝนความรู้และทักษะการใช้ภาษาไทยกลางนั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการเล่นของเด็กอำเภอในชุมชนบ้านปลายฟ้าอย่างน้อยสองประการคือ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเล่นต้องอาศัยพึ่งพิงผลผลิตจากเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ และตัวผู้เล่นซึ่งเคยพึ่งตนเองในการสร้างอุปกรณ์ก็ได้พึ่งพาตนเองอีกต่อไป การเล่นของเด็กอำเภอในชุมชนบ้านปลายฟ้าจึงมีการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงไปโดยสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางสังคมด้านอื่น ๆ

การที่เด็ก ๆ ไม่ต้องทำของตนเอง หรือผู้ใหญ่ไม่ต้องทำของเล่นให้เด็กอีกต่อไป เพียงแต่มีเงินก็สามารถสรรหาของเล่นให้เด็กได้อย่างหลากหลายและมากมายนั้น ทำให้ความนิยมในการเล่นของชนอำเภอแบบดั้งเดิมในกลุ่มเด็ก ๆ ลดลงอย่างน่าใจหาย และการเล่นบางอย่างได้สูญหายไปจากวิถีการเล่นของเด็กแล้ว อาทิเช่น การเล่นรถสามล้อไม้ หรือการเล่นสะบ้า เด็ก ๆ จึงไม่เพียงแต่มิได้สัมผัสการเล่นแบบดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่เด็ก ๆ ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าอะไรคือการเล่นแบบดั้งเดิมของชนอำเภอ นอกจากนั้นแล้วการซื้ออุปกรณ์การเล่นไม่ว่าจะด้วยตนเองหรือผู้ใหญ่ซื้อให้ไม่ได้เป็นเพียงการเพาะนิสัยให้เด็กเป็นคนใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย และไม่รู้จักใช้สิ่งที่อยู่

รอบตัวให้เกิดประโยชน์เท่านั้น แต่ยังเป็นการสอนให้เด็กทอดทิ้งและมองไม่เห็นถึงคุณค่าของการละเล่นของชนเผ่าในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์อ่าช่าอีกด้วย

การศึกษาและการสังเกตการละเล่นของเด็กอ่าช่าในหมู่บ้านปลายฟ้าสามารถแบ่งการละเล่นได้ 2 ประเภท คือ

1. การละเล่นในพิธีกรรม เป็นการละเล่นที่เด็ก ๆ สามารถเล่นได้ก็ต่อเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ได้แก่ การเล่นไล่ชิงช้า การเล่นลูกข่าง การเล่นไล่ผี การเล่นตะเกียบ และการเล่นชนไข

การเล่นไล่ชิงช้า เป็นการละเล่นของเด็กที่พบเห็นได้ในช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมในประเพณี "แย้ขู่อ่าเพว" ในราว ๆ ปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน ซึ่งประเพณีไล่ชิงช้านี้จะใช้ระยะเวลา 4 วัน ดังนั้นตลอดช่วงระยะเวลา 4 วันนี้ เด็ก ๆ จึงมีความสุขและสนุกสนานกับการเล่นไล่ชิงช้าได้อย่างเต็มที่ การเล่นไล่ชิงช้าจะไม่มีกฎ กติกา แต่อย่างไรก็ตามผู้เล่นแต่ละคนจะพยายามไล่ชิงช้าให้ไปได้ไกลและสูงให้มากที่สุด โดยใช้ระยะเวลาตามความพอใจของผู้เล่นเป็นหลัก อนึ่งการละเล่นไล่ชิงช้าของเด็กในอดีตจะเป็นชิงช้าส่วนบุคคลที่พ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กแต่ละคนได้สร้างให้เด็กภายในบริเวณลานบ้าน เด็ก ๆ จึงไม่ได้เล่นชิงช้าปะปนกับผู้ใหญ่ หากแต่ในปัจจุบันชิงช้าใหญ่ของหมู่บ้านมีกลุ่มหนุ่มสาวหรือกลุ่มผู้ใหญ่เล่นกันน้อยมาก รวมถึงไม่มีการสร้างชิงช้าส่วนบุคคลให้เด็ก ๆ อีกแล้ว ดังนั้นเด็ก ๆ จึงสามารถเล่นชิงช้าใหญ่ของหมู่บ้านได้ แต่ต้องเป็นในช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการละเล่นของกลุ่มหนุ่มสาวหรือกลุ่มผู้ใหญ่

การเล่นลูกข่าง เป็นการละเล่นของเด็กผู้ชาย ซึ่งจะเล่นในช่วงที่มีประเพณี "ค้าท๋องอ่าเพว" ในราว ๆ ปลายเดือนธันวาคมของทุกปี ลูกข่างนี้ชาวอ่าช่าเรียกว่า "ฉ่อง" ซึ่งผู้เป็นพ่อจะมีหน้าที่หาไม้เนื้อแข็งเพื่อทำลูกข่างให้กับลูกชาย พร้อมทั้งมีการปั้นเชือกจากต้นปอป่าเพื่อใช้เป็นเชือกในการสะบัดให้ลูกข่างหมุน หรือใช้ในการตีกระทบลูกกับผู้อื่น การเล่นลูกข่างนี้เด็กผู้หญิงจึงเป็นได้แค่เพียงผู้ชมและไม่มีสิทธิ์ที่จะไปจับต้องลูกข่าง เชือก หรืออุปกรณ์การละเล่นลูกข่างอื่น ๆ ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ

การเล่นไล่ผี เป็นการละเล่นของเด็กผู้ชายในประเพณี "ค็องแย๊ะแย๊ะ" ในช่วงกลางเดือนตุลาคม การละเล่นนี้มีลักษณะพิเศษซึ่งจัดขึ้นมาเพื่อไม่ให้เกิดการประกอบพิธีการไล่ผีหรือขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้านเป็นสิ่งที่น่ากลัว บิดาจึงต้องรับหน้าที่ในการจัดหาอุปกรณ์สำหรับการขับไล่ผีซึ่งเป็นมิดดาบที่ทำมาจากไม้เนื้ออ่อน มีการแกะสลักและวาดลวดลายบนมิดดาบไว้อย่างสวยงาม เพื่อให้เด็ก ๆ ใช้ในการประกอบพิธีกรรม โดยการถือมิดดาบนี้วิ่งรอบ ๆ หมู่บ้าน และหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้ว มิดดาบเล่มนี้ก็จะถูกทิ้งไว้ที่ประตูคุ้มครองหมู่บ้าน โดยไม่มีผู้ใดกล้าเข้าไปจับต้องอีก

การเล่นชนไข เป็นการเล่นของเด็กในประเพณี "ซึ่มสี่ซึ่มมี้อ่าเพว" ในช่วงกลางเดือนเมษายน ซึ่งไขที่เด็ก ๆ นำมาชนเล่นนั้นจะถูกย้อมเป็นสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีน้ำเงิน และสีแดง การเล่นชนไขนี้จะเล่นกันเพียงครั้งละสองคนเท่านั้น คือ ผู้ตั้งไขหนึ่งคน และผู้ชนไขอีกหนึ่งคน ในการชนไขแต่ละครั้งหากไขของใครแตก ไขลูกนั้นก็จะถูกปลอกเปลือกและแบ่งกันกิน ช่วงเวลาที่มีประเพณีนี้จึงกลายเป็นช่วงที่เด็ก ๆ สนุกสนานกับการชนไข และการรับประทานไข ซึ่งหลังจากหมดประเพณีนี้แล้ว เด็ก ๆ จะรู้สึกเบื่อไขไปอีกหลายวันทีเดียว

การเล่นตะเกียบ เป็นการเล่นของเด็กผู้หญิงในประเพณีงานศพ ตะเกียบที่นำมาเล่นจะมีไขตะเกียบที่ใช้ในการรับประทานอาหารจริง หากแต่เป็นไม้ที่ได้จากการเหลาไม้ไผ่ ซึ่งมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 20 เซนติเมตร โดยมีจำนวนไม้ไผ่ไม่ต่ำกว่า 100 เล่มต่อหนึ่งสำหรับ(จำนวนรวมต้องเป็นเลขคู่เท่านั้น) การเล่นตะเกียบนี้จะต้องเล่นบนชั้นตึก โดยแบ่งกลุ่มผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย ซึ่งวิธีการเล่นนั้นจะเริ่มจากการนำไม้ตะเกียบทั้งหมดในสำหรับมาพลิกให้อยู่บนหลังมือ จากนั้นจึงโยนตะเกียบขึ้นบนอากาศและหยิบไม้ตะเกียบด้วยนิ้วมือเพียงครั้งละหนึ่งเล่ม หากจับได้มากกว่าหรือจับไม่ได้เลยก็จะเปลี่ยนให้ผู้อื่นหรือฝ่ายตรงข้ามเล่นต่อไป

การเล่นของเด็กในพิธีกรรมจึงเป็นการเล่นที่เล่นกันเป็นกลุ่มและให้ความสำคัญกับผู้เล่นทุกคน แม้จะมีการตั้งกฎ กติกาในการเล่น แต่ผู้เล่นก็มิได้มีการยึดถือหรือเอาจริงจังกับกฎ กติกา วิธีการเล่น และการแพ้ชนะเท่าใดนัก เด็ก ๆ จึงมีการปลดปล่อยอารมณ์ในระหว่างการเล่นออกมาได้อย่างเต็มที่ และหลังการเล่นจบเกมไม่ว่าใครจะแพ้หรือชนะก็ไม่ได้มีการโกรธเคืองกันหรือเก็บเอามาเป็นอารมณ์แต่อย่างใด

2. **การละเล่นในชีวิตประจำวัน** เป็นการเล่นของเด็ก ๆ ที่สามารถพบเห็นได้ทั่ว ๆ ไปในแต่ละวัน ซึ่งการละเล่นในชีวิตประจำวันของเด็กอำเภอบ้านปลายฟ้า ไม่ว่าจะเป็นการเล่นกลางแจ้ง การเล่นในที่ร่ม การเล่นที่มีการแข่งขัน การเล่นที่ไม่มีการแข่งขัน การเล่นคนเดียว หรือการเล่นเป็นกลุ่มก็ตาม จากศึกษาและการสังเกตพบว่าการละเล่นของเด็ก ๆ มีดังนี้

การเล่นงจักร งจักรจะทำมาจากฝาน้ำอัดลมทาบให้แบนหรือกระดาษแข็ง ซึ่งเจาะรูตรงกลาง 2 รู ขนานกัน โดยให้รูทั้งสองห่างกันประมาณ 0.5 เซนติเมตร จากนั้นใช้ด้ายขนาดใหญ่ร้อยรูทั้งสองแล้วมัดปลายเชือกเข้าด้วยกัน ในการเล่นนั้นผู้เล่นจะต้องถือปลายเชือกทั้งสองด้าน ด้านละมือ โดยให้แผ่นงจักรอยู่ตรงกลางเชือก จากนั้นจึงแกว่งงจักรพร้อมกันทั้งสองมือเพื่อสร้างเกลียวเชือก เมื่อสร้างเกลียวเชือกได้เล็กน้อยก็จะดึงเชือกให้ตึงและผ่อนเชือกให้หย่อนลงเป็นจังหวะ เกลียวเชือกที่เกิดขึ้นจะคลายตัวเมื่อเชือกถูกดึงให้ตึงและเมื่อหย่อนเชือกลงก็จะสร้างเกลียวขึ้นใหม่ในด้านตรงข้าม งจักรจะหมุนไปและหมุนกลับเร็วช้าตามจังหวะการดึงเชือกของผู้เล่น หากเล่นเป็นคู่ฝ่ายใดถูกตัดเชือกจนต่อเชือกไม่ได้แล้วก็จะถือว่าแพ้

การเล่นกระโดดยาง ผู้เล่นจะมีตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป โดยเริ่มจากการนำหนังยางวงที่ใช้รัดของมาร้อยให้เป็นเส้นยาวประมาณ 2-3 เมตร จำนวน 1 เส้น จากนั้นจึงมีการโอวาแป๊ะ และเป่ายั้งดูบ เพื่อหาผู้โชคดีสองคน ที่จะเป็นผู้จับปลายทั้ง 2 สองข้างของเส้นยางวงให้ตรงและตึง ส่วนคนที่เหลือจะวิ่งและกระโดดข้ามเส้นยางที่ตึงไว้ คนที่วิ่งกระโดดข้ามในระดับข้อเท้า หัวเข่า ตะโพก และเอวจะต้องระวังไม่ให้ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายหรือเสื้อผ้าถูกเส้นยาง ถ้าผู้กระโดดสามารถกระโดดข้ามได้ก็จะได้เลื่อนระดับความสูงของยางเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงระดับอีสุด(สุดปลายแขน) แต่ถ้าหากผู้เล่นคนใดที่กระโดดข้ามเส้นยางไม่พ้นก็จะต้องเป็นผู้จับเชือกแทน

การเล่นกระต่ายขาเดียว ในการเล่นจะไม่มีกรจำกัดจำนวนหรือเพศของผู้เล่น แต่ส่วนใหญ่จะมีจำนวนผู้เล่นตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป การเล่นจะเริ่มจากการขีดวงกลมหนึ่งวงในลานที่โล่งแจ้ง โดยให้วงกลมมีขนาดพอเหมาะกับการวิ่งไล่จับและหนีได้ จากนั้นจึงแบ่งผู้เล่นเป็นสองกลุ่มเท่า ๆ กัน และมีการเสี่ยงเลือกว่ากลุ่มใดจะเป็นกระต่ายและกลุ่มใดจะเป็นฝ่ายหนี ต่อจากนั้นกลุ่มเล่นจะต้องเข้าไปอยู่ในวงกลม ส่วนกลุ่มที่เป็นกระต่ายทุกคนจะตั้งชื่อสมมุติ เพื่อให้กลุ่มเล่นเลือกกระต่ายออกมาหนึ่งตัวไล่จับ กระต่ายตัวที่ถูกเลือกจะต้องออกมากระโดดขาเดียวไล่จับผู้เล่นฝ่ายตรงกันข้ามซึ่งเป็นฝ่ายหนีในเขตที่กำหนดไว้ ถ้าจับได้หรือแตะถูกฝ่ายหนีคนนั้นก็จะมีหมดสิทธิ์เล่นและต้องออกมาอยู่นอกเส้นวงกลม ส่วนกระต่ายหากวางเท้าลงพื้นพร้อมกันทั้งสองข้างก็จะต้องเปลี่ยนกระต่ายตัวใหม่มาไล่จับแทน เมื่อกระต่ายไล่จับฝ่ายหนีได้ทั้งหมดก็จะกลายมาเป็นฝ่ายหนีแทน แต่ถ้าหากกระต่ายไล่จับฝ่ายหนีได้ไม่หมดก็ต้องตั้งชื่อใหม่และไล่จับฝ่ายหนีอีก

การเล่นเกมกดและเกมบอย ส่วนใหญ่การเล่นเกมกดและเกมบอยนั้น เด็ก ๆ จะเล่นอยู่ภายในบ้านของตนเอง ลักษณะของเกมกดที่เด็ก ๆ ชอบเล่นมากที่สุดจะเป็นเกมตอติก ส่วนเกมบอยที่เด็ก ๆ เล่นนั้นมักจะเป็นเกมแข่งขันเตะฟุตบอล เด็ก ๆ จะเล่นเกมรอบแล้วรอบเล่าเพื่อทำแต้มคะแนนให้ได้สูงที่สุด หรือเอาชนะผู้เล่นที่ถูกติดตั้งมากับโปรแกรม

การเล่นตั้งกระป๋อง อุปกรณ์ในการเล่นจะประกอบด้วยลูกบอลและกระป๋องประมาณ 8-10 ใบ ซึ่งมีขนาดต่างกัน จากนั้นจึงแบ่งกลุ่มผู้เล่นออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มละเท่า ๆ กัน กลุ่มที่หนึ่งจะเป็นฝ่ายตั้งกระป๋อง ส่วนอีกกลุ่มจะเป็นผู้ขว้างบอล การเล่นจึงเริ่มต้นด้วยการตั้งกระป๋องทั้งหมดให้ซ้อนกันขึ้นไป พร้อมทั้งกำหนดจุดขว้างกระป๋องให้มีระยะห่างจากที่ตั้งกระป๋องประมาณ 5 เมตร ต่อจากนั้นจึงให้คนใดคนหนึ่งของฝ่ายตั้งกระป๋องขว้างลูกบอลไปที่กระป๋อง โดยยืนอยู่ ณ จุดขว้างกระป๋อง เพื่อให้กระป๋องล้มลง(หากโยนไม่ถูกกระป๋องจะต้องเปลี่ยนคนที่เหลือมาโยน และหากไม่มีผู้ใดในกลุ่มสามารถขว้างลูกบอลให้กระป๋องล้มได้ก็จะต้องเปลี่ยนอีกฝ่ายหนึ่งมาขว้างแทน) เมื่อกระป๋องล้มลงฝ่ายตั้งกระป๋องจะต้องพยายามตั้งกระป๋องเหล่านั้นให้เหมือนเดิม โดยจะต้องหลบหลีกจากการถูกขว้างด้วยลูกบอล ในการตั้งกระป๋องนั้นหากฝ่ายตั้งกระป๋องถูก

ขว้างด้วยลูกบอลหมดก่อน ที่จะตั้งกระป๋องเสร็จก็จะต้องกลายมาเป็นกลุ่มขว้างลูกบอลแทน และหากตั้งกระป๋องได้เหมือนเดิมก็จะเป็นกลุ่มฝ่ายตั้งกระป๋องอีกต่อไป นอกจากนี้แล้วในขณะที่ฝ่ายตั้งกระป๋องคนใดคนหนึ่งถูกขว้างด้วยลูกบอล หรือลูกบอลถูกตัวของผู้เล่นฝ่ายตั้งกระป๋อง บุคคลนั้นก็ต้องหยุดการเล่นในรอบนั้น ๆ

การเล่นขว้างหมอบ อุปกรณ์ในการเล่นจะประกอบด้วยลูกบอลและวงกลม 1 วง ซึ่งมีขนาดพอเหมาะกับการหมอบและจำนวนผู้เล่น การเล่นจะเริ่มจากการแบ่งกลุ่มผู้เล่นเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายละเท่า ๆ กัน แล้วทำการเป่ายี่งอเพื่อกำหนดว่าฝ่ายใดจะเป็นคนโยนบอล และฝ่ายใดจะเป็นเป้า จากนั้นฝ่ายเป้าจะเข้าไปอยู่ในวงกลม ส่วนฝ่ายโยนบอลจะต้องพยายามโยนลูกบอลเพื่อให้ถูกฝ่ายเป้า เมื่อลูกบอลถูกเป้าคนใด เป้าคนนั้นก็ต้องออกจากวงกลม และเมื่อเหลือเป้าคนสุดท้าย เป้าคนนั้นจะต้องหลบหลีกเพื่อไม่ให้ถูกโยนด้วยลูกบอลเป็นจำนวน 10 ครั้ง หากทำได้ฝ่ายเป้าก็จะได้กลับมาลงเล่นในรอบใหม่ แต่ถ้าหากเป้าคนสุดท้ายหลบลูกบอลได้ไม่ถึง 10 ลูกก็ต้องเปลี่ยนให้ฝ่ายโยนบอลมาเล่นเป็นฝ่ายเป้าแทน

การเล่นงูกินหาง มีวิธีการเล่นโดยให้คนหนึ่งเป็นฟอง อีกคนหนึ่งเป็นแมงู ฟองยื่นหันหน้าเข้าหาแมงู นอกนั้นเป็นลูกงูจับแอดกันเป็นแถวยาว ซึ่งความยาวของลูกงูนั้นจะขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้เล่น ในการเล่นจะมีบทพูดโต้ตอบกันดังนี้

ฟอง	:	แมงูเอ๋ย
แมงู	:	เอ๋ย(ลูกงูช่วยตอบ)
ฟอง	:	กินน้ำบ่อไหน
แมงู	:	กินน้ำบ่อโคก
ลูกงู	:	โยกไปก็โยกมา (แมงูและลูกงูโยกตัว)
ฟอง	:	แมงูเอ๋ย
แมงู	:	เอ๋ย(ลูกงูช่วยตอบ)
ฟอง	:	กินน้ำบ่อไหน
แมงู	:	กินน้ำบ่อทราย
ลูกงู	:	ย้ายไปก็ย้ายมา (วิ่งทางซ้ายที่ ขาวที่)
ฟอง	:	แมงูเอ๋ย
แมงู	:	เอ๋ย(ลูกงูช่วยตอบ)
ฟอง	:	กินน้ำบ่อไหน
แมงู	:	กินน้ำบ่อหิน
ลูกงู	:	บินไปก็บินมา (ทำท่าบินแล้วจับแอดต่อ)
ฟอง	:	หุงข้าวก็หม้อ

- แม่งู :หม้อ (เท่าจำนวนลูกงูกับแม่งู)
 พ่องู : ขอกินหม้อได้ไหม
 ลูกงู : ไม่ได้
 พ่องู : ตำน้าพริกก็ครก
 แม่งู :ครก (เท่าจำนวนลูกงูกับแม่งู)
 พ่องู : ขอกินครกได้ไหม
 ลูกงู : ไม่ได้
 พ่องู : ทอดปลาทุกี่ตัว
 แม่งู :ตัว (เท่าจำนวนลูกงูกับแม่งู)
 พ่องู : ขอกินตัวได้ไหม
 ลูกงู : ไม่ได้
 พ่องู : กินหัวกินหางกินกลางตลอดตัว
 แม่งู : กินหางตลอดหัว

พ่องูจะไล่จับลูกงูจากปลายแถวขึ้นมาหัวแถว แม่งูจะต้องพยายามป้องกันไม่ให้พ่องูเอาลูกงูไปได้โดยการกางมือกั้น แล้วลูกงูต้องคอยวิ่งหนี แต่ต้องระวังไม่ให้แตกแถว เมื่อจับลูกงูได้พ่องูจะถามลูกงูว่า

- พ่องู : อยู่กับพ่อหรืออยู่กับแม่
 ลูกงู : อยู่กับแม่ (อยู่กับพ่อ)
 พ่องู : ลอยแพไป (หักคอจุ่มน้ำพริก)

พ่องูจะจับลูกงูให้ออกจากการเล่นไปอยู่เช่นนี้จนจับได้หมด

อนึ่งหากแม่งูตอบว่า "กินกลางตลอดตัว" พ่องูจะจับลูกงูตัวแรกในบริเวณกลางลำตัว ต่อ ๆ ไปก็เลือกจับตามใจชอบ ลูกงูจึงต้องหลบหลีกให้ดี และหากแม่งูตอบว่า "กินหัวตลอดหาง" พ่องูต้องพยายามปล้ำกับแม่งูให้แพ้ชนะให้ได้ แล้วจับลูกตั้งแต่หัวแถวลงไปจนหมด ก็เป็นอันจบเกม

การเล่นชักเย่อ ผู้เล่นจะถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย มีจำนวนเท่ากัน (นอกจากมีการตกลงกันเป็นพิเศษ เช่น ฝ่ายหนึ่งเป็นชาย อีกฝ่ายหนึ่งเป็นหญิง จะให้ชายมีจำนวนน้อยกว่าหญิงก็ได้) โดยมีวิธีการเล่น คือ นำเชือกเส้นใหญ่ที่มีความแข็งแรงพอจะทานกำลังผู้เล่นทั้งสองฝ่ายที่จะดึงเชือกนั้นมาวาง มีเส้นเขตกลาง ซึ่งจะวางเชือกให้อยู่ตรงกึ่งกลางเส้นพอดี แล้วให้ผู้เล่นทั้งสองฝ่ายจับสลาก หรือไม้สั้นไม้ยาวว่าใครจะอยู่ด้านไหน เมื่อได้สลากแล้วผู้เล่นจะไปยืนประจำที่ข้างเชือกที่วางไว้ ระยะเวลาให้ห่างกัน พอให้ไม่ชนกันในขณะเอนตัวดึงเชือก เมื่อวางระยะดีแล้ว ผู้เล่นจะดึงเชือกให้สูงระดับเอว ผู้ตัดสินจะไปยืนตรงเส้นเขตกลาง (ซึ่งเป็นเส้นชัย) เมื่อผู้ตัดสินให้สัญญาณ ทั้งสองฝ่ายจะลงมือดึงเชือกเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งลู่ไปในทิศทางของตน แต่ละฝ่ายมีผู้ให้

สัญญาณเพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน การแพ้ชนะจึงอยู่ที่ว่าฝ่ายไหนสามารถดึงอีกฝ่ายหนึ่งให้ ลูตามไปถึงเส้นชัย ฝ่ายนั้นก็จะเป็นผู้ชนะ

การเล่นซ่อนหา ผู้เล่นจะมีจำนวน 4-5 คนขึ้นไป วิธีเล่นจะเริ่มจากการเสี่ยงทาย หาผู้ทำหน้าที่เป็นคนค้นหา จากสมาชิกในกลุ่ม 1 คน ส่วนคนอื่น ๆ ที่เหลือจะเป็นผู้ซ่อน จากนั้นจึง กำหนดบริเวณที่ใช้ในการซ่อนตัว ซึ่งผู้เล่นจะต้องซ่อนตัวภายในเขตที่กำหนดไว้เท่านั้น ในขณะที่ผู้ ค้นหาปิดตาแล้วนับ 1-10 หรือตามจำนวนที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ผู้ซ่อนจะไปหาที่ซ่อนที่คิดว่ามิดชิด ที่สุด เพื่อไม่ให้ถูกค้นพบได้ง่าย เมื่อผู้ค้นหานับเลขครบตามที่ตกลงกันไว้แล้ว จะออกค้นหาผู้ ซ่อนทันที หากผู้ค้นหาพบใครก็จะขานชื่อคนนั้น แล้วค้นหาต่อไปจนพบผู้ที่ซ่อนอยู่ครบทุกคน และ ผู้ที่ถูกค้นพบเป็นรายแรกจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ค้นหาในรอบต่อไป

การเล่นตีตุ๊กแกว ส่วนใหญ่มักจะเป็นการเล่นของเด็กผู้ชาย แต่ละกลุ่มจะมีจำนวนผู้เล่นไม่เกิน 5-6 คน ซึ่งผู้เล่นทุกคนจะต้องมีตุ๊กแกวเป็นของตนเองคนละหนึ่งลูก ในการเล่นนั้นจะมีการเจาะหลุมขนาดพอดีที่ตุ๊กแกวจะลงหลุมได้ 1 หลุม แล้วกำหนดจุดเริ่มต้นให้ ห่างจากหลุมประมาณ 1.5-2 เมตร ผู้เล่นแต่ละคนจะผลัดกันทอยตุ๊กแกวให้กลิ้งไปอยู่ใกล้หลุม มากที่สุด ผู้ที่สามารถทอยตุ๊กแกวไปใกล้หลุมได้มากที่สุดจะได้เป็นผู้ที่เริ่มเล่นก่อนตามลำดับ ผู้ที่ ได้เล่นคนแรกจะเริ่มตีตุ๊กแกวลงหลุม โดยเริ่มจากจุดที่ตุ๊กแกวของตนอยู่ ในการตีนั้นจะมีวิธีการ คือ หยิบตุ๊กแกวขึ้นมาแล้ววางนิ้วโป้งข้างที่ถนัดลงแทนตำแหน่งที่หยิบตุ๊กแกวขึ้น นำตุ๊กแกวมาวาง ทาบนิ้วชี้หรือนิ้วกลางตามแต่ถนัด แล้วพยายามตีตุ๊กแกวให้ลงหลุม ถ้าตุ๊กแกวไม่ลงหลุมผู้เล่น ต้องหยุดเล่น เพื่อให้ผู้เล่นคนต่อไปเล่นต่อ ถ้าผู้เล่นคนใดตีตุ๊กแกวลงหลุม จะมีสิทธิ์เล่นต่อโดยใช้นิ้วหัวแม่มือวางลงหลุม ในทิศทางที่ใกล้ตำแหน่งของคู่ต่อสู้มากที่สุด แล้ววัดออกมา 1 คืบ แล้วใช้นิ้วโป้งวางลงตรงตำแหน่งนั้น พยายามตีตุ๊กแกวให้โดนของคู่ต่อสู้ ถ้าโดนจะได้เล่นต่อโดย พยายามตีให้โดนคู่ต่อสู้คนอื่นต่อไป แต่ถ้าตีไม่โดนผู้เล่นคนต่อไปจะได้เล่น ผู้เล่นที่โดนตีตุ๊กแกวจะหมดสิทธิ์เล่นในเกมนั้น ผู้เล่นที่เหลือจะเล่นจนกว่าจะเหลือผู้เล่นคนเดียว และผู้เล่นคน สดท้ายจะเป็นผู้ชนะ

การเล่นโดมิโน อุปกรณ์ในการเล่นจะประกอบด้วยชุดโดมิโน 1 ชุด โดยมีกติกา การเล่นคือ ให้ผู้เล่นมีสิทธิ์เล่นได้คนละครั้ง คือต่อโดมิโนของตนเองได้ครั้งละ 1 อัน โดยผลัดกันต่อ คนละ 1 ครั้ง เวียนไปเรื่อย ๆ ถ้าผู้เล่นคนใดไม่สามารถหาตัวโดมิโนมาต่อได้ ผู้นั้นก็จะเสียสิทธิ์ใน การเล่นรอบนั้น และจะต้องให้ผู้เล่นคนต่อไปเป็นผู้เล่นต่อ หากโดมิโนในมือของผู้ใดหมดก่อนก็จะ เป็นผู้ชนะ ส่วนคนอื่น ๆ ที่ยังมีตัวโดมิโนก็จะเล่นต่อไปจนกว่าโดมิโนในมือของแต่ละคนจะหมด เมื่อจบเกมผู้ชนะมีสิทธิ์เล่นเป็นคนแรกในเกมต่อไป โดยจะเรียงกันตามลำดับของจำนวนผู้ที่ชนะ การเล่นโดมิโนจึงเริ่มจากการคว่ำตัวโดมิโนให้หมด โดยไม่ให้เห็นแต้ม แล้วให้แต่ละคนจับโดมิโน คนละ 1 อัน เพื่อหาคนที่มีแต้มรวมสูงที่สุดเป็นผู้เริ่มเล่นเป็นคนแรก(ในกรณีที่แต้มของคนสองคน

เท่ากัน ให้คนสองคนนั้นจับโดมิโนอันใหม่อีกครั้ง) เมื่อได้ลำดับของผู้เล่นแล้วก็ต้องคิดว่าตัวโดมิโนไว้เหมือนเดิม จากนั้นจึงแบ่งโดมิโนให้ผู้เล่นทุกคน คนละเท่า ๆ กัน ผู้เล่นคนแรกจะเป็นผู้วางโดมิโนตัวแรก คนต่อไปก็จะวางโดมิโนของตนเอง โดยให้แต้มเหมือนกับโดมิโนที่วางลง หมุนเวียนกันแบบนี้ไปเรื่อย ๆ หากโดมิโนของใครหมดก็จะหยุดเล่น(เป็นผู้ชนะ) และปล่อยให้คนอื่น ๆ เล่นกันจนหมดทุกคนแล้วจึงจบเกม และเมื่อเริ่มเกมใหม่ก็ต้องแจกโดมิโนเท่า ๆ กันเหมือนเดิม

การเล่นตุ๊กตาและปืนกล ตุ๊กตาที่เด็กผู้หญิงนำมาเล่นนั้นส่วนใหญ่จะเป็นตุ๊กตากระดาษ ตุ๊กตากระดาษนี้จะมีเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายมากมาย เด็ก ๆ จึงมักจะเล่นแต่งตัวให้ตุ๊กตาโดยสมมุติให้ตุ๊กตาต้องไปตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วเด็ก ๆ จะเลือกชุดให้เหมาะสมกับสถานที่ที่จะไป ส่วนการเล่นปืนกลนั้นเด็กผู้ชายส่วนใหญ่จะสมมุติตนเองเป็นตำรวจ แล้วให้เพื่อนเป็นโจรผู้ร้าย เมื่อโจรผู้ร้ายวิ่งหนีตำรวจก็จะใช้ปืนกลไล่ยิง ในขณะที่ไล่ยิงเด็ก ๆ ก็จะมีการทำเสียงให้เหมือนกับเสียงปืน และเมื่อตำรวจเล็งเป้ายิงไปที่คนใด คน ๆ นั้นก็ต้องแกล้งล้มลงนอนกับพื้นเพื่อแสดงให้เห็นว่าได้รับบาดเจ็บจากการถูกยิง

การเล่นต่อจิ๊กซอ จิ๊กซอที่เด็ก ๆ นำมาต่อนั้นส่วนใหญ่จะเป็นรูปวิว รูปสัตว์ รูปคนและรูปสิ่งของ เช่น รถยนต์ ซึ่งแต่ละคนจะช่วยกันต่อจิ๊กซอตามรูปแบบที่จะต่อ เมื่อเสร็จแล้วหากยังไม่เบื่อ เด็ก ๆ ก็จะถอดชิ้นส่วนเหล่านั้นออกจากกัน แล้วนำมาต่อใหม่อีกหลาย ๆ รอบ

การเล่นตีวงล้อ จำนวนผู้เล่นมีตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยใช้วงล้อรถจักรยานยนต์ ขอบกระดิ่ง หรือสิ่งอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นวงล้อคนละ 1 อัน และไม้สำหรับตีวงล้อเป็นอุปกรณ์ในการเล่น ในการเล่นนั้นเด็ก ๆ จะตีวงล้อไปเรื่อย ๆ เป็นกลุ่ม อาจมีการกำหนดเส้นเริ่มและเส้นชัย ในคราวที่เล่นแบบแข่งขัน การตีวงล้อล้มในการแข่งขันแต่ละครั้งจะถือว่าผู้นั้นหมดสิทธิ์ในการแข่งขันในเกมนั้น ๆ

การเล่นตีจับ การเล่นตีจับจะใช้ผู้เล่นกี่คนก็ได้ แบ่งเป็นสองฝ่ายเท่า ๆ กัน โดยมีการแบ่งเขตแดนของทั้งสองฝ่าย จากนั้นผู้เล่นทั้งสองฝ่ายจะจับไม้สั้นไม้ยาวว่าใครจะเริ่มเล่น โดยเลือกพวกของตนคนหนึ่งเป็นคนเข้าไปตี คนตีจะออกเสียง "ตี" เข้าไปในเขตแดนฝ่ายตรงข้ามพยายามเอามือแตะฝ่ายตรงข้าม ขณะเดียวกันฝ่ายตรงข้ามต้องคอยยึดตัวไว้ไม่ให้กลับเข้าแดนของตนได้ หากผู้ที่ถูกจับขาดเสียง "ตี" ผู้นั้นต้องมาเป็นเชลยของฝ่ายตรงข้าม แต่ถ้าสามารถหนีกลับเข้าแดนของตนได้ คนที่ถูกแตะจะก็คนก็ตามต้องไปเป็นเชลยของฝ่ายที่เข้ามาตี เมื่อมีฝ่ายของตนเป็นเชลย ผู้ที่ตีคนต่อไปต้องพยายามช่วยพวกของตัวเองให้กลับมาให้ได้ ฝ่ายตรงข้ามต้องคอยกันไม่ให้แตะกันได้ ถ้าแตะกันได้เชลยจะได้กลับแดนของตน เล่นกันเช่นนี้จนกว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะหมดตัวผู้เล่นก่อน ฝ่ายชนะมีสิทธิ์ที่จะปรับฝ่ายแพ้ให้ทำอะไรก็ได้

การเล่นเป่ายางวง จำนวนผู้เล่นมี 2 คน แต่ละคนจะต้องมียางวงเป็นของตนเอง ซึ่งในการเล่นเป่ายางวงนั้นจะต้องเล่นในพื้นที่ที่ราบและเรียบ โดยเริ่มจากแต่ละคนนำยางวงมาลงกันตามจำนวนที่ตกลงกันไว้ว่าจะลงครั้งละกี่เส้น(ประมาณ 2-5 เส้น) ต่อจากนั้นแต่ละคนก็จะผลัดกันเป่ายางวงของตนเอง เพื่อให้ไปทับยางวงของฝ่ายตรงข้าม ผู้ใดเป่ายางวงไปทับก่อนก็จะได้กินยางวงนั้น

การเล่นมอญซ่อนผ้า วิธีเล่นจะเริ่มจากการเสี่ยงทาย โดยจะใช้วิธีไหนก็ได้เพื่อเลือกคนที่เป็นมอญ เมื่อได้มอญแล้วคนอื่น ๆ จะนั่งล้อมวงและร้องเพลง คนที่เป็นมอญจะถือผ้าไว้ในมือเดินวนอยู่นอกวง ระหว่างนั้นจะทิ้งผ้าไว้ข้างหลังใครก็ได้ แล้วต้องพรางไว้ทำเป็นยังถือผ้าอยู่ เมื่อเดินกลับมาหากผ้ายังอยู่ที่เดิมก็จะหยิบผ้าขึ้นและตีผู้นั้น ผู้ถูกตีก็จะเป็นมอญแทนและหาทางวางผ้าให้ผู้อื่นต่อไป แต่ถ้าหากผู้ที่ถูกวางผ้ารู้สึกตัวและคลำพบ ก็จะถือผ้าขึ้นวิ่งไล่มอญไปรอบ ๆ วง มอญจะต้องรีบวิ่งหนี ถ้าคนที่ไล่ตี ตีไม่ถูกมอญและได้นั่งแทนที่ คนที่ไล่ก็จะต้องเป็นมอญแทน แต่ถ้าหากตีถูก มอญคนเดิมก็ต้องเป็นมอญต่อไป สำหรับบทร้องประกอบการเล่นมีว่า มอญซ่อนผ้า ตึกตาอยู่ข้างหลัง ไวโน่น ไวนี้ ฉันจะตีกันเธอ

การเล่นไม้หมากเก็บ ผู้เล่นทุกคนจะนั่งล้อมวงเป็นวงกลม แล้วตกลงกันว่าใครจะเป็นผู้เล่นก่อน เมื่อได้ผู้เล่นคนแรกแล้วคนต่อ ๆ ไปก็จะเวียนขวาไปตามลำดับ ผู้เล่นคนที่หนึ่งจะเริ่มเล่นด้วยการโปรยท่อนไม้(มีขนาดและความยาวเท่าตะเกียบ จำนวน 10 อัน) ลงพื้น จากนั้นจึงโยนก้อนหินขึ้นแล้วเก็บท่อนไม้ตามลำดับชั้น คือ เก็บ 1 จะเก็บไม้ที่ละ 1 อัน และเก็บ 2 จะเก็บไม้ที่ละ 2 อัน ไปจนถึงเก็บ 10 ก็ถือว่าเป็นอันจบเกม ในการเก็บไม้นั้นหากผู้เล่นรับลูกหินไม่ได้ หรือขณะเก็บหากมือหรือไม้ไปสัมผัสไม้อื่นที่ไม่ได้ตั้งใจเก็บก็จะถือว่าตาย ต้องหยุดให้คนต่อไปมาเล่นต่อ เมื่อผู้เล่นตายในชั้นใดหากการเล่นเวียนมาถึงตาตนก็ต้องเล่นต่อในชั้นนั้น และเมื่อการเล่นสิ้นสุดลง คนชนะจะได้แขกหัวเข้าคนแพ้ 1 ครั้ง

การเล่นโยนเหรียญ ผู้เล่นจะมีตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่ไม่เกิน 8 คน การจัดลำดับว่าใครจะได้เล่นก่อนหลังก็จะเสี่ยงทายโดยการโยนเหรียญ ผู้เล่นคนใดโยนเหรียญลงหลุมหรือใกล้เคียงหลุมมากที่สุดจะได้เล่นเป็นคนแรก(ระยะห่างจากจุดที่โยนไปถึงหลุมจะอยู่ที่ประมาณ 3-5 เมตร) เมื่อได้ผู้เล่นตามลำดับแล้วก็จะเริ่มเล่นทีละคน โดยนำเหรียญที่มีอยู่ทั้งหมดโยนให้ลงหลุม ซึ่งอาจจะลงหลุมหรือไม่ลงก็ได้ ถ้าลงก็ให้หยิบเหรียญนั้นออก(ถือว่าได้) ส่วนเหรียญที่ไม่ลงหลุมผู้เล่นจะต้องใช้เหรียญแม่ทอยให้ถูก แต่จะให้ถูกเหรียญใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับเพื่อนที่เล่นด้วยกันสั่ง ถ้าทอยถูกก็จะได้เหรียญนั้นไปอีก แต่ถ้าทอยผิดก็ต้องหยุดและเปลี่ยนให้คนถัดไปเข้ามาเล่น ผู้ที่โยนเหรียญที่คนอื่นชี้ให้ถูก หรือลงหลุมมากที่สุดถือว่าเป็นผู้ชนะ

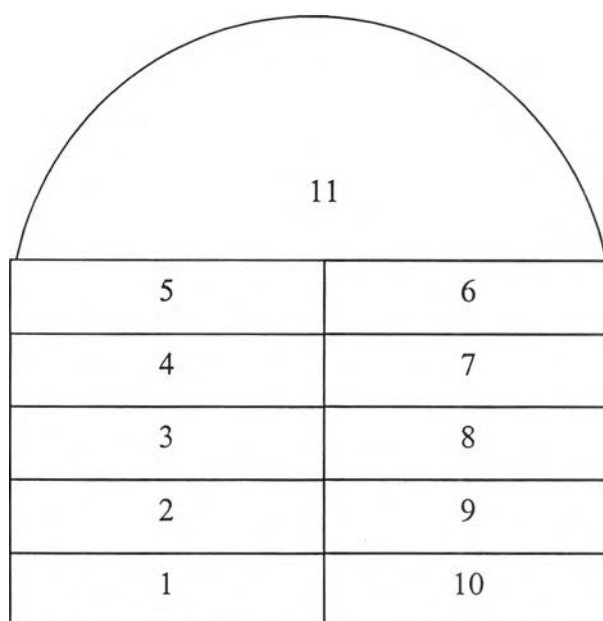
การเล่นรีรีข้าวสาร ผู้เล่นสองคนยืนเอามือประสานกันเหนือศีรษะเป็นประตูโค้งหรือซุ้ม ผู้เป็นเสาประตูทั้งสองคนจะต้องตั้งชื่อ ซึ่งอาจเป็นชื่อสัตว์หรือผลไม้ก็ได้ ในที่นี้จะสมมติชื่อเป็นกุหลาบและมะลิ ส่วนคนอื่น ๆ เกาะไหล่กันลอดใต้โค้งประตูไปเรื่อย ๆ ในขณะที่คนอื่น ๆ ลอดใต้ประตูนั้น เสาหลักทั้งสองคนจะร้องเพลงประกอบว่า รีรีข้าวสาร สองทะนานข้าวเปลือก เลือกได้ เลือกเอา การเดินลอดหัวแถวจะต้องเดินอ้อมหลังคนที่ เป็นเสาประตูครั้งละคน เมื่อจบเพลงผู้เป็นเสาประตูจะกระตุกแขนลงมาถนัดคนให้อยู่ระหว่างกลางแล้วถามว่าจะเอากุหลาบหรือมะลิ เมื่อคนที่ถูกกักตัวเลือกแล้วก็ต้องออกมารออยู่นอกแถว แล้วเริ่มเล่นอีกครั้งจนกักตัวผู้เล่นได้หมด จากนั้นนับแต้มว่าเสาหลักใดมีผู้เลือกมากที่สุด เสาหลักนั้นก็จะเป็นผู้ชนะ แต่ถ้าหากทั้งสองเสาหลักได้แต้มเท่ากันก็ต้องตัดสินโดยการชักเย่อ

การเล่นว่าว มักเป็นการเล่นของเด็กผู้ชาย และว่าวที่เด็ก ๆ นำมาเล่นจะได้มาจากกระดาษ การเล่นว่าวนั้นผู้ชักว่าวจะเป็นผู้ถือเชือก แล้วให้ผู้ส่งว่าวคอยส่ง โดยถือว่าวเดินออกไปให้มีระยะห่างจากผู้ชักว่าวพอสมควร พอลมมาก็ปล่อยว่าวขึ้น ผู้เล่นจึงต้องคอยกระตุกและผ่อนเชือกให้ได้จังหวะ เมื่อว่าวติดลมบนแล้วจึงพักการส่งเชือก โดยถือเชือกไว้หนึ่ง ๆ หากในการเล่นในครั้งนั้นมีการแข่งขัน การแข่งขันก็จะเป็นการตัดสินว่าวของคู่ต่อสู้ให้ขาด

การเล่นวิ่งเปรี๊ยะ แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายละเท่า ๆ กัน และให้มีกรรมการ 1 คน แต่ละฝ่ายจะอยู่ที่ตำแหน่งเสาของตน เมื่อกรรมการให้สัญญาณ ก็ให้คนแรกของแต่ละฝ่ายเริ่มวิ่งโดยพยายามไม่ให้อีกฝ่ายวิ่งทัน โดยจะต้องวิ่งไปอ้อมเสาของฝ่ายตรงข้ามและเปลี่ยนตัวคนวิ่งเมื่อกลับมาถึงเสาของฝ่ายตน ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งวิ่งทันก็จะเอาธงแตะตัวฝ่ายตรงข้าม และฝ่ายที่เอาธงแตะตัวของอีกฝ่ายหนึ่งได้จะเป็นฝ่ายชนะครั้งที่ 1 จากนั้นให้คนต่อไปวิ่งต่อจนกว่าจะหมดสมาชิก ถ้าฝ่ายใดมีจำนวนคนที่ชนะมากกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ

การเล่นสร้างบ้าน ผู้เล่นแต่ละคนจะเลือกผู้เล่นตามลำดับก่อนหลัง โดยการโยนวาเป๊ะ ผู้เล่นคนแรกโยนเปี้ยไปที่ช่องที่ 1 กระโดดขาเดียวไปช่องที่ 1 พร้อมเก็บก้อนเปี้ยที่โยนมาวาง แล้วกระโดดขาเดียวต่อไปยังช่องที่ 2,3,4,5 แล้วกระโดดไปพักขาพร้อม ๆ กันที่ช่อง 6 ส่วนช่องที่ 7,8,9,10 กระโดดขาเดียวเช่นเดิม เมื่อผ่านการเก็บเปี้ยในช่องที่ 1 ได้ก็จะต้องเริ่มต้นใหม่ โดยการโยนเปี้ยไปช่องที่ 2 แล้วทำเช่นเดียวกับการเก็บเปี้ยในช่องที่ 1 และเล่นต่อไปจนครบ 10 ช่อง เมื่อเล่นครบหมดทุกช่องแล้ว ขั้นตอนต่อไปจะเป็นการนำเปี้ยมาวางบนหลังเท้าข้างใดข้างหนึ่ง จากนั้นจึงใช้ขาข้างที่ไม่มีเปี้ยวางกระโดดไปตามช่องโดยไม่ให้เปี้ยตกจากเท้า เมื่อกระโดดมาถึงช่องที่ 6 จะต้องพักขาพร้อมกัน โดยให้เปี้ยตกในช่องดังกล่าว จากนั้นให้นำเปี้ยวางไว้บนเท้าเดิม และกระโดดต่อไปจนครบทุกช่อง ลำดับต่อไปผู้เล่นจะต้องหลับตาหงายหน้ามองฟ้า เดินไปตามช่องโดยกะระยะไม่ให้เท้าเหยียบเส้น และเมื่อถึงช่อง 6 ให้พักขาพร้อมทั้งเปิดตามองตารางได้ และเดินต่อไปอีกจนครบทุกช่อง ด้านต่อไปผู้เล่นจะต้องโยนเปี้ยไปตรงช่อง 11 แล้วกระโดดขาเดียวไปยัง

ช่องที่ 1,2,3,4 แล้วกระโดดแยกเท้าโดยให้เท้าซ้ายวางอยู่ในช่องที่ 5 ขาขวาวางอยู่ในช่องที่ 6 แล้วกระโดดกลับหลัง ย่อขาลงโดยหางย่องไม่ให้กั้นตะโดนพื้น ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งควานหาก้อนหิน ส่วนมืออีกข้างหนึ่งให้ยันพื้นไว้ เมื่อได้ก้อนเบี้ยแล้วให้ดันตัวขึ้นยืนท่าเดิม กระโดดกลับหลังหันหน้าเข้าหาช่องที่ 11 แล้วกระโดดเข้าไปอยู่ในช่อง 11 หันหลังให้ช่อง 1-10 แล้วโยนเบี้ยไปให้ลงในช่องใดก็ได้ เมื่อโยนเบี้ยเรียบร้อยแล้วให้กระโดดหันหลัง แล้วกระโดดขาเดียวไปยังช่อง 7,8,9,10 จนจบ ก้อนเบี้ยตกที่ช่องใด ช่องนั้นก็จะเป็นบ้านของผู้ที่โยนเบี้ยคนนั้น โดยทำสัญลักษณ์กากบาทไว้ที่ช่องนั้น เด็ก ๆ จะเล่นจนกว่าจะได้บ้านจนหมดทุกหลัง หรือเล่นจนกว่าจะเบื่อ การโยนเบี้ยไปในช่องใดนั้นต้องให้ลงช่องพื้น ห้ามออกนอกช่องที่จะโยน และในการกระโดดหรือก้าวแต่ละครั้งห้ามเหยียบเส้น ถ้าเหยียบเส้นจะถือว่าตายในรอบนั้น จะต้องหยุดเล่นจนกว่าจะเวียนมาถึงตาของตนอีกรอบหนึ่ง

แผนภาพที่ 9 แสดงช่องตารางการเล่นสร้างบ้าน

การเล่นเสือกินวัว เสี่ยงเลือกหาผู้เป็นเสือกับวัว ที่เหลือจับมือเป็นวงกลมสมมุติแทนคอกวัว วัวอยู่ในคอก เสืออยู่นอกคอก เสือจะพยายามวิ่งเข้าไปจับวัวในคอก วัวก็ต้องพยายามหนี ถ้าเสือเข้าไปในคอกได้ วัวก็ต้องวิ่งหนีออกนอกคอก คอกก็ต้องพยายามกันเสืออย่างเหนียวแน่นไม่ให้มือหลุดจากกัน แต่จะเปิดทางให้วัวหนีเสือโดยสะดวก ถ้าเสือไล่จับวัวได้ ให้วัวไปเป็นเสือและเสือเปลี่ยนมาเป็นวัวแทน หรือเริ่มเล่นใหม่

การเล่นหมากเก็บ มีการเสี่ยงทายว่าใครจะได้เล่นก่อนโดยการโอวาแป๊ะ หรือ การขึ้นร้าน คือ ถือหมากทั้ง 5 เม็ดไว้แล้วโยนพลิกเอาหลังมือรับ แล้วพลิกมือกลับรับหมากอีกที ใครที่ได้หมากมากที่สุดคนนั้นจะเป็นผู้เล่นก่อน ในการเล่นจะมีทั้งหมด 9 หมาก หมากที่หนึ่งทอดหมากให้ห่าง ๆ กัน เลือกลูกนำไปไว้ 1 เม็ด โยนเม็ดนำขึ้นแล้วเก็บทีละเม็ดพร้อมกับรับลูกนำที่หล่นลงมาให้ได้ ถ้ารับไม่ได้ถือว่า "ตาย" ขณะที่หยิบเม็ดที่ทอดนั้น ถ้ามือไปถูกเม็ดอื่นก็ถือว่าตาย คนอื่นเล่นแทนต่อไป และทำเช่นเดียวกันในหมากที่ 2 แต่เก็บทีละ 2 เม็ด หมากที่ 3 เก็บ 3 เม็ด และ 1 เม็ด หมากที่ 4 ใช้โปะไม่ทอด คือ ถือหมากทั้งหมดไว้ในมือ โยนลูกนำขึ้นแล้วโปะเม็ดที่เหลือลงพื้นพร้อมกับเก็บหมากทั้ง 4 เม็ดขึ้น หมากที่ 5 ขึ้นร้าน หมากที่ 6 ทอดหมากแล้วเก็บหมากทีละเม็ด ซึ่งการเก็บหมากในครั้งนี้จะต้องโยนหมากที่อยู่ในมือทั้งหมดขึ้นและรับพร้อม ๆ กัน หมากที่ 7 ทอดหมากแล้วเก็บหมากแต่ละเม็ดโดยให้ลูกโยนตกลงในรูปลายนิ้วระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วโป้ง หมากที่ 8 ขึ้นร้านแล้วเก็บหมากที่ตกลงพื้นด้วยให้นิ้วโป้งกับนิ้วกลาง หมากที่ 9 ทายหมากในกำมือว่ามีกี่เม็ด ผู้ทายผิดจะโดนเขกเข้าตามจำนวนเม็ดที่ตนเองทาย

การเล่นอีตัก ผู้เริ่มเล่นเป็นคนแรกจะโปรยเมล็ดมะขาม (หรือก้อนหินก้อนเล็ก) ลงในพื้นที่ที่เตรียมไว้ แล้วใช้กระสวยตักออกทีละเมล็ดโดยไม่ให้เมล็ดมะขามสัมผัสกัน ถ้าตักไม่ได้ก็ให้ผู้เล่นคนต่อ ๆ ไปโปรยและตักใหม่จนกว่าเมล็ดมะขามจะหมด

การเล่นเอ็กสะไพ คล้าย ๆ กับการเล่นซ่อนหา แต่ความต่างจะอยู่ตรงที่ว่าเมื่อผู้ค้นหาพบผู้ซ่อน ผู้ค้นหาจะต้องร้องตะโกนว่า เอ็กสะไพ แล้วตามด้วยชื่อคนนั้น ๆ นอกจากนั้นแล้วผู้ซ่อนคนอื่น ๆ สามารถช่วยคนที่ถูกเอ็กสะไพเป็นคนแรกได้ โดยวิ่งไปแตะตัวผู้ค้นหาแล้วร้องว่าโป้ง ก่อนที่ผู้ค้นหาจะทันรู้ตัวแล้วร้องว่าเอ็กสะไพ ดังนั้นเมื่อผู้ค้นหาถูกโป้ง การเล่นก็จะยุติลง และจะเริ่มเล่นรอบใหม่โดยผู้ค้นหาจะต้องทำหน้าที่ปิดตาอีกรอบ

การเล่นกีฬา กีฬาที่เด็กผู้ชายนิยมเล่นจะได้แก่ ฟุตบอลและตะกร้อ ส่วนเด็กผู้หญิงจะนิยมเล่นวอลเลย์บอล ในการเล่นนั้นมักจะเป็นการส่งและรับลูกมากกว่าการแข่งขันกันเป็นทีม เด็ก ๆ จึงเล่นกีฬาเหล่านี้โดยไม่มีกฎ กติกาใด ๆ หากแต่เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน

การเล่นของเด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าจึงเป็นการละเล่นที่เด็ก ๆ ได้รับการถ่ายทอดจากเด็กนักเรียนที่ลงมาเรียนพื้นราบ จากสื่อโทรทัศน์ และจากการสอนโดยตรงของครูตามหลักสูตร จึงทำให้การละเล่นของเด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าคล้ายคลึงกับการละเล่นของเด็กในเมืองมากขึ้น และในยุคปัจจุบันอิทธิพลของสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามานั้น ก็คงไม่แปลกที่จะเห็นเด็กอำเภอนี้ซึ่งเป็นวัยที่ย่อมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้ง่ายหันมาเล่นเกมกด เกมบอย เพื่อไม่ให้พวกเขาล้าสมัย เด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าจึงมีการบูรณาการการละเล่นต่าง ๆ จากโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบชนบทไปสู่โครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบ

เมื่อ ผ่านกระบวนการการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการเสื่อมสลาย การคงอยู่และการปรากฏขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นว่า เด็กนั้นคือผู้บริสุทธิ์ที่พร้อมจะเสพรหรือรับเอาทุกสิ่งทุกอย่างจากโลกของความจริงที่ตนเผชิญอยู่ และนำมาผสมผสานกับโลกแห่งความฝันหรือจินตนาการของตน ความเป็นจริงเหล่านี้จะถูกดูดซับเข้าไปในระดับการรับรู้และจิตสำนึกของเด็กได้ไม่ยาก ดังนั้นการที่จะให้เด็กรับเอาแต่สิ่งที่ดีงาม เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตนั้น จึงขึ้นอยู่กับที่สังคมจะต้องจัดเตรียมสิ่งที่ถูกต้อง ที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตที่ดีงามเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุข

ศิลปะนิทาน

นิทานได้ชื่อว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ ขนบธรรมเนียม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญแห่งชีวิตและจิตใจ นิทานจึงมีคุณค่าและความสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรม ในฐานะที่นิทานเป็นเครื่องมือในการอบรมกล่อมเกลาผู้คนในสังคม ให้มีความรักและความผูกพัน ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ชุมชนและท้องถิ่น ตลอดจนทำให้เกิดความรู้สึกภูมิใจ ห่วงแหนในคุณค่าทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น นิทานจึงกลายเป็นสื่อกลางที่สามารถใช้เพื่อการพัฒนาเด็กทั้งทางกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา อีกทั้งยังให้ประโยชน์อื่น ๆ แก่เด็กมากมาย อาทิเช่น นิทานช่วยขยายประสบการณ์ความรู้ ช่วยเร้าความสนใจ ช่วยแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา ช่วยทำให้เด็กเกิดความอบอุ่น มีสุขภาพจิตดี และมีสมาธิ จึงถือได้ว่านิทานเป็นเครื่องมือเสริมสร้างและส่งเสริมความคิดจินตนาการอันนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กได้เป็นอย่างดี

การเล่านิทานจึงเป็นรูปแบบของกิจกรรมนันทนาการอย่างง่าย ๆ ที่สามารถตอบสนองความต้องการทางธรรมชาติของเด็ก ซึ่งมีมานานแล้วและมีอยู่ในทุกสังคม นิทานของชนอำเภอบ้านปลายฟ้าไม่เพียงแต่มีลักษณะเฉพาะบางประการที่มีเสน่ห์ น่าสนใจ และมีความสำคัญ กล่าวคือ การไม่ปรากฏว่าผู้เล่าคนแรกเป็นใครเท่านั้น หากแต่นิทานเหล่านี้ยังเป็นเรื่องและผู้เล่าผู้แก่ได้เล่าให้ลูกหลานฟังมาหลายชั่วอายุคน นิทานจึงนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชนอำเภอบ้านปลายฟ้าที่ถ่ายทอดมายังรุ่นลูกรุ่นหลาน โดยผ่านการบอกเล่าด้วยปากต่อปากเป็นภาษาร้อยแก้ว ซึ่งมีความสนุกสนาน สนองตอบต่อความใฝ่ฝันและความต้องการพื้นฐานของพวกเขา

ชุมชนบ้านปลายฟ้าในอดีตมีนักเล่านิทานมากมาย พวกเขาจะถูกห้อมล้อมด้วยเด็ก ๆ ในยามว่างและในยามค่ำคืน เพื่อออกอ้อนให้เล่านิทานเสมอ อาทิโดย เล่าว่า "ในช่วงที่พ่อของเขายังมีชีวิตอยู่ พ่อเป็นนักเล่านิทานตัวเอยของหมู่บ้าน บ้านของอาโดโยจึงเต็มไปด้วยเด็ก ๆ ที่มาฟังนิทานของพ่อ ในการเล่านิทานของพ่อนั้น เด็ก ๆ จะไม่ได้นั่งฟังเฉย ๆ เด็กหญิงจะนั่งปักผ้า ล้วนเด็กชายจะนั่งแกะข้าวโพดหรือทำงานอื่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ ในขณะที่ฟังด้วย นอกจากนี้แล้ว

นิทานที่พ่อเล่าในแต่ละวันจะไม่ซ้ำกัน หากเรื่องใดที่เด็ก ๆ ชอบเป็นพิเศษ เด็ก ๆ ก็จะรบเร้าให้พ่อเล่าซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการเล่ารอบที่เท่าไรก็ยังเรียกเสียงหัวเราะและหยดน้ำตาจากเด็ก ๆ ได้เสมอ และหากในครั้งนั้นเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับผี เด็ก ๆ ก็จะเข้าไปนั่งตัก นั่งอิงชิดขนานสีข้างพ่อจนแทบจะมองไม่เห็นตัวพ่อ" สิ่งเหล่านี้จึงเป็นความทรงจำอันดีที่ติดตาอาโดโดยตลอดมา

ความจริงแล้วนิทานพื้นบ้านของชุมชนอำเภอบ้านปลายฟ้ามีอยู่หลายเรื่อง บางเรื่องอาจสูญหายไปแล้วตามกาลเวลาและเหตุปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม หากแต่ยังคงมีนิทานอีกหลายเรื่องเช่นกันที่ผู้ใหญ่บางคนในชุมชนได้รับรู้ จำได้และต้องการสืบทอดต่อไป จากการได้ฟังเรื่องเล่าหรือนิทานต่าง ๆ ในช่วงที่มีการเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอตัวอย่างนิทานพื้นบ้านของชนอำเภอดังนี้

นิทานเรื่อง กบ (โดย อาโดอาชา)

ในอดีตอันไกลโพ้น มีชายแก่ผู้หนึ่ง ซึ่งได้เห็นฤกษ์กาลผ่านไปถึงเก้าสิบเก้าฤกษ์กาล แต่ไม่เคยแต่งงาน วันหนึ่งชายผู้นั้นขึ้นไปยังยอดเขา มองลงไปเห็นหมู่บ้าน เห็นเด็ก ๆ เล่นหัวกันอย่างสนุกสนาน เขารู้สึกเปล่าเปลี่ยวและอ้างว้าง นั่งรำไห่ในชะตากรรมของตน ขณะที่ชายคนนั้นนั่งร้องไห้อยู่ หญิงสาวสวยผู้หนึ่งเดินผ่านมา ถามว่า ทำไมจึงร้องไห้เศร้าโศกเช่นนั้น "ข้าแก่ตัวมากแล้ว" เขาตอบ "ข้าไม่เคยมีภรรยามาก่อน จึงไม่มีลูก ๆ คำจุนเมื่อแก่ สมัยที่ข้าเป็นหนุ่ม ข้าเป็นพรานล่าสัตว์และนักรบผู้แกล้วกล้า แต่บัดนี้ไม่มีใครจดจำได้ถึงการกระทำอันกล้าหาญและสิ่งที่ข้าได้ทำไปเพื่อคนและบ้านเมืองของข้า ชาวบ้านต่างเรียกข้าว่าอ้ายแก่ แล้วผลไปไม่ยอมคบหาด้วย คล้ายกับว่าข้าเป็นคนที่น่าเกลียดขี้หน้า" หญิงสาวผู้นั้นกล่าวตบตบว่า "เกียรติคุณของความกล้าหาญย่อมไม่มีใครลืม วิทยธาไม่ไซ่เป็นสาเหตุแห่งการไร้เกียรติ คนส่วนมากที่ตกค้างท่านอยู่ขณะนี้ มีปมเชื่องในใจเท่านั้น ย่อมไม่อาจทำในสิ่งที่ท่านเคยทำมาก่อนได้ จิตใจคนพวกนั้นย่อมฉลาดต่อการทดสอบในสนามรบ คนที่อยู่ในวัยฉกรรจ์เปรียบเสมือนตะวันเที่ยง มักหลงลืมว่าวันหนึ่งความกะปลกกะเปลี้ยของวิทยธาย่อมตามติดมา" "ไม่ต้องเสียใจหรอก นางกล่าวต่อไป "ข้าจะแต่งงานกับท่าน ถ้าท่านต้องการ ชั้นแรกจงไปขอความเห็นชอบจากพ่อแม่ข้าก่อน" ชายแก่รู้สึกซาบซึ้งในคำพูดของหญิงสาวยิ่งนัก และรู้สึกถึงความหนุ่มได้กลับคืนมาอีก เขากระโดดลุกขึ้นอย่างร่าเริงแจ่มใสใจ "ข้าจะแต่งงานกับนาง ข้าจะไปขอตัวเจ้าจากพ่อแม่ของเจ้าเดี๋ยวนี้แหละ และจะขอให้พ่อแม่ให้ศีลให้พรแก่เราด้วย"

ชายแก่เสาะหาบิดามารดาของหญิงสาวผู้นั้นจนพบ แล้ววิงวอนขอร้องขอให้พิจารณาสภาพปัจจุบันของเขา ขอให้คำนึงถึงเกียรติคุณในอดีต และขอให้รับเขาเป็นลูกเขย เมื่อได้ทราบถึงความหาญกล้าเกรียงไกรและปฏิบัติกรต่าง ๆ ครั้งกระโน้นของเขาแล้ว ผู้ให้กำเนิดของหญิงสาว

ตอบตกลงยกลูกสาวให้ และจัดงานฉลองอย่างมโหฬาร ชาวบ้านรู้สึกเพลิดเพลินและขบขันไปด้วย ไม่นานเมื่อครบกำหนด ภรรยาสาวเกิดลูกออกมาเป็นกบ กบนี้ไม่ออกไปเล่นข้างนอกบ้านดังเช่นเด็กคนอื่น ๆ คงอยู่แต่ในบ้านทุกวัน ขุดดินในบ้านไปรอบ ๆ สองสามีภรรยา รู้สึกรำคาญมาก วันหนึ่งจึงเอากบใส่ในโอ่งดินแล้วนำไปฝังลึกไว้ใต้ดิน แต่เมื่อทั้งสองกลับมาจากรั้วนา ก็พบกบตัวนั้นขุดดินเล่นเหมือนอย่างเคย สองคนรู้สึกพิศวงต่างไม่กล้าหาทางอื่นกำจัดมันอีกเป็นเวลานานอย่างไรก็ดี วันหนึ่งกบพุดขึ้นเป็นครั้งแรกว่า "พ่อที่เคารพ หัวหน้าที่แผ่นดินนี้มีลูกสาวสวยอยู่คนหนึ่ง พ่อช่วยไปบอกหัวหน้าให้รักษาลูกสาวไว้ให้ช้า หล่อนจะได้เป็นภรรยาของข้า" สองพ่อแม่รู้สึกตกอกตกใจมาก เพราะตระหนักว่าหัวหน้าย่อมเห็นว่าเป็นการดูถูก อาจประหารชีวิตตนก็ได้ ฝ่ายพ่อออกเดินทางไปตามคำขอของลูกด้วยความหวังอย่างเกิน ๆ แต่ความกล้ามลายไปเมื่อไปถึงخانวัง เขาก็กลับบ้านพยายามพุดให้ลูกกบเชื่อว่าเขาได้ไปหาหัวหน้าจริง "พ่อขอร้องกับหัวหน้า แต่เขาไม่เต็มใจยกลูกสาวให้เจ้า"

"ไม่เลย" กบว่า "พ่อไม่เคยถามหัวหน้า ทำหลอกข้าไปอย่างนั้น ฉะนั้นข้าจะไปพุดกับหัวหน้าเอง" โดยมีได้พุดจาอะไรอีก กบกระโดดออกจากประตูกระโจนข้ามยอดไม้สูง เมื่อมาถึงประตูวัง หัวหน้าก็ตะโกนถามว่า "แกต้องการอะไร เจ้าสัตว์ที่ไร้ค่าอยู่กับโคลนตม" "อย่ารังอนใจ" กบว่า "ข้ามาขอลูกสาวของท่านแต่งงานด้วย" ยังมีทันจะได้กล่าวสิ้นข้อความ หัวหน้าก็รู้สึกเดือดดาลคิดว่าหน้าไม้ยังทันที่ กบกระโดดหลบลูกธนูได้อย่างว่องไว จนกระทั่งหัวหน้าหยุดยิงด้วยความสนเท่ห์ใจ เพราะเขาเป็นผู้แม่ธนูอันลือชื่อที่สุดคนหนึ่งในแผ่นดิน กบเจรจาขอลูกสาวหัวหน้าอีก โดยร้องให้หลังน้ำตาไหลออกมาเป็นสายจนหลากไปทั่ววัง และสูงขึ้นเป็นลำดับจนท่วมลานหน้าวัง หัวหน้าจึงขอให้กบหยุดร้องให้ สัญญาว่าจะยกลูกสาวให้ ทันใดนั้นน้ำก็เหือดแห้งไป แต่แทนที่จะปฏิบัติตามคำสัญญา หัวหน้ากลับสั่งให้นักรบของเขากำจัดกบเสีย นักรบถือหอกกรูกันเข้ามาในวัง ที่นั่นกลับมีไฟไหม้ เปลวเพลิงลุกและควันคลุ้งไปหมด หัวหน้ารู้สึกสยงกลัวสัญญาอีกว่าจะยกลูกสาวให้ ถ้ากบขจัดไฟนั้นเสีย กบยอมปฏิบัติตาม

เมื่อลูกสาวได้ทราบถึงเรื่องกบ หล่อนคุกเข่าต่อหน้าบิดา วิงวอนขออย่าปล่อยให้หล่อนไป และร่ำไห้อย่างขมขื่น ในการที่จะมีกบเป็นสามี หัวหน้าคิดหาทางต่อรองที่ปลอดภัยเพื่อช่วยลูกสาวไว้ กล่าววว่า "เจ้าไม่จำเป็นต้องไป เว้นแต่กบสามารถเรียกสัตว์ป่าทุกประเภทแต่ละตัวมาเป็นพยานการแต่งงาน" "ข้าจะเรียกสิ่งใด ๆ ที่ท่านต้องการ" กบว่าแล้วกระโจนออกจากวังไปยังลานข้างหน้า ส่งเสียงร้องสองครั้ง ทันทีทันใดนั้น สัตว์ใหญ่สัตว์เล็กทุกชนิดอย่างละตัวโผล่มาทุกทิศทาง มานั่งล้อมรอบกบเป็นวงกลม เสือคำรามแล้วโค้งให้กบ กบกระโดดเข้าที่หลังเสือ ควบมายังวัง "ท่านจะให้ลูกสาวของท่านหรือยัง" กบเรียกร้อง "ถ้าท่านไม่รักษาคำพูด สัตว์ป่าจะขย้ำท่านเป็นชิ้น ๆ" หัวหน้ารู้สึกงงวยและกลัวยิ่งนัก จึงตกลงตามข้อเรียกร้องของกบทันที กบคว้ามือของหญิง

สาวตั้งขึ้นหลังเสื่อให้นั่งข้างหลังมัน เสื่อแผ่นไปยังบ้านกบ โดยมีผู้ซึ่งสองคน ถึงบ้านกบแล้วมัน ปล่อยกบและหญิงสาว ไค้งให้แล้วหายเข้าป่าไป

เจ้าสาวอยู่อย่างไร้สุข ทุกวันเมื่อหล่อนไปตักน้ำจะร้องให้ที่บ่อน้ำ วันหนึ่งขณะที่หล่อน คร่ำครวญถึงชะตากรรมของตน ชายหนุ่มรูปงามมาหาถามว่าทำไมนางจึงเศร้าร่ำไห้ หล่อนบอกว่า ถูกบังคับให้แต่งงานกับกบ ซึ่งหล่อนหวาดกลัวมาก กบมีอำนาจประหลาด สั่งให้สัตว์ป่ามาหาน้ำ น้ำกับไฟก็ปฏิบัติตามคำสั่งของกบ ชายหนุ่มกล่าวว่า "ถ้าเจ้ามีสามีอย่างข้า เจ้าจะเป็นสุขหรือ" "ข้าจะมีความสุขยิ่ง" นางตอบ "มันอาจจะยิ่งกว่าความสุขเสียอีก ข้าสัญญาจะรับใช้เจ้าด้วยความสัตย์ซื่อ รักเขายิ่งกว่าชีวิต" "ไปกับข้าซิ" ชายหนุ่มกล่าว หล่อนลุกตามไป โดยหวังว่าเขาคง ช่วยให้หล่อนปลอดภัยจากกบได้ เขานำหล่อนไปตามทางผ่านป่า มาสิ้นสุดลงที่บ้านกบ หญิงสาว ตัวสั่นเกรงว่าจะพบกบ แต่แล้วหล่อนรู้สึกประหลาดใจเมื่อเห็นหญิงกบแขวนอยู่ที่ใกล้ประตู หล่อน ทราบโดยทันทีว่ากบผู้เป็นสามีหล่อนได้กลายเป็นหนุ่มรูปงาม "จงจำคำมั่นที่เจ้าให้ไว้ ณ บ่อน้ำ ข้าคือกบผัวของเจ้า แต่ต่อไปข้าจะคงอยู่ในรูปที่เจ้าเห็น" ชายหนุ่มเล่าให้ภรรยาของเขาฟังว่า เขามีได้เป็นลูกของชายแก่นั่น แต่เป็นลูกแห่งการกระทำอันสูงส่งและยิ่งใหญ่ในอดีตของชายแก่นั่น และเป็นลูกแห่งความกรุณาของมารดา ในการตระหนักถึงคุณค่าของคนที่คุณอื่นหัวเราะเยาะเพราะ ไร้ชรา

นิทานเรื่อง พ่อที่สูญหายไป (โดย อายีซีแม่)

ในกาลครั้งหนึ่งนานสุดนานมาแล้ว มีชายสองคนพี่น้องปรึกษากันว่า จะเอาพ่อไปขาย เนื่องจากพ่อของตนแก่มากแล้ว และไม่สามารถช่วยเหลืองานใด ๆ ได้ ทั้งสองจึงสานชะลอมใบใหญ่แล้วจับพ่อของตนให้เข้าไปอยู่ในชะลอม ระหว่างทางทั้งสองรู้สึกเหนื่อยจากการแบกพ่อ จึงวางพ่อลงและนั่งพักอยู่ริมแม่น้ำได้ต้นไม้ใหญ่ พลันสายตาก็เหลือบไปเห็นรังนกเขา ในรังนั้นแม่ นกกกำลังบ่อนอาหารให้ลูก ๆ ของตน ทั้งสองคนจึงมองดูกันอย่างไม่กะพริบตา ทันใดนั้นคนที่ก็ พุดขึ้นมาว่า "ดูนกนั่นสิ มันกำลังบ่อนอาหารให้ลูกของมัน มันคงลำบากน่าดู เพราะลูก ๆ ของมัน ไม่สามารถออกไปหาอาหารเองได้" "นั่นสินะ ลูกทั้งสองคนกล้าเอาพ่อไปขายได้อย่างไรกัน" รู้ใหม่ว่า กว่าเจ้าทั้งสองจะโตได้อย่างนี้ พ่อต้องลำบากมากกว่านกเขาเสียอีก" พ่อของชายทั้งสองพูดแทรก ขึ้นมา สองคนพี่น้องได้ยินดังนั้นก็รู้สึกเสียใจ และเปลี่ยนใจนำพ่อกลับบ้าน

ตั้งแต่นั้นมาด้วยความสำนึกในบุญคุณพ่อ สองคนพี่น้องจึงสร้างกล่องไม้ขนาดใหญ่และขังพ่อของตนให้อยู่ในกล่องไม้ใบนั้น โดยที่ลูกทั้งสองจะคอยปรนนิบัติดูแลพ่อเป็นอย่างดี หลายเดือนผ่านไป พ่อรู้สึกเบื่อ ต้องการออกไปสูดอากาศนอกบ้าน และพูดคุยกับเพื่อนบ้าน วันหนึ่งในขณะที่ลูก ๆ ของตนไปทำไร่ และทิ้งให้หลาน ๆ อยู่บ้านตามลำพังนั้น ปู่ก็พูดกับหลานว่า "หลานดูซิเล็บมือ เล็บเท้าของปู่ยาวเหลือเกิน หลานช่วยเปิดประตูให้ปู่หน่อยเถิด ปู่จะได้ออกไปตัด

เล็บมือ เล็บเท้าได้สะดวก" "ไม่ได้ห rokok ฟู่อสั่งเอาไว้ว่า ห้ามเปิดประตูกล่องฟู่อเล่นเด็ดขาด" หลานกล่าวตอบ "งั้นส่งกรรไกรกับมีดให้ฟู่อหน่อยเถิดหลานรัก ฟู่อจะได้ไม่รู้สึกรำคาญเล็บของตัวฟู่อมากไปกว่านี้" หลานจึงส่งกรรไกรและมีดให้ฟู่อ และออกไปเล่นนอกร้าน ฟู่อจึงใช้กรรไกรและมีดตัดประตูกล่องไม้พร้อมทั้งหนีออกจากบ้าน เมื่อชายทั้งสองคนกลับมาจากไร่ไม่เห็นฟู่อของตน ชายทั้งสองตกใจมาก และวางแผนออกตามหาฟู่อของตน โดยได้ตีมีดขึ้นมา 1 เล่ม ในการตีมีดนั้นจะต้องมีการเผาเหล็กให้ร้อนและจุ่มลงไปในแม่น้ำ 3 ครั้ง การจุ่มมีดครั้งที่ 1 มีฟู่อตัวหนึ่งว่ายน้ำมาหาชายทั้งสอง พร้อมทั้งตะโกนบอกชายทั้งสองว่า "ท่านทั้งสองโปรดอย่าได้จุ่มเหล็กร้อนในแม่น้ำเลย ท่านพญานาคปวดตา" "อะไรนะฟู่อเราทั้งสองไม่ได้ยิน เข้ามาใกล้ ๆ สิ จะได้ฟังรู้เรื่อง" ผู้เป็นน้องกล่าวเมื่อฟู่อว่ายน้ำมาใกล้ ๆ ผู้เป็นพี่จึงเอาคีมคีบถ่านหนีบไปตามตัวฟู่อจนฟู่อหัวขาด แล้วหนีกลับลงน้ำไปตั้งแต่นั้นมาฟู่อจึงไม่มีหัวอีกเลย การจุ่มมีดครั้งที่ 2 ปลาได้ว่ายน้ำขึ้นฝั่งมาหาชายทั้งสอง "ท่านทั้งสองนี่คือคำสั่งของท่านพญานาค ให้ท่านทั้งสองหยุดเอาเหล็กหลอมแดงจุ่มลงน้ำโดยเด็ดขาด ท่านพญานาคปวดหัว" ปลากล่าว ชายทั้งสองทำเป็นไม่ได้ยิน ตะโกนเรียกให้ปลาเข้ามาใกล้ ๆ และเอาคีมร้อนแทงไปตามลำตัวของปลา ปลาตกใจจึงว่ายน้ำหนีไป ด้วยเหตุนี้ลำตัวของปลาทองจึงมีสีแดงตั้งแต่นั้นมา และในการจุ่มมีดครั้งที่ 3 เมื่อพญานาคเห็นว่า ฟู่อและปลาไม่มีอำนาจในการสั่งห้ามชายทั้งสองได้ พญานาคจึงขึ้นมาหาชายทั้งสอง และตะโกนด้วยเสียงอันดังว่า "ข้าสั่งให้เจ้าหยุด ทำไมเจ้าทั้งสองยังไม่หยุด" ชายทั้งสองไม่ฟังเสียงใด ๆ เอาคีมคีบถ่านที่ร้อนจัดหนีบหนวดของท่านพญานาคไว้ พญานาคตกใจ "ปล่อยข้าเถอะ เจ้าทั้งสองต้องการอะไร เราสามารถให้ท่านได้ทุกอย่าง" ชายทั้งสองปล่อยหนวดพญานาคและกล่าวว่า "พวกข้าต้องการพ่อคืน ท่านรู้หรือไม่ว่าฟู่อของข้าอยู่ที่ใด" "เสียใจด้วยเรากินฟู่อของท่านไปเมื่อบายนี้เอง นี่คือมีดดาบยักษ์ข้าขอมอบให้เจ้าทั้งสอง" พญานาคตอบและหนีลงน้ำไป

ทั้งสองคนไม่เชื่อที่พญานาคพูด ในวันรุ่งขึ้นพวกเขาทั้งสองจึงได้นำมีดดาบยักษ์เล่มนั้นไปตัดไม้เพื่อทำเรือสำหรับออกตามหาฟู่อ ด้วยความที่ชายทั้งสองไม่สามารถตัดไม้เป็นเรือได้ ดังนั้นเมื่อมีคนเดินผ่านมาชายทั้งสองก็จะไปแอบอยู่ในพุ่มไม้ด้วยความอาย ผู้คนที่เดินผ่านไปมาเมื่อเห็นท่อนไม้ก็แปลกใจและคุยกันว่า "หากจะตัดเป็นเรือก็น่าจะคว้านไม้ส่วนกลางออก ส่วนปลายทั้งสองก็น่าจะเฉาะไม้ออกเพื่อให้ไม้งอขึ้น จะทำให้ได้เรือที่สวยงามทีเดียว" หลังจากที่คนเหล่านั้นเดินผ่านไป ชายทั้งสองจึงออกมาจากที่ซ่อนและได้ตัดท่อนไม้ตามที่พวกตนได้ยิน จนกลายเป็นเรือที่มีความสวยงามมากทีเดียว จากนั้นทั้งสองจึงนำเรือไปร่องในแม่น้ำเพื่อตามหาฟู่อ วันหนึ่งขณะที่เรือลอยอยู่กลางน้ำ ทั้งสองรู้สึกหิวมาก อาหารที่นำติดตัวมาเหลือเพียงหมูแดดเดียวชิ้นเดียว ทั้งสองจึงตกลงที่จะแบ่งหมูแดดเดียวชิ้นนั้นกิน โดยนำมีดดาบยักษ์มาตัดแบ่ง ความคมของมีดและความไม่ระมัดระวังจึงทำให้มีดดาบยักษ์พันถูกเรือและทำให้เรือขาดออกจากกันเป็นสองท่อน พี่กับน้องจึงต้องลอยไปคนละทาง คนพี่ลอยขึ้นไปทางเหนือไปเจอลิงสาวตัวหนึ่งจึง

แต่งงานและอยู่กับภริยา ส่วนคนน้องล่องลงไปทางใต้ และไปเจอหมู่บ้านร้างหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งผู้คนในหมู่บ้านถูกยักษ์จับกินเป็นอาหารจนหมด เหลือเพียงชายแก่คนหนึ่งซึ่งแอบซ่อนอยู่ในคอกหมู โดยเอากระบะใส่อาหารหมูครอบลำตัวไว้ เห็นใบหูข้างหนึ่งโผล่ออกมาข้างขอบกระบะ ชายผู้น้องเพ่งมองและคิดว่าเป็นเห็ดหูหนูดำ มองนาน ๆ เข้าก็คล้ายใบหูคน เขาจึงเอามือหยิก มีเลือดแดงซึมออกมา จึงหยายกระบะใส่อาหารหมูขึ้น พาชายแก่กลับเข้าบ้านและสอบถามถึงสาเหตุ "ยักษ์มาจับพวกเราไปกินเป็นอาหารจนหมด เหลือเพียงลุงเฒ่าแหละ" "ยักษ์มีกี่ตน มีสีอะไรบ้าง และจะต้องทำอย่างไรยักษ์จึงจะมาปรากฏตัว" เขาเอ่ยถาม "มีหลายตัว แต่จะมีสีเหลือง สีดำ สีแดง และสีเขียว หากตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง 3 ครั้ง ยักษ์ก็จะปรากฏตัว" เมื่อได้ยินดังนั้นเขาจึงจัดการเรียกยักษ์สีเหลืองออกมาจากถ้ำด้วยการตัมฟักทอง ปลูกาลาดยาวตามทางและตำครกกระเดื่อง 3 ครั้ง ไม่นานยักษ์สีเหลือง ถือหอกยาวในมือก็เดินเข้ามาในหมู่บ้าน เขาจึงนอนหลับฝันและตะโกนบอกยักษ์ " มาดูคนประหลาดสามารถกินไฟได้" เมื่อยักษ์เดินเข้ามา เขาจึงดึงผ้าที่ปูตามทางขึ้น ยักษ์ไม่ทันได้ระวังจึงเดินสะดุดเท้าและถูกหอกที่ตนถือมาแทงตาย ยักษ์สีเหลืองตายแล้ว เขาจึงจัดการเรียกและฆ่ายักษ์สีดำ โดยเปลี่ยนจากการตัมฟักทองเป็นการหุงข้าวเหนียวดำ ส่วนยักษ์สีแดงนั้นจะหุงข้าวเหนียวแดง และใช้วิธีการฆ่ายักษ์สีดำและสีแดงเช่นเดียวกันกับการฆ่ายักษ์สีเหลือง เมื่อยักษ์สีเหลือง สีดำ และสีแดงซึ่งเป็นทหารองครักษ์ของราชายักษ์ตายหมดแล้วราชายักษ์ก็ไม่รอช้า รีบตรงเข้ามาทำร้ายชายผู้น้อง เขาจึงใช้มีดดาบยักษ์ฟันไปที่ลำตัวราชายักษ์ ลำตัวยักษ์ขาดเป็น 2 ท่อน แต่สุดท้ายร่างยักษ์ก็คืนร่างเหมือนเดิม และได้ค้นหาชายแก่และชายผู้น้อง เมื่อหาไม่พบราชายักษ์จึงกลับถ้ำ "วันนี้แม่เกือบเอาชีวิตไม่รอด โดนฟันร่างขาดเป็น 2 ท่อน โชคดีที่มีดเล่มนั้นไม่ได้ทิ่มไว้ ไมเช่นนั้นวันนี้แม่คงไม่ได้กลับมาเห็นหน้าลูกอีก ถ้าหากแม่ตายลูกอย่าลืมนะว่าเรามีไม้ซี้เป็นซี้ตายซ่อนอยู่ใต้หมอน และลูกต้องเอาไม้ซี้ไปช่วยแม่" แม่ยักษ์คุยกับลูก จึงทำให้ชายผู้น้องซึ่งแอบตามราชายักษ์มาได้ยินจนหมดสิ้น เขาจึงกลับเข้าไปในหมู่บ้าน และเอาซี้ไม้ทิ่มดาบ

วันรุ่งขึ้นราชายักษ์ได้ออกมาตามหาพวกเขาอีก ขณะที่เดินเข้ามาในบ้าน เขาจึงได้ใช้มีดดาบซึ่งทิ่มไว้ฆ่าราชายักษ์จนตาย และได้แอบเข้าไปขโมยไม้ซี้เป็นซี้ตายที่ถ้ำยักษ์และใช้ไม้ซี้ตายที่ลูกยักษ์ตายจนหมด เมื่อยักษ์ตายหมดแล้ว เขาจึงเดินไปทั่วหมู่บ้าน พบกองกระดูกคนก็ใช้ไม้ซี้เป็นช่วยให้ผู้นั้นฟื้นชีพ ในบรรดาผู้คนที่ฟื้นชีพนั้นมีหญิงสาว 2 คน ซึ่งเป็นพี่น้องกัน ชายหนุ่มจึงเล่าเรื่องของเขาให้ทั้งสองคนฟัง หญิงทั้งคู่จึงตกลงไปหาพ่อและพี่ชายของเขาด้วย เขาบอกหญิงทั้งสองว่า "ในขั้นแรกข้าต้องเลือกเจ้าคนหนึ่งเป็นภรรยาเสียก่อน อีกคนหนึ่งจะได้แต่งงานกับพี่ชายของข้า" คนน้องเป็นหญิงงดงาม คนพี่เป็นคนดำและเรียว ๆ ด้วยเกรงว่าพี่ชายจะเลือกคนน้อง เขาจึงเอาเขม่าถ่านดำทาหน้าหล่อนเป็นการปลอมแปลงเสีย แล้วใช้ผงดินขาวทาคนพี่ หลังรับประทานอาหาร ด้วยจิตใจที่เรงร้อน พวกเขาจึงออกเดินทางไปตามผิ้งน้ำ ต่างร้องเพลง และฟัง

เสียงนกไปตลอดทาง เวลาผ่านไปหลายวันหลายคืน วันหนึ่งพวกเขาไปเจอแม่ลิงตัวหนึ่งกำลังชักผ้าอ้อมอยู่ริมแม่น้ำ ชายหนุ่มเดินเข้าไปถามแม่ลิงว่า "เห็นพ่อ เห็นพี่ชายของเราหรือเปล่า" ไม่มีการโต้ตอบแต่อย่างใดจากลิงตัวนั้น จึงทำให้ชายหนุ่มโกรธ เอาหน้าไม้ยิงลิงตายและทำอาหารจากเนื้อลิงกินกันอย่างเอร็ดอร่อย แล้วจึงออกเดินทางต่อไป เดินมาได้สักพักชายหนุ่มก็เจอพี่ชายของตนอยู่บนยอดไม้กับลูกลิง 3 ตัว "พี่ขึ้นไปทำอะไรบนยอดไม้ ลงมาข้างล่างเถิด ข้างล่างปลอดภัยกว่า" ชายหนุ่มกล่าว "ไม่ได้หรอกพี่ต้องดูแลลูก ๆ ลูกของพี่ยังเล็กมากและมีหลายตัว พี่จะอุ้มลงไปได้อย่างไร" พี่ชายกล่าว "พี่ส่งลูกมาเถาะข้าจะรอรับอยู่ข้างล่าง" "แล้วเจ้าจะเอาอะไรรับล่ะ" "ข้าจะเอาใบบอนรับ" พี่ชายจึงโยนลูกลิงตัวที่หนึ่งลงไป ใบบอนรับน้ำหนักของลูกลิงไม่ไหว ลูกลิงจึงตกลงไปยังพื้นดินตาย พี่ชายเห็นดังนั้นจึงไม่กล้าส่งลูกลงมาอีก น้องชายจึงบอกกับพี่ชายว่า "คราวนี้เราจะใช้ใบบอนหลาย ๆ ใบซ้อนกัน ลูกพี่ต้องปลอดภัยแน่ ส่งหลานลงมาเถิด" พี่ชายได้ยินดังนั้นก็หลงเชื่อ ยอมส่งลูกลิงตัวที่สองให้น้อง แต่ใบบอนก็ยังรับน้ำหนักของลูกลิงไม่ไหว ลูกลิงจึงตกพื้นตาย ครั้งที่สามน้องชายได้บอกพี่ชายว่า "เราจะเอาเสื่อรับหลานอย่างระมัดระวัง จะไม่มีการพลาดอีกแน่นอน" พี่ชายจึงยอมส่งลูกลิงตัวสุดท้ายลงมา แต่น้องชายของเขาทำที่เป็นรับพลาด จึงทำให้ลูกลิงของพี่ชายตายหมด พี่ชายเห็นว่าลูก ๆ ของตนตายหมดจึงยอมลงมาจากต้นไม้ ชายผู้น้องจึงแนะนำหญิงสาวสองพี่น้องให้พี่ชายรู้จัก หลังจากทักทายกันพอเป็นที่หอมปากหอมคอแล้วพี่ชายจึงเอ่ยถามน้องชายว่า "เดินผ่านมาทางนี้ พวกเขาเห็นภรรยาของพี่หรือเปล่า ภรรยาของพี่เป็นลิง หล่อนไปชักผ้าอ้อม คงจะกลับมาไม่ช้านี้แหละ" ได้ยินดังนั้นน้องชายจึงตอบพี่ว่า "พวกเราได้เห็นแม่ลิงตัวใหญ่ตัวหนึ่งกำลังชักผ้าอ้อมเด็กอยู่ริมน้ำ จึงเข้าไปถามว่าเจอพ่อ เจอพี่บ้างไหม แต่มันไม่ยอมตอบอะไร ข้าโมโห ข้าจึงยิงมันเป็นอาหารสำหรับพวกเราในวันนี้เอง" น้องชายตอบพร้อมกับหัวเราะ ได้ยินเช่นนั้น พี่ชายแสดงความเศร้าโศกระคนกับความโกรธ บอกว่าลิงตัวนั้นคือภรรยาของเขาเอง เขาแต่งงานกับมันด้วยความกตัญญู เพราะลิงตัวนั้นกรุณาช่วยเหลือเขา เขาอธิบายว่า ลิงนั้นมีพวกเป็นฝูงใหญ่จะต้องมาทำการแก้แค้น เพราะลิงตัวนั้นเป็นน้องสาวของหัวหน้าฝูง เขาแนะนำให้น้องชายเตรียมป้องกันจิตใจ โดยให้เก็บเอาตักแตนเป็น ๆ ใส่ในตะกร้าเจ็ดใบจนเต็ม และเอายางเหนียวทาไข่อีกเจ็ดฟอง

ไม่นานนัก ทุกคนได้ยินเสียงลิงปืนปายมาตามยอดไม้ ส่งเสียงเอะอะอย่างโกรธแค้น ฝูงลิงได้พบว่าลิงที่ยกให้แต่งงานกับชายผู้นั้นถูกฆ่าตายเสียแล้ว จึงพากันมาล้างแค้น ลิงตัวใหญ่เจ็ดตัวเข้าตีก่อน ขณะที่เข้าไปใกล้ค่ายลิงเห็นไข่เจ็ดฟองวางอยู่ ด้วยความละโมภจึงหยิบมันขึ้น ยางเหนียวเลยติดมือ เมื่อลิงขยี้ตา ยางเลยติดหนังตาทั้งสองข้างทำให้มองไม่เห็น พี่น้องผู้มีเล่ห์เหลี่ยมทั้งสองจึงปล่อยตักแตนออกจากตะกร้าเจ็ดใบ ตักแตนพรุเข้าไปในหมู่ลิง ทั้งตะ ทั้งทำให้ฝูงลิงจ๊กจี้ เติลิดหนีไปสู่น้ำด้วยความอลหม่านและตื่นกลัว ฝูงลิงว่ายน้ำไปยังก้อนหินใหญ่เพื่อหนีตักแตนที่ทำร้าย แต่พอได้ยินเสียงกรริ่งงได้หิน ต่างเชื่อว่าเป็นเสียงร้องของมังกร

จึงกระโดดออกจากก้อนหินด้วยความหวาดกลัว เลยกถูกกระแสน้ำพัดจมน้ำตายไป เมื่อฝูงลิงจมนหายไปใต้น้ำแล้ว พี่ชายจึงเลือกหญิงสาวที่คิดว่าสวยที่สุดเป็นภรรยา และให้น้องชายเลือกอีกคน อย่างไรก็ตามเมื่อหญิงทั้งสองไปอาบน้ำที่แม่น้ำ ความมดงามของหญิงผู้น้องก็เปิดเผย พี่ชายประจักษ์ว่าตนเองถูกหลอกเพราะถ่านนั้นพรางไว้ ทำให้เขาเกลียดน้องชายเพราะรู้สึกโลภอยากได้หญิงคนนั้นด้วย เขาจึงเริ่มวางแผนกำจัดน้องชาย เพื่อเอาหญิงคนน้องมาเป็นภรรยาด้วย

วันหนึ่งพี่ชายไปล่าสัตว์ในป่า ได้พบรูกว้างลึกรูหนึ่งซึ่งดูเหมือนจะลึกถึงใจกลางโลก แผนการชั่วร้ายก่อรูปขึ้นในหัวใจเขาทันที เขาสร้างรังหมูป่าขึ้นเหนือรูนั้น แล้วรีบวิ่งไปบอกน้องชายว่า "ได้พบหมูป่าเข้าไปในรังเพื่อหลบความร้อนของตะวันเที่ยง ทันทีที่ข้ายังให้แกกระโดดเข้าไปฆ่ามันด้วยหอก" น้องชายไม่รู้ลี้ภัยจึงทำตามที่พี่ชายบอก การกระโดดด้วยเท้าอันแรงจึงทำให้เขาดตกลงไปได้พิภพ ซึ่งเป็นหลังคาน้ำของเจ้าแห่งทะเล(พญามังกร) เจ้าแห่งทะเลนี้ได้ภรรยาเป็นคนซึ่งเป็นอาของชายหนุ่ม อาของชายหนุ่มจึงให้เขาลงมาจากหลังคาน้ำ ชายหนุ่มไม่เห็นอาเขยจึงถามว่า "อาเขยไปไหนหรือ" "อาเขยซีไก่ออกไปเที่ยวนอกบ้าน อีกสักประเดี๋ยวก็กลับ" อาสาวตอบจากนั้นอาสาวซึ่งไม่ต้องการให้สามีตนเองรู้ว่าหลานมาหา จึงพันรอบตัวชายหนุ่มด้วยเสื้อและเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในตู้เสื้อผ้า ไม่นานอาเขยกลับมาบ้าน จึงบอกกับภรรยาของตนว่าได้กลิ่นมนุษย์ ซึ่งไม่ใช่กลิ่นของภรรยาตนเอง เมื่อเห็นว่าปกปิดไม่ได้แล้วนางจึงเรียกชายหนุ่มให้ออกจากที่ซ่อน ท่านพญามังกรพูดกับชายหนุ่มว่า "หากท่านเป็นหลานของเราจริง วันนี้เจ้าจะต้องไปล่าสัตว์ให้ข้าดูเป็นขวัญตา" ชายหนุ่มหันมาทางนาง แล้วถามว่า เขาควรทำอย่างไรดี นางจึงแนะวิธีให้ว่า "ให้ชายหนุ่มร้องตะโกนว่า มาแล้ว มาแล้ว ช้าง ม้า วัว ควาย เสือ ลิง กระต่าย หมู แมว มด มาแล้ว ก็จะสามารถถึงสัตว์ตัวใดตัวหนึ่งได้" การล่าสัตว์ครั้งนั้น ชายหนุ่มสามารถถึงเสือได้หนึ่งตัว พญามังกรเห็นแล้วชอบใจ และกล่าวว่า "เจ้าคือหลานของข้าจริง ๆ ถ้าอย่างนั้น วันพรุ่งนี้เราทั้งสองจะไปตายหญ้า เจ้าจะต้องตายหญ้าภูเขา 9 ลูก ภายในหนึ่งวัน" ชายหนุ่มจึงปรึกษานางอีกว่าเธอต้องทำอย่างไร นางจึงตอบว่า "ให้หลานนำมิดตายหญ้าไปวางไว้บนภูเขาที่จะต้องตายลูกละหนึ่งเล่ม พร้อมกับตะโกนว่า นี่คือคำสั่งของพญามังกร ให้พวกเจ้าตายหญ้าภูเขา 9 ลูก" วันรุ่งขึ้นชายหนุ่มก็ทำตามที่นางบอก พญามังกรรู้สึกไม่พอใจยิ่งนักจึงได้แก่งชายหนุ่มด้วยการให้เผาหญ้าที่ตายให้หมดภายในหนึ่งวันอีก ชายหนุ่มปรึกษากับอาสาวอีกว่าต้องทำอย่างไร นางจึงตอบว่า "ให้ชายหนุ่มนำเชื้อไฟไปวางไว้บนภูเขา ทั้ง 9 ลูก ลูกละหนึ่งเชื้อไฟ จากนั้นให้ตะโกนว่า นี่คือคำสั่งของพญามังกร ให้พวกท่านเผาหญ้าให้หมดเขา 9 ลูกภายในหนึ่งวัน" ผลปรากฏว่าเป็นไปตามคำสั่งนั้น อย่างไรก็ตามพญามังกรก็ยังไม่วางใจ จึงได้แก่งโดยการให้ไปขุดดิน(วางจอบ) หว่านเมล็ดผัก(วางกระป๋องเมล็ดพันธุ์) และเก็บเมล็ดผักที่หว่านอีก แต่ทุกครั้งชายหนุ่มก็สามารถเอาตัวรอดโดยมีอาสาวคอยหนุนหลัง ครั้งสุดท้ายในการเก็บเมล็ดพันธุ์ผักที่หว่าน 9 ลิตรนั้น ผลปรากฏว่าเมล็ดผักหายไป 3 เมล็ด ชายหนุ่มไม่รู้จะทำอย่างไร อาสาวจึงบอกกับชายหนุ่มว่า บ้านพญามังกรมีธนู

3 คัน ให้เลือกคันรถที่อยู่ตรงกลาง และเลือกดอกธนูดอกกลาง ไปยิงนกเขาที่เกาะอยู่บนต้นไม้ท้ายไร่ โดยให้ชายหนุ่มเลือกยิงนกเขาตัวที่เกาะอยู่ตรงกลาง ชายหนุ่มทำตามคำบอกของนางทุกอย่าง หลังจากฆ่าและนกเขาตัวนั้น และล้างกระเพาะเขาก็พบว่ามีเมล็ดผัก 3 เมล็ดอยู่ในกระเพาะนกจริง พญามังกรหมดหนทางที่จะแก้แล้ว จึงยอมให้ชายหนุ่มอาศัยอยู่ในบ้านของตนได้อย่างสุขสบาย โดยไม่แก้สิ่งอื่น

เวลาผ่านไปนานชายหนุ่มเกิดความคิดถึงบ้าน จึงได้ขออนุญาตท่านพญามังกรกับอาสาทูลบ้าน พญามังกรถามชายหนุ่มว่า "ตอนที่เจ้าลงมาบ้านข้า เจ้าเดินลงบันไดกี่ขั้น" ชายหนุ่มตอบว่า 9 ขั้น อาสาทูลของชายหนุ่มจึงบันทึกลงมาให้ 9 ก้อน ส่วนพญามังกรให้สุนัข 1 ตัว พร้อมทั้งบอกกับชายหนุ่มว่า "ให้โยนข้าว 1 ก้อน ต่อ 1 ขั้นบันได เพื่อให้สุนัขกระโดดไปคาบก้อนข้าวกิน และในขณะที่สุนัขกระโดดนั้นให้ชายหนุ่มจับหางสุนัข เพื่อขึ้นขึ้นบันไดตามการกระโดดของสุนัขตัวนั้น" ความจริงแล้วบันไดบ้านของพญามังกรเพื่อขึ้นมาสู่พื้นโลกนั้นมี 10 ขั้น เมื่อชายหนุ่มขึ้นมาถึงขั้นที่ 9 ก้อนข้าวหมด สุนัขกลับลงไปสู่พื้นพิภพแล้ว ชายหนุ่มได้แต่นั่งคิดว่าเขาควรจะทำอย่างไรต่อไป ทันใดนั้นหูของชายหนุ่มก็ได้ยินเสียงตัวเม่นกัดต้นไม้ ชายหนุ่มจึงตะโกนขึ้นไปว่า "ป่าเม่นช่วยกัดต้นไม้ล้มมาทางนี้สักต้นเถอะ เราจะได้ขึ้นไปสู่พื้นผิวโลกได้" "ไม่หรอก ฉันไม่กล้าฉีกก้นท่านพญามังกรจะโกรธ" เม่นตอบ "ไม่หรอกท่านพญามังกรไม่โกรธป่าเม่นแน่ ๆ เราเป็นหลานของพญามังกร ท่านช่วยเรา ท่านจะได้ความดีความชอบ" ชายหนุ่มกล่าว "ถ้าเราช่วยเจ้าแล้ว เจ้ามีอะไรให้เราล่ะ" เม่นถาม "เราจะทำแฮมลิ้(ขลุ่ย)ให้เจ้า" ชายหนุ่มให้สัญญา เม่นจึงกัดต้นไม้ล้มลงไปทางที่ชายหนุ่มอยู่ เขาจึงใช้ไม้ล้มต้นนั้นทำเป็นบันไดและขึ้นมาสู่ผิวโลกได้อีกครั้ง

พื้นผิวโลกซึ่งเต็มไปด้วยต้นไม้หนาทึบ มองไม่เห็นแสงอาทิตย์นั้น ชายหนุ่มไม่สามารถหาทางกลับบ้าน ดังนั้นทุกวันเขาจะเตร็ดเตร่ไปอย่างไม่มีจุดหมาย เป่าขลุ่ย(ขลุ่ย)เพลงรัก และคำนิ้งฝันถึงภรรยาของเขา วันหนึ่งหนูใหญ่ตัวหนึ่งได้ยินเสียงเพลงของเขา จึงขอขลุ่ยจากชายหนุ่ม เขาตกลงที่จะให้หนู ถ้าหนูสามารถนำเขาออกจากป่าลึกไปสู่ดินแดนชาวโลกที่มีพระอาทิตย์ส่องแสงอยู่ตลอดวันได้ หนูยอมรับข้อเสนอ และบอกให้ชายหนุ่มจับหางของมันไว้ แต่ในการทำเช่นนั้น ชายหนุ่มกลับไปกัดหางมันขาด หนูไม่โกรธบอกให้เขาพยายามอีก ครั้งนี้เขาต้องปิดตายิดขนมันไว้ให้แน่นด้วยมือทั้งสองข้าง และเมื่อเขาลืมตาขึ้นก็พบว่าตัวเองยืนอยู่ในหมู่บ้านที่ได้จากไปนาน แต่เขารู้สึกประหลาดใจที่หนูตัวนั้นกลับแปรรูปเป็นหนูตัวเล็ก เพื่อเป็นการตอบแทนความช่วยเหลือและความกตัญญู ชายหนุ่มจึงให้ขลุ่ยแก่หนูนั้นตามสัญญา หนูรับเอาขลุ่ยและเริ่มเป่าเพลง ลำนำเพลงนั้นทำให้นกเอี้ยงสนใจ บินมาขอลองเป่าดู เมื่อหนูยอมให้ขลุ่ย นกเอี้ยงกลับคาบขลุ่ยนั้นบินหนีไปเกาะต้นกล้วย หนูรู้สึกโกรธมาก หลังจากที่ได้เสาะหาความช่วยเหลือแล้ว ผูกมัดแดงตัวเล็กยินดีช่วย และให้คำมั่นสัญญากับหนูว่าจะพยายามเอาขลุ่ยคืนมาจากนกเอี้ยงให้ได้ ผูกมัดแดงรวมกลุ่มกันบินขึ้นไปตามต้นกล้วย ต่อยกัดเท้านกเอี้ยง แทะกินหนังภายนอกจนหมด จวบจน

กล่าว เขาให้สัญญาว่าจะช่วย และเดินตรงไปยังบ้านหัวหน้ากับชายพวกนั้น เขาเดินเข้าบ้านท่ามกลางญาติมิตรที่ร้องไห้ เขาเศษเปลือกไม้ออกมาชิ้นหนึ่งวางลงบนริมฝีปากของเด็กสาว ทันใดนั้นใบหน้าของหล่อนอบอุ่น สายเลือดปรากฏตามพวงแก้ม หล่อนค่อย ๆ เปิดเปลือกตาลุกขึ้นนั่งยิ้ม แล้วถามว่าทำไมจึงมีคนเป็นจำนวนมากมาชุมนุม และชายหนุ่มที่นั่งข้างหล่อนเป็นใคร

หัวหน้าเป็นคนแรกที่ลุกขึ้น ประกาศแก่ผู้ที่อยู่ในที่นั้นว่า ในวันรุ่งแต่เช้าตรู่ จะมึงงานเลี้ยงฉลองการวิวาห์ เพราะลูกสาวของเขาจะแต่งงานกับชายหนุ่มผู้มีเปลือกไม้แห่งชีวิต และเป็นผู้นำนางกลับมาจากดินแดนมรณกรรม ชาวบ้านไม่สนใจงานเลี้ยงนั้น ต่างมีความละโมภใคร่จะได้เศษเปลือกไม้ชีวิต และปรึกษากันว่าจะทำเช่นใดจึงจะบังคับให้ชายหนุ่มแจกจ่ายเปลือกไม้วีเศษแก่พวกตนบ้าง ตกกลางคืนชาวบ้านจึงไปล้อมบ้านที่ชายหนุ่มหลับนอนอยู่ ตะโกนว่า "จงเอาเปลือกไม้มาให้เรา มิฉะนั้นเราจะขับเจ้าออกจากหมู่บ้าน" ชายหนุ่มรู้สึกตกใจมาก ร้องขอมิให้ชาวบ้านทำร้ายตน สัญญาว่าจะให้เปลือกไม้วีเศษที่เขา มีทั้งหมด เขาขอให้วางเสื้อไว้ที่ศูนย์กลางลานหมู่บ้าน เขาเทเปลือกไม้จากถุงลงบนเสื้อท่ามกลางคนเหล่านั้น ชาวบ้านลุกฮือเข้าแย่งเปลือกไม้ด้วยความละโมภ เหยียบย่ำกัน ชกต่อยกันในระหว่างพวกเดียวกัน พระจันทร์จึงส่งนักรบลงมาจากสวรรค์ แย่งเอาเปลือกไม้ไปจากทุกคน แล้วเอาต้นไม้ชีวิตไปปลูกในอุทยานของพระจันทร์

นิทานเรื่อง นกฮูก (เล่าโดย อาโตอาซา)

ในกาลก่อนโน้น นกฮูกมีตาจุดเดียวกับนกอื่น ๆ ที่ออกหากินเฉพาะในเวลากลางวัน นกและสัตว์ต่างอยู่ในป่าด้วยความผาสุก แต่สัตว์ที่ชอบก่อกวน สร้างความเดือดร้อนคือเสือ เสือชอบล่าสัตว์เล็กสัตว์น้อยเป็นอาหาร วันหนึ่งเสือล่าอีแก้งจนอีแก้งหนีเตลิดไปจนถึงถ้ำของหมูป่า ซึ่งครั้งกระนั้นหมูป่าเป็นสัตว์ที่หาญกล้าและรวดเร็วที่สุดในบรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลาย มันกล่าวกับอีแก้งว่า "อย่ากลัว จงซ่อนตัวอยู่ในถ้ำขี้แฉะ ข้าจะป้องกันมิให้เสือทำร้ายเจ้า" อีแก้งจึงวิ่งเข้าไปในถ้ำ ยังไม่ทันจะหาที่ซ่อนได้เสือกก็มาถึง เสือถามหมูป่าทันทีว่า อีแก้งหนีไปทางไหน หมูปาตอบว่า "ข้าไม่รู้" เสือว่า "แกซ่อนอีแก้งแล้วโกหก อาหารของข้าแท้ ๆ" "ถ้าแกไม่ไปเสียจากที่นี่ก็มาสู้กันดีกว่า" หมูปาว่า อีแก้งรับคำทำ แต่ขอผิดไปอีกสามวัน เพื่อว่าจะเตรียมตัวให้สมบูรณ์ และสัญญาว่าจะกลับมาสู้ เมื่อเสือจากไปแล้ว หมูปาบอกให้อีแก้งไปซ่อนตัวบนเขาสูง และอยู่ที่นั่นจนกว่าการต่อสู้จะสิ้นสุด "ถ้าข้าเอาชนะเสือไม่ได้ ข้าจะถูเสียดแทงแหลมแฉะแก่เจ้า"

ในช่วงเวลาสามวันนั้น หมูปาติดอยู่กับดินจนกระทั่งร่างคลุมไปด้วยดินหนา เช่นเดียวกับเสือกก็ฝนเล็บของมันตามต้นไม้ จนกระทั่งเล็บบางแหลมเหมือนกับหนาม ถึงเวลานัดพบเสือกก็มาถึงโดยไม่ปริปากทักทาย เสือกระโดดเข้าใส่หลังหมูป่าทันที แต่พอเล็บแหลมนั้นฉีกเข้ากับโคลน

หนาก็หลุดออกไป เสือจึงเปลี่ยนยุทธวิธีใหม่พยายามตะปบกัดก็ไม่อาจทำให้หมูป่าบาดเจ็บได้ แต่มันกลับรู้สึกเหน็ดเหนื่อยอ่อนระโหยไป เสือจึงระจอนหนี แต่หมูป่าไวกว่า ใช้เขี้ยวกัดเสือเป็นแผลยาว เสือร้องคำรามด้วยความเจ็บปวด ถึงแม้บาดแผลนั้นจะหายเป็นปกติ แต่ขนที่ขึ้นแซมอยู่ตามหนังสีน้ำตาลปนเหลืองกลายเป็นสีขาวไป จวบจนทุกวันนี้ตามตัวเสือจะพบรอยดำของดินที่หมูป่าพอกติดอยู่ตามหนังสีขาวดำของเสือ วันนั้นอীগั่งซ่อนตัวอยู่ในพุ่มไม้หน้าคอยฟังเสียงเตือนของหมูป่า ทันทีที่ได้ยินเสียงร้องแหลมมาจากป่า ซึ่งเป็นเสียงร้องของนกฮูก อীগั่งคิดว่าเป็นสัญญาณของหมูป่า จึงรีบหนีด้วยความหวาดกลัวไปเหยียบรังมดดำเข้า ฝูงมดดำโกรธมากวิ่งพล่านเสาะหาผู้ทำลายรัง บังเอิญพบหนูน้อยตัวหนึ่งวิ่งผ่านไป จึงเข้าไปต่อยกตัวอย่างสาหัส หนูได้รับความเจ็บปวดรุนแรงเลยกัดทุก ๆ สิ่งรอบตัว ทะเถเกาฟักทองจนขาด ฟักทองลูกหนึ่งกลิ้งลงมาตามลาดเขาชนหม้อต้มน้ำซึ่งลูกสาวหัวหน้าตั้งไว้เพื่อหุงข้าว หล่อนถูกน้ำร้อนลวกร้องให้คนช่วย เมื่อได้ยินเสียงร้อง ชาวบ้านต่างพากันมา หล่อนบอกว่าฟักทองกลิ้งลงมาแล้วคว่ำหม้อต้มน้ำ

ชาวบ้านจึงเก็บเอาฟักทองลูกนั้นขึ้นมา และจะผ่าออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แต่ก่อนที่จะลงมือก็ได้ยินเสียงฟักทองบอกว่า "ไม่ใช่ความผิดของข้าหรอก เจ้าหนูเล็ก ๆ ตัวหนึ่งกัดเถาวัลย์ของข้าขาด ข้าจึงต้องหลุดกลิ้งมา" ชาวบ้านไปเสาะหาหนูน้อยนั้น พบมันกำลังเลียรอยต่อของมดอยู่ "ทำไมแกจึงกัดเถาวัลย์ของฟักทอง รู้หรือไม่ว่ามันหลุดชนหม้อต้มน้ำ ทำให้ลูกสาวหัวหน้าของเราถูกน้ำร้อนลวก" ชาวบ้านถาม หนูตอบว่า "เป็นเพราะมดตักกัดต่อยข้า ข้าเจ็บปวดมากจนไม่รู้ว่าจะทำอะไรลงไป" คนเหล่านั้นจึงไปหาพวกมดดำ ถามว่าทำไมไม่ไปทำร้ายหนู มดดำตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าอীগั่งมาเหยียบรัง ได้พบหนูก่อน จึงคิดว่าหนูทำลายรังของพวกตน" ชาวบ้านพากันไปเสาะหาอীগั่ง ใช้เวลานานจึงพบและสอบถามว่าทำไมจึงเหยียบย่ำรังมด ก็ได้ความว่า นกฮูกหลอกให้ตื่นตกใจคิดว่าเสือตามล่าจึงรีบหนีไปด้วยความกลัว จึงไปเหยียบรังมดดำโดยไม่ตั้งใจ ชาวบ้านตามไปหานกฮูก แล้วถามว่าทำไมจึงทำให้อীগั่งตกใจ "ข้าส่งเสียงร้องตามใจข้า" นกฮูกตอบ "ทำไมใคร ๆ จะต้องมาคัดค้านกับการกระทำของข้า" คำตอบนี้ทำให้ชาวบ้านโกรธ ควักเอาตานกฮูกออก และทิ้งให้นกฮูกตาบอดตามยถากรรม เมื่อนกอื่น ๆ ได้เห็นสภาพทุกข์เข็ญของนกฮูก ต่างรู้สึกเวทนาจึงสละตาให้ตัวละนิดตัวละหน่อย เมื่อนกฮูกเอาตาเหล่านั้นมารวมกันแล้ว ดวงตาของนกฮูกกลับใหญ่กว่าตานกทั้งหลายในป่า นกฮูกรู้สึกซึ่งในพระคุณ เพราะตนได้มีโอกาสมองเห็นโลกอีก แต่รู้สึกอับอายที่มีตาใหญ่ผิดปกติ จึงไม่ปรากฏตัวพร้อมกับนกอื่น ๆ ในเวลากลางวัน トラบจนทุกวันนี้ นกฮูกจะออกหากินเฉพาะเวลากลางคืน และส่งเสียงร้องสาปแช่งมนุษย์ที่นำเคราะห์ร้ายมาให้ตน

นิทานเรื่อง ผีกับคนคอปอก (โดย อาหิย์หมีชู)

ครั้งหนึ่ง มีพรานล่าสัตว์ผู้ปรีชาสามารถคนหนึ่งเป็นโรคคอปอก เมื่อคอปอกกำเริบมีขนาดใหญ่ เขาไม่สามารถติดตามล่าสัตว์ใหญ่ที่รวดเร็วได้ แต่ต้องพึงพอใจกับการเข้าป่าในเวลาเช้าและเย็นเพื่อล่าสัตว์เล็ก เช่น เป็ด และไก่ฟ้า เย็นวันหนึ่ง เขาไปล่าสัตว์หลงทาง บังเอิญพลัดเข้าไปในสุสานเก่า ๆ แห่งหนึ่ง ซึ่งถูกทอดทิ้งไปหลายปีมาแล้ว โดยที่สถานที่นั้นเป็นป่าหนาแน่น เขาจึงเลือกหาบริเวณที่มีโคกเนินเล็ก ๆ ปีนขึ้นไปคอยเฝ้าดูด้วยใจหวังว่าคงจะมีเป็ดมานอนตามบริเวณนั้น เนินดินที่เขา นั่งนั้นเป็นหลุมฝังศพเก่า ๆ ของคนที่ตายไปนานมาแล้ว ก่อนจะพลบค่ำ พรานผู้นั้นรู้สึกสะดุ้งด้วยเสียงพูดมาจากใต้เนินที่เขา นั่งอยู่ "เพื่อนรัก" เสียงนั้นพูด "ข้าเห็นว่าคุณเพื่อน นำเอาหม้อต้มมาด้วย" เขาประหลาดใจจนเกือบจะกระโดดออกจากเนินนั้นแล้ววิ่งหนีไป แต่เขาเป็นคนที่สติมั่นคงจึงถามไปว่า "ท่านเป็นใคร ทำไมจึงต้องการหม้อต้ม ข้าไม่ได้เอามาด้วยหรอก นอกจากถั่วยามและหน้าไม้" เสียงนั้นตอบว่า "นานมาแล้ว ข้าเป็นพรานเหมือนอย่างท่าน ครั้งนั้นทุกคนรู้จักข้าดี แต่เมื่อสังขารจากข้าไป ข้าถูกลืมเป็นมืออยู่แต่ลำพังในที่นี่ พวกผีเช่นเราใช้คอปอกอย่างที่ท่านมีเป็นหม้อต้มในโอกาสพิเศษ ข้าเห็นว่าท่านบังเอิญมีคอปอกจึงใคร่ขอความกรุณายืมมันสักหน่อย" "ได้ซิ" พรานผู้นั้นตอบ "ถ้าคอปอกของข้าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านบ้าง ข้ายินดีให้ท่านด้วยความเต็มใจ" ผีนั้นรีบรับข้อเสนอ ทันทีที่ผีไปเคาะคอปอกของเขา คอปอกก็หลุดออกมาเป็นรูปหม้อต้ม ผีชอบใจชายคนนั้นแล้วหายวับไป

เมื่อพรานผู้นั้นกลับมาถึงหมู่บ้าน ได้เล่าเรื่องให้ชาวบ้านฟัง ไม่มีใครเชื่อเขาเลย แต่ชาวบ้านตระหนักว่ามีอะไรบางอย่างเกิดขึ้นแก่พรานนั้น เพราะว่าคอปอกหายไป และพรานนั้นก็มีพลังแข็งแกร่งดังเช่นคนหนุ่ม จึงทำให้หญิงสาวในหมู่บ้านนิยมยกย่องเขามาก ในหมู่บ้านเดียวกันนี้มีชายอีกผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นโรคคอปอกขนาดใหญ่มาก เมื่อเขาได้ยินว่าผีใช้คอปอกเป็นหม้อต้ม จึงตัดสินใจลองเสี่ยงดู เขาเดินลัดเลี้ยวเข้าป่าลึก ได้พบหลุมฝังศพเก่า เขาจึงรอให้ผีปรากฏตัว เขารออยู่จนดาวสะพรั่งฟ้า ป่าสงบเงียบ จึงได้ยินเสียงจากใต้เนินกล่าวว่า "ท่านเป็นเพื่อนที่ดีผู้ที่เคยให้ยืมคอปอกไซ้ไหม" "ไซ้แล้ว ข้ามาเยี่ยมท่านอีกครั้ง" ชายคนนั้นตอบ "แต่ข้าจำเสียงท่านไม่ได้ ท่านยอมตระหนักว่าต้องพูดความจริงเสมอ มิฉะนั้นความหายนี้จะติดตามท่าน เราได้เรียนรู้จากแดนที่ล่องไปที่นี่ว่าความจริงมีบำเหน็จเป็นสิ่งตอบแทน ความลวงย่อมได้รับการลงโทษตามที่ท่านพูดมา ข้าถือว่าท่านได้พูดความจริง" ผีว่า ชายผู้นั้นย้าว่าตนเป็นมิตรเก่าของผี ทันใดนั้นผีปรากฏตัวขึ้นพร้อมกับคอปอกที่ได้ยืมไป ผีกล่าวขอบคุณที่ได้ให้ยืมคอปอกนั้น แล้วส่งคืนให้เจ้าของปลอม โดยคอปอกใส่ตรงคอชายคนนั้น ชายผู้พูดปดนั้นจึงมีคอปอกสองอัน ไม่อาจกลับไปยังหมู่บ้านของตน เพราะเขาไม่พูดความจริง เขาจึงต้องมีคอปอกสองอันติดอยู่จนวันตาย

นิทานเรื่อง แม่ (เล่าโดย อาพีหมีดี)

กาลครั้งหนึ่ง นานสูดนานมาแล้ว มีหญิงหม้ายผู้ยากจนคนหนึ่ง มีบุตรชายคนเดียว ทุก ๆ วันนางจะนำลูกไปด้วย เมื่อหาอาหารในป่าหรือไปขอข้าวจากชาวบ้าน ครั้งหนึ่งเมื่อนางเห็นเด็กเหนื่อยจากการขุดมัน จึงกสวกับลูกว่า "ขณะนี้ลูกยังเล็ก ไม่อาจหาอาหารเลี้ยงตัวเองได้ เมื่อข้าแก่ตัวไม่อาจไปไหนมาไหนได้เช่นกัน เจ้าจะดูแลข้าและเลี้ยงข้าหรือไม่" "เลี้ยงซี ข้าจะดูแลแม่เสมอ เมื่อข้าเป็นหนุ่มแม่จะไม่ขาดแคลนสิ่งใด ๆ เลย ขณะนี้ลูกยังไม่แข็งแรงพอที่จะช่วยแม่ แต่เมื่อข้าเป็นหนุ่ม แม่จะได้แต่สิ่งดีที่สุดในทุก ๆ สิ่ง" ลูกชายตอบ ลูกชายของเขาชอบการกรารยิง หน้าไม้มาก เขาโตเป็นหนุ่มแล้ว และสามารถยิงหน้าไม้ได้แม่นยำกว่านักรบที่ยอดเยี่ยมใด ๆ ของหัวหน้าหมู่บ้าน เมื่อหัวหน้าหมู่บ้านได้ยินถึงกิตติศัพท์ความสามารถของชายหนุ่ม จึงเรียกให้ไปหา และให้แสดงฝีมือให้ดู การยิงของเขาสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ได้เห็น หัวหน้าจึงประกาศว่าเขาเป็นผู้ขมังธนูมากที่สุดในแผ่นดิน และได้แต่งตั้งให้เขาเป็นหัวหน้านักรบ อันเป็นตำแหน่งสูงส่งด้วยเกียรติยศ

เมื่อมารดาของเขาได้ทราบว่าลูกชายได้รับเกียรติก็รู้สึกปลื้มปิติ รำพึงกับตนเองว่า ต่อไปนี้ข้าไม่จำเป็นต้องทำงานในไร่ในอีกแล้ว ข้าจะไปอยู่กับลูกข้า นางเดินทางไปยังพระราชสำนักขอพบลูกชาย นางแต่งตัวชาดวัน เมื่อชายหนุ่มได้ทราบว่ามีแม่ของตนมา ก็เรียกนักรบของตนมาสั่งว่า "จงไล่ขอทานแก่ชอมชอนนั้นไป ห้ามมิให้นางมาที่นี่อีก มิฉะนั้นจะจับโยนลงน้ำ" นักรบเหล่านั้นจึงขับนางออกไป นางร้องไห้อย่างขมขื่น เพราะนางเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัว นางถูกคนที่นางหวังที่จะให้ความรักและดูแลในยามชราทอดทิ้ง ตามทางกลับบ้านนางรู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า นางทรุดตัวลงนั่งไต้ต้นไม้ มีซ้ามอยหลับไป บุคคลผู้หนึ่งปรากฏในความฝันบอกนางว่า "อย่าเสียใจไปเลย แม้ว่าลูกของเจ้าจะทอดทิ้งเจ้า โชคลาภจะติดตามเจ้า เจ้าจะเป็นผู้ให้ความสุขต่อผู้ที่มีโชฎกที่พี่น้องของเจ้า ลูกของเจ้าซึ่งหลงลืมการเลี้ยงดูทะนุถนอมที่เจ้าเคยให้แก่เขา จะไม่อาจหนีการลงโทษในกาลอันเหมาะสม เขาจะต้องโทษคำพิพากษาและจักไม่มีเวลาลบล้างกรรมชั่วและความอกตัญญูได้เลย" นางตื่นขึ้นด้วยจิตใจที่เข้มแข็ง เดินทางต่อไปจนถึงตลาดจึงนั่งลงใกล้กับชายขายเนื้อสุกรคนหนึ่ง ชายผู้นั้นพยายามขายเนื้อแต่เช้าตรู่ แต่มีคนมาซื้อเพียงสองสามคน เมื่อนางเข้ามาแย่งแผงลอยของเขา นางได้ขอเนื้อชิ้นหนึ่ง คนขายรู้สึกเวทนาจึงตัดชิ้นเนื้อส่วนที่ดีที่สุดให้นาง

ทันใดนั้น คนเข้ามาในตลาดจากทุกทิศทุกทาง เนื้อถูกขายหมด วันต่อมาชายผู้นั้นฆ่าสุกรห้าตัวเพราะเห็นว่าขายได้ดี แต่กลับไม่มีใครมาซื้อ เขาจึงให้คนไปตามหญิงหม้ายนั้นมาสัญญาว่าจะให้เนื้อมากกว่าเดิม ทันทีที่เขาให้เนื้อแก่นาง ผู้คนเข้ามาแวดล้อมขอซื้อเนื้อมากมาย มีซ้าเขาขายเนื้อหมด ขณะนั้นเป็นฤดูเก็บเกี่ยว ชายคนนั้นคิดว่านางอาจนำโชคมาให้เขาในไร่ ดุจเดียวกับในตลาด จึงส่งคนไปรับนางมาช่วยในการเก็บเกี่ยว เมื่อเก็บเกี่ยวได้หมดแล้วปรากฏว่า

ได้ข่าวมากกว่าจำนวนที่เขาคาดไว้ถึงสิบเท่า เย็นนั้นเขากลับบ้านบอกภรรยาถึงสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วกล่าวว่า "เรารับเลี้ยงผู้หญิงแก่คนนี้เป็นแม่ของเราเกิด เพราะนางนำโชคให้แก่เรา" ภรรยาของเขา รู้สึกโกรธมากในการที่จะนำคนแปลกหน้าเข้ามาอยู่ในบ้าน นางไม่ยินยอมแต่สามียื่นกรานตามความเห็นของเขาอย่างเด็ดเดี่ยว ไปซื้อเสื้อผ้าอย่างดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ แล้วไปยังกระท่อมของหญิงหม้าย บอกนางว่า "เขาจะรับเลี้ยงนางเสมือนมารดาของเขาเอง" แล้วจึงให้นางแต่งตัวเสียใหม่ด้วยเสื้อผ้าที่เขานำมา

เมื่อทั้งสองมาถึงบ้าน ภรรยาของชายผู้นั้นขัดขวางมิให้นางเข้าบ้าน โดยยืนกั้นประตูไว้ ทันใดนั้นพายุพัดกระโชก ทิวแผ่นดินถูกปกคลุมด้วยความมืด ไม่มีใครสามารถเคลื่อนไหวไปไหนมาไหนได้ นอกจากหญิงหม้ายเท่านั้น ผ่านไป 10 วัน หญิงหม้ายได้กล่าวกับภรรยาของชายผู้นี้ว่า "ถ้าเจ้าพาข้าเข้าไปอยู่ในบ้านทุกอย่างจะเป็นไปด้วยดี ถ้าไม่แล้วความมืดย่อมจะครอบงำอยู่เช่นนี้เรื่อยไป ถ้าเจ้ามีใจเมตตา แสงสว่างแห่งความกรุณาจะสว่างไสวขึ้นมาอีก แต่ถ้าเจ้าตอบแทนด้วยความชั่ว กรรมดีที่ข้าทำจะส่งผลให้ตะวันไม่โผล่ขึ้นมาอีกเลย" ภรรยาของชายคนนี้ได้ และปฏิญาณว่าจะรับเลี้ยงนางเสมือนมารดา เอาใจใส่ดูแลนางตราบที่นางมีชีวิตรอยู่ หญิงหม้าย รู้สึกอบอุ่นต่อความกรุณาจึงเดินออกไปในความมืด ขุดดินตรงที่ขั้วบันไดไปสู่บ้าน ขณะที่นางขุดลงไปเบื้องล่างจะปรากฏแสงสว่างขึ้นที่ละน้อย ในที่สุดจันทองก็โผล่ออกมาจากหลุมและบินขึ้นไปสู่ท้องฟ้าอย่างรวดเร็ว จันทองนั้นคือพระอาทิตย์ โลกจึงกลับมีแสงสว่างขึ้นอีกครั้ง

ระหว่างที่ความมืดปกคลุม ได้เกิดพายุโหมหนัก ลูกชายผู้เอกตัญญูได้สำนึกถึงความโหดร้ายที่ตนได้ทำแก่แม่เขา ในการพยายามเสาะหาแม่ในความมืดมิดนั้น เมื่อเขาถูเรียกหาแม่ แม่เสียใหญ่ตัวหนึ่งกระโดดเข้าใส่และคาบเขาไป ไม่มีใครได้ข่าวเขาอีกเลย ส่วนครวเรือนของหนุ่มชายเนื้อได้รับพรจากสรวงสวรรค์ให้มีลูกหลายคน และประสบแต่ความเจริญรุ่งเรืองตลอดเวลาที่มีชีวิตรอยู่

นิทานเรื่อง สุนัขกับสุกร (โดย อาบ้อลลาน)

ในกาลครั้งหนึ่ง มีกระทาชายผู้หนึ่งดำรงชีวิตรอยู่แต่ลำพัง มีเพียงสุนัขและสุกรสองตัวเท่านั้น ซึ่งเขาเลี้ยงดูเป็นอย่างดีเหมือนคน และทะนุถนอมดุจลูกในไส้ ฉะนั้นสุนัขและสุกรจึงตอบแทนความกตัญญูด้วยการช่วยเขาทำไร่และล่าสัตว์ วันหนึ่งชายผู้นั้นได้เรียกสัตว์เลี้ยงทั้งสองมาพร้อมกัน แล้วบอกว่ามีธุระที่จะต้องเดินทางไปไกล ซึ่งอาจจะกินเวลาหลายเดือน ให้สัตว์ทั้งสองเฝ้าบ้านและถากถางไร่ไว้ เผื่อว่าเมื่อเขากลับมาจะทำกรเพาะปลูกได้ทันที เขาให้สัญญาว่าจะให้รางวัลถ้าสองสัตว์ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ แต่ว่าถ้าไม่ทำงานตามที่บอกแล้วจะถูกลงโทษ

เมื่อชายคนนั้นออกเดินทางไปแล้ว สุกรและสุนัขก็เข้าไปที่ไร่ทุกวัน แต่สุนัขมักจะมีข้ออ้างไม่ทำงานอยู่เสมอ และใช้เวลาอยู่ในป่าล่าสัตว์เล็กสัตว์น้อยเป็นอาหารสำราญใจ ทุกเช้าแต่

ย่ำรุ่งสุกรจะหักร้างถางที่ พรวนดิน และสะสมกิ่งไม้สำหรับทำพืน สุกรทำงานหนักอยู่เช่นนี้จนกระทั่งไร้ทั้งไร้เสร็จพร้อมสำหรับการหว่านพืชพันธุ์ ช้างสุนัขเมื่อเห็นเพื่อนทำงานเสร็จก็จะวิ่งไปวิ่งมาอยู่เหนือพื้นดินที่สุกรพรวนไว้เป็นอย่างดี ทั้งรอยเท้าไว้บริเวณไร้และกลบเกลื่อนรอยเท้าสุกรเสียสิ้น เมื่อนายของสองสัตว์กลับมาแล้วสอบถามสุนัขและสุกรว่า ได้ทำงานที่มอบหมายให้เสร็จลุล่วงไปแล้วหรือยัง "เสร็จแล้วนาย" สุกรตอบ "ข้าได้ทำงานหนักอยู่ทุกวี่วัน แต่เจ้าสุนัขหนีไปเล่นอยู่ในป่าตลอดเวลา และไม่เคยยื่นไม้ยื่นมือมาช่วยข้าเลย" ชายคนนั้นรู้สึกโกรธ จึงตะคอกถามสุนัขว่าจริงหรือไม่ และทำไมไม่เชื่อฟัง สุนัขยิ้มอย่างมีเลศนัยแล้วกล่าวว่า "ไม่จริงดอก โทหกแท้ ๆ ข้ามีข้อพิสูจน์ว่าไม่จริง นายไปกับข้าสิแล้วจะเห็นว่าข้าแอบหนีออกจากน้ำทำงานแค่นี้"

ทั้งสามจึงออกไปที่ไร้ และได้เห็นรอยเท้าที่ปรากฏอยู่บนรอยไถไร้น่าว่ามีแต่รอยเท้าของสุนัขเท่านั้น อนิจจาไม่มีประจักษ์พยานอันใดแสดงว่าเจ้าหมูได้ทำงานเลย เมื่อได้หลักฐานเป็นแก่นสารเช่นนั้น ด้วยความหลงผิด ชายคนนั้นจึงสาบส่งสุกรว่า "ไอ้สัตว์เนรคุณ อย่าอยู่ในบ้านกับข้าอีกเลย จงไปนอนกลางดิน กินกลางทราย ใครมาใครเห็นใครดูถูก เจ้าหมาชื่อสัตย์มันจึงสมควรอยู่กับข้า" ด้วยเหตุนี้หมูและหมาจึงต่างดำรงอยู่ตามประกาศิตนั้นมาหลายชั่วอายุคนตราบจนถึงทุกวันนี้

นิทานเรื่อง เสือผู้จองหอง (โดย อาโดอาซา)

ในอดีตกาล เสือพยายามสถาปนาตนเองเป็นเจ้าแห่งสรรพสัตว์ทั้งปวง ด้วยการทำหายสัตว์เล็กสัตว์น้อยประชันขันแข่งความสามารถ แต่เสือกลับผิดหวัง ถูกสัตว์อื่นหลอกเอาชนะด้วยเชิงปัญญาจนสิ้นท่า วันหนึ่ง เสือพบกบจึงกล่าวว่า "เจ้าผู้อาศัยอยู่ในรูโคลนอันต่ำต้อย เจ้าทำอะไรกิน" "ข้ากินเนื้อที่ดีที่สุดในป่า" กบตอบ เมื่อได้ยินเช่นนั้น เสือทำกบล่าอาหารเป็นเวลาหนึ่งวันทันที พอตะวันตกดิน จึงพบกันเพื่อพิสูจน์ว่าใครเหนือกว่า กบตอบตกลง แล้วต่างก็แยกย้ายกันไป เสือออกตระเวนหาเหยื่อตลอดวัน แต่ไม่พบพานเลย ได้แต่กินหญ้าประทังความหิว กบหา กินตามพุ่มไม้ กินเห็ดหลากสีจนอิ่มแปล้ ตกเย็นสัตว์ทั้งสองมาพบกันที่จุดนัดหมาย เสือคำรามทันที "แกได้อะไร" กบตอบว่า "ดูซิอันสีแดงนะเนื้อกวาง อันสีขาวเนื้อไก่ฟ้า เพื่อนล่ะได้อะไรมาขอชมหน่อย" เสือได้แต่คายเศษหญ้าออกมาแต่อย่างเดียว กบได้ทำจึงว่ากล่าวสั่งสอนเสือกใหญ่ เสือละอายใจย่องหนีไปหลบซ่อนเสีย

หลังจากนั้นมิช้านาน เสือพบปูคลานอยู่ข้างลำธารเล็ก ๆ สายหนึ่ง เสือตะคอกถามทันที "เจ้าสัตว์ที่ได้แต่คลานงุ่มง่ามมะงุมมะงาหรา แกมาทำอะไรอยู่ที่นี่ รู้ไหมว่าแกต้องใช้เวลาทั้งวันเดินทางไกลเท่ากับระยะที่ข้ากระโดดเพียงผลิบเดียว ข้าสามารถกระโจนข้ามลำธารนี้ได้เลย" "ข้าก็ทำได้" ปูตอบ "และข้าสามารถข้ามไปถึงปากโน้นได้ไกลกว่าแกเสียอีก" เสือโมโหจึงทำปูแข่งกระโดดเพื่อพิสูจน์ว่าใครจะกระโดดได้ไกลกว่ากัน ปูตกลง คลานไปอยู่ข้างหลังที่เสื่อยืนอยู่แล้วพูด

ว่า "ข้าชนะแน่ ข้าต่อให้ด้วย ข้าจะกระโดดข้างหลังแกนี่แหละ" เมื่อทั้งสองฝ่ายพร้อม เสือก็กระโดดในทันทีนั่นเอง ปูหนีบหางเสือห้อยตามไป พอถึงฝั่งหางก็สลัดปูกระเด็นออกไปข้างหน้าเสือเป็นระยะทางไกล ปูได้ทักกล่าวว่า "เห็นไหมล่ะข้าชนะแก" เสือปริปากไม่ออก ค่อยเดินหนีไปอย่างเงิบ ๆ ตามท่าทีของผู้แพ้ ขณะที่เสือพยายามลบเลือนความหลัง และคิดวางแผนทำทนายสัตว์อื่นเพื่อลบรอยแค้น บังเอิญหนูตัวหนึ่งวิ่งผ่านมา เสือจึงคุยโอ้อวดว่าตนใหญ่กว่าหนูหลายร้อยหลายพันเท่า ไซแต่เท่านั้นสรรพสัตว์ทั้งปวงรวมทั้งคนก็ยังให้ความนับถือและกลัวเกรง "ข้าสงสัยเหลือเกิน เพราะชาวบ้านไม่อนุญาตให้แกอาศัยอยู่ในบ้านพวกเขา ในขณะที่เขานับถือข้า ทั้งอาหารไว้ตามบ้านให้ข้ากิน" หนูว่า "มาพิสูจน์กันดีกว่า ชาวบ้านจะเคารพใครมากที่สุด" เสือจ่อมคูกกล่าว

ทั้งสองออกเดินทางไปด้วยกัน จนถึงทุ่งนาแห่งหนึ่งซึ่งมีชาวบ้านทำงานอยู่เต็ม หนูบอกเสือว่า "แกรออยู่นี่นะ ข้าไปก่อน" หนูวิ่งเข้าไปยังทุ่ง ชายคนหนึ่งเหลือบมาเห็นเข้า จึงร้องบอกพรรคพวกให้มาดูหนูสีแดงตัวเล็ก ๆ ทุกคนต่างผละงานมารวมกันก็มาดูหนูตัวนั้น ซึ่งเป็นท่าคล้ายโค้งเคารพหนู เมื่อหนูวิ่งกลับไปทีเดิมแล้ว จึงกล่าวกับเสือว่า "คราวนี้ถึงคราวแกแล้วล่ะ ไปสิจะคอยดูว่า ชาวบ้านจะทำอย่างไรกับแก" เสือก้าวออกเดินเข้าไปในทุ่ง เมื่อคนเห็นต่างคว่ำไม้กระบองและธนูไล่ เสือรีบหนีเข้าป่าทีบด้วยความอดสู ไม่กล้ากลับไปยังจุดนัดพบ หนูหัวเราะหึ ๆ กับตนเองอย่างสนุก แล้วกล่าวว่า "แกอาจตัวใหญ่กว่าข้าร้อยเท่าพันเท่า แต่แกไม่ฉลาดเท่าข้าหรอก"

กระต่ายได้สดับฟังถึงการคุยโวและยโสของเสือมาช้านานแล้ว จึงตัดสินใจไปหาเสือถึงถ้ำ แต่พบลูก ๆ ของเสือ กระต่ายจึงบอกกล่าวว่า ถ้าพ่อเสือไม่กลับตัวเสียใหม่ วันหนึ่งกระต่ายจะนั่งทับหัวเสือแล้วบดให้แบนเลยทีเดียว กระต่ายพูดยังไม่ทันจบเสือกลับมาแย้งถ้ำ จึงคำรามไล่กระต่าย กระต่ายวิ่งหนีไปจนถึงต้นไม้ที่มีรูกลวงต้นหนึ่งจึงกระโดดเข้าไป รูนั้นกว้างเท่าหัวเสือพอดี เมื่อเสือมุดเข้าไป จึงไม่อาจดึงหัวกลับออกมาได้ กระต่ายได้ที่กระโดดโลดเต้นบนหัวเสือเหยียบกระต่ายให้แบน แล้วกล่าวว่า "แต่ต่อไปแกไม่สามารถเที่ยวไประรานทำทนายสัตว์เล็กสัตว์น้อยได้อีกแล้วล่ะ" ตราบจนทุกวันนี้ เสือจึงมีรูปร่างแบนและไม่ทำสัตว์อื่นพิสูจน์ความสามารถอีก แต่จะซ่อนตัวอยู่ตลอดวัน ออกหากินเฉพาะในเวลากลางคืน ไม่กล้าไปใกล้ลำธารเพราะเกรงจะพบกบและปู ไม่กล้าเข้าหมู่บ้านเพราะกลัวหนูจะถากถาง และไม่กล้าไปยังที่โล่งเพราะกลัวกระต่ายจะเยาะเย้ยหน้าที่ถูกทำให้แบน

นิทานเรื่อง หินบิน (โดย อายีซีแฉ่)

ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีพรานล่าสัตว์ผู้ยากจนอยู่คนหนึ่ง ซึ่งหาเลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์ปันาน้ำเนื้อมาแลกข้าวกับเกลือ กระท่อมของเขาเล็กเกินไปสำหรับคนสองคนเข้าไปได้ เขาจึงไม่มีผู้มาเยี่ยมเยียน เสื้อผ้าที่สวมใส่ขาดวิ่น สิ่งที่เขาจะมีจึงมีเพียงแค่น้ำไม้ ซึ่งเขาใช้เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เขาประทังชีวิตอยู่ได้อย่างเบียดเบียนน้อยน้อย

วันหนึ่งเขาไปในหุบเขาลึก เพื่อรอล่าไก่ฟ้า ที่จะกลับมาอนรัง เขานั่งอยู่อย่างเงียบ ๆ บนก้อนหินใหญ่ ซึ่งมีถ้ำวัลย์ย่อยปกปิดไว้บางส่วน ทำให้เป็นที่กำบังที่ดียิ่ง เขาสดับฟังนกขณะที่มันคุยเขี่ยไปไม้แห่งหาหนอนกิน และเดินใกล้เข้ามาในหุบเขาลึกเบื้องล่างเขา ขณะที่ตะวันชิงพลบ เขาได้ยินเสียงจากก้อนหินก้อนหนึ่ง เสียงนั้นดูเหมือนจะพูดกับก้อนหินที่เขานั่งอยู่ "แกพร้อมที่จะไปหรือยังล่ะ" ก้อนหินที่อยู่ใต้เขาบอกว่า "ยัง ข้ามีผู้มาหาอยู่บนหลังข้า เขาเกือบจะไปแล้วล่ะ ทันทีที่เขาไป ข้าจะตามแกไป" "ชวนเขาไปสิ" หินอีกก้อนว่า "บางที่เขาอาจใคร่ไปดูประตูเข้าออกของพระอาทิตย์กับเรา และดูเรากินอาหารกันที่นั่น" หินก้อนที่นายพรานนั่งอยู่ได้พูดกับเขาอย่างสุภาพอธิบายว่า ทุกคืนก้อนหินจะบินไปยังบริเวณที่พระอาทิตย์เข้าออกเพื่อหาดอกไม้เงินดอกไม้ทองซึ่งอุดมในที่นั้นรับประทาน หินนั้นได้เชื้อเชิญให้เขาติดตามไปด้วย ถ้าเขาปรารถนา "ถ้าท่านต้องการไป จงเกาะข้าให้แน่น ข้าจะพาท่านผ่านอากาศไปยังทุ่งอันเปล่งปลั่ง ซึ่งเรากินอาหารกัน แต่อย่าลงจากหลังข้าไม่ว่าเวลาใด ๆ ทั้งสิ้น" พรานผู้ยากจนรู้สึกดีใจมาก กล่าวว่า เขาใคร่ติดตามไปด้วยอย่างยิ่ง และให้คำมั่นสัญญาว่าจะปฏิบัติตามที่ได้รับบอกทุกประการ

ก้อนหินรอบ ๆ ตัวเขาคุยกันขณะที่เตรียมตัวออกบิน ทันใดนั้นเขารู้สึกว่ามีอาการเคลื่อนไหวลอยขึ้นสู่อากาศด้วยความเร็วยิ่ง ก้อนหินทั้งหลายบินสูงและสูงขึ้นจนมองไม่เห็นแม้ยอดเขาสูงเบื้องล่าง ผ่านดวงดาวที่เปล่งแสงระยิบระยับหลายต่อหลายดวง ในการเดินทางสูงขึ้น และแล้วก็มาถึงแผ่นดินที่สวยงาม มีไร่สะพรั่งไปด้วยดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง หินเหล่านั้นร่อนลงกินดอกไม้ โยนช่อดอกไม้ทองและดอกไม้เงินให้แก่เขาเป็นครั้งคราว พรานผู้นั้นเก็บเข้าถุงไว้ด้วยความระมัดระวัง หลังจากนั้นนานพอสมควร ทางเข้าออกสว่างขึ้น ก้อนหินบอกแก่เขาว่า "ไม่ช้าพระอาทิตย์จะออกมา ถึงเวลาต้องกลับไปยังโลกแล้ว ยึดข้าไว้ให้แน่น" แล้วทั้งหมดก็กลับอย่างรวดเร็วร่อนลงในหุบเขาแล้วทอดตัวอยู่ที่ท่ามกลางถ้ำวัลย์เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น มิช้าอรุณรุ่งแห่งวันใหม่ก็เริ่มต้นอีกครั้ง พรานผู้คนแค่นี้มีความสุขมากเมื่อเขาคัดดอกไม้เงินดอกไม้ทองอันมากค่านั้น เขาขอบคุณต่อความกรุณาของก้อนหินทั้งหลาย ก้อนหินเหล่านั้นตอบว่า "เรารู้สึกดีใจที่ได้ช่วยท่าน เพราะท่านเป็นคนเชื่อฟัง มักน้อย สมควรต่อรางวัลที่ได้รับ รางวัลนั้นจะช่วยมิให้ท่านยากจนต่อไปอีกตลอดชีวิต" เมื่อเขากลับมาถึงหมู่บ้าน เขาเริ่มปลูกบ้านหลังงาม ทำคอกเลี้ยงวัวควาย เขาจ่ายค่าแรงด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองไม่กี่ดอก เขาจึงกลายเป็นคนมั่งมีในหมู่บ้าน มีสัตว์เลี้ยง มีฉางที่อุดมไปด้วยข้าวมากมาย เขาแต่งงานกับลูกสาวหัวหน้าหมู่บ้าน บ้าเพี้ยนตนเป็นคนมักน้อย ให้ความเมตตา กรุณาช่วยเหลือแก่บุคคลที่มาขอความช่วยเหลืออย่างมากมาย

ในหมู่บ้านแห่งนี้ มีคนร่ำรวยอยู่คนหนึ่ง เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีชาวบ้านชอบเพราะความขี้เหนียวของเขา วันหนึ่งเขามาหาพรานผู้นั้น และถามว่าเขาทำเช่นใดจึงมั่งมีขึ้นมาทันที จึงได้ทราบถึงเรื่องราวของก้อนหิน การบินไปยังทางเข้าออกของพระอาทิตย์ ดอกไม้เงินและดอกไม้ทองที่มีอยู่ในที่นั้น ชายผู้ตระหนี่ตัดสินใจว่าเขาจะไปที่ก้อนหินเหล่านั้น บินไปด้วยเพื่อเก็บ

เกี่ยวโชคกลางสำหรับตนเอง เขาคิดว่าเขาจะต้องไม่โง่เหมือนกับที่พรานนั้นเคยเป็น เมื่อถึงดินแดนแห่งเงินทอง เขาจะเอาถุงใหญ่ใส่สองใบ ไม่ต้องรอก่อนหินให้ดอกไม้เงินดอกไม้ทองตามที่จะให้ และในขณะที่พรานนั้นไม่ทำอะไรรอบนหินก้อนนั้น เขาจะกระโดดลงไปเก็บแต่เฉพาะดอกไม้ทองด้วยตนเอง ตกค่ำหลังจากที่ได้เตรียมสิ่งที่จำเป็นแล้ว ชายผู้นั้นตรงไปยังหุบเขา รีบขึ้นไปนั่งบนหินก้อนหนึ่ง รออย่างกระวนกระวายเพื่อที่จะได้รับเชิญให้ไปกับฝูงก้อนหิน ก่อนที่หินจะออกเดินทาง ก้อนหินทั้งหลายได้เตือนเขาว่าอย่าลงหรือเก็บดอกไม้ด้วยตนเอง ไม่ช้าชายผู้นั้นรู้สึกว่ามันบินไปในอากาศ มาถึงดินแดนดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ทั้ง ๆ ที่ก้อนหินได้กล่าวเตือนไว้แล้ว เขากลับกระโดดลงไปเก็บเอาดอกไม้ทองใส่ถุงสองถุงอย่างละมบ เมื่อถุงเต็มแล้วเขาพยายามปีนขึ้นก้อนหินแต่ก้อนหินทั้งหลายกลับส่งเสียงคำราม อ้าปากอันใหญ่ซึ่งเต็มไปด้วยเขี้ยวแหลม ชูจะกลืนชายผู้นั้นเสีย เมื่อเขาเห็นว่าเขาไม่สามารถขึ้นก้อนหินก้อนใดได้ก็นั่งอยู่อย่างหมดหวัง โดยยังกำถุงอันโป่งเต็มสองถุงไว้ไม่ยอมทิ้งมัน เมื่ออรุณสาดฟ้าแจ่มกระจ่างทางเข้าออกเป็นประกายเตรียมรับการมาของพระอาทิตย์ หินทั้งหลายบินกลับสู่โลกทิ้งให้ชายผู้นั้นเผชิญชะตากรรมของตนเอง "เดี๋ยวนี้เจ้าคงสนใจกับความโลภของเจ้าแล้วสิ เจ้าเป็นคนไม่เชื่อฟังและหยิ่งยะโส ทองของเจ้าจะไม่ให้ประโยชน์แก่เจ้าเลยแม้แต่น้อย" หินก้อนสุดท้ายเหย้า ประตูเพชรเริ่มสว่างไสวยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ความร้อนระอุยิ่งขึ้น เมื่อพระอาทิตย์ใกล้เข้ามา และพบชายผู้นั้นมีดอกไม้เงินดอกไม้ทองของท่านอยู่ ชายผู้นั้นจึงถูกเผาไหม้ตาย ไม่เพียงแต่ความโลภของเขาทำให้เขาสูญเสียชีวิตอย่างทรมานเท่านั้น แต่ที่เขาตายก็เพราะความไม่เคารพเชื่อฟังด้วย

นิทานหรือเรื่องเล่าเหล่านี้ จึงมิได้เป็นเพียงสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ชาวอ่าชา ยินหยัด เผชิญหน้ากับความยากลำบากในชีวิตประจำวันได้ ยกตัวอย่างเช่น นิทานเรื่อง "กบ" จะสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว และวิถีจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคล นิทานเรื่อง "พ่อที่สูญหายไป" และเรื่อง "แม่" สะท้อนให้เห็นว่า ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความสามัคคีระหว่างพี่น้อง การเชื่อฟังผู้ใหญ่ ความซื่อสัตย์ต่อคนรัก การไม่อิจฉาริษยา ความมีเมตตากรุณา การรู้จักช่วยเหลือผู้อื่น และการมีสติปัญญาไหวพริบที่เฉียบแหลมเป็นค่านิยมที่สำคัญอย่างยิ่ง และที่สำคัญนิทานเรื่อง "พ่อที่สูญหายไป" ยังได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของการเป็นนักเกษตรกรรมที่สูงในเรื่องการเตรียมดิน เพื่อการเพาะปลูกพันธุ์พืชได้อย่างชัดเจน ส่วนนิทานเรื่อง "ต้นไม้ชีวิต" เป็นเรื่องที่ยกตัวอย่าง ให้ตระหนักถึงการไม่แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและความไม่ละมบอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน นิทานเรื่อง "ผีกับคนคอกพอก" เป็นการย้ำเตือนถึงค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีต่อการพูดแต่ความจริง ไม่โกหกหลอกลวงผู้อื่น และความมานะฝ่าฟันอุปสรรค เพื่อเป้าหมายในอนาคตระยะยาว นิทานเรื่อง "สุนัขกับสุกร" เป็นเรื่องที่สอนให้เข้าใจถึงการรู้จักอดทนต่อความยาก

ลำบาก มีความขยันในการทำมาหากิน รับผิดชอบและซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ นิทานเรื่อง "เสื้อผู้ จองหอง" แสดงให้เห็นว่าผู้ที่ชอบไอ้จวด จองหองจะเป็นที่รังเกียจของผู้อื่น ทำให้อยู่ร่วมกับบุคคล อื่นในสังคมลำบาก และไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย นิทานเรื่อง "นกฮูก" อธิบายให้ทราบถึงผล ที่เกิดจากการชอบรังแกคนอื่น และนิทานเรื่อง "หินบิน" แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของบุคคลที่ ชาวอำเภอชายกองชื่นชมว่า ต้องเป็นบุคคลที่อดทน เสียสละ รู้จักรอคอย รับผิดชอบ มุ่งมั่น เมตตา ถ่อมตัว และสอนให้เข้าใจถึงเคราะห์กรรมที่เกิดจากความละโมภและการไม่เชื่อฟัง นิทานของ ชนอำเภามีได้ทำให้เราทราบได้ว่า ชาวอำเภามีเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ ผูกพันกับ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นว่า ชาวอำเภามีเป็นผู้ที่มองการณ์ไกลในระยะยาว โดยพร้อมที่จะอดทนต่อความยากลำบากเพื่อความสบายในวันข้างหน้า และความมั่นคงของ ครอบครัวถือว่ามีความสำคัญเหนือค่านิยมอื่นใด ดังนั้นผู้ที่ซื่อสัตย์ต่อความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและ เสียสละชีวิตเพื่อเป้าหมายดังกล่าวจะร่ำรวยและมีความสุขในที่สุด

ปัจจุบันนิทานพื้นบ้านของชนอำเภอบ้านปลายฟ้าในวันมีแต่จะหมดไป เพราะ ผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นนักเล่านิทานของหมู่บ้าน มีแต่จะตายจาก ส่วนเด็ก ๆ ก็มีได้สนใจและมีความต้องการฟังนิทานที่ผู้เฒ่าผู้แก่จะเล่าให้ฟังในยามว่างหรือในยามค่ำคืน เด็ก ๆ หันไปมีความสุขกับการฟังนิทานสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นนิทานไทย นิทานญี่ปุ่น หรือนิทานฝรั่ง ซึ่งนิทาน เหล่านี้เด็ก ๆ ไม่จำเป็นต้องรับรู้จากการฟังตายายเล่าอีกต่อไป หากแต่เด็ก ๆ อาจรับรู้ด้วยการ "อ่าน" เองจากหนังสือ "ดู" จากโทรทัศน์ หรือ "ฟัง" จากคุณครูในโรงเรียน คำบอกเล่าที่ได้จาก เด็ก ๆ อำเภมาถึงการไม่เคยฟังและไม่รู้จักนิทานของชนเผ่าอำเภาก็กลายเป็นเรื่องธรรมดา และคง ปฏิเสธไม่ได้อีกเช่นกันกับความจริงที่ว่า เด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าในปัจจุบันรู้จักนิทานไทย นิทาน ญี่ปุ่น และนิทานฝรั่งก่อนนิทานพื้นบ้านอำเภามี

ศิลปะดนตรี

การร้องและการเล่นดนตรี เป็นเสมือนหนึ่งการแสดงออกซึ่งพลังกำลังที่อยู่ภายใน จิตใจมนุษย์ให้เปล่งออกมาเป็นกระแสเสียงที่สร้างสรรค์สรรพสิ่งทั้งมวลในโลกให้สวยงาม นุ่มนวล จิตใจของมนุษย์ให้สมบูรณ์ ทำให้มนุษย์มีสมาธิมากขึ้น และจะคิดทำแต่ในสิ่งที่ดีงามเพื่อสร้างความสุขตามที่มนุษย์พึงปรารถนา

ชนอำเภอบ้านปลายฟ้ามีชีวิตดั้งเสียงเพลง เพลงคือชีวิต และชีวิตคือเพลง ซึ่งเป็น บทเพลงที่ขับขานเรื่องราวของตนเองและธรรมชาติแวดล้อม โดยใช้เสียงร้องและเสียงเครื่องดนตรี ไม่ว่าจะเป็น "เต็ม"(พิณ) "อู่ลู่"(ขลุ่ย) "เหม่ลู่"(ขลุ่ย) "บอเลาะ"(ขลุ่ย) "พิปะ"(เป่าใบไม้) "ลาเย"(แคน น้ำเต้า) "ถ่อง"(กลอง) "จะเล๊ะ"(ฉิ่ง, ฉาบ) และ"ฉ่อง"(กระบอกไม้ไผ่) เป็นสื่อภาษาแทนภาษาพูดและ

ภาษาใจ โดยพื้นฐานแล้วเพลงและดนตรีของชนอำช่าจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของชีวิต ความรัก ครอบครัว และตลอดจนถึงแวดล้อมอื่น ๆ รอบตัว ทุกคำคืนในลานวัฒนธรรมมักจะได้ยิน เสียงเพลง เสียงดนตรี เสียงหัวเราะ เสียงปรบมือ และเสียงกระทืบเท้าก็ก้าวไปตามจังหวะของ เพลงอย่างพร้อมเพรียงกัน มีทั้งเสียงนุ่มนวลแผ่วเบา และเสียงหนักแน่นฮึกเหิมเหมือนดังเสียงสวน สนามของนักรบที่กำลังจะออกศึกสงคราม จึงทำให้ผู้ได้ยินเสียงแห่งความครึกครื้นนั้นอดใจที่จะ เข้าไปร่วมวงด้วยไม่ได้ เพลงและดนตรีจึงเป็นอีกหนึ่งในผลพวงของการเคียวเชิญชีวิตหลาย ชั่วอายุคนที่ผ่านมา ซึ่งชนอำช่าถือว่า เพลงเป็นตำนานชีวิตที่บรรพชนมอบไว้ให้ ความสัมพันธ์ ระหว่างเพลงกับดนตรีของชนอำช่าจึงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก เพราะเครื่องดนตรีทำให้เกิดเพลง และเพลงสื่อความหมายของชีวิต คนอำช่าจึงมีเพลงและดนตรีเป็นเสมือนไม้ค้ำจุนชีวิตสืบมา

อาเพ่ว(ปู่)"ลานู" ได้เล่าเรื่องราวชีวิตของชนเผ่าอำช่าอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจว่า เกิดเป็นคนอำช่า อาศัยอยู่บนภูเขาสูง ชีวิตดูเรียบง่ายและอยู่ใน วัฏจักรสามัญธรรมดา ที่หนีไม่พ้นการเกิด แก่ เจ็บ ตาย วิถีชีวิตในแต่ละวันของพวกเขาละม้าย คล้ายคลึงกันทั้งหมดบ้าน คือ ตื่นนอนก่อนดาวดวงใหญ่ที่ปลายฟ้าจะโผล่ขึ้น กินข้าวกับน้ำพริกและ ผักต้ม แล้วเดินดุ่มไปสู่วังน้ำป่าเขาด้วยภาระแห่งปากท้อง กระทั่งยามเย็นจึงเหนื่อยอ่อนล้ากลับสู่ กระท่อม และรับประทานอาหารเย็น ซึ่งมีรสชาติและชนิดของอาหารเหมือนตอนเช้า ส่วนวิถีชีวิต ในแต่ละวัยก็ย้ายอยู่ในโมงยามเดียวกัน เป็นทารกที่เกิดในกระท่อมซึ่งเสียงชีวิตอยู่กับโรคภัยไข้เจ็บ กว่าที่จะก้าวรอดมาเป็นเด็กเล็กที่พ่อแม่หอบหิ้วไปไร่นาด้วยกัน พร้อมกับอบรมสั่งสอนกระบวนการ แห่งการต่อสู้เพื่อยังชีวิตในป่าเขา แล้วเจริญวัยสู่วัยเรียนวัยหนุ่มสาว ซึ่งหมายถึงการจะต้องศึกษา หาความรู้ทั้งจากสังคมนาญาติและจากสังคมโรงเรียน ส่วนหนึ่งคือทักษะที่สั่งสมเพื่อการดำรง ชีวิตอย่างเกษตรกรอำช่าขั้นสูง อีกส่วนหนึ่งคือการไฝ่ฝันแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าในอนาคต ไม่นานก็ ผ่านเข้าสู่วัยแต่งงานและวัยชราพร้อมกัน แล้วทั้งสิ้นทั้งมวลก็จะสิ้นสุดลงที่ความเจ็บไข้และ ความตาย เสียงเพลงและดนตรีจึงเป็นเสมือนเครื่องสื่อสารในแต่ละพิธีกรรม อันเกี่ยวเนื่องกับ วิถีชีวิตของชนอำช่า ไม่เพียงเฉพาะบทเพลงที่ใช้ในแต่ละพิธีกรรมอันเริ่มตั้งแต่การตั้งชื่อเด็ก การเรียกขวัญ พิธีปีใหม่ การแต่งงาน จวบจนวาระสุดท้ายในพิธีศพและการเซ่นไหว้บรรพชน เท่านั้น ชนอำช่ายังมีบทเพลงที่ใช้สำหรับขับกล่อมเพื่อความเพลิดเพลินเป็นหลัก เช่น เพลงกล่อม เด็ก หรือ เพลงเกี่ยวพาราฮี บทเพลงของชนอำช่าจึงมีมากมาย "อะซิกู" บทเพลงพื้นบ้าน ซึ่งเป็น เพลงปากเปล่าอันอมตะและร้องกันมาแต่โบราณนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นเนื้อหาที่จดจำสืบทอดมาจาก บรรพชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า ไม่มีการแต่งขึ้นใหม่ แต่อาจมีการใช้คำหรือประโยคที่พ่อเพลงแม่เพลงคิด เอง โดยยังคงความหมายเดิมไว้ ลักษณะภาษาที่ใช้ในบทร้องเพลงพื้นบ้านนี้มีไวยากรณ์ หากแต่ มีลักษณะ การเล่นคำ เล่นประโยค หรือการเปรียบเทียบต่าง ๆ บทเพลงพื้นบ้านจึงมักเป็นภาษาที่ งดงาม ลึกซึ้ง เป็นทั้งเพลงและบทกวี ซึ่งบอกเล่าเรื่องราวครอบคลุมวิถีคนอำช่าทั้งหมด ทั้งตำนาน

ความเชื่อ โลกทัศน์ คำสอน และเรื่องราวความรักระหว่างหนุ่มสาว ดังบทเพลงพื้นบ้านที่ คุณปู่
หลาน ได้ขับร้องให้ฟังว่า

"...เด็กรับประทานข้าวบดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่

คนแก่รับประทานข้าวเม็ดแข็งก็แก่เร็ว

หุงข้าวจนน้ำเดือดแล้วไม่เปิดฝา

น้ำก็ล้นไหลลงมาอย่างล่ำธาร

มีดไม่คมทำคานครองรับน้ำหนักไม่ได้

แต่ห้วยล่ำธารเอาไม้กั้นเป็นทำนบได้

ปั่นเส้นด้ายถ้าไม่เอาเมล็ดฝ้ายออก

ก็ปั่นกรอเป็นเส้นด้ายไม่ได้

ถ้าไม่หมั่นปั่นกรอเส้นด้าย

ตัวเราก็จะไม่มีเสื้อผ้าสวมใส่..."

การร้องเพลงพื้นบ้านของคนอำเภอฯ จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยท่าทาง สีหน้า แต่คำร้อง
สามารถแสดงออกถึงความรู้สึกได้ดี เพลงพื้นบ้านจึงเป็นความรู้อันวิเศษ เป็นตัวแทนของ
ความอ่อนน้อม เกรงอกเกรงใจ และแทนการพูดตรง ๆ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและการอพยพ
โยกย้ายอยู่เสมอ นับตั้งแต่อดีตกาลมา จนอำเภอฯ จึงมี "อะซิโก้" หรือสุภาภิตของเผ่าพันธุ์ ซึ่งพวกเขา
ขับร้องออกมาเป็นเพลงแทนคำสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติตนในทางที่ถูกต้อง และภาคภูมิใจใน
เผ่าพันธุ์ของตน อันเป็นชนเผ่าที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และมีขนบธรรมเนียม ประเพณี
วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนสืบมา

เครื่องดนตรีของชนอำเภอฯ มีด้วยกันหลายชนิด ทั้งเครื่องดีด เครื่องตี เครื่องเคาะ
และเครื่องเป่า ดังนั้นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการขับร้องและการเต้นรำจึงประกอบด้วย

เด็ม เป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะคล้ายพิณ มีสามสาย มักเล่นในตอนกลางคืน แต่ไม่
มีบังคับว่าเล่นในช่วงกลางวันไม่ได้ "เด็ม" ใช้เล่นเมื่อว่างจากการงาน เพื่อแก้เหงาหรือจีบสาว
ความน่าสนใจของ "เด็ม" จึงอยู่ตรงความสามารถของผู้เล่น ที่จะสื่อสิ่งที่ตัวเองต้องการพูดออกไป
เสียงจาก "เด็ม" จึงเป็นเสียงของภาษาพูดที่สื่อถึงภาษาใจ

อูลู่ หรือ ชลู่ ได้สมญานามว่า เป็นเครื่องดนตรีของพ่อหม้าย ซึ่งมีเรื่องเล่าต่อกันมา
ว่า "...ชายคนหนึ่งหลังภรรยาตายจากไป ก็เกิดความเหงา จึงได้ทำ "อูลู่" ขึ้นมา ตกถึงกลางคืนเขา
มักจะหยิบ "อูลู่" ขึ้นมาเป่าเสมอ คืนหนึ่งสาวนางหนึ่งได้ยินเสียง "อูลู่" อันไพเราะ จึงได้มาหาเขาที่

บ้าน ชายคนนี่จึงได้หญิงสาวคนนี้เป็นคู่ชีวิตคนใหม่..." "คู่ลู" จึงไม่นิยมเป่าในตอนกลางวัน หากผู้ใดเป่าก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนเกียจคร้าน และ "คู่ลู" นี้จะไม่ใช้ในการเป่าประกอบพิธีกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น

หม่มลี่ เป็นเครื่องดนตรีคล้ายขลุ่ย ซึ่งมีลักษณะคล้ายขลุ่ยจีน ใช้เป่าได้ทั่ว ๆ ไปเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน

บอเลาะ เป็นเครื่องดนตรีอีกชนิดหนึ่งที่คล้ายขลุ่ย แต่ "บอเลาะ" จะมีความยาวของลำเพียงประมาณ 1 คืบ และมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของลำประมาณ 1.5 เซนติเมตร "บอเลาะ" ใช้เป่าทั่ว ๆ ไปเพื่อความสนุกสนานเช่นกัน

พิปะ หรือ การเป่าใบไม้ ชนอำช่าถือว่า "พิปะ" เป็นเครื่องดนตรีของสาวแก่ ดำเนินอันเหลือเชื่อได้เล่าถึงความเป็นมาของการเป่าใบไม่ว่า "...ขณะที่ทุกคนเดินออกจากหมู่บ้านเพื่อไปทำไร่ทำนา คนธรรมดาได้เด็ดใบไม้มาเป่า แม้ว่าจะเด็ดใบไม้จากต้นไหนก็ตาม พวกเขาก็เป่าไม่ดัง แต่พอสาวแก่เด็ดใบไม้มาเป่าเพียงใบเดียวก็มีเสียงดังออกมา..."

ลาเย หรือ แคนน้ำเต้า ในการเป่า "ลาเย" จะมีท่วงทำนองประกอบไปด้วยตามจังหวะช้าบ้างเร็วบ้าง พลิกแพลงไปตามเสียง การเป่า "ลาเย" จะเป่าหลังฤดูกลางที่เก็บเกี่ยวผลผลิตจากไร่นาแล้วเท่านั้น ช่วงอื่น ๆ จะไม่นิยมเป่า

ถ่อง หรือ กลอง กลองที่คนอำช่าใช้จะมีลักษณะเหมือนกลองยาว ซึ่งจะใช้เล่นเฉพาะในช่วงที่มีเทศกาล หรือมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ในประเพณีปีใหม่ไล่ชิงช้า หรือ ประเพณีปีใหม่ลูกช้าง กลองจะใช้สำหรับการตีให้จังหวะ ในขณะที่มีการตีกลองนั้นจะไม่มีกรรองเพลงประกอบ

จะเล๊ะ หรือ ฉาบ, ฉิ่ง ซึ่งถ้าเป็นฉาบคนอำช่าจะเรียกว่า "จะเล๊ะยอฮื้อ"(จะเล๊ะใหญ่) ส่วนฉิ่ง เรียกว่า "จะเล๊ะยอตี"(จะเล๊ะเล็ก) "จะเล๊ะ" ใช้ในการตีให้จังหวะและใช้เฉพาะในช่วงที่มีเทศกาล หรือมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เหมือนกลอง

บ่อฉ่อง หรือ กระบอกไม้ไผ่ การนำ "บ่อฉ่อง" มาเล่นในประเพณีต่าง ๆ เรียกว่า "บ่อฉ่องตุ" "บ่อฉ่อง" นี้มีระดับความสูงประมาณระดับอกของผู้ที่จะทำการทุ้มกระบอก "บ่อฉ่อง" จึงเป็นเครื่องดนตรีสำหรับผู้หญิง การทุ้ม "บ่อฉ่อง" จะมีการเดินประกอบด้วย ในการเดินนั้นผู้หญิงจะอยู่นอก ผู้ชายอยู่ใน ท่าเดินของชายจะแตกต่างกันไปตามความสามารถของแต่ละบุคคล และในขณะที่เดินนั้นผู้ชายจะมีการนำเครื่องดนตรีอื่น ๆ มาร่วมด้วย ส่วนการเดินของหญิงนั้นจะมีการเดินสไลด์ไปรอบด้าน ไม่ว่าจะด้านซ้าย ด้านขวา ด้านหน้า หรือด้านหลัง รวมทั้งมีการย่อเข้าและหมุนลำตัวเฉพาะส่วนบน ซึ่งมีความสวยงามและอ่อนช้อยตามแบบฉบับของชนอำช่า

เสียงดนตรีและเสียงเพลงจึงเป็นสัญลักษณ์อันแสดงถึงความสุขในยามพักผ่อนของชาวอำเภอ ทั้งยามปกติ ยามเทศกาลรื่นเริง และในช่วงเวลาแห่งการจากลาอันโศกเศร้าของพิธีศพ ในงานศพนี้เสียงดนตรีก็จะเงียบหายไป ถ้าไม่มีเพลง ไม่มีดนตรี ก็อยู่ไม่สุข นี่คือคำกล่าวของ "อาเพ๋วลานู" บทเพลง ดนตรี และการเดินรำของคนอำเภอ จึงเป็นการสื่อสารทางวัฒนธรรมของชนเผ่าเดียวกัน มิได้มีไว้เพื่อชักจูงผู้คนให้เข้าไปท่องเที่ยว เสพความแปลกใหม่ของผู้คนต่างเผ่า โดยไม่รู้คุณค่าและความหมาย ดนตรีและเพลงจึงไม่เพียงแต่เติมสีสันให้ชีวิตโดยอาศัยความบันเทิง หากแต่ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิต ธรรมชาติแวดล้อม และความเชื่อที่ประกอบเป็นเผ่าพันธุ์ อำเภอ จากความรู้สึกส่วนลึกที่ก่อมาจากจิตใจ ผ่านลำคอ ถึงปาก ท่วงทำนองที่ออกมาจึงดูมีพลัง แม้คนไม่รู้ภาษาก็สามารถสัมผัสได้ถึงความรัก ความสุข ความเหงา และความเศร้าสะเทือนใจได้อย่างลึกซึ้ง เสียงพิณ ขลุ่ย แคน และเสียงเป่าใบไม้ที่ดังก้องกังวานผ่านสายลมบนภูเขา จึงล้วนแล้วแต่เป็นภูมิปัญญาและศิลปะที่ธรรมชาติมอบให้ การอยู่กับธรรมชาติจึงทำให้พวกเขาสามารถเปล่งเสียงในท่วงทำนองดนตรีจากธรรมชาติได้อย่างไม่ต้องนึก หรือไตร่ตรองให้เลศนัยซับซ้อน เพราะพวกเขา คือ คนดนตรีที่แท้จริง

แสงแดดล่าสุดท้ายรำลือท่ามกลางฟ้าและขุนเขาไปพร้อม ๆ กับตะวันดวงกลมโตในฤดูหนาวอันเย็นยะเยือกปลายเดือนพฤศจิกายน สายหมอกและความหนาวเย็นโรยตัวปกคลุมไปทั่วหมู่บ้านเล็ก ๆ กลางอ้อมกอดของป่าเขา หมู่บ้านตกอยู่ในห้วงแห่งความมืดมิดอันหนาวเย็น ในยามนี้ หากเป็นคืนก่อน ๆ ที่ผ่านมาในอดีต ทั้งหมู่บ้านก็คึกก้องกังวานไปด้วยเสียงดนตรีและบทเพลงในท่วงทำนองหวานหูจากลานวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ความรู้และทักษะทางดนตรีและเสียงเพลงที่ต้องอาศัยกาลเวลาและใจรัก จึงจะเกิดการสืบทอดต่อเนื่องกันตลอดมา จากคนรุ่นหนึ่งถึงอีกรุ่นหนึ่งนั้น ดูเหมือนว่าบัดนี้การถ่ายทอดความดีงามเหล่านี้เริ่มสะดุดและชะงักงัน หรือรอการสาบสูญเสียแล้ว "หากเป็นแต่ก่อนช่วงเวลานี้จะเต็มไปด้วยเสียงแคน เสียงพิณ เสียงขลุ่ย และเสียงกลอง ในจังหวะรำเรงดังก้องไปทั้งม่อนดอย มาบัดนี้ไม่มีทั้งแคน พิณ ขลุ่ย กลอง หรือแม้กระทั่งเสียงกระทู้ไม่ไผ่ก็เงียบหายไปจากหมู่บ้านปลายฟ้ามานานแล้ว" นี่คือน้ำเสียงบ่นพ้อของ อาเพ๋วลานู คนเดิม

วันนี้ไม่มีใครจดจำและมีเวลาว่างมากพอที่จะร้องเพลงกันอีกแล้ว ไม่ว่าจะมันไพเราะปานใด เสียงขลุ่ย เสียงพิณ กับเสียงแคนน้ำเต้าที่ประสานเสียงเป็นเสียงเดียวกัน ทำให้ขับลำนำเพลงได้ไพเราะจับใจนั้นเด็กอำเภอบ้านปลายฟ้าไม่เคยได้สัมผัส ส่วนที่เขารู้ว่าผู้ใดมีความสามารถ ฉกาจในการตีพิณ เป่าขลุ่ย เป่าแคน หรือตีกลองเป็นภาษาพูดได้นั้น เด็ก ๆ อำเภอบ้านปลายฟ้าก็นึกไม่ออก พวกเขาจำได้แต่บทเพลงสากล เพลงไทยลูกทุ่ง และเพลงไทยสากล เด็กหญิงบู๊ดี บอกว่า "เพลงของคนไทยน่าฟังมากกว่าเพลงอำเภอ" เสียงดนตรีและเพลงอำเภอพื้นบ้านนับวันจึงมีแต่จะเลือนหายไปจากหัวใจของเด็กรุ่นใหม่ เด็ก ๆ ใฝ่ฝันในเสียงกีตาร์ เปียโน และกลองชุดมากกว่า

เสียงพิณ ซลู่ย และแคน และหลงลืมไปว่าอดีตพิณ ซลู่ย แคน คือเครื่องดนตรีที่หนุ่ม ๆ ทุกคนจะเล่นเป็น วันนี้เครื่องดนตรีเหล่านี้ถูกทอดทิ้งให้เป็นซากปรักหักพัง รอวันผุกร่อนอันหาค่ามิได้ สูญเสียแม้กระทั่งผู้รู้จักและรักมัน บทเพลงทั้งหมดแห่งทะเลภูเขา ซึ่งเคยกังวานอยู่ทุกยอดดอย จากโค้งฟ้าหนึ่งถึงอีกโค้งฟ้าหนึ่งมานานนับศตวรรษ บัดนี้เครื่องดนตรีและบทเพลงได้สูญหายไปจากหมู่บ้านแล้ว ด้วยน้ำมือของเด็กและผู้ใหญ่อำช่าผู้ลุ่มหลงในวัฒนธรรมเพลงแบบคนพื้นราบ

อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ ได้เกิดเพลงอำช่าแบบใหม่ในทำนองสากล ซึ่งมีกีตาร์เป็นจำพวกของการบรรเลง รูปแบบเพลงใหม่ซึ่งมีท่วงทำนองเป็นสากล และมีเนื้อร้องที่ฟังแล้วเข้าใจง่ายนี้ช่วยทำให้เด็ก ๆ หันกลับมาฟังเพลงอำช่าบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่เป็นที่นิยมของเด็ก ๆ มากนัก การฟังและการร้องเพลงของเด็กอำช่าบ้านปลายฟ้าในปัจจุบัน จึงมีเพลงไทย ทั้งเพลงลูกทุ่ง ลูกกรุงและเพลงไทยสากล ซึ่งมักจะเป็นบทเพลงที่กำลังเป็นที่นิยมและได้ยืมจากวิทยุ เทป ซีดี หรือโทรทัศน์ และเพลงอำช่าในรูปแบบใหม่ที่เด็ก ๆ รับฟังบ้างนั้น มักจะเป็นเพลงที่มีบทบาทในด้านการสร้างความบันเทิง ให้การศึกษาแก่คนในสังคม และการควบคุมสังคมให้มีระเบียบ ซึ่งผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเนื้อเพลงที่เด็ก ๆ ได้ร้องให้ผู้วิจัยฟัง ดังนี้

เพลง "อย่าให้วิถีแห่งอำช่าสูญหาย"

พี่น้องอำช่าที่รัก บัดนี้วิถีแห่งอำช่าใกล้สูญหายแล้ว
ไม่ว่าพวกท่านจะอยู่ในเมืองหรือตามยอดดอย
ได้โปรดอย่าทิ้งวิถีแห่งอำช่าเลย
รู้ไหม การนับสายสกุลของอำช่านั้นเริ่มจาก "ซุ่มมิโอ"
อย่าลืมฝึกการนับสายสกุลของตน
เพราะหากนับสายสกุลของตนไม่ได้
เผ่าพันธุ์อำช่าต้องสูญพันธุ์แน่
แม้อยู่ในแดนไกล ยากดีมีเงินไม่สำคัญ
หากไม่รู้สายสกุลของตน ก็จงถามเอาจากผู้รู้
ขออย่าอยู่โดยไม่รู้สายสกุลของตนอีกเลย

เพลง "พี่น้องอำข่า"

เราชาวอำข่าแม้จะอยู่แห่งไหน
 ด้วยบุญอันสูงส่งจึงทำให้พวกเราได้พบกันอีก
 แม้จะอยู่ในเมืองหรืออยู่บนยอดดอย
 พวกเราก็คือเผ่าพันธุ์เดียวกัน
 มาชิมาร่วมเฉลิมฉลองด้วยกัน
 สองมือก้มกราบดวงดาวเพื่อขอพร
 งานทุกอย่างเราจะช่วยกันทำ
 วันที่พวกเราได้มาเจอกัน
 มาชิมาร่วมมือร้องรำทำเพลงร่วมกัน
 จะมีอะไรสนุกมากไปกว่านี้คงไม่มี
 ขอให้วันนี้เป็นวันที่ดีสำหรับพวกเราทุกคน

เพลง "เราคือชนอำข่า"

จิตวิญญาณของพวกเรายังคงย้าเดือนอยู่หรือเปล่า
 ว่าพวกเราคือสายเลือดอำข่า
 อำข่าเป็นชนผู้อยู่บนยอดดอย
 พวกท่านคงหลงลืมวิถีแห่งเผ่าพันธุ์อำข่าแล้ว
 หากเป็นเช่นนี้ชาติพันธุ์อำข่าคงสิ้นชื่อ
 มาชียาวชนอำข่าทั้งหลาย
 มารวมตัวกันเพื่อรักษาพงษ์พันธุ์อำข่า ให้คงอยู่สืบไป
 บรรพบุรุษของเราตั้งแต่ ชุ่มมิโอ
 ได้บัญญัติกฎสำหรับชนอำข่าขึ้น
 จวบจนทุกวันนี้ร่องรอยเหล่านั้นยังคงมี
 อนุชนอำข่าทุกคนจึงต้องร่วมกันอนุรักษ์
 หากจิตใต้สำนึกของเรายังเป็นชนอำข่า
 จงเรียนรู้การนับสายสกุลของตน
 จำไว้ให้ดี ต้นตระกูลของพวกเราเริ่มจาก ชุ่มมิโอ
 มาชียาวชนอำข่าทั้งหลาย

มาช่วยกันรักษาเผ่าพันธุ์อำข่า หากต้องการให้เผ่าพันธุ์อำข่า ยืนหยัดอยู่คู่ฟ้า
 อย่ามองข้ามการนับสายตระกูลของตน ฝึกฝนไว้เถอะเกิดผลดีแน่นอน

เพลง "รื่นเริงวันปีใหม่"

ลองมาเที่ยวดูสักครั้ง
 พวกเราได้สร้างประตูลูกบ้านหลังใหม่
 มาชิมมาเที่ยวดูสักหน
 มาเที่ยวงานประเพณีโล่ชิงช้า
 ชนอำช้าแม้อยู่หนใด
 พวกเราคือเผ่าพันธุ์เดียวกัน
 มาชิมาร่วมเฉลิมฉลองวันปีใหม่ลูกข้าง
 ไม่ว่าท่านจะอยู่หนแห่งใด
 ตลอดชีวิตของเราจะไม่ลืม
 ว่าครั้งหนึ่งท่านได้มาเยี่ยมเยือนพวกเรา
 พวกเราจะระลึกถึงท่านตลอดไป

เพลง "คนไร้ค่า"

เกิดเป็นคนด้อยแสนลำบาก ไม่มีใครอยากคบหา
 เสื้อผ้าที่สวมใส่ขาดปะจันไม่กล้าไปไหน
 มีใครลำบากเท่าเราอีกไหมหนอ
 ข้าวจะกินในแต่ละวันก็มีไม่พอ
 ฉันจึงเป็นสิ่งน่ารังเกียจของใคร ๆ
 แต่แม้ฉันจะจนแค่ไหน
 ฉันก็ยังมีความศักดิ์ศรีอยู่บ้าง
 เมื่อมีคนมาว่าจ้างให้ทำงาน
 งานทุกอย่างฉันทำได้เรียบร้อย
 หากไม่ทำงาน ฉันไม่มีเงินซื้ออาหารและเสื้อผ้า
 ผ่นตกหนักแค่ไหนฉันไม่เคยหวาดกลัว
 ฉันทนต่อลมฟ้าอากาศ
 เพื่อให้ฉันอิ่มท้องในวันรุ่งขึ้น
 ใครจะรังเกียจฉันไม่ขอใส่ใจ

เพลง "รักที่หมายปอง"

ดาวเรืองดอกที่ฉันหมายปอง ใครจะมาเด็ดเอาไป
 ดาวเรืองดอกที่ฉันรัก ดอกที่ฉันชอบ
 เมื่อบานแล้ว คิดไว้ว่าจะเด็ดมาเป็นของฉัน
 หญิงสาวผู้นั้นที่ฉันมีใจให้
 ใครจะชิงตัดหน้าเอาไป
 หญิงที่ฉันรัก หญิงที่ฉันชอบ
 หลังต้นข้าวออกรวง คิดไว้ว่าจะไปสูขอ
 สร้อยคอเส้นนั้นที่ฉันเคยให้
 บัดนี้เธอเอาไปให้ใคร
 รุ่มมัย ต้องการให้เราสองกลับมาเป็นคู่รักดังเดิม

จ. การบูรณาการวัฒนธรรมด้านสังคม

ครอบครัวจัดเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่ง เป็นสถาบันที่เล็กและเก่าแก่ที่สุด ที่มีมนุษย์รู้จักและมีความสัมพันธ์ก่อนสถาบันอื่นใด สถาบันครอบครัวจึงกลายเป็นแหล่งรวมของ มนุษย์ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดที่สุด ทางการสืบสายเลือดและการสมรส และได้ อาศัยสถาบันแห่งนี้แหล่งเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนจบจนวาระสุดท้ายของชีวิต ครอบครัวจึงเป็นทั้งผู้ให้ กำเนิดชีวิต ให้มรดกทางความคิด ความสามารถเฉพาะทาง ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ค่านิยม รวมทั้งอบรมกล่อมเกลาทางด้านจริยธรรมแก่สมาชิกของครอบครัว นอกจากนี้แล้ว ครอบครัวยังมี หน้าที่รับผิดชอบทุกอย่างในความเป็นอยู่ของสมาชิก ตั้งแต่เรื่องสุขภาพ การทำงาน การศึกษา การคุ้มครอง และการดำรงชีพอื่น ๆ ภายใต้ระเบียบแบบแผนตามฉบับที่แต่ละครอบครัวกำหนด การศึกษาวัฒนธรรมด้านสังคมครั้งนี้ จึงเป็นการพิจารณาครอบครัวในฐานะที่เป็นระบบสังคม ที่มีองค์ประกอบเป็นโครงสร้างและกระบวนการ นั่นคือ องค์ประกอบด้านแบบแผนความสัมพันธ์ และบทบาทหน้าที่ของเด็กอำช่าบ้านปลายฟ้าตามภาพที่ปรากฏในแต่ละครอบครัว

ชนอำช่าบ้านปลายฟ้าถือว่าครอบครัวเป็นหน่วยสังคมขั้นรากฐานที่สำคัญ ปกติแล้ว ครอบครัวจะมีขนาดใหญ่หรือมีลักษณะหลาย ๆ ครอบครัวอาศัยอยู่ด้วยกัน โดยที่แต่ละครัวเรือน จะประกอบด้วยสมาชิกอย่างมากที่สุด 3 ช่วงอายุ คือ รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูก และรุ่นหลาน โดยลูกชาย คนใดคนหนึ่งจะอยู่บ้านใหญ่ของพ่อแม่แม่เมื่อแต่งงานแล้ว ส่วนลูกชายคนอื่น ๆ อาจอยู่หรือแยก ออกไปอยู่ต่างหากก็ได้ ในการแยกบ้านนั้นแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ แยกแต่ตัวบ้าน แต่ในทาง เศรษฐกิจและทางพิธีกรรมยังคงร่วมกับบ้านใหญ่ กล่าวคือ ยังทำการผลิตพืชไร่ พืชสวน และกินอยู่

รวมทั้งประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกับบ้านใหญ่ของพ่อแม่ ประเภทต่อมาคือ ครอบครัวที่แยกบ้านใหญ่เฉพาะทางเศรษฐกิจ แต่การประกอบพิธีกรรมยังคงทำร่วมกัน และประเภทสุดท้าย คือ การแยกออกมาทั้งทางเศรษฐกิจและการประกอบพิธีกรรม ลักษณะของครอบครัวอำช่าบ้านปลายฟ้าจึงเป็นระบบหมุนเวียน โดยเริ่มจากครอบครัวเดี่ยวก่อนแล้วเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวขยาย กสาวคือ ภายในครอบครัวเดี่ยวตอนแรกจะประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูกอาศัยอยู่ร่วมกัน ต่อมาเมื่อลูกชายแต่งงานก็จะนำภรรยาเข้ามาอยู่ในบ้าน ทำให้สภาพครอบครัวเดี่ยวกลายเป็นครอบครัวขยาย อันประกอบด้วยครอบครัวเดิมของพ่อแม่ และครอบครัวลูกชายที่แต่งงาน ส่วนลูกสาวนั้นเมื่อแต่งงานก็จะไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายสามี และเมื่อน้องชายคนรองแต่งงานก็จะนำภรรยาเข้ามาอยู่ในบ้านอีก ลูกชายที่แต่งงานก่อนก็จะแยกครอบครัวออกไปปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่ ซึ่งมักจะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับบ้านของพ่อแม่ และส่วนใหญ่บ้านหลังที่พ่อแม่เคยอยู่จะตกเป็นสมบัติของลูกชายคนสุดท้ายในแต่ละครอบครัว

การสืบสกุลของชาวอำช่าบ้านปลายฟ้า จึงเป็นการสืบสายสกุลทางสายบิดา ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วถือว่าได้ออกจากสายสกุลของบิดาตนเอง และได้เข้าไปอยู่ในสกุลของสามี โดยต้องเคารพบูชาและเลี้ยงวิญญาณผีบรรพบุรุษของสามีแทน(ตามคตินิยมว่าความเป็นอยู่ที่ดีของบุตรหลานในปัจจุบัน มีความสัมพันธ์กับระดับความซื่อสัตย์ ความกตัญญูที่บุตรหลานมีต่อบรรพบุรุษผู้ส่งสลับไป) ซึ่งก่อนที่จะเคารพบูชาหรือเลี้ยงวิญญาณผีบรรพบุรุษของสามีได้นั้น หญิงผู้นั้นจะต้องผ่านพิธีกรรมอันเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการยอมรับ และการเปลี่ยนสถานภาพเข้าสู่สายสกุลของสามีก่อน รวมถึงทารกที่เกิดใหม่ก็เช่นกัน ต้องผ่านพิธีกรรมการรับเด็กเข้ามาในสายสกุลของบิดา เพื่อให้บรรพบุรุษรับรู้ จึงจะถือว่าทารกนั้นเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ดังนั้นพิธีการเหล่านี้จึงถือว่าเป็นรูปแบบของการต่อเนื่อง "ความเป็นอำช่า" โดยการวางตำแหน่งที่ของบุคคลในสายสกุลของบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา

ภายในครอบครัวอำช่าบ้านปลายฟ้า บุรุษจึงเป็นผู้นำและสตรีเป็นผู้ตาม เพราะบุรุษเป็นผู้สืบต่อระหว่างอดีตกับอนาคตของครอบครัว(สตรีเป็นใหญ่ได้ในครอบครัวที่พ่อสิ้นบุญไปแล้วเท่านั้น) บุรุษจึงมีบทบาทเสมือนนักบวชที่มีหน้าที่บูชาบรรพบุรุษ และอาชีพของบุรุษจะเป็นตัวกำหนดฐานะหรือจุดยืนของครอบครัว ทุกครัวเรือนจึงต้องการบุตรชายไว้สืบสกุล ในขณะที่บุตรชายฝึกหัดการงานอาชีพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น บุตรสาวจะถูกฝึกหัดทั้งการงานอาชีพและงานบ้านเพื่อเตรียมตัวไปเป็นแม่ศรีเรือนของครอบครัวอื่น การเรียนรู้ของหญิงอำช่าจึงมักจะได้รับจากประสบการณ์อย่างหนักในหน้าที่ของแม่บ้าน และถูกสอนให้เคารพเชื่อฟังสามี พ่อแม่สามี และญาติฝ่ายทางสามีด้วย ส่วนในเรื่องการรับมรดกก็เป็นเรื่องของฝ่ายชายอีกเช่นกัน สตรีอำช่าจะไม่มีสิทธิครอบครองทรัพย์สิน เพราะเมื่อหญิงอำช่ายังเยาว์และอาศัยอยู่กับบิดามารดานั้น ทรัพย์สินก็จะเป็นของบิดา เมื่อแต่งงานไปทรัพย์สินเป็นของสามี และเมื่อถึงแก่กรรมทรัพย์สินก็เป็นของบุตร

การเกิดเป็นบุรุษในครอบครัวอ่าข่าจึงดูเหมือนเป็นความโชคดี ส่วนการเกิดเป็นสตรีนั้นเปรียบเสมือนเป็นความโชคร้าย อย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว จากการที่ทั้งสามีและภรรยา มีหน้าที่รับผิดชอบในการหาเลี้ยงครอบครัวร่วมกัน ภายในครอบครัวแต่ละครัวเรือนจึงมีการจัดวางระบบบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวอย่างเสมอภาค และทุกคนมีความสำคัญตามสถานภาพที่กำหนด เพียงแต่จำกัดในด้านความเป็นอาวุโส ผู้อาวุโสจึงเป็นบุคคลที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวต้องให้ความเคารพและเชื่อฟัง

สังคมอ่าข่าบ้านปลายฟ้า จึงเริ่มต้นที่ครอบครัว ขยายตัวออกจากครอบครัว และดำเนินชีวิตตามแบบแผนของครอบครัว เมื่อเด็กเกิดและกลายเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว มารดาจึงต้องเลี้ยงดูเด็กและต้องเสียสละในเวลาที่ได้กวน แม้เด็กจะไม่ใช่ศูนย์กลางของครอบครัว และชีวิตครอบครัวก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะมีเด็กเกิดใหม่ แต่เด็กก็มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัว ดังนั้นเด็กจึงต้องหัดทำตัวให้สนุกกับผู้ใหญ่ และหัดฟังการพูดคุยของผู้ใหญ่ด้วย ครอบครัวอ่าข่าบ้านปลายฟ้าจึงกลายเป็นหน่วยที่เป็นองค์กรอันมีระบบที่บุคคลต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ในรูปแบบภรรยาเคารพสามี บุตรเคารพบิดามารดา และน้องเล็กเคารพพี่ใหญ่ ภายในบ้านบิดาจึงเป็นศูนย์กลางและเป็นผู้มีอำนาจเต็ม ส่วนพี่ชายคนโตนั้นมีฐานะเหนือกว่าเด็กอื่นทั้งหมด และมีอำนาจหน้าที่เกือบเท่า ๆ กับบิดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่บิดาตายไปแล้ว ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวระหว่างบิดากับเด็ก ๆ จึงไม่ค่อยแน่นแฟ้นและไม่สม่ำเสมอ บิดาอาจเอาใจบุตรในบางโอกาส แต่เขาก็แสดงความมีอำนาจเหนืออยู่ตลอดเวลา ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและพี่น้องนั้น เป็นความสัมพันธ์อันอบอุ่นเต็มไปด้วยไมตรีจิต ความรัก ความใกล้ชิด ความคุ้นเคย ความสนิทสนม และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เด็ก ๆ จึงได้เรียนรู้ถึงวิธีการประคับประคองซึ่งกันและกัน เรียนรู้ถึงความโกรธ การให้อภัย การเจรจาต่อรอง ความร่วมมือ การเลียนแบบ ความแตกต่างในบทบาทหน้าที่ ความแตกต่างระหว่างเพศและอื่น ๆ จากพ่อ แม่ พี่ น้อง รวมถึงการที่เด็ก ๆ ได้รับการตักเตือนให้มีความอาย ความถ่อมตัว และความภูมิใจในตนเอง การถูกสอนไม่ให้อวดตนต่อหน้าคนอื่น และไม่ให้แยกตนเองออกจากวงศ์ญาติของตน สิ่งเหล่านี้จึงไม่เพียงแต่เป็นตัวการที่ทำให้เด็ก ๆ สามารถดำรงบทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม โดยมีความยุ่งยากน้อยลงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่ทำให้เด็ก ๆ สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุคคลอื่นได้

ดังนั้นเพื่อให้มองเห็นภาพของความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ของเด็กภายในครอบครัวที่เด่นชัดมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอเป็นกรณีศึกษา ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1

เด็กหญิงมุก เกิดเมื่อวันที่ 17 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2539 อายุ 6 ปี กำลังเรียน อยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

ครอบครัวของมุก ประกอบไปด้วย ปู่ ย่า พ่อ แม่ และลูกอีก 3 คน มุกเป็นคน สุดท้อง พี่สาวของมุกเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยอาศัยอยู่กับอาสาว พี่สาวของมุกจะกลับมาเยี่ยมบ้านประมาณปีละครั้งในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อน ส่วนพี่ชายเรียน หนังสือที่โรงเรียนในตัวเมืองอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย พี่ชายของมุกเป็นเด็กนักเรียนประจำ จะกลับมาบ้านก็เฉพาะในช่วงปิดเทอม หรือช่วงที่มีวันหยุดติดต่อกันหลายวัน แต่ส่วนใหญ่แล้ว เกือบทุก ๆ 2 อาทิตย์หากไม่ใช่พ่อก็จะเป็นแม่ที่จะไปเยี่ยมพี่ชายที่โรงเรียน โดยพามุกไปด้วย ทุกครั้ง คุณพ่อคุณแม่ของมุกบอกกับผู้วิจัยว่า ปีหน้าจะส่งมุกไปเรียนโรงเรียนใหม่ เพราะการไป เรียนนอกหมู่บ้านจะทำให้มุกมีเพื่อน มีสังคมที่แปลกใหม่ ทำให้มุกได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ รวมทั้งจะ เป็นการฝึกให้มุกรู้จักอดทนและมีความรับผิดชอบตั้งแต่วัยเด็ก

พ่อและแม่ของมุกมีอาชีพทำสวนลึนจีเป็นหลัก แม่ของมุกเล่าว่า ปลูกลึนจีไว้ เกือบร้อยต้น ดูแลทุกอย่างกันเอง โดยไม่ได้เลี้ยงคนงานประจำ หากเป็นงานเร่งด่วนก็จะใช้ระบบ จ้างรายวัน ปีไหนที่ผลผลิตและราคาลึนจีดี ก็จะทำให้พวกเขาารู้สึกสบายใจ เพราะมั่นใจว่ามีเงิน สำหรับส่งเสียให้ลูก ๆ ได้เรียนภายในปีนั้น ๆ แต่หากปีไหนที่ผลผลิตและราคาตกก็จะใช้วิธีการ ปลูกพืชผักสวนครัวขายเป็นการเพิ่มรายได้ แม่ของมุกเล่าอีกว่า สองปีที่ผ่านมาเป็นช่วงที่ตนเอง ลำบากมากที่สุด เพราะเป็นช่วงที่เขาต้องรับภาระดูแลครอบครัวเพียงคนเดียว เนื่องจากพ่อของมุก ไปทำงานที่ต่างจังหวัด ดังนั้นงานสวน งานเลี้ยงลูก และงานดูแลปู่ย่าซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือ ตนเองได้ จึงตกเป็นหน้าที่ที่ตนไม่อาจละเลยได้

มุกเป็นเด็กที่เรียบร้อย รักความสะอาด และช่างพูด แต่กับคนแปลกหน้าที่ไม่ คั้นเคยมุกจะไม่เข้าใกล้หรือเข้าไปพูดคุยด้วย การแต่งกายที่สะอาดและเรียบร้อยซึ่งมุกได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากแม่นั้น ทำให้มุกได้รับคำชมเชย และถูกยกให้เป็นตัวอย่างในชั้นเรียนเสมอ ทุกครั้งที่ได้รับคำชมบูตี้ก็ไม่ลืมที่จะนำคำชมเหล่านั้นไปบอกให้แม่ได้รับทราบด้วยเช่นกัน คุณครู ประจำชั้นมักพูดให้ผู้วิจัยฟังเสมอว่า มุกมีความพร้อมในการเรียนโดยไม่ต้องผ่านการเตรียม ความพร้อมในระดับอนุบาล แสดงว่ามุกได้รับการดูแลจากครอบครัวเป็นอย่างดี มุกเล่าให้ฟังว่า หลังเลิกเรียนทุกวันพ่อจะคอยถามเสมอว่า วันนี้ครูให้การบ้านหรือเปล่า ทำการบ้านเสร็จแล้วหรือ ยัง และถ้าข้อไหนที่มุกทำไม่ถูกพ่อก็จะคอยสอนและคอยแก้ไขให้

มุกได้พูดถึงครอบครัวว่า ตั้งแต่พ่อกลับมาจากทำงานที่อื่น บ้านของมุกก็ไม่ เงียบเหงาอีกต่อไป มุกชอบที่จะให้พ่อแม่อยู่บ้านพร้อม ๆ หน้ากัน ไม่อยากให้พ่อต้องจากไปทำงาน ที่อื่นอีก มุกได้พูดถึงพ่อว่า พ่อของมุกนั้นหากดูหน้าตาแล้วจะดูเป็นคนที่ดี ยิ่งพ่อเป็นคนที่ดีน้อย

และยิ่งยากจึงทำให้ความน่าเกรงกลัวกลายเป็นสัญลักษณ์ของคุณพ่อไป แต่ความจริงแล้วพ่อเป็นคนใจดี พุดเพราะ พ่อไม่เคยตีลูกเลย ลูกอาจโดนชู้ว่าจะถูกตีบ้างในเวลาที่ดีๆ เช่น ตอนที่ไม่อยากทำการบ้าน ไม่อยากอาบน้ำ หรือเอาแต่เล่นจนลืมทานข้าว แต่ก็ไม่เคยเห็นพ่อจับ ไม้เรียวจริง ๆ สักครั้ง ทุกวันนี้มุกยังคงนอนกับพ่อแม่ และจะต้องนอนคั่นกลางระหว่างพ่อและแม่เท่านั้น พ่อและแม่จึงต้องตามใจมุก เพราะกลัวมุกจะร้องไห้ทั้งคืน แม่บอกว่าบางครั้งมุกเป็นเด็กที่ดื้อมาก เอาแต่ใจตนเอง และไม่ยอมใครง่าย ๆ เมื่อตอนที่มุกเป็นทารก ลิ่นของมุกจะไม่เหมือนเด็กทั่ว ๆ ไป (ตัวลิ่นสามารถตั้งให้อยู่ในแนวตั้งได้) มุกจึงเป็นเด็กที่ร้องไห้เก่ง โดยไม่มีสาเหตุ พ่อและแม่ของมุกวิตกกังวลว่าอาจมีความผิดปกติบางอย่างภายในร่างกายของมุก จึงได้ให้หมอมือและหมอทงมาทำพิธีต่าง ๆ นา ๆ ด้วยความเชื่อว่าจะทำให้มุกร้องไห้น้อยลง แต่ก็แก้ไขอะไรไม่ได้จึงปล่อยเลยตามเลย ตอนนี้มุกเริ่มโตแล้ว การร้องไห้จึงลดน้อยลงตามไปด้วย

ส่วนแม่นั้น มุกได้พุดถึงแม่ว่า แม่ของมุกเป็นคนน่ารัก ใจดี และชี้สังสารคนอื่น ๆ นอกจากนี้แล้วแม่จะขยันทำงานมาก แม่ไปสวนทุกวัน บางวันแม่ก็จะตื่นแต่เช้าเพื่อเอาผักต่าง ๆ ไปขายที่ตลาด ซากลับแม่จะซื้อข้าวเหนียว ไก่ทอด และขนมต่าง ๆ มาฝากมุกทุกครั้ง มุกรักแม่มากที่สุด ระหว่างพอกับแม่ดูเหมือนมุกจะสนิทสนมกับแม่มากกว่า เพราะมุกกลัวที่จะจะนอนกับแม่ โอบกอดแม่ และพุดเล่นกับแม่มากกว่าพ่อ มุกเล่าว่าตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยต้องแยกจากกับแม่แม้แต่คืนเดียว ส่วนกับพี่สาวนั้นมุกไม่ได้พุดคุยสนิทสนมด้วยเท่าไร อาจเป็นด้วยวัยที่ห่างกันมากกว่าครึ่ง และความที่ไม่เคยได้อยู่ใกล้ชิดกันเกินกว่า 5 วันในแต่ละรอบปีก็เป็นได้ แต่กับพี่ชายนั้นมุกยอมรับว่าสนิทสนมกันมากพอสมควร เวลาที่พี่ชายกลับบ้าน พี่ชายไปที่ไหนมุกก็จะตามไปด้วยทุกที มุกมักจะชอบเลียนแบบพี่ชาย เช่น เห็นพี่ชายเตะบอลกับเพื่อน ๆ มุกก็จะนำรองเท้ามาเตะเป็นลูกบอลเช่นกัน บางครั้งเมื่อมุกโดนเพื่อนแกล้งหรือรังแก พี่ชายก็จะเข้ามาช่วยมุก มุกและพี่ชายจึงเป็นพี่น้องที่มีความห่วงใยต่อกันอยู่ตลอดเวลา มุกจึงร้องไห้ทุกครั้งเมื่อถึงเวลาที่พี่ชายจะต้องกลับไปเรียนและไปอยู่หอประจำ กับปู่และย่านั้นมุกก็ได้มีความใกล้ชิดสนิทสนมต่อกันเท่าใดนัก มุกไม่พุดคุยกับปู่และย่าถ้าไม่จำเป็น ดังนั้นหากวันไหนที่พ่อแม่มีงานเร่งด่วน และปล่อยให้มุกอยู่บ้านตามลำพังกับปู่ย่า มุกจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเล่นและดูโทรทัศน์ที่บ้านเพื่อนมากกว่า

ชีวิตในบ้านของมุกจึงเป็นไปอย่างง่าย ๆ แต่ก็มีความสุข อยู่ในบ้านมุกจึงไม่ได้มีหน้าที่ใด ๆ เป็นพิเศษ เพียงแต่มีบ้างบางครั้งก็มุกก็สนุกสนานขึ้นมา ก็จะหยิบไม้กวาดมากวาดพื้น หรือไม่อย่างนั้นก็จะช่วยงานอื่น ๆ บ้างเล็กน้อยตามที่พ่อหรือแม่ร้องขอ เช่น ช่วยหยิบสิ่งของต่าง ๆ ให้แม่ ช่วยถอนผมหงอกให้พ่อ และช่วยดักน้ำเย็นให้พ่อแม่ดื่ม แม้ฐานะครอบครัวของพ่อแม่มุกจะไม่ได้ร่ำรวยด้วยทรัพย์สิน หรือมีการศึกษาสูง ๆ แต่พวกเขาก็คอยทำหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูให้ความอบอุ่น และให้การศึกษแก่ลูก ๆ ได้เป็นอย่างดี พวกเขาไม่ได้คาดหวังอะไรมากมายจากลูก นอกจากหวังว่า ลูก ๆ ของพวกเขาจะเป็นผู้ใหญ่ที่ดีของสังคม ประกอบหน้าที่การงานที่สุจริต และ

เป็นบุคคลที่มีคุณค่าต่อท้องถิ่นซึ่งเป็นแหล่งให้กำเนิด ให้การศึกษา และให้ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบแก่พวกเขา

กรณีศึกษาที่ 2

เด็กชายตาล เกิดเมื่อวันที่ 2 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2536 อายุ 9 ปี กำลังเรียน อยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

ทุกวันนี้ตาลอาศัยอยู่กับแม่เพียงลำพังสองคนแม่ลูก ตาลมีพี่น้อง 4 คน เป็นพี่สาว 2 คน พี่ชาย 1 คน และตัวตาลเป็นน้องคนสุดท้อง พี่สาวคนที่ 1 และพี่ชายของตาล แต่งงานแล้ว พี่สาวของตาล แต่งงานกับคนไทย และได้ย้ายติดตามไปอยู่กับสามี ตอนนีพี่สาวของตาลมีหลานให้ตาลแล้วถึง 3 คน ซึ่งหลานแต่ละคนดูจะมีอายุมากกว่าตาลเสียอีก ส่วนพี่ชายนั้น หลังจากที่แต่งงานและนำสะใภ้มาอยู่ในบ้านได้ 3 ปี ก็โดนจับในข้อหาค้าของผิดกฎหมายที่ประเทศพม่า พี่สะใภ้พร้อมด้วยหลานซึ่งมีอายุได้ 2 ขวบกว่า ๆ ในตอนนั้นก็เลยกลับไปอยู่บ้านแม่ โดยไม่ได้เข้ามามีความสัมพันธ์กับครอบครัวของตาลแต่อย่างใดอีก สำหรับพี่สาวคนรองหลังจากเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วไม่ได้เรียนต่อ ระยะเวลาออกมาอยู่บ้านช่วยงานแม่ นานไปเริ่มเบื่อจึงไปเป็นพี่เลี้ยงเด็กที่เชียงใหม่ แต่รู้สึกว่าเป็นงานที่ไม่ถนัดและไม่เหมาะกับตัวเอง จึงออกมาทำงานในร้านอาหารภายในตัวเมืองอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย นาน ๆ ครั้งพี่สาวทั้งสองคนจึงจะกลับมาเยี่ยมแม่และตาล และถ้าหากที่บ้านมีเรื่องด่วนแม่ของตาล จะเป็นฝ่ายโทรศัพท์ไปคุยกับลูก ๆ เอง ส่วนพ่อของตาลนั้นได้เสียชีวิตแล้ว ตั้งแต่ครั้งที่ตาลยังเด็กมาก ตาลจำความไม่ได้แล้วว่า พ่อของตาลมีลักษณะเช่นไร แต่สิ่งหนึ่งที่ตาลรู้ก็คือ ตาลบอกว่าพ่อรักตาลมาก แม่ของตาลเล่าให้ฟังว่า พ่อของตาลตายด้วยโรคกระเพาะอาหารอักเสบ เนื่องจากพ่อของตาลดื่มสุราจัดและยังมีโรคแทรกซ้อนอื่น ๆ ด้วย เมื่อขาดเสาหลักของครอบครัวไป บ้านก็แทบจะไม่เป็นบ้าน บ้านที่เล็กก็กลายเป็นบ้านใหญ่เพราะไม่มีคนอยู่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยทำร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวก็ถูกยกเลิก บัดนี้จากบ้านที่เคยเป็นสภากาแฟของบ้านใกล้เรือนเคียงก็กลับว่างเปล่าไร้ซึ่งเสียงพูดคุยและเสียงหัวเราะของญาติมิตร พูดถึงเรื่องนี้ที่ไร น้ำตาก็จะคลอเข้าตาแม่ทุกครั้ง

ตาลเป็นลูกหลงจากการคุมกำเนิดแบบใส่ห่วง ตาลจึงเกิดมาในสภาพที่ร่างกายของแม่ไม่ค่อยพร้อมมากนัก เพราะตอนนั้นแม่มีอายุ 47 ปี ความไม่พร้อมด้านร่างกายและฐานะทางเศรษฐกิจของแม่ที่ไม่สู้ดีนักนั้น ไม่ได้ทำให้แม่คิดทำร้ายลูก ทั้ง ๆ ที่คุณหมอสามารถช่วยเหลือแม่ได้ วันนี้แม่ของตาลดีใจที่ไม่ได้เชื่อคำพูดของญาติพี่น้องและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เพราะตาลกลายเป็นที่พึ่งและเป็นความหวังของแม่เพียงหนึ่งเดียวที่เหลืออยู่ ภาระที่แม่ต้องรับผิดชอบขณะนี้จึงมีเพียงตาลคนเดียว ทุกวันแม่จึงต้องไปดูแลสวน ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ ที่ปลูกไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน กระท้อน และพืชผักสวนครัวอื่น ๆ แม่บอกว่าค่าตอบแทนที่ได้จาก

การลงทุนลงแรงของแม่นั้น แม่ไม่เคยลืมที่จะเผื่อแผ่ไปถึงลูกสาวอีก 2 คน และลูกสะใภ้ด้วยเลย เพราะแม่ถือว่ามันเป็นหน้าที่ของแม่ที่จะต้องทำเช่นนั้น แต่อย่างไรก็ตามส่วนหนึ่งแม่ก็จะฝากไว้ที่ธนาคารสำหรับใช้จ่ายในยามที่แม่เจ็บไข้ได้ป่วย และเป็นทุนสำหรับให้ตาลได้เรียนสูง ๆ

แม่ต้องการให้ตาลเรียนสูง ๆ แม่บอกว่า ลูก ๆ ของแม่ทุกคนลำบากเพราะเรียนน้อย ดังนั้นตาลจึงควรที่จะมีโอกาสและไขว่คว้าโอกาสให้กับตนเอง แม่เชื่อว่าตาลทำได้แม้ว่า ตาลจะต้องเรียนข้ามชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ถึงสองปี แต่นั่นเป็นเพราะความไม่พร้อมของตาลมากกว่า และแม่เองก็ไม่สามารถช่วยเหลือตาลได้ เพราะแม่ไม่มีความรู้ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ปีนี้แม่รู้สึก ว่าตาลเริ่มจะอ่านออกเขียนได้บ้างแล้ว เห็นคุณครูประจำชั้นของตาลก็ชมบอຍ ๆ ว่าตาลอ่านได้มากขึ้น และตัวหนังสือสวย ตาลได้เป็นหัวหน้าชั้นด้วย ตาลจึงดูเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมากในปี นี้ เพราะตาลสามารถดูแลรับผิดชอบตัวเองได้บ้าง ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องการซักผ้า แม่จะไม่ค่อยสะอาด หรือ การทำกับข้าว เช่น เจียวไข่ทานเองในยามที่แม่ไม่อยู่บ้าน แม่ไม่เคยห้ามตาลไม่ให้ทำงานบ้าน เพราะเห็นว่าเป็นงานผู้หญิง แต่ในทางกลับกันแม่จะพยายามฝึกให้ตาลทำทุกอย่างให้เป็น เพราะแม่รู้แก่ใจตนเองดีว่า แม่คงอยู่กับตาลได้ไม่นาน เนื่องจากตอนนี้แม่อายุ 56 ปี และมีโรคประจำตัว พวงทำยอีกหลายโรค

ภาระงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ทำให้ตาลได้เรียนรู้ถึงความลำบากของแม่ ตาลจึงไม่นั่งดูตาย และจะคอยช่วยเหลือแม่ในสิ่งที่ตาลสามารถทำได้ หากสิ่งไหนที่ตาลไม่คุ้นเคย ตาลก็จะพยายามเรียนรู้จากแม่ บทบาทหน้าที่ของตาลภายในบ้านจึงไม่ได้มีเพียงเท่านี้ หากแต่ยังมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุดที่ตาลต้องรับผิดชอบและจะให้ผู้อื่นทำแทนมิได้ คือ การเคารพบูชา และเช่นไหว้วิญญาณผีบรรพบุรุษ ตาลบอกว่าทำหน้าที่นี้มาตั้งแต่เริ่มจำความได้ ตอนแรกตาลไม่รู้หรือว่าต้องทำอย่างไร ตาลจึงมีแม่คอยบอกชั้นตอนต่าง ๆ ให้ มาถึงวันนี้ก็คงเป็นปีที่ 3 แล้วที่ตาลต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมด้วยตนเอง มาในระยะหลัง ๆ นี้ตาลไม่จำเป็นที่จะต้องให้แม่คอยบอกอีกต่อไป เพราะตาลเรียนรู้และจดจำขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นได้ทั้งหมดแล้ว แต่อย่างไรก็ตามตาลก็ยังตอบคำถามไม่ได้อีกเช่นกันว่า ทำไมจึงต้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อตาลถามแม่ที่ไร ตาลมักจะได้รับคำตอบเพียงว่าทำอย่างนี้มาตลอด เมื่อตาลโตเป็นผู้ใหญ่ตาลจะรู้และเข้าใจถึงความหมายของมันเอง

ตาลและแม่จึงมีความรัก ความห่วงใย และความผูกผันต่อกันมาก ไม่มีเรื่องใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับตาลแล้วแม่จะไม่รู้ เวลาแม่ไปเที่ยวที่บ้านใกล้เรือนเคียง ตาลจะติดตามแม่ไปและจะนั่งอยู่ข้าง ๆ แม่ตลอด บางครั้งตาลเฝ้ารอแม่จนเผลอหลับไปก็มี ตาลบอกว่าชีวิตของตาลมีด้วยกัน 2 คน คือ ตาลและแม่ แม่เป็นทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างของตาล ทุกวันนี้แม่ลำบากเพื่อตาล เมื่อโตขึ้นตาลจึงต้องมีหน้าที่ที่จะเลี้ยงดูแม่ต่อไป เพื่อให้แม่ได้ใช้ชีวิตอย่างสุขสบาย ในช่วงเวลานี้สิ่งที่ตาลทำได้เพื่อแม่ก็คือ ตาลจะตั้งใจเรียนหนังสือ และช่วยเหลืองานแม่เท่าที่ตาลจะทำได้

กรณีศึกษาที่ 3

เด็กชายเตย เกิดเมื่อวันที่ 2 เดือน มกราคม พ.ศ. 2535 อายุ 10 ปี กำลังเรียนอยู่
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

เตยเป็นเด็กกำพร้าพ่อและแม่ ทุกวันนี้เตยอาศัยอยู่กับย่าและน้องชายอีก 1 คน
แม่ของเตยเสียชีวิตไปได้สองปีแล้ว ด้วยโรคร้ายที่ทุกคนกลัวกันนักหนา แม่ของเตยโชคร้ายที่ติด
โรคนี้จากพ่อ เตยโทษว่าเป็นความผิดของพ่อเพียงคนเดียว พ่อเป็นคนฆ่าแม่ เพราะพ่อไม่ซื่อสัตย์
ไม่รักแม่รักลูก พ่อจึงทำให้แม่ต้องเสียใจ และทำให้ลูก ๆ ต้องมีปมด้อย ในวันที่ต้องสูญเสียแม่
ย่าเล่าว่าเตยร้องไห้จนไม่มีเสียง และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เตยก็กลายเป็นเด็กเงียบ ซึม ไม่พูดไม่จา
เก็บตัว ชอบอยู่คนเดียว ซื่อาย และมีอารมณ์แปรปรวนง่าย ส่วนพ่อของเตยนั้นเพิ่งเสียชีวิตเมื่อไม่กี่
เดือนที่ผ่านมาเอง (ตุลาคม 2545) แต่พ่อไม่ได้ตายด้วยโรคร้ายที่พอนำมาติดแม่แต่อย่างใด
พ่อของเตยถูกคนลอบทำร้าย เอาไม้ตีหัวจนสมองและ สภาพศพจำแทบไม่ได้ว่าเป็นใคร ในวันที่
ต้องสูญเสียพ่อ จะด้วยความที่เตยยังเด็กเกินไปที่จะรับรู้เรื่องราวร้าย ๆ หรือด้วยเพราะความโกรธ
ความเกลียดที่มีต่อพ่อก็ไม่อาจทราบ เตยไม่ได้มีหยดน้ำตาให้การสูญเสียพ่อในครั้งนี้แม้แต่หยด
เดียว ย่าของเตยบอกว่า เตยใจแข็ง ไม่ยอมรับรู้ถึงเรื่องราวร้าย ๆ ที่เกิดขึ้น ย่ากลัวเหลือเกินว่า เตย
จะกลายเป็นเด็กเก็บกด ทำร้ายตนเอง และกลายเป็นภาระของสังคม

เตยเล่าว่า ไม่เคยได้รับความรัก ความอบอุ่นจากพ่อเลย หลังจากที่แม่ตายไป
ตัวเขาและน้องนั้นมีพ่อก็เหมือนไม่มี เพราะพ่อแยกตัวไปอยู่ที่สวน โยนเขาและน้องให้เป็นภาระ
ของย่าแก่ ๆ ซึ่งมีอายุ 65 ปีเป็นผู้เลี้ยงดู เตยบอกว่าย่ารักเขาและน้องมาก ย่าจะพูดเสมอว่า แม้ว่า
พ่อจะเป็นคนเลวแค่ไหน แต่พ่อก็คือพ่อของเตยและน้อง เตยจึงต้องรักพ่อกับที่เตยรักแม่
ทุกวันนี้ย่าจึงเป็นคนที่น่าสงสารที่สุด ย่าจะพูดให้เตยได้ยินบ่อย ๆ ว่า ตัวย่าเองก็แก่มากแล้ว
คงอยู่กับหลาน ๆ ได้อีกไม่กี่ปี ความจริงแล้วย่าต้องการมีชีวิตอยู่จนกระทั่งได้เห็นเตยและน้องมี
ครอบครัวเป็นของตนเองแต่มันคงเป็นไปได้ยาก ถ้าย่าเป็นอะไรไปเตยเป็นที่เตยจะต้องดูแลน้อง
คนเราเป็นพี่น้องกันก็ต้องรักกันและช่วยเหลือกัน เตยจำคำของย่าได้อย่างขึ้นใจ เตยสัญญากับ
ตัวเองไว้ว่าจะไม่ทำให้ตัวเขาและย่า ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าต่อชีวิตของเตยต้องผิดหวังและเสียใจเหมือน
ที่ผ่านมาอีก

หลังจากที่พ่อตาย ย่าบอกว่า เตยเป็นผู้ใหญ่ขึ้น มีความคิด ตั้งใจเรียนหนังสือ
และไปโรงเรียนทุกวัน ผิดกับสมัยก่อนกว่าจะหว่านล้อมให้ไปโรงเรียนได้ ต้องใช้ทั้งลูกหยอด ลูกยอ
และเล่ห์เหลี่ยมสารพัด แต่เตยก็ยังไม่ยอมไป ทุกวันนี้ย่ารู้สึกสบายใจขึ้นบ้างเพราะมีเตยคอยดูแล
น้องให้ ทำให้ย่าไม่ต้องเหนื่อยมาก เตยบอกว่า ช่วงเวลากลางคืนเป็นช่วงที่เขาและน้องรู้สึก
เงียบเหงาที่สุด เพราะที่บ้านไม่มีเสียงพูดคุย เสียงหัวเราะให้ได้ยินเหมือนที่ผ่านมา วิธีการแก้เหงา
ของเตยและน้องจึงมักจะเป็นการดูโทรทัศน์ และเล่นเกมสีกัด เมื่อถึงเวลานอน เตยและน้องจะ

นอนกับยา โดยให้ยานอนตรงกลางแล้วสองพี่น้องนอนขนานข้าง เเต่บอกว่านอนกับยาแล้วรู้สึก
อุ่นใจดี เหมือนมีคนคอยปกป้องคุ้มครอง และดูแลเราอยู่ตลอดเวลา

ความเป็นเด็กกำพร้าสอนให้เตยมีชีวิตที่เข้มแข็งมากขึ้น ทุกวันนี้เตยช่วยแบ่งเบา
ภาระของย่าได้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกวาดบ้าน ถูบ้าน ซักผ้า หรือทำอาหาร ในวันที่ไม่ต้อง
ไปโรงเรียน เเต่จะรับหน้าที่เฝ้าบ้านและดูแลน้อง รวมถึงรับหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม
การเคารพบูชาและเซ่นไหว้วิญญาณผีบรรพบุรุษด้วย ย่าของเตยได้พูดกับผู้วิจัยว่า เป็นห่วงหลาน
ทั้งสองคนมาก จนไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไรถึงจะแทนความรู้สึกนั้นได้ เมื่อย่าจากโลกนี้ไป เเต่และน้อง
คงจะอยู่กันอย่างลำบาก อย่างไรก็ตามบรรพบุรุษก็คงจะส่งสารย่า และให้ย่าได้อยู่กับหลานนานที่สุด
ความจริงแล้วเตยยังมีป้าอีก 1 คน ป้าของเตยต้องการให้เตยและน้องไปอยู่ในศูนย์ที่รับเลี้ยงเด็ก
กำพร้า ซึ่งมีพ่อและแม่ตายด้วยโรคเอดส์ แต่ป้าของเตยก็ทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะศูนย์รับเลี้ยงเด็ก
นี้อยู่ไกลถึงเชียงใหม่ มันเป็นระยะทางที่ไกลเกินไปในการที่จะต้องคอยรับเตยกลับมาประกอบ
พิธีกรรมบูชาและเซ่นไหว้วิญญาณผีบรรพบุรุษ อย่างน้อย 20 ครั้งต่อปี ป้าของเตยจึงมีทางเลือก
อีกทางหนึ่ง คือ ให้เตยและน้องไปเรียนที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์แม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัด
เชียงรายโดยไปเป็นเด็กประจำ เพราะไม่ไกลจากบ้านมากนัก แต่สิ่งที่ป้าของเตยกังวลอยู่ในขณะนี้
ก็คือ กลัวว่าทางโรงเรียนจะไม่รับเด็กทั้งสอง ป้าของเตยบอกถึงสาเหตุที่ต้องการให้เตยและน้องไป
เป็นเด็กนักเรียนประจำว่า เนื่องจากว่าส่งสารย่าที่แก่มากแล้ว ตัวยาเองเอาตัวเองแทบจะไม่รอด
แต่ยังต้องมารับภาระเลี้ยงดูหลาน ๆ อีก ปัญหาที่จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่ป้าของเตยต้องรับผิดชอบ
ต่อไป และเลือกหนทางที่ดีที่สุดให้กับเตยและน้อง

กรณีศึกษาที่ 4

เด็กหญิงพลอย เกิดเมื่อวันที่ 2 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2535 อายุ 10 ปี กำลังเรียน
อยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

พลอยเล่าว่า ตนเองมีแม่ 3 คน มีพี่น้อง 8 คน แต่หากนับเฉพาะพี่น้องที่คลาน
ตามกันมาแล้ว จะมีด้วยกัน 5 คน ตัวพลอยเป็นคนที่ 4 พลอยจึงมีพี่ชาย 1 คน พี่สาว 3 คน และ
น้องชาย 1 คน ปัจจุบันจำนวนสมาชิกที่อยู่ในบ้าน และอยู่ในความดูแลของแม่นั้นจึงประกอบไป
ด้วย ย่า แม่ และเด็ก ๆ 6 คน ซึ่งนับรวมกันได้ทั้งหมด 8 คนพอดีพอดี พลอยบอกว่า แม่ของ
พลอยเป็นแม่คนที่หนึ่ง มีลูก 5 คน ส่วนแม่คนที่สองนั้นมีลูก 1 คน แม่คนที่สองได้ไปแต่งงานใหม่
และทิ้งให้ลูกซึ่งมีศักดิ์เป็นพี่สาวของพลอยอยู่ในความอุปการะของแม่พลอยแทน และแม่คนที่สอง
ได้เสียชีวิตแล้วเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา ส่วนแม่คนที่สามนั้นอยู่ที่ประเทศพม่า ด้วยความที่พ่อเป็นคน
เห็นแก่ตัว ไม่มีความรับผิดชอบ พ่อจึงทิ้งพวกเราและย่าให้แม่ต้องรับภาระเลี้ยงดูแต่เพียงผู้เดียว
ส่วนตัวพ่อนั้นหนีไปอยู่กับแม่คนที่สาม พร้อมกับลูกใหม่อีก 2 คน พ่อไม่เคยกลับมาเยี่ยมย่า เยี่ยม

แม่ และเยี่ยมพวกเราอีกเลย สมัยที่พลอยเป็นเด็กมากกว่านี้ หากพลอยคิดถึงพ่อ แม่ก็จะพาไป
 พวกเราพี่น้องไปหาพ่อ แต่มาระยะหลัง ๆ นี้ แม่ทนไม่ได้กับท่าที่ต่าง ๆ ที่พ่อแสดงให้แม่ได้รับรู้ แม่
 จึงไม่พาพวกเราไปหาพ่ออีกเลย พวกเราก็ไม่ได้รบเร้าให้แม่พาไปอีก เพราะพวกเราเข้าใจความรู้สึก
 สึกของแม่ดี และอีกอย่างอยู่กับแม่พวกเราก็มีความสุขดี ทุกวันนี้แม่จึงต้องทำงานหนัก แม่เป็นทั้ง
 พ่อบ้านและแม่บ้านในเวลาเดียวกัน พลอยบอกว่าแม่เป็นคนที่เข้มแข็ง และเป็นแบบอย่างที่ดีให้
 ลูก ๆ เสมอ ลูก ๆ ทุกคนจึงรักและเคารพแม่มาก โดยเฉพาะพี่ที่เป็นลูกของแม่คนที่สองนั้นจะรักแม่
 ของพลอยมากกว่าแม่ของตัวเองเสียอีก

ในบรรดาพี่น้องทั้งหมด 6 คนที่อยู่ด้วยกันนั้น ทุกคนเรียนหนังสือกันหมด พี่สาว 2
 คน และพี่ชาย 1 คน จะเรียนอยู่ในตัวเมืองอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยไปเป็นเด็กนักเรียน
 ประจำ ส่วนพลอย พี่สาวซึ่งเป็นลูกของแม่คนที่สอง และน้องชายอีกหนึ่งคนนั้นจะเรียนภายใน
 หมู่บ้าน พลอยพูดถึงพี่น้องของตนเองว่า พวกเราทุกคนจะใกล้ชิดสนิทสนมกันดี หากได้อยู่รวม
 กลุ่มกันเมื่อไร พวกเราก็จะหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน ช่วงปิดเทอมจึงเป็นช่วงที่พวกเราพี่น้องมี
 ความสุขมากที่สุด เพราะมันจะเป็นช่วงเวลาที่ทำให้พวกเราพี่น้องได้เรียนรู้จักกันมากขึ้น

พลอยในสายตาแม่และย่าจะเป็นเด็กที่ฉลาด ช่างพูดช่างคุย จนถึงกับได้รับฉายา
 ว่า จอมไม้ภายในบ้าน ความช่างพูดของพลอย ทำให้พลอยได้รับหน้าที่เป็นประชาสัมพันธ์ของ
 ชั้นเรียนด้วย ส่วนหน้าที่ที่พลอยต้องรับผิดชอบภายในบ้านนั้น พลอยบอกว่า แม่ได้แบ่งหน้าที่ให้
 ทุกคนเรียบร้อยแล้ว ช่วงเปิดเทอมพี่ ๆ 3 คนไม่อยู่บ้าน หน้าที่ของพลอยจึงได้แก่ กวาดบ้าน ถูบ้าน
 ให้อาหารสุนัข และซักเสื้อผ้าของตนเอง ส่วนช่วงปิดเทอมนั้น หน้าที่ของพลอยจะลดน้อยลงเหลือ
 เพียงแค่กวาดบ้านและซักเสื้อผ้าของตัวเอง แต่ส่วนใหญ่แล้วพลอยมักจะลืมหน้าที่ของตนเสมอ
 ผู้ทำหน้าที่แทนจึงมักจะเป็นพี่สาวต่างมารดา พลอยบอกว่าให้ความรักและนับถือพี่คนนี้มาก ไม่
 เคยคิดว่าเป็นลูกคนละแม่ บางครั้งที่เห็นพี่เขาเศร้าหรือน้อยใจว่าแม่ไม่รัก พลอยก็จะคอยให้กำลังใจ
 ใจ คอยปลอบและเป็นเพื่อนคุย

พลอยเล่าว่า ตกเวลากลางคืนพวกเราทุกคน ซึ่งต่างก็มีอายุไล่เลี่ยกันก็แย่งที่จะ
 นอนกับแม่ ทั้ง ๆ ที่พวกเราคิดว่าคนที่จะได้นอนกับแม่คือน้องคนสุดท้าย พลอยบอกว่า ตัวเขานั้น
 นอนกับย่าเกือบทุกคืน เวลานอนกับย่า ย่าชอบเล่านิทานให้ฟัง นิทานของย่ามีทั้งที่ตลก น่ากลัว
 และเกี่ยวกับกำเนิดของสัตว์ต่าง ๆ ด้วย ตกตอนเช้าพลอยจึงมักจะนำนิทานของย่ามาเล่าให้
 เพื่อน ๆ ที่โรงเรียนฟังเสมอ บางทีพลอยก็นำนิทานที่คุณครูเล่าให้ฟังที่โรงเรียนไปเล่าให้ย่าฟังด้วย
 ย่าจะชอบฟังเรื่องที่พลอยเล่า ย่าบอกว่าพลอยความจำดีจึงทำให้เล่านิทานได้เก่ง อย่างไรก็ตามมี
 บ้างบางครั้งที่พวกเราพี่น้องจะผัดใจกัน หรือทะเลาะกันด้วยเรื่องไร้สาระ แต่ความโกรธก็จะมา
 เพียงชั่วพริบตาเดียว แล้วก็จางหายไป ใช้เวลาไม่ถึง 5 นาทีพวกเราก็จะกลับมาคุย มาเล่นด้วยกัน
 เหมือนเดิม พวกเราจำได้ดีเพราะแม่คอยพร่ำสอนอยู่ตลอดเวลาว่าให้พวกเรารักกัน มีความสามัคคี

และรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะพวกเขา รักแม่ ไม่อยากให้แม่เสียใจ ไม่อยากให้แม่ทุกข์ใจ พวกเราพี่น้องจึงรักกันและช่วยเหลือกันตลอดมา และนี่คือคำพูดทิ้งท้ายของเด็กหญิงพลอย

กรณีศึกษาที่ 5

เด็กชายตอง เกิดเมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2533 อายุ 12 ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

ตองอาศัยอยู่กับพ่อและแม่ ตองมีพี่สาว 4 คน และน้องสาวอีก 1 คน ตองจึงเป็นเด็กผู้ชายคนเดียวในบ้าน พี่ ๆ ทั้ง 4 ของตองหลังจากเรียนจบชั้นมัธยมปีที่สามแล้วก็ไม่มีใครเรียนต่อ พี่สาวคนแรกนั้นปัจจุบันได้แต่งงานและย้ายไปอยู่บ้านสามี ส่วนพี่ ๆ อีก 3 คนที่เหลือได้ไปทำงานเป็นลูกจ้างเจียรไนเพชร พลอย ที่จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนน้องสาวคนสุดท้ายตองนั้นเรียนอยู่ในตัวเมืองอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยไปเป็นเด็กประจำ เมื่อปีที่แล้วตองก็เคยไปเรียนที่โรงเรียนเดียวกันกับน้องเช่นกัน แต่ตองไปอยู่ได้เพียงสัปดาห์เดียวเท่านั้น ตองบอกว่าด้วยสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน และต้องอยู่ห่างจากพ่อแม่ จึงทำให้คิดถึงบ้านและอยากกลับบ้านมาก แม่เล่าว่าช่วงที่ตองไปเป็นเด็กประจำหนึ่งสัปดาห์นั้น ตองร้องไห้ทุกวัน พ่อกับแม่สงสารก็เลยไปรับกลับมา ตองบอกกับพ่อแม่ของเขาว่า อย่าให้ลูกไปที่ไหนอีก เพราะลูกไม่อยากอยู่ห่างจากพ่อและแม่ เมื่อพูดถึงเรื่องนี้ที่ไรตองจึงมักจะถูกพี่ ๆ และน้องสาวล้อเสมอ

พี่สาวของตองเล่าว่า ตองเป็นลูกผู้ชายคนเดียวในบ้าน พ่อและแม่จึงรักและตามใจตองมาก ตองจะเอาอะไรก็ต้องได้ แม้สิ่งนั้นจะมีราคาแพงแค่ไหนพ่อกับแม่ก็ไม่เคยขัดใจ และต้องหามาประเคนให้ตองเสมอ ตัวอย่างเช่น รถมอเตอร์ไซด์ หรือ วีดีโอเกมส์ พ่อกับแม่ก็ซื้อให้ตอง แต่สำหรับพวกเขานั้นแม้จะอ่อนวอนขอแล้วขออีกก็ยังไม่ได้ อยากได้ก็ต้องทำงานเก็บเงินซื้อเอาเอง พี่สาวของตองยอมรับแต่โดยดีว่า ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากในครอบครัวอ่าชาลูกชายมีความสำคัญมากกว่าลูกหญิง ความลำเอียงของพ่อแม่ระหว่างลูกชายและลูกหญิงจึงเป็นภาพชินตาที่ปรากฏในทุกครัวเรือน ดังนั้นหากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นในครอบครัวอ่าชาจึงถือว่าเป็นเรื่องปกติ

ทุกวันนี้ตองยังคงนอนกับแม่ ตองบอกว่าถ้าไม่ได้นอนกอดแม่จะนอนไม่หลับ และฝันร้ายตลอดคืน ทุกคืนตองจะดูโทรทัศน์หรือเล่นเกมสปีดโอรอแม่เพื่อเข้านอนพร้อม ๆ กัน และตื่นพร้อม ๆ กับแม่ด้วย ในตอนเช้าตองจึงเป็นลูกมือของแม่ในการประกอบอาหาร และมีหน้าที่ให้อาหารไก่ หมู และสุนัขที่แม่เลี้ยงไว้ ตองบอกว่าแม่ของเขาต้องทำงานหนักทั้งงานบ้านและงานสวน ไม่มีใครช่วยแม่เลย เพราะพี่ ๆ และน้องไปอยู่ที่อื่นกันหมด ตองจึงต้องช่วยแม่เพื่อให้ภาระของแม่น้อยลง ตองเล่าว่ากับพี่ ๆ และน้องนั้นคุยกันตามปกติธรรมดาทั่ว ๆ ไป ไม่มีที่คนไหนที่สนิทสนมกันเป็นพิเศษ และไม่ได้เล่นด้วยกัน เพราะตัวเองเป็นผู้ชายจึงมักจะชอบเล่นกับผู้ชายมากกว่า และ

อีกอย่างที่ ๆ ไม่ได้อยู่บ้าน ปีหนึ่งกลับมาบ้านสามครั้งก็ถือว่าบ่อยแล้ว แต่ครั้งที่กลับมาเพียงแค่ว่า 2-3 วัน ก็ยังไม่รู้จะคุยอะไรกัน นอกจากถามถึงสารทุกข์สุกดิบ แต่ตอ้งก็เชื่อว่าที่ ๆ ทุกคนรักและเป็นห่วงเขา เพราะแต่ละครั้งที่ที่ ๆ กลับมาบ้าน ตอ้งจะได้รับของฝากเป็นขนม เสื้อผ้า และของเล่นทุกครั้ง นอกจากนี้ก่อนที่ที่ ๆ จะกลับก็ยังไม่ลืมที่จะยื่นเงินให้ตอ้งไว้ซื้อกินขนมที่โรงเรียนด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ของตอ้งกับพ่อนั้น ตอ้งบอกว่า พ่อเป็นคนที่แข็งแรงที่สุดในบ้าน ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นไม่ว่าอะไรก็ตามพ่อก็สามารถจัดการได้ พ่อจึงเป็นคนที่เข้มแข็ง เป็นผู้นำ และเป็นผู้ที่ทำให้ครอบครัวมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พ่อจึงเป็นแบบฉบับที่ดีของตอ้ง ตอ้งจึงไม่กล้าดื้อหรือขัดคำสั่งพ่อ แต่จะมีงอนบ้างเล็กน้อยหากโดนดุ ตอ้งได้พูดถึงพ่อด้วยความภูมิใจว่า แม้พ่อจะไม่มีความรู้ แต่พ่อก็ดูแลครอบครัวให้มีความสุขได้ โตขึ้นตอ้งจึงอยากเป็นเหมือนพ่อ แต่สำหรับแม่นั้นตอ้งก็ได้พูดถึงแม่ด้วยความรักว่า แม่เป็นผู้ที่มีความอดทนสูง แต่อย่างไรก็ตามเพศหญิงก็ยังได้ชื่อว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ โตขึ้นตอ้งจะเป็นผู้ดูแลคุ้มครองแม่ และจะไม่มีวันทำให้พ่อและแม่ต้องเสียใจ

กรณีศึกษาที่ 6

เด็กหญิงหยก เกิดเมื่อวันที่ 7 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2531 อายุ 14 ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ครอบครัวที่หยกอยู่ด้วยเป็นครอบครัวของป้า ป้าและลุงของหยกมีลูกด้วยกัน 4 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 1 คน ลูก ๆ ทุกคนของป้าล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีวิญญูติมากกว่าหยก หยกจึงต้องทำตัวเป็นเด็กที่อยู่ในโอวาทของพวกพี่ ๆ ตลอด หยกเล่าถึงพ่อแม่ของเขาวว่า พ่อและแม่ของตนนั้นอยู่ที่พม่า ตัวเขามีพี่ชาย 1 คน และน้องชาย 1 คน หยกจะกลับไปเยี่ยมพ่อ แม่ พี่ และน้องปีละครั้ง ทุกครั้งที่ไปหยกจะมีป้าไปส่ง เมื่ออยู่ได้ 2-3 วันก็จะกลับมาบ้านป้าอีก ในวันที่กลับมาพ่อแม่อก็จะเอาเงินให้หยกทุกครั้ง หยกบอกว่าทุกวันนี้สนิทกับครอบครัวของป้ามากกว่าครอบครัวของตนเอง เพราะชีวิตส่วนใหญ่จะอยู่ที่บ้านป้ามากกว่า

ป้าจะพูดเสมอว่า หยกคือลูกอีกคนหนึ่งของป้า ป้าให้ความรัก ความห่วงใย และความอบอุ่นเหมือน ๆ ที่ให้กับลูกของป้าทุกคน หลายปีที่ผ่านมาเนื่องจากหยกเด็กที่สุดในบ้าน เวลาฆ่าไก่ป้าจะเก็บน้องไว้ให้หยกเสมอ จึงดูเหมือนว่าหยกได้รับความรัก และการเอาใจใส่จากพี่ ๆ ทุกคนเป็นอย่างดี แต่หลังจากนั้นไม่นานเมื่อลูกชายป้าคนที่ 1 ได้แต่งงาน นำสะใภ้เข้ามาอยู่ในบ้าน และได้คลอดหลาน หยกเริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นอยู่และความสัมพันธ์ระหว่างหยกกับป้าและพี่ ๆ เริ่มเปลี่ยนไป เพราะทุกคนต่างทุ่มเทความรักให้กับหลาน จนลืมไปว่าหยกเองก็ยังคงต้องการความรักจากพี่ ๆ เหมือนเดิม

หยกอยู่กับป้าได้ 6 ปีแล้ว ป้าจะเป็นผู้ที่คอยสอนงานทุกอย่างให้หยก ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน หรืองานสวน หยกเล่าว่าทุกวันเสาร์ อาทิตย์ หรือวันหยุดพิเศษอื่น ๆ หยกจะไปสวนกับป้า ทำงานทุกอย่างเหมือนป้า แต่ถ้าหากวันไหนพี่สะใภ้และหลานมาด้วย หยกจะมีหน้าที่เลี้ยงหลานมากกว่า หยกพูดถึงหลานว่า หลานน่ารักมาก เลี้ยงง่าย ไม่ซี้จ้องแง กินเก่ง หลับเก่ง และยิ้มเก่ง ส่วนวันปกติหลังโรงเรียนเลิกหยกจะรีบกลับบ้านทันที เพื่อทำหน้าที่ที่ป้ามอบหมายให้ คือ ให้อาหารหมู ทำความสะอาดบ้าน และหุงข้าว หยกบอกว่าเขาโตพอที่จะทำงานเหล่านี้ได้แล้ว และรู้สึกภูมิใจที่ได้มีโอกาสช่วยแบ่งเบาภาระของคุณป้า

ป้าของหยกได้พูดถึงหยกว่า เป็นเด็กดี ไม่ชอบเที่ยวกลางคืนเหมือนเด็กคนอื่น ๆ นอกจากนั้นแล้วยังเป็นคนขยัน ทั้งขยันทำงานและขยันเรียน ทุกคืนหยกจะอ่านหนังสือ ทำการบ้านโดยมีลูกสาวป้า ซึ่งกำลังเรียนสถาบันราชภัฏเชียงราย ในภาคพิเศษวันเสาร์-อาทิตย์ เป็นผู้ช่วยสอน หยกเล่าว่า นอกจากที่จะสอนเนื้อหาในบทเรียนแล้ว พี่ยังสอนให้หยกได้เรียนรู้ถึงความเป็นคนที่จะสามารถมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัยด้วย หยกบอกว่า ฟังจากที่พี่เล่าแล้ว สังคมภายนอกน่ากลัวมาก คนฉลาด มีเล่ห์เหลี่ยม และมีเงินเท่านั้นจึงจะสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยไม่ถูกรังแก และถูกทำร้าย สำหรับความสัมพันธ์กับลุงนั้น ดูเหมือนว่าภายในแต่ละวันหยกแทบไม่ได้พูดคุยกับลุงเลย เพราะกว่าลุงจะตื่นหยกก็ไปโรงเรียนก่อนแล้ว หรือกว่าลุงจะเข้าบ้านหยกก็เข้านอนแล้ว เป็นอย่างนี้เกือบทุกวัน จึงดูเหมือนว่าระหว่างหยกกับลุงนั้นเกิดช่องว่างเสียแล้ว หยกบอกว่าบางครั้งมีปัญหาอยากปรึกษากับลุงและป้าแต่ก็ไม่กล้า จึงต้องไปปรึกษากับคุณครูที่โรงเรียนแทน หยกคิดถึงพ่อแม่ แต่ก็ได้แต่คิด เพราะหยกไม่สามารถทำอะไรได้ จะเรียกร้องกลับไปอยู่กับพ่อแม่ที่พม่าก็คงไม่ดีแน่ เพราะจะทำให้หยกไม่ได้เรียนหนังสือ และอีกอย่างถ้าไปอยู่ที่พม่าก็คงหนีไม่พ้นการแต่งงาน

วันเก่า ๆ ที่ผ่านไปจึงเป็นวันที่หยกมีความรู้สึกว่าตัวเขามีความสุข แต่สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปทำให้เขาต้องพบกับปัญหาต่าง ๆ มากมายที่พากันรุมล้อมเข้ามาหา ความหวังสุดท้ายที่หยกยังคงต้องการก็คือ การได้เรียนหนังสือสูง ๆ เพื่อเพิ่มเติมอาหารสมองให้กับตัวเขาหยกบอกว่าอาหารสมองจะทำให้เขาสามารถแก้ไขปัญหามาต่าง ๆ ในทางที่ถูกต้องได้ และจะทำให้เขาไม่ต้องตกเป็นทาสของยาเสพติด หรือกลายเป็นเด็กตกเที่ยวเหมือนเพื่อน ๆ อื่น ๆ คนของหยก

ความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ของเด็กในครอบครัว จึงเริ่มจากการสร้างความคุ้นเคย ความสนิทสนม การไว้เนื้อเชื่อใจ ความรัก ความอบอุ่น และความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ด้วยการพูดคุย ถามไถ่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยที่มีให้แก่กัน ความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูกจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ส่วนบทบาทหน้าที่ของเด็กภายในบ้านนั้น

เด็ก ๆ ไม่ได้รับหน้าที่ใดเป็นพิเศษ เด็ก ๆ จะช่วยเหลือพ่อแม่บ้างในบางโอกาส ตามที่พ่อ แม่ร้องขอ ดังนั้นเวลาส่วนใหญ่ของเด็กจึงหมดไปกับการดูโทรทัศน์และการเล่น

อย่างไรก็ตาม จากเสียงบ่นพ้อจากผู้อาวุโสว่าไม่ได้รับความเคารพนับถือจากเด็กเหมือนในสมัยก่อน รวมถึงความเคารพนบต่อพ่อแม่ก็ถูกโยนทิ้งไปเช่นกัน สาเหตุเหล่านี้ไม่ได้มาจากระบบประชาธิปไตยใหม่ในโรงเรียน ที่เน้นถึงบุคลิกภาพและสิทธิของเด็ก ๆ และห้ามการควบคุมบีบบังคับแบบผู้บงการเท่านั้น หากแต่ยังเกิดจากความกดดันทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตประจำวันของครอบครัวด้วย การถูกกดดันจากสภาพแวดล้อมเหล่านี้ มักทำให้เด็ก ๆ แสดงความเกรงกลัวต่อพ่อแม่บ่อยลง เด็ก ๆ ไม่ค่อยว่านอนสอนง่าย และเมื่อพ่อแม่ไม่มีเวลาพอที่จะอบรมสั่งสอนลูก ๆ จึงทำให้พ่อแม่ไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์เมื่อเด็กได้รับการตามใจ และขาดการควบคุมมาโดยตลอดได้เช่นกัน เด็ก ๆ จึงพากันประพฤติตนเป็นที่เสียหาย เอาแต่ใจตนเอง จะเอาอะไรก็ต้องได้ และกลายเป็นผู้ติดอยู่แค่ความสุขในแง่วัตถุสิ่งของ โดยหลงลืมที่จะรับรู้ถึงคุณค่าของมนุษย์ การจะมีชีวิตอยู่อย่างเต็มบริบูรณ์ขึ้นของเด็ก ๆ จึงลดถอยลงไป ครอบครัวจึงไม่เพียงแต่ต้องสูญเสียสภาพของการเป็นครอบครัวที่มีชีวิตชีวาไปอย่างสิ้นเชิงเท่านั้น หากแต่ยังทำให้กระบวนการสืบทอดศีลธรรมต้องสะดุดและเข้าสู่สภาวะคับขันด้วย ในสภาพปัจจุบันครอบครัวจึงกลายมาเป็นสถาบันที่ดำรงสภาพที่มีตัวตนทางสังคมก็เฉพาะเวลาที่มีการผสมพันธุ์และการเลี้ยงดูลูก ๆ เท่านั้น และเมื่อสภาพการณ์ทางด้านสังคมวัฒนธรรมเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้โครงสร้างของครอบครัวอำเภอบ้านปลายฟ้าแปรเปลี่ยนตามไปด้วย เริ่มจากความขัดแย้งในบทบาทของสมาชิกในครอบครัวมีมากขึ้น เนื่องจากข้อจำกัดบางประการของสังคมยุคใหม่ ซึ่งเมื่อทุกครอบครัวปรารถนาให้ครอบครัวของตนมีความสุข การมีครอบครัวจึงไม่ได้เป็นพันธะทางสังคมของมนุษยชาติ หากแต่เป็นพันธะที่เกิดจากจิตสำนึกของความรับผิดชอบ เพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้แก่ตนเอง ลูกหลานในครอบครัว และต่อสังคมโดยรวม ชีวิตครอบครัวจึงเป็นการท้าทายความสามารถเชิงบริหารจัดการของผู้นำครอบครัว ที่จะบริหารทรัพยากรในครอบครัวที่มีอย่างจำกัด ให้มีความมั่นคงและมีคุณภาพต่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เสียงครกกระเดื่องที่เคยก้องกังวานของหมู่บ้าน อันเป็นสัญลักษณ์การเริ่มต้นวันใหม่ของชาวบ้านในทุก ๆ เช้าเช่นที่ผ่านมานั้น ปัจจุบันได้จางหายไป และเกิดเสียงใหม่ คือ เสียงตามสาย(การกระจายข่าว) ที่เข้ามาพร้อมกับกระแสทุนนิยม และได้เข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนแทน แม้การเปลี่ยนแปลงนี้มีได้ทำให้ชุมชนบ้านปลายฟ้าเกิดความแตกหัก แต่พฤติกรรมของคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย รวมถึงวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชุมชนกลับมีความแตกต่างไปจากเดิมมากขึ้น เด็กอ่าซ่าซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนจึงต้องมีการปรับตัว โดยการบูรณาการวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมอ่าซ่า เพื่อให้ได้วัฒนธรรมบูรณาการที่สมบูรณ์แบบ และให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีสุข

การบูรณาการวัฒนธรรมของเด็กอ่าซ่า ภายใต้วัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่า ที่ต้องการความสมดุลนั้น ปัจจัยของการบูรณาการวัฒนธรรมที่ค้นพบจากการศึกษาปรากฏผล 3 ประการ คือ

1. การศึกษา “การศึกษา” ทำให้เด็กอ่าซ่าซึ่งได้รับการศึกษาในระบบเดียวกันกับคนไทยทั่วประเทศ สามารถพูด อ่านและเขียนภาษาไทยได้ และจากการได้เรียนรู้ ได้สัมผัสกับระบบแบบแผนวัฒนธรรมไทยจากหลักสูตร รวมถึงการใช้ชีวิตในโรงเรียน ทำให้เด็กอ่าซ่ามีทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมไทย และยอมรับวัฒนธรรมไทยอย่างง่ายดาย ดังนั้นการศึกษาจึงนับเป็นสิ่งที่ช่วยลดความแตกต่างระหว่างคนอ่าซ่ากับคนไทยอย่างเห็นได้ชัดเจน รวมทั้งยังเป็นตัวการสำคัญในการทำให้คนอ่าซ่ากลายเป็นคนไทยได้เป็นอย่างดี

2. สภาพแวดล้อม การที่เด็กอ่าซ่าต้องสัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นสภาพของบรรยากาศรอบตัว ชุมชน ครอบครัว หรือเพื่อนฝูงนั้น การติดต่อสัมพันธ์ การพบปะสังสรรค์ การแลกเปลี่ยนความคิด ค่านิยมและพฤติกรรมที่แตกต่าง ทำให้เด็กอ่าซ่าได้เห็นแบบอย่าง เพื่อการเอาชนะธรรมชาติ และนำมาประพฤติปฏิบัติตาม จนกลายเป็นความเคยชิน และเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตต่อไป

3. ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การสร้างเทคนิค-วิทยาการใหม่ ๆ ที่ทำให้โลกแคบลง ทำให้เด็กอ่าซ่าต้องยอมรับและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างแพร่หลาย อาทิเช่น วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งได้ปรับปรุงเทคนิควิธีการนำเสนออย่างรวดเร็ว ทันใจ และมีประสิทธิภาพมากขึ้น จากต้นแบบที่ให้เห็น ได้ฟัง จึงกลายเป็นสิ่งกระตุ้นให้เด็กมีการเอาอย่าง หรือการเลียนแบบ อีกทั้งการนำเสนอของสื่อต่าง ๆ ที่ต้องใช้ภาษานั้น ทำให้เด็กอ่าซ่าเกิดความเคยชินและคุ้นเคยกับภาษาไทยโดยไม่รู้ตัว จึงส่งผลให้เด็กอ่าซ่าเกิดการยอมรับ “ภาษาไทย” โดยปราศจากอคติใด ๆ เช่นกัน

อย่างไรก็ตามความสมดุลของวัฒนธรรมบูรณาการ อันเป็นผลผลิตที่ได้จากการบูรณาการวัฒนธรรม ระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอ่าซ่าของเด็กอ่าซ่านั้น ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน จะอาศัยปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยลำพังย่อมไม่ได้ เพราะในสถานการณ์ที่ต่างกัน ปัจจัยบางประการอาจมีบทบาทมากกว่าอีกปัจจัยหนึ่ง การบูรณาการวัฒนธรรมเพื่อให้ได้วัฒนธรรมที่ทันสมัย เหมาะสม และมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และวิถีการดำเนินชีวิตของเด็กอ่าซ่าจะยังคงดำเนินต่อไป ตามเงื่อนไขและลักษณะขบวนการทางสังคม การบูรณาการวัฒนธรรมของเด็กอ่าซ่าด้านการดำรงชีพ ภาษา ศาสนา ศิลปะ และสังคม จึงเป็นกระบวนการการสร้าง “วัฒนธรรมใหม่” ที่เกิดจากการรู้จักคิดปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพเดิมให้เป็นสภาพใหม่ ด้วยการมองเห็นสัมพันธ์ภาพใหม่ ๆ ในสิ่งที่มีอยู่แต่เดิม หรือการรู้จักเอาแบบแผนบางประการของวัฒนธรรมไทย มาบูรณาการให้เข้ากับสภาวะของวัฒนธรรมอ่าซ่า สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นการรู้จักคิดริเริ่ม สร้างสรรค์สิ่งใหม่และแบบแผนใหม่ ๆ ในการดำเนินชีวิต โดยมีรูปแบบวิธีการในการบูรณาการวัฒนธรรม 2 ลักษณะ คือ การปรับใช้อัตลักษณ์วัฒนธรรมอ่าซ่า และการรับเอาอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทย

ความพยายามในการปรับใช้อัตลักษณ์วัฒนธรรมอ่าซ่าและการรับอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทย จึงเป็นการพยายามสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุดใหม่ในกลุ่มเด็กอ่าซ่า ความเป็น “อ่าซ่า” จึงมิใช่อัตลักษณ์สำเร็จรูปและแน่นอนตายตัว หากแต่เป็นการเลือกที่จะบ่งชี้ตนเอง และการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาชุดหนึ่ง เนื่องเพราะการกระทำดังกล่าวให้ผลประโยชน์สูงสุดแก่ตน ในเงื่อนไขของปัจจุบันเด็กอ่าซ่า จึงเลือกการปรับใช้วัฒนธรรมอ่าซ่าและรับเอาวัฒนธรรมไทย ทั้งด้านการแต่งกาย อาหารการกิน การละเล่น ดนตรี นิทาน การใช้ภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต อันได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การเจ็บไข้ได้ป่วย หรือแม้กระทั่งงานศพ ที่จำเป็นต้องละทิ้งรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามเด็กอ่าซ่ายังคงมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่พวกเขาต้องปฏิบัติสืบทอดต่อไป เพื่อเป็นการธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งการธำรงรักษาอัตลักษณ์ประจำกลุ่มที่เห็นได้ชัด ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมการบูชาผีบรรพบุรุษ ที่ยังคงรักษารูปแบบเดิมส่วนใหญ่ไว้ได้ และยังมีกิจกรรมที่ชุมชนรวมกันจัดขึ้นเองทุกปี ได้แก่ ประเพณีปีใหม่โล่ชิงช้า ประเพณีปีใหม่ชนไข่ พิธีสร้างประตูคุ้มครองหมูป้าน และอื่น ๆ ที่อาจกล่าวได้ว่า การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์เฉพาะของชนอ่าซ่า ที่ช่วยยึดเหนี่ยว สร้างความเป็นหมู่พวก อันก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี และเป็นอัตลักษณ์ที่ชนอ่าซ่าภาคภูมิใจ คงไม่มีประโยชน์อะไรที่จะรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้คงอยู่เหมือนเก่า แต่ต้องสูญเสียวัฒนธรรมไปทั้งหมด ตรงข้ามความพยายามรับรององค์ประกอบภายนอกวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสาน จัดเรียงกับองค์ประกอบที่มีอยู่เดิมในวัฒนธรรมเดิม เพื่อให้เกิดชุดของความเข้าใจใหม่ ที่สามารถอธิบายประสบการณ์ใหม่ ๆ

ที่เกิดขึ้นได้นั้น กลับช่วยธำรงความอยู่รอดให้แก่วัฒนธรรมนั้น ๆ และที่สำคัญยังดำรงอยู่แบบมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มตนอีกด้วย การผลิตใหม่ของวัฒนธรรมแห่งความเป็น “อ่าซ่า” จึงเกิดขึ้นในบริบทของการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ความเป็น “อ่าซ่า” จึงเป็นชุมชนในจินตนาการที่มีลักษณะซับซ้อน เป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหว ปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ในบริบท และเงื่อนไขทางสังคม ซึ่งเชื่อมโยงอดีตเพื่อสร้างความหมายให้กับปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต อดีตที่ถูกปฏิบัติในปัจจุบัน จึงมิใช่เพียงเพราะคนอ่าซ่าถูกพันนาการโดยอดีตเท่านั้น หากแต่เป็นเพราะคนอ่าซ่าในปัจจุบันรู้จักแต่อดีตในปฏิบัติการเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมา จนถึงกับว่าในบางเรื่อง เด็กอ่าซ่าเองก็ไม่สามารถบอกได้ว่า อะไรคืออัตลักษณ์ของวัฒนธรรมอ่าซ่าที่แท้จริง อย่างไรก็ตามอดีตซึ่งมีผลต่ออนาคตจึงเป็นอดีตที่ถูกผลิตใหม่ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการสืบทอดและสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อ่าซ่า

เด็กอ่าซ่าในปัจจุบัน จึงมิได้จำกัดอยู่ที่ความเป็นชนเผ่าดั้งเดิมอีกต่อไป แต่เริ่มมีแนวโน้มที่ความเป็นชาติพันธุ์อ่าซ่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมไทยมากขึ้น สำนึกทางชาติพันธุ์ของเด็กอ่าซ่าจึงมีลักษณะยืดหยุ่น จนกลายเป็นกลไกหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์อ่าซ่า ภายใต้จิตสำนึกของความเป็นคนอ่าซ่าและความเป็นพลเมืองไทย เด็กอ่าซ่าจึงมีความสามารถที่จะเลือกใช้สำนึกต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้ เพื่อแสดงความแตกต่างและรักษาความสัมพันธ์กับกลุ่มที่ตนมีความสัมพันธ์อยู่ เช่น เมื่อพบกับสถานการณ์ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ภายในหมู่บ้าน เด็กอ่าซ่าจะแสดงตัวในสำนึกทางชาติพันธุ์ของตนเองว่าเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งในประเทศไทย ที่มีวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่แตกต่างจากชนส่วนใหญ่ของประเทศ ในทางกลับกัน เมื่อออกไปสู่สังคมนอกหมู่บ้าน เด็กอ่าซ่ามักจะปิดบังหลีกเลี่ยงถึงที่มาของเชื้อสายที่แท้จริงของตนเอง เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งหรืออคติทางชาติพันธุ์ที่เด็กอ่าซ่าอาจจะได้รับจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น การปรับใช้อัตลักษณ์วัฒนธรรมอ่าซ่า การรับเอาอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทย และสำนึกทางชาติพันธุ์ดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่สามารถให้คำตอบหรือคำอธิบายที่เหมาะสม และมีความหมายในการดำเนินชีวิต ณ เวลาหนึ่งของพวกเขาได้ และในอนาคตพวกเขาอาจมีการสรรหาชุดคำอธิบายใหม่ ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อนำมาอธิบายประสบการณ์หรือการกระทำใหม่ ๆ ที่พวกเขาเอาเลือกทำตามความเหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา และนี่คือรูปแบบของการบูรณาการวัฒนธรรม ที่ทำให้เด็กอ่าซ่าเกิดประสบการณ์ในการบูรณาการวัฒนธรรม อันส่งผลให้เด็กอ่าซ่าสามารถทำความเข้าใจร่วมทางวัฒนธรรมที่แตกต่างได้อย่างเข้าใจครอบคลุมมากยิ่งขึ้น อันจะทำให้เด็กอ่าซ่าสามารถมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นชาติพันธุ์ของตนต่อไปได้ ในโลกของชีวิตจริงที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ที่ผ่านมาความเป็นพหุสังคมของประเทศไทย การมีนโยบายที่เปิดกว้างในความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในสังคมไทย และการได้รับอิทธิพลจากความทันสมัยของสังคมไทยค่อนข้างมาก ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และต่างกลุ่มชาติพันธุ์ จนขยายรวมไปถึงการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับโลกภายนอก ความเป็นชาติพันธุ์อ่าชาของเด็กอ่าชา จึงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความทันสมัยที่เข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านเป็นอย่างสูง จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่า ปัจจุบันเด็กอ่าชา ณ หมู่บ้านปลายฟ้าได้มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากดั้งเดิม ความเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ แนวทางหลักที่จะช่วยให้เด็กอ่าชา มีระบบวัฒนธรรมอ่าชาฝังรกรากแน่นแฟ้น มีความเสมอภาค สามารถอยู่รอดในสังคมที่มีความสลับซับซ้อน และมีเกราะป้องกันการแทรกแซงของวัฒนธรรมอื่นก็คือ "การศึกษา" โดยระบบการศึกษาที่จัดตั้งขึ้นมานั้น ต้องเป็นไปเพื่อให้โครงสร้างของระบบวัฒนธรรมอ่าชาคงอยู่ ปัจจุบันการศึกษาที่จัดให้กับเด็กอ่าชา นั้นพบว่า ไม่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน และความต้องการของเด็ก รวมถึงความต้องการของชุมชนเท่าที่ควร นอกจากนี้แล้ว การจัดการศึกษาของโรงเรียน ยังมิได้มีการส่งเสริม สนับสนุนให้เด็กอ่าชา ได้รับความเข้าใจถึงความแตกต่าง และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนั้นในยุคที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงเช่นปัจจุบัน ระบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กอ่าชาจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงตนเอง ด้วยจุดประสงค์ที่จะมีส่วนช่วยในการธำรงอัตลักษณ์ของความเป็นคน "อ่าชา" และเพื่อ นำความเจริญมาสู่สังคม โรงเรียนจึงเป็นตัวการสำคัญ ที่จะทำให้เกิดความต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่องทางวัฒนธรรมอ่าชา โดยการ "คัดเลือก" หลักสูตรหรือแนวความคิดใหม่ ๆ ที่ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับของสังคมมาสู่กระบวนการจัดการเรียนการสอน

รูปแบบของระบบการให้การศึกษาสำหรับเด็กอ่าชา จึงจำเป็นต้องพัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสมกับสภาพของสังคม และด้วยจุดประสงค์ที่สอดคล้องกับความจำเป็นของสังคมนั้น ๆ อย่างมีความยืดหยุ่น และมีวิสัยทัศน์เพียงพอที่จะสร้างดุลยภาพระหว่างแนวโน้มของโครงสร้างสังคมแบบ "พหุวัฒนธรรม" ในระบบโรงเรียนครูและสถานศึกษาจึงมีความสำคัญ กล่าวคือ การปลูกฝังให้เรียนรู้และปฏิบัติตามแบบอย่างวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งนั้น ครูจะต้องรู้ว่า วัฒนธรรมอะไรดีไม่ดี ครูจึงต้องมีการเลือกสรรวัฒนธรรมมาถ่ายทอด เพื่อให้เกิดการสืบทอดได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยครูจะต้องสามารถอธิบายและชี้แจงให้เด็กเห็นความสำคัญของวัฒนธรรม ว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของตน ชุมชน และประเทศชาติอย่างไร จะช่วยให้ชาติดำรงอยู่ได้อย่างไร การสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมจำเป็นเพื่ออะไรและเพราะเหตุใด จึงกล่าวได้ว่า คนเป็นครูนั้นจะต้องมีความเข้าใจในวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ ด้วยเหตุนี้การศึกษาที่เชื่อมต่อกับวัฒนธรรมอันหลากหลายอย่างแท้จริง จึงต้องตอบสนองเอกภาพของชาติและของโลกไปพร้อม ๆ กับการตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันไปของบุคคลและชุมชนที่ต่างวัฒนธรรม

การจัดการศึกษาจึงต้องช่วยปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความหลากหลาย และการให้การยอมรับนับถือผู้อื่น ไม่ว่าผู้อื่นนั้นจะเป็นเพื่อนบ้านหรือเพื่อนร่วมโลก และในการจัดการศึกษาเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายนั้น การศึกษาต้องทำหน้าที่ "คัดเลือก" สมาชิกเข้าสู่สังคม เพื่อช่วยจรรโลงวัฒนธรรม ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะช่วยให้อวัฒนธรรมยังคงปรากฏและถ่ายทอดสืบต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง โดยดำเนินการดังต่อไปนี้ คือ 1) ทบทวนวัตถุประสงค์ในการให้การศึกษาและการรับการศึกษา 2) จัดรูปแบบของหลักสูตรและเนื้อหาในสถาบันการศึกษาใหม่ 3) พัฒนาวิธีการและทักษะในการสอนใหม่ ๆ และ 4) ครูผู้สอนต้องมีความรู้ความเข้าใจในระบบการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามกระบวนการจัดการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมความเป็นพหุวัฒนธรรมของโรงเรียนนั้น การทราบลักษณะพื้นฐานของเด็กเบื้องต้นยังคงเป็นสิ่งสำคัญต่อการคิดและการวางแผน ในการกำหนดเนื้อหาโครงสร้างของหลักสูตร ทักษะที่จำเป็น และจิตวิทยาที่สอดคล้องกับเด็กอ่าซ่าที่มีวัฒนธรรม 2 อย่างในเวลาเดียวกัน เพื่อสอนให้เด็กอ่าซ่าเกิดความเข้าใจวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น และเห็นความแตกต่าง ความแปลกแยกที่มาจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องปกติ แต่จะเรียนรู้ ยอมรับในวัฒนธรรมทั้งสองด้วยดี รู้จักปฏิบัติตนให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ฉะนั้นเนื้อหาสำคัญของหลักสูตรในส่วนที่จะช่วยธำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมอ่าซ่า จึงต้องประกอบด้วยเรื่อง การสืบทอดสายเลือดแห่งความเป็นคนอ่าซ่า การรู้จักและเข้าใจในขนบธรรมเนียม ประเพณีของคนอ่าซ่า และความสามารถในการพูดภาษาอ่าซ่า สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กอ่าซ่ารู้จักตนเอง ครอบครัวและบรรพบุรุษของตนมากยิ่งขึ้น

การสร้างหลักสูตรจึงควรเริ่มจากความต้องการ ความสนใจ และปัญหาต่าง ๆ ที่เด็กต้องการเรียนรู้ หรือหาแนวทางแก้ไข รวมถึงหลักสูตรจะต้องสามารถปรับและยืดหยุ่นให้ตรงกับวัยและเวลาของผู้เรียน หรืออาจลด เพิ่มเนื้อหาและประสบการณ์ให้ตรงกับความสนใจของเด็ก โดยการประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และเข้าใจในระบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากยิ่งขึ้น หลักสูตรจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานในการสร้างเสริมเด็กอ่าซ่าให้เติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป และเกิดผลสำเร็จอย่างแท้จริง เด็กอ่าซ่านอกจากจะธำรงความเป็น "อ่าซ่า" แล้ว จึงต้องเข้าใจวัฒนธรรมหลัก และวัฒนธรรมอื่น ๆ ในประเทศอย่างถ่องแท้ด้วย ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงต้องมีการเน้นย้ำอย่างสม่ำเสมอทั้งทางการประพฤติ ปฏิบัติและแนวทางการคิด โดยผ่านช่องทางและกิจกรรมหลาย ๆ ลักษณะ เพราะหากเด็กได้รับฟัง ได้เห็น ได้สังเกต ได้รับคำแนะนำ ได้เลียนแบบ และได้ทดลองอย่างไม่ขาดระยะแล้ว เด็กย่อมเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความซาบซึ้งและเห็นคุณค่า ในที่สุดแนวทางการดำเนินชีวิตที่ได้จากการคัดสรรอย่างมีวิจารณญาณ จะถูกเด็กนำไปสู่ภาคปฏิบัติในชีวิตจริง ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีเจตคติที่ดีต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคมในระดับที่เท่าเทียม

กัน พร้อมทั้งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอื่นเท่า ๆ กับวัฒนธรรมของตน การให้และการรับ การศึกษาที่สมบูรณ์แบบ จึงมิใช่การสร้างเด็กอ้าซ่าให้เป็นผู้ที่มีความเป็น “อ้าซ่า” ที่มีความภาคภูมิใจในสายเลือดของตน อันมีอัตลักษณ์ที่แสดงถึง “อ้าซ่า” อย่างเด่นชัดเท่านั้น แต่ยังเป็น การสร้างเด็กอ้าซ่า ให้มีสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยอย่างสมบูรณ์และมั่นคง เพื่อให้สามารถ ดำเนินชีวิตในสังคมวัฒนธรรมหลักได้อย่างราบรื่น มีความสงบสุข มีการพัฒนาและมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ยังคงดำเนินต่อไป

แผนภาพที่ 10 แสดงระบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กอ่าซ่า

